

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

Harijs Tumans. Triumfa arkas tēma Rīgas arhitektūrā • Sanita Osipova. Latvijas Universitātes dibināšanas juridiskie aspekti • Guntis Vāveris. Sieviete un atturības kustība starpkaru Latvijā: biedrības “Baltā Lenta” darbības piemērs (1923–1941) • Valdis Tēraudkalns. Latviešu luterāņu draudzes Lielbritānijā, 1945–1963 • Vēstures avoti • Zinātnes dzīve • Recenzijas • In memoriam

2020

1

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK DIVAS REIZES GADĀ

Atbalsts LU Latvijas vēstures institūta LU
ilgtermiņa saistību izpildei 2020.–2022. g.
("Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls")

Rīga, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Atbildīgā redaktore *Dr. hist.* Kristīne Ante
kristine.ante@lu.lv

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bliujiene*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS, Latvijas Universitāte; D. Phil. METJŪ KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknis*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, Čehija; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ZAĶE, Rovana Universitāte, ASV; Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, LU Latvijas vēstures institūts

Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed

No 2012. gada "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" ir iekļauts EBSCO datubāzē
Academic Search Ultimate.

From 2012, "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" has been included in the EBSCO
database *Academic Search Ultimate*.

Redakcijas adrese
Kalpaka bulv. 4, 126. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 26556776

Redaktore:
Antra Legzdiņa (angļu val.)
Ināra Stašulāne (latviešu val.)
Māksliniece *Ināra Jēgere*
Maketētāja *Margarita Stoka*

Iespiests SIA "Drukātava",
Reģ. Nr. 40003744728

SATURS/CONTENTS

ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES

Harijs Tumans. Triumfa arkas tēma Rīgas arhitektūrā/

Harijs Tumans. The Theme of Triumphal Arch in Riga Architecture 5

Sanita Osipova. Latvijas Universitātes dibināšanas juridiskie aspekti/

Sanita Osipova. Legal Aspects of the Establishing the University of Latvia 32

Guntis Vāveris. Sieviete un atturības kustība starpkaru Latvijā: biedrības “Baltā Lenta” darbības piemērs (1923–1941)/

Guntis Vāveris. Woman and Temperance Movement in Interwar Latvia: Activities of the Association “Baltā Lenta” (“White Ribbon”, 1923–1941) 57

Valdis Tēraudkalns. Latviešu luterāņu draudzes Lielbritānijā, 1945–1963/

Valdis Tēraudkalns. Latvian Lutheran Churches in Great Britain, 1945–1963 94

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

Ēriks Jēkabsons. Amerikas Palīdzības administrācijas darba sākums Liepājā 1919. gada 9.–22. aprīlī: amerikāņu liecības/

Ēriks Jēkabsons. American Relief Administration starting work in Liepāja, 9–22 April 1919: American reports 129

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE

- Ilze Boldāne-Zeļenkova.* Pārskats par LU Latvijas vēstures institūta darbību 2019. gadā 163
- Vija Daukšte.* Latvijas valsts simtgades programmas projekts “Latvijas valstiskuma idejas vēsturiskais ceļš kopējā Eiropas kultūras telpā” 173
- Vladislavs Volkovs, Guntis Zemītis.* Zinātniskā konference “Politiskās, sociālās un kultūras atmiņas antropoloģija: Centrālās un Austrumeiropas prakses” 177

RECENZIJAS/REVIEWS

- Jānis Straubergs. *Rīgas vēsture XII–XX gadsimts.* Rīga: Latvijas Mediji, 2019 (aut. *Viktors Dāboliņš*) 185
- Latvija: kultūru migrācija.* Atb. red. Anita Rožkalne. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019 (aut. *Kaspars Zellis*) 192

IN MEMORIAM

- Dr. habil. chem., Dr. h.c. hist. Jānis Stradiņš* (10.12.1933.–29.11.2019.) (aut. *Guntis Zemītis*) 202

AUTORI/AUTHORS 206

ZINĀTNISKIE RAKSTI

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.01>

TRIUMFA ARKAS TĒMA RĪGAS ARHITEKTŪRĀ

Harijs Tumans

Dr. hist., profesors, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte.
Zinātniskās intereses: seno laiku vēsture, Senās Grieķijas un Romas vēsture.

Raksts ir veltīts triumfa arkas formu izpētei Rīgas arhitektūrā. Rakstā sniegts īss ieskats triumfa arkas vēsturē un analizēti līdz mūsu dienām saglabājušies arhitektūras pieminekļi, kuru veidolā ir izmantotas triumfa arkas formas. Lai gan ir zināms, ka Rīgā 18.–19. gs. laikā tika uzceltas vairākas triumfa arkas, no kurām saglabājušies ir tikai viena jeb t.s. Aleksandra vārti, šeit parādīts, ka triumfa arkas ideja tika izmantota vairākos gadījumos jau 17. gs. beigās, kā arī vēlākos laikos. Proti, pēc triumfa arkas formas tika izbūvēti trīs portāli Sv. Pētera baznīcā, kā arī portāli Reiterna namā un Dannenšterna namā. Turklāt svarīgi, ka šajos gadījumos tika izmantotas ne tikai triumfa arkas formas, bet arī saturiskais aspekts, uz kuru norāda attiecīgie ciļņi pie arku ailām. Visos trīs gadījumos triumfa arkas formas izmantošanu iespējams pamatot ar ideoloģiskiem apsvērumiem, uz kuriem norāda saistība ar zviedru karaspēka uzvaru gadadienām. Jaunākajos laikos triumfa arkas ideja tika apspēlēta Rīgas laicīgajā arhitektūrā gan konceptuāli, gan arī tikai formas ziņā.

Atslēgas vārdi: triumfa arka, Senā Roma, uzvara, portāls, arhitektūra, Sv. Pētera baznīca, Reiterna nams, Dannenšterna nams.

Kā labi zināms, Rīgā patlaban ir tikai viena triumfa arka jeb t.s. Aleksandra vārti, kas šobrīd atrodas Viestura dārzā. Bet, uzmanīgi ieskatoties, mēs varam ieraudzīt vēl četras “neoficiālas” triumfa arkas, kuras ir “nomaskētas” portālu formās. Lai gan šeit nav nepieciešams izvērst triumfa arku un portālu vēstures detalizētu apskatu, ir vērts sniegt nelielu vēsturisku ieskatu, lai skaidrāk iezīmētu problēmas būtību.

Senajā Romā triumfa svinēšana skaitījās augstākais pagodinājuma veids, uz kuru romietis varēja cerēt. Katru reizi tas bija izcils notikums, kas palika atmiņā un atstāja lielu iespaidu uz

1.a att. Triumfa arka Pulā. 29.–27. g. pr.Kr.

sabiedrību. Tādēļ ar laiku radās ideja iemūžināt atmiņu par triumfa gājieniem vai aizstāt nenotikušu triumfu¹ ar kādu pieminekli, kas cildinātu gūto uzvaru un uzvarētāju. Šāda pieminekļa formai tika izvēlēti simboliski vārti, kas atgādināja triumfa procesiju. Sākotnēji triumfa arkas varēja celt privātpersonas, bet

1.b att. Viktorijas attēls uz Pulas triumfa arkas. 29.–27. g. pr.Kr.

impērijas laikā uz šādu pagodinājumu varēja pretendēt tikai imperatori. Pēc Tita Līvija liecībām, pirmo triumfa arku uzcēla 196. g. pr.Kr. konsuls Lūcijs Stertinijs, kurš nesaņēma triumfu, bet vēlējās iemūžināt piemiņu par savām uzvarām Spānijā; turklāt viņš uzcēla uzreiz divas arkas no kara laupījuma līdzekļiem (Liv. XXXIII, 27). Viena no senākajām triumfa arkām, kas ir saglabājusies līdz mūsu dienām, ir arka, kuru starp 29. un 27. g. pr.Kr. Pulas pilsētā (tagadējā Horvātijā) uzcēla dižciltīgā Salvija Postuma par godu saviem brāļiem Sergijiem, kuri kā uzvarētāji gāja bojā jūras kaujā pie Akcijas raga² (1.a att.). Šajā arkā pirmo reizi parādās cilņi ar lidojošas uzvaras dieves Viktorijas attēliem (1.b att.), kas pēc tam kļūst par ierastu atribūtu šāda

tipa celtnēs. Pēc tam arku būvēšanu savās rokās pārņēma imperatori, kuri vēlējās iemūžināt savu ieroču panākumus ar pēc iespējas vērienīgākām celtnēm. Pateicoties tam, arkas ieguva majestātiskus izmērus un greznu dekorējumu. Piemēram, viena no slavenākajām ir Tita arka, ko uzcēla imperators Domiciāns 82. gadā par godu Jeruzalemes ieņemšanai, ko paveica viņa brālis Tits 70. gadā. Tās fasādes rotājumu veido četras kolonnas, oficiāls uzraksts un divi dieves Viktorijas ciļņi abās ailas malās. Pēc šī parauga tika uzceltas daudzas citas arkas gan senajos, gan jaunajos laikos. Vēlāk izveidojās triumfa arkas modelis ar trīs ailām, kam par labu paraugu var kalpot slavenā imperatora Konstantīna arka. Tā tika uzcelta par godu viņa uzvarai kaujā pie Mulvijas tilta 312. gadā, kas izbeidza pilsoņu karu un atnesa impērijai mieru un labklājību (2. att.). Arkai ir trīs ailas un bagātīgs ciļņu rotājums, turklāt vidējā aila ir augstāka par malējām. Un, protams, divas Viktorijas figūras centrālās ailas sānos.

Triumfa arka ieguva jaunu dzīvi renesanses laikā, kad to sāka plaši izmantot portālu dekorēšanai vispirms baznīcās, bet vēlāk arī privātās rezidencēs. Pirmo reizi tas notika Rimini pilsētā, kur arhitekts Leons Batista Alberti izveidoja portālu Sv. Franciska (*San Francesco*) baznīcai (ap 1450. gadu), par paraugu ņemot imperatora Augusta triumfa arku šajā pašā pilsētā. Principā katru baznīcas portālu var interpretēt kā triumfa arku, jo tas simbolizē Kristus triumfu, taču šeit var runāt tikai par formālu sakritību, nevis par idejas pēctecību. Tātad kopš renesanses laika triumfa arkas formas kļuva par ierastu elementu Eiropas arhitektūrā. Jaunajos laikos triumfa arka atkal tiek izmantota kā uzvaras piemineklis. Īpaši šajā ziņā izcēlās Parīze, kur pirmā triumfa arka parādījās jau 1672. gadā par godu Ludviķa XIV uzvarām (*Porte Saint-Denis*). Krievijā pirmo triumfa arku 1696. gadā uzcēla Pēteris I. Tātad 17. gs. beigās triumfa arka bija labi pazīstama gan kā portāla forma, gan kā uzvaras piemineklis.

17. gs. beigās triumfa arkas forma ienāca arī Rīgas arhitektūrā. 1694. gadā arhitekts Ruperts Bindenšū, kurš divus gadus

2. att. Konstantīna arka Romā. 315. g.

iepriekš pabeidza Sv. Pēteru baznīcas torņa atjaunošanas darbus, piebūvēja baznīcas fasādei trīs barokālus portālus (3.a att.). Šie portāli veido klasiski simetrisku un harmonisku kompozīciju, kura precīzi atbilst trīs ailu triumfa arkas struktūrai: centrālā portāla arka ir lielāka par sānu arkām, un visas arkas ierāmē romiešu tipa apaļas kolonnas ar korintiešu kapiteļiem (sal. 2. att.). Kompozīcijas saturisko būtību atklāj viens elements, kurš līdz šim nav ticis pienācīgi apzināts. Tie ir cilņi, kuri attēlo spārnotas figūras virs sānu portālu ailām (3.b att.). Oficiāli šīs figūras tiek dēvētas par lidojošiem eņģeļiem ar slavas vainagiem rokās.³ Taču, ieskatoties vērīgāk, ir redzams, ka tās ir sievietes ar gariem plīvojošiem matiem, vienu atkailinātu krūti un vainagu izstieptā rokā. Šim tēlam ir antīkais prototips – romiešu uzvaras dieve Viktorija, kuru parasti attēloja ar spārniem, kas simbolizē viņas nepastāvību, ar uzvaras vainagu rokā un nereti arī ar palmas

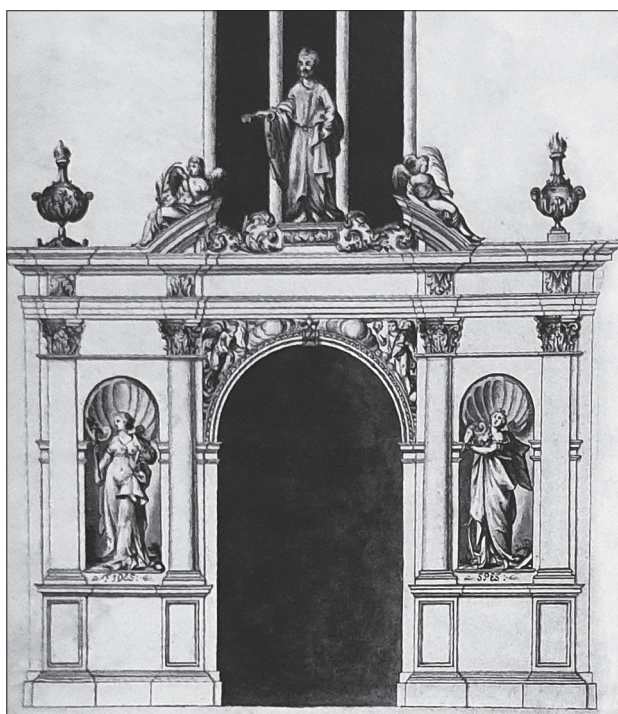
3.a att. Sv. Pētera baznīcas portāli. R. Bindenšū. 1694. g.

zaru, kas ir vēl viens uzvaras simbols. Šādi Viktorijas attēli bija raksturīgi romiešu triumfa arkām (1.b att.). Tātad Sv. Pētera baznīcas eņģeļi acīmredzami veidoti pēc Viktorijas parauga, kas portālu līdzību ar triumfa arku padara pilnīgu.

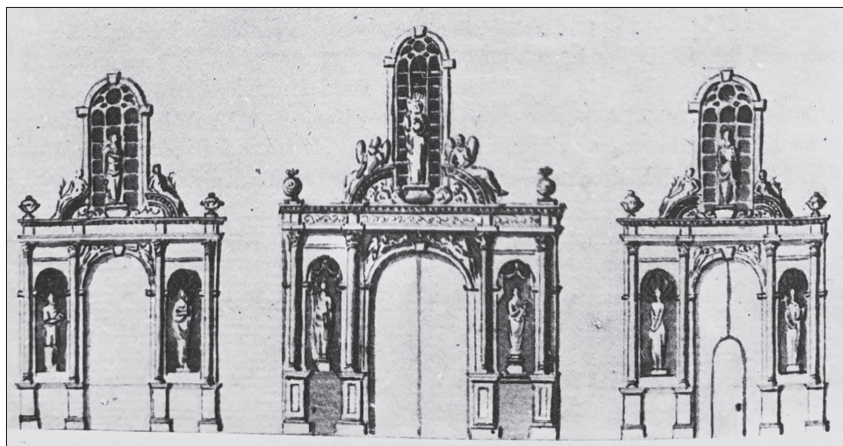
Spriežot pēc esošajām liecībām, triumfa arkas koncepcija šajā projektā parādījās ne uzreiz. Ir saglabājušies divi Ruperta Bindenšū zīmējumi, datēti ar 1692. gadu, kuros ir attēloti divi portāli – centrālais un kreisais, un abos gadījumos mēs redzam citas skulptūras un ciļņus nekā tie, kas ir saglabājušies līdz mūsu dienām (attiecībā uz kreiso portālu sk. 3.a, c att.). Sākotnējā plānā nav nekādu Viktorijas figūru, bet ir klasiski eņģeļi ar spārniem. Tāpat skulptūras nišās, kā arī figūras uz frontona būtiski atšķiras no tām, kas ir zīmētas ar Bindenšū roku.⁴ Taču mūsu rīcībā ir arī Johana Kristofa Broces zīmējums, kurš, neskatoties uz vispārinājumiem un shematismu, tomēr parāda, kā izskatījās baznīcas portāli 18. gs. pēdējos gadu desmitos (3.d att.).⁵ Tajā var labi redzēt, ka visas galvenās skulptūras – gan tās, kas vainago frontonus, gan tās, kas stāv nišās, – atbilst mūsdienās šajās vietās esošajām. Tāpat arī sākotnējo klasisko eņģeļu vietā ailu malās

3. b att. Sv. Pētera baznīcas kreisā sāna portāls. R. Bindenšū. 1694. g.

3. c att.
R. Bindenšū.
Sv. Pētera
baznīcas kreisā
sāna portāla
plāns. 1692. g.

3.d att. J. K. Broce. Sv. Pētera baznīcas portālu zīmējums.
18. gs. 90. gadi

Broces zīmējumā ir labi saskatāmas spārnotas būtnes ar izstieptām rokām, kas precīzi atbilst tagad redzamajiem Viktoriju cilņiem. Turklāt Viktorijas atrodas visos trīs portālos, to skaitā centrālajā, kur šodien šīs vietas ir tukšas. Šie tukšumi ir redzami arī 1938. gada fotogrāfijā.⁶ Arī skulptūras uz frontonu malām Brocem attēlotas citādāk nekā Bindenšū projektā. Tas nozīmē, ka galvenās izmaiņas ir notikušas laika posmā no 1692. gada, kad tapa Bindenšū zīmējumi, līdz 18. gs. beigām, kad baznīcu uzzīmēja Broce, kura zīmējums pamatvilcienos atbilst tam, ko mēs redzam šodien. Arī spriežot pēc skulptūru stilistiskās analīzes, visi šodien esošie tēli ir tapuši vēl Bindenšū laikā.⁷

Tādējādi mums ir principiāli svarīgi saprast, kādēļ atšķiras Bindenšū un Broces zīmējumi. Teiktais liek domāt, ka pirmais projekts tika mainīts, un 1694. gadā, kad Bindenšū pabeidza darbu pie portālu izbūves un saņēma atalgojumu, tas bija jau cits projekts, kura detaļas šodien apskatāmas pie baznīcas fasādes. Ir saglabājušās arhīva liecības, ka baznīcas vadība (*Kirchengericht*) noraidīja pirmo portālu projektu, kuru Bindenšū bija iesniedzis kopā ar akmeņkali Adreasu Pētermani, un lika to pār-

strādāt atbilstoši noteiktām prasībām. Jauns projekts tika iesniegts un apstiprināts tā paša 1692. gada augustā.⁸ Tātad var secināt, ka saglabājušies Bindenšū zīmējumi attiecas uz pirmo, noraidīto projektu, bet mūsu rīcībā esošie pieminekļi ir tapuši otrā, apstiprinātā projekta realizācijas rezultātā.⁹ Broces zīmējums apstiprina šo versiju.

Līdz ar to dabiski rodas jautājums: kādā sakarā un ar kādu mērķi pasūtītājs lika mainīt projektu? Rast atbildi var palīdzēt fakts, ka jaunajā projektā parastos eņģeļus nomainīja tādi, kuri izskatās pēc dieves Viktorijas, tātad tika akcentēts uzvaras un triumfa aspekts. Sākotnēji portāli atdarināja tikai triumfa arkas formu, bet otrajā projektā tiem tika nostiprināts arī triumfa arkas saturs. Par pamatu tam varētu būt kāds triumfāls datums, kuru pilsētas vadība vēlējas atzīmēt. Tuvākais datums, kas derētu šim gadījumam, ir 1656. gads, kad zviedru-krievu kara laikā krievu karaspēks bija aplencis Rīgu, taču ieņemt pilsētu nespēja un atkāpās. Tātad ir iespējams, ka 1692. gadā, kad tika apstiprināts portāla izbūves projekts, pilsētas vadība plānoja šī notikuma 30 gadu jubilejas atzīmēšanu, kas joprojām bija aktuāla, ņemot vērā, ka Krievijas un Zviedrijas attiecības pa šiem gadiem nebija mainījušās uz labo pusi un konflikts jebkurā brīdī varēja uzliesmot ar jaunu spēku, kas arī notika pēc kāda laika. Protams, tas ir tikai minējums, un iespējams, ka triumfa tēma baznīcas portālos nebija piesaistīta kādam konkrētam datumam, bet simbolizēja Zviedrijas varas spožumu un tās uzvaras kopumā. Katrā ziņā pārbūves darbi tik svarīgas baznīcas fasādē bija labs iegants, lai atbilstoši laikmeta garam portālu rotājumā iekļautu kādu alegorisku attēlu ar ideoloģisku vēstījumu valsts varas labā.

Vairāki jautājumi rodas saistībā ar sieviešu skulptūrām uz frontoniem (3.e att.). Vispirms gan jāpiebilst, ka šodien esošās skulptūras atšķiras no tām, kas redzamas gan Bindenšū, gan Broces zīmējumos (3.c, d att.). Bindenšū plānā tie ir eņģeļi ar spārniem un palmu zariem rokās, savukārt Broces zīmējumā

3.e att. Sievietes skulptūra uz frontona. Sv. Pētera baznīcas kreisā sāna portāls. 1694. g.

sānu portālos sēž figūras bez spārniem, bet ar palmu zariem rokās. Lai gan Broces zīmējuma shematisms neļauj precīzi saskatīt detaļas, var teikt, ka viņa zīmētās skulptūras principā ir identiskas šodien redzamajām, tikai tām nav palmas zaru. Centrālā portāla figūras Broce ir uzzīmējis ar spārniem, un arī mūsdienās spārni ir tikai centrālā portāla skulptūrām. Stilistiski šodien redzamās skulptūras ir ļoti līdzīgas skulptūrām uz Dannenšterna nama portālu frontoniem (6. att.), kas norāda, ka abos gadījumos tās ir darinājis viens meistars – Dītrihs Valters.¹⁰ Šie novērojumi liek domāt, ka sānu skulptūras uz Sv. Pētera baznīcas portālu frontoniem ir tapušas atbilstoši Bindenšū otrajam projektam, kas ticis realizēts 1694. gadā. Bet attiecībā uz neesošajiem palmu zariem mums ir jāpieņem viens no diviem: vai nu

tie tiešām kādreiz ir bijuši, bet pazuduši dramatiskajā laiku virpulī,¹¹ vai arī Broce šajā gadījumā ir pieļāvis nelielu paviršību, kas gan ir maz ticams.

Šādā situācijā mums ir divas iespējas, lai izskaidrotu šīs skulptūras uz frontonu sāniem. Pirmkārt, pēc analogijas ar Dannenšterna nama portālu tēliem, par kuriem ir skaidrs, ka tās ir alegorijas, un kuri ir uzkrītoši līdzīgi, var pieņemt, ka Sv. Pētera baznīcas frontona tēli arī ir kādas alegorijas. Taču pašas skulptūras nedod pamatu tās identificēt, jo tām nav nekādu atribūtu. Otrkārt, ir iespēja saprast šos tēlus ar analogiju palīdzību. Attiecīgas analogijas ir atrodamas renesanses laikmetā iesakņojušajā tradīcijā attēlot eņģelus ne tikai putti vai bezdzimuma būtņu izskatā, bet arī kā sievietes, pat ar izteiktām krūtīm. Pamatu šai tradīcijai lika renesanses laikmeta aizraušanās ar simbolismu un alegorijām. Florences neoplatoniķi piemeklēja antikajiem dieviem atbilstošas interpretācijas, padarot tos par dažādu tikumu alegorijām. Rezultātā pat romiešu Venera no antikās kaislīgas mīlas dieves pārvērtās par humanitātes (*humanitas*) simbolu, kuru ģeniālais Botičelli iemūžināja savā mākslā.¹² Pateicoties tam, par augstākā skaistuma iemiesojumu kļušot ideālas sievietes – Veneras skaistums. Tādēļ renesanses un baroka mākslā eņģeļi nereti izskatās kā skaistas sievietes. Rīgas Sv. Pētera baznīcas portālu figūras atbilst zināmam standartam, kuram var atrast daudzas paralēles Eiropas mākslā. Kā piemēru var minēt erotiski sievišķīgo eņģeļu pāri Sv. Franciska Bordžijas (*San Francesco Borgia*, 1740. g.) baznīcas portālā Katānijā (4. att.). Tātad sieviešu figūras Rīgas Sv. Pētera baznīcas portālu frontonos mēs varam uztvert gan kā eņģeļu figūras,¹³ gan kā alegorijas, un nav izslēgts, ka šāda divdomība tika pieļauta tīšuprāt. Bet jebkurā gadījumā šeit mēs redzam kristīgo simbolu antikizāciju, kas labi korelē ar Viktorijas figūrām pie arku ailām.

Tas nozīmē, ka arī lidojošās Viktorijas figūras uz Sv. Pētera baznīcas cilņiem laikabiedri varēja uztvert divējādi. Šķiet, visbiežāk rīdzinieki tajos redzēja eņģelus, jo atpazīt Viktoriju varēja

4. att. Eņģeļa skulptūra uz Sv. Franciska Bordžijas baznīcas portāla.
Katānija. 1740. g.

tikai labi izglītoti cilvēki. No tā izriet, ka tolaik šis tēls bija divdomīgs un vienlaikus simbolizēja gan kristīgo eņģeli, gan antīko uzvaras dievi. Var teikt, ka tādā veidā Viktorija ir nomaskēta zem eņģeļa ārienes, tāpat kā romiešu triumfa arka ir nomaskēta zem trīs portāliem baznīcas fasādē. Visi šie elementi kopā nesa skaidri uztveramu triumfa vēsti. Šo vēsti var saprast divējādi: gan kā kristīgās vēsts triumfu, gan kā atgādinājumu par zviedru armijas uzvarām.

Kā jau teikts, Rīgā ir vēl divas “nomaskētas” triumfa arkas. Pati pirmā šāda tipa arka rotā Reiterna nama fasādi. Šis nams tika uzcelts 1688. gadā pēc Ruperta Bindenšū projekta tirgotājam un Rātes loceklim Johanam Reiternam (*Johann von Reutern*), kurš par dāsniem ziedojumiem zviedru kroņa labā bija ieguvis dižciltību ar partikulu *von* uzvārda priekšā. Viņa nama galvenā pērle ir greznais portāls ar divām romiešu tipa kolonnām, kuras

vainago korintiešu ordera kapiteļi ar divām galvām virs tām (5.a att.), par kurām mēdz teikt, ka tie ir namīpašnieka un viņa kundzes portreti,¹⁴ kā arī ar dekora piesātinātu frīzi. Galvenais portāla elements, kas izsaka tā būtību, ir lidojošu eņģeļu figūras ieejas ailas abās pusēs. Protams, eņģeļi tie ir tikai formāli un nosacīti – īstenībā tie ir “kristianizēti” antīkie amoriņi, turklāt ar antīkiem uzvaras simboliem rokās. Katrs no viņiem izstieptā rokā tur vainagu, bet otrā rokā – palmas zaru. Tādējādi šis “eņģeļu” figūras precīzi atkārtoti Viktorijas attēlus uz triumfa arkām. Līdz ar to arī pats portāls pārvēršas par vēl vienu “nomaskētu” triumfa arku. To apstiprina arī dekoratīvā frīze zem frontona, kur ir attēlots lauva, kas uzvar lāci (5.b att.). Kā zināms, šim attēlam ir skaidrs politisks konteksts: lauva simbolizē Zviedriju, bet lācis – Krieviju.¹⁵ Johana Reiterna tuvība Zviedrijas galmam dara saprotamu šo motīvu. Fasādes apdare tika pabeigta tieši 1688. gadā,¹⁶ kad apritēja apaļi 30 gadi, kopš Zviedrija sekmīgi pabeidza iepriekšējo karu ar Krieviju. Tas bija tas pats karš, kura laikā krievu karaspēks neveiksmīgi centās ieņemt Rīgu (1656. g.). Tas ļauj domāt, ka triumfa tēma ir saistīta ar šo datumu un ka tādā veidā nama īpašnieks vēlējās parādīt savu uzticību Zviedrijas galmam.

Interesanti, ka triumfa zīmes Reiterna nama portālā nes eņģeļi, nevis Viktorijas. Acīmredzot tas ir tādēļ, ka Viktorijas tēls būtu piemērots oficiālai valsts mēroga celtnei, tādai kā Sv. Pētera baznīca, kur to vēlāk ievietoja Bindenšū, bet privātmājas rotāšanai tas būtu nepiedienīgi un liecinātu par pārspīlētu ambīciju un bezgaumību. Toties eņģeļi ļāva izvairīties no nevajadzīgas nopietnības un oficioza, kā arī piešķīra visai ēkai barokālu rotaļīgumu, kas ļāva politisko manifestu interpretēt kā vienkāršu joku vai dekora elementu.

Trešā “nomaskētā” triumfa arka ir apskatāma Dannenšterna nama fasādē. Nams tika uzcelts 1696. gadā holandiešu izcelsmes lieltirgotājam un kuģu īpašniekam, Johana fon Reiterna radniekam¹⁷ Ernstam Metsī Dannenšternam (*Ernst Metsue*

5.a att. R. Bindenšū. Reitera nama portāls. 1688. g. Detaļa.
Mārstaļu iela 2/4

von Dannenstern). Arī šis kungs par nopelniem saņēma no Kārļa XII dižciltības titulu ar attiecīgu partikulu *von* uzvārda priekšā. Par viņa personības īpašībām liecina fakts, ka nama būvniecības sakarā viņu iesūdzēja tiesā divi meistari, kuriem viņš nebija izmaksājis nopelnīto naudu pilnā apjomā.¹⁸ Nama arhitekta vārds nav zināms, bet, balstoties uz celtnes stilistiskajām īpatnībām, ir izteikts viedoklis, ka tas varētu būt tas pats Ruperts Bindenšū.¹⁹ Tas šķiet loģiski un dabiski, jo blakus arhitektūras vēstures speciālistu minētajiem argumentiem par labu šai versijai var minēt vēl dažus apsvērumus. Pirmkārt, Bindenšū bija tā laika labākais un galvenais Rīgas arhitekts, otrkārt, viņš jau bija uzbūvējis namu Johanam fon Reiteram, kurš varēja ieteikt viņu savam draugam un radam Dannenšternam, un, treškārt, Bindenšū savos svarīgākajos projektos tēlniecības darbus uzticēja Dītriham Valteram, kurš, kā jau teikts, veidoja fasādes skulptūras arī šajā projektā.²⁰

5.b att. Frīzes fragments no Reiterna nama – lauva uzvar lāci. 1688. g.
Mārstaļu iela 2/4

Ēkas barokālo fasādi grezno divi vienādi portāli ar pilastriem, kuri simbolizē kolonnas, un divām alegoriskām skulptūrām uz frontona malām (6. att.). Skulptūras attēlo pusguļošas dāmas ar atkailinātām krūtīm, kas uzrāda Dītriha Valtera rok rakstu un tipoloģiski ir ļoti līdzīgas tām, kuras rotā Sv. Pētera baznīcas frontonus (3.e att.). Šodien identificēt šīs alegorijas pēc izskata nav iespējams, jo dažām skulptūrām nav nekādu atribūtu, bet citām, kurām, kā var nojaust, tie ir bijuši, laika zoba darbības rezultātā tie ir kļuvuši nesaskatāmi. Tomēr pēc vecās fotogrāfijās vēl redzamiem atribūtiem šīs figūras tiek identificētas kā tikumu alegorijas: Ticība, Cerība, Mīlestība un Pazemība.²¹ Arī šie tēli ir attiecīgi antikizēti un atspoguļo to pašu klasisko skaistuma etalonu, aiz kura stāv alegoriski pārinterpretēts Veneras tēls.

Triumfa arkas nozīmi portāliem piešķir kolonnas simbolizējošie pilastri un eņģeļi abās ailu malās, kuri, tāpat kā Reiterna namā, vienā izstieptā rokā tur uzvaras vainagu, bet otrā – palmas zaru (6. att.). Tā kā tiem nav spārnu, tie var būt arī putti,

6. att. Dannenšterna nama portāls. 1696.–1699. g. Mārstaļu iela 21

nevis eņģeļi, kas dod triumfa tēmai vēl rotaļīgāku pieskaņu. Toties pati par sevi šī tēma ir skaidri izteikta. Grūtāk ir saprast, kādām uzvarām par godu šis sižets varēja šeit parādīties. Iespējams, to var saistīt ar zviedru-poļu karu 1626.–1629. gadā, īpaši tādēļ, ka 1629. gada ziemā zviedru karaspēks pārliecinoši sakāva poļu pulkus kaujā pie Gužno, un, neskatoties uz vēlākām neveiksmēm, noslēgtais miers bija Zviedrijai izdevīgs, jo tā paturēja savus ipašumus Vidzemes un Igaunijas teritorijās. Dannenšterna nama apdares darbi tika pabeigti 1699. gadā,²² kad apritēja 70 gadi kopš uzvaras pie Gužno. Tajā pašā laikā triumfālie putti neizceļas ar nopietnu noskaņojumu un tos viegli var interpretēt ārpus politiskā konteksta kā vienkāršu joku vai dekoru. Taču triumfa arkas simbolika ir acīmredzama, un tas ir skaidrs mājiens valsts ideoloģijas virzienā.

Tātad 17. gs. beigās Rīgā divi ļoti turīgi pilsētnieki, kuru dzimtas vienoja radniecības saites, uzcēla divus sava laika iespaidīgākos namus, kurus projektēja viens arhitekts un kuru

tēlniecisko apdari veica viens tēlnieks. Abi namīpašnieki kalpoja ar saviem līdzekļiem Zviedrijas kronim un saņēma par to dižciltības titulu. Abi izrotāja savus lepnos namus ar portāliem, būvētiem pēc triumfa arkas parauga un dekorētiem ar attiecīgiem triumfa tematikas ciļņiem. Turklāt viens no viņiem, lai nebūtu nekādu šaubu par to, kāda veida uzvaru godina viņa nama triumfālais portāls, lika novietot frīzes cilnī simbolisku sižetu ar zviedru heraldisko lauvu, kas uzvar krievu simbolisko lāci. Faktiski tajā pašā laikā arhitekts, kurš būvēja šos divus namus, strādāja pie Sv. Pētera baznīcas restaurācijas un piebūvēja tai klāt trīs portālus pēc trīs ailu triumfa arkas parauga ar triumfāliem ciļņiem tajos. Minētie fakti veido zināmu likumsakarību, kas liek domāt, ka šos objektus vieno ne tikai arhitekta un tēlnieka vārdi, ne tikai savstarpēja pazišanās, bet arī viena ideoloģija, kura acīmredzot atbilda zviedru varas tā laika oficiālajai ideoloģijai. Abi dižkungi, šo prominentu namu īpašnieki un veiksmīgi uzņēmēji, bija ieinteresēti uzturēt labas attiecības ar varu, tādēļ ir dabiski, ka viņi centās savu lojalitāti un atbalstu varai apliecināt ar redzamām zīmēm. Domājot par šiem faktiem, jāatceras, ka tas bija simbolu un alegoriju laikmets, kad publiski demonstrējamiem attēliem tika piešķirta īpaša nozīme un jēga, vēl jo vairāk tad, kad tiem bija saskatāms politisks konteksts.

Interesanti, ka pēc “zviedru laiku” beigām, kad Rīga kopā ar visu Vidzemi nonāca Krievijas impērijas sastāvā, abi varenie kungi – Dannenšterns un Reiterns – veiksmīgi adaptējās jaunās varas apstākļos. Triumfa arka un simboliskais cilnis ar lauvu un lāci nemaz netraucēja Reiternu dzimtas labklājībai, kuras pārstāvji nākamās paaudzēs sekmīgi virzījās pa karjeras kāpnēm, kalpojot Krievijas impērijai. Reiterni ieņēma augstus amatus un 19. gs. beigās pat ieguva grāfu titulu. Arī Dannenšterniem sekmējās: jau Ernsts Metsi pārgāja impērijas dienestā un ieņēma Rīgas muitas prezidenta un licenču virsinspektora amatu. Viņš bija labi ierēdzēts no jaunās varas puses un pat tika uzskatīts

par galma draugu.²³ Viņa dēls ar Pētera I pavēli tika iecelts par Rīgas ostas prefektu, bet mazdēli veidoja militāru karjeru Krievijas armijā.²⁴ Un pastāv leģenda, ka Pēteris I pats ieradās pie Dannenšterna, lai izprecinātu viņa meitu vienam savam virsniekam.²⁵

Vēlākos laikos Rīgā tika uzceltas vēl vairākas triumfa arkas par godu dažādiem imperatoriem un viņu uzvarām.²⁶ No tām ir saglabājusies tikai viena arka, kura tapa par godu Krievijas uzvarai pār Napoleonu. Likumsakarīgi, ka tieši Napoleona karu sakarā triumfa arka kā uzvaras un slavas piemineklis ieguva jaunu aktualitāti Eiropas arhitektūrā. Pamatu tam lika pats Francijas imperators, kurš par godu savai uzvarai Austerlicas kaujā (1805. g.) pavēlēja uzcelt skaistu trīs ailu arku ampīra stilā, atbilstoši labākajiem Senās Romas paraugiem (*Arc de Triomphe du Carrousel*, 1808. g.), no kuriem vistuvākā laikam ir tieši Konstantīna arka (2. att.). Pēc Napoleona rīkojuma, par godu viņa armijas uzvarām 1806. gadā tika uzsākta vēl vienas, slavenākās Francijas triumfa arkas (*Arc de triomphe de l'Étoile*) celtniecība, kura tika pabeigta jau pēc imperatora nāves 1836. gadā un tika veltīta visiem viņa kariem. Kopš 1840. gada, kad caur arku izbrauca sēru korteža ar Napoleona mirstīgajām atliekām, Francijā pastāv tradīcija atvadoties godināt valsts slavenākos vīrus, izvedot tos svinīgā procesijā cauri arkai. Šī arka visvairāk atgādina vienas ailes Tita arku Romā. Protams, abās minētajās arkās uz fasādēm ir redzami Viktorijas attēli.

Parīzes piemēru iespaidā triumfa arkas parādījās arī koalīcijas valstu galvaspilsētās, kuras tādā veidā atzīmēja uzvaru pār pašu Napoleonu, – tā ir Velingtona arka Londonā (*Wellington Arch*, 1825. g.) un trīs lielas arkas Krievijā: divas Pēterburgā un viena Maskavā, neskaitot vēl mazas šur un tur. Vispirms tika uzcelta Narvas vārtu arka Pēterburgā (*Narvskie triumfal'nye vorota*, 1814. g.), kas tika paredzēta, lai sagaidītu karaspēka atgriešanos no Parīzes. Pēc tam parādījās Galvenā štāba arka (*Arka Glavnogo shtaba*, 1829. g.) Pēterburgā, kas atrodas tieši pretī Ziemas

7. att. J. D. Gotfrīds. Aleksandra vārti Rīgā. 1815. g. Viestura dārzs

pilij un pie kuras sākas izeja uz galveno pilsētas ielu – Ņevas prospektu. Vēl pēc kāda laika parādījās Maskavas triumfa vārti (*Moskovskie Triumfal'nye vorota*, 1834. g.). Protams, ka visās šajās arkās ir redzamas Viktorijas figūras.

Svinot uzvaru pār Napoleonu, triumfa arka tika uzcelta arī Rīgā – tā pati vienīgā “oficiālā” arka, kas atrodas Viestura dārzā un ir pazīstama ar nosaukumu “Aleksandra vārti” (7. att.). Arka tika uzcelta 1815. gadā arhitekta Johana Daniela Gotfrīda vadībā kā piemineklis imperatora Aleksandra I mājupceļam no Parīzes. Sākotnēji tā atradās uz Pēterburgas ceļa (šodien Brīvības iela), bet vēlākos laikos divreiz tika pārcelta: 1904. gadā uz priekšu, pie jaunās pilsētas robežas un 1935. gadā, kad tā tika novietota pašreizējā atrašanās vietā.²⁷ Jāsaka gan, ka arkas noformējums ir ļoti skops – divas kolonnas ar joniešu kapiteļiem un divi medaljoni ar tik tikko pamanāmiem cilņiem, uz kuriem attēloti senie

uzvaras simboli: divi sakrustoti palmu zari vienā pusē un divi sakrustoti lauru zari ar zobenu – otrā pusē. Turklāt abas fasādes ir pilnīgi vienādas.

Iespējams, vēl viena triumfa arka ir konceptuāli “nomaskēta” lielā un majestātiskā neobaroka stilā būvētā ēkā Krišjāņa Barona ielā 11 (arhitekts Konstantīns Pēkšēns, 1901. g., īres nams, 8.a att.). Ēkas smaguma centru veido vertikāli izstiepta niša arkas formā elegantu kolonnu ierāmējumā tieši uz Krišjāņa Barona un Dzirnavu ielas stūra. Augšā nišas ailes abās malās ēkas fasādī rotā divas skaistas un oriģinālas skulptūras: uz lauvas sēdoša spārnota sieviete un uz sfinksas galvas sēdošs spārnots vīrietis (8.b att.). Šo grezno namu uzcēla latviešu uzņēmējs un mecenāts Kristaps Bergs, kurš, pateicoties savām spējām un sakrātajiem līdzekļiem, pacēlās no zemnieku kārtas līdz sabiedrības augšējiem slāņiem. Viņa monogramma atrodas goda vietā nišas iekšpusē un var kalpot par atslēgu visas kompozīcijas izpratnei. Silvija Grosa uzskata, ka niša ar kolonnām un skulptūrām ir “efektīgi izspēlēta triumfa arkas tēma”, kas jāsaprot kā nama īpašnieka apoteoze un viņa panākumu slavinājums.²⁸

Protams, tā nav triumfa arka vārda pilnīgā izpratnē, bet jāatzīst, ka arkas idejiskie elementi ir labi saskatāmi, proti, tās ir kolonnas, tā ir nišas pusloka forma un spārnotas ģēniju – sargātāju figūras,²⁹ kuras aizvieto spārnotas Viktorijas tēlus. Tādēļ Grosas piedāvātā apoteozes koncepcija liekas pamatota, lai gan ar piebildi, ka šī kompozīcija ir drīzāk triumfa arkas simbols vai mājiens uz to. Kopumā var teikt, ka šeit ir eleganti apspēlēta triumfa arkas forma un semantika.

Apskatītajos piemēros triumfa arkas ideja Rīgas arhitektūrā tika izmantota attiecībā gan uz formu, gan saturu. Proti, Aleksandra vārti tika būvēti tieši kā triumfa arka par godu uzvarai karā. Savukārt četri izanalizētie Bindenšū veidotie portāli ārēji tikai imitē triumfa arkas formu, bet, pateicoties dekoratīvajiem eņģeļu–viktoriņu cilņiem, tie pauž triumfa arkas galveno ideju – uzvaras slavinājumu. Tāpat arī greznajā Kristapa Berga nama

8.a att. K. Pēkšēns. Kristapa Berga nams. 1901. g. Krišjāņa Barona iela 11

8.b att. Alegoriskais pāris. Krišjāņa Barona iela 11

9. att. E. Štālbergs. Vārti. 1930. g. Eduarda Smiļģa iela 37/39

fasādē ļoti veiksmīgi tiek apspēlēta triumfa arkas tēma, iešifrētā veidā paužot ideju par nama īpašnieka personīgo triumfu. Tajā pašā laikā Rīgas laicīgajā arhitektūrā var sastapt gadījumus, kad triumfa arkas tēma tika izmantota vien ārējai formai, bez sasaites ar tās saturu. Piemēram, Ernesta Štālberga projektētie Eduarda Smiļģa mājas ārējie vārti (1924.–1930. g.) acīmredzami atkārtoti Aleksandra vārtu formas (9. att.). Sakrīt ne tikai kopējās aprises, bet arī medaljoni. Var teikt, ka konstruktīvi vārti Smiļģa ielā 37/39 ir tie paši Aleksandra vārti, tikai ar piebūvētu balustrādi un iekļauti mūrētā iežogojumā. Eleganta variācija par trīsaiļu triumfa arku rotā Kārļa Felsko projektēto fon Stricka savrupnamu Aristīda Briāna ielā 9 (10. att.). Kombinācijā ar pilastriem, frīzi un frontonu šis portāls raisa asociāciju ar antīkā tempļa fasādi, bet durvju ailas atdarina triumfa arkas siluetu. Abi šie piemēri – Smiļģa ielā un Aristīda Briāna ielā – parāda, cik viegli arhitekti varēja izmantot triumfa arkas formas dekoratīviem nolūkiem, bez saistības ar šīs konstrukcijas sākotnējo

10. att. K. Felsko. Ieejas portāls fon Stricka savrupnamā. 1891. g.
Aristīda Briāna iela 9

konceptiju. Lai gan nav izslēgts, ka Smiļģa ielas vārtiem šāda forma tika piešķirta ar mērķi paust mākslas triumfa alegorisko vēsti. Taču par to mēs varam tikai izteikt minējumus.

Tātad var secināt, ka Rīgā atrodas viena “oficiāla” triumfa arka – Aleksandra vārti un vēl četras “neoficiālas” triumfa arkas, ieslēptas portālu izskatā, bet pēc formas un satura precīzi atbilstošas triumfa arkas koncepcijai. Ar zināmām piebildēm šai kategorijai var pieskaitīt arī nišu ar skulptūrām Kristapa Berga namā. Kopumā visas šīs arkas atspoguļo sava laikmeta vēstures un kultūras kontekstu un nes vēsti, kuru mums jāprot izlasīt. Apskatītie piemēri liecina, ka Rīgā, tāpat kā citās Eiropas pilsētās, triumfa arkas forma tika izmantota dažādos laikos gan atbilstoši tās sākotnējai idejiskai koncepcijai, gan nesaistīti ar to, kā tīri dekoratīvs arhitektūras elements.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Triumfa gājienu piešķir tikai Senāts, tam bija jāatbilst vairākiem nosacījumiem. Ne katram karavadonim un ne par katru uzvaru tika piešķirts triumfs.
- ² Jūras kauja pie Akcijas raga (*Actium*) notika 31. g. pr.Kr. Šajā kaujā Okta-viāna flote sakāva Antonija un Kleopatras floti, ar ko tika pielikts punkts pilsoņu kariem un Romas vēsturē sākās jauns vēsturiskais posms – impēri-jas laikmets.
- ³ Anna Ancāne (2016). *Rīgas arhitektūra un pilsēt būvniecība 17. gs. otrajā pusē*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 102. lpp.
- ⁴ R. Bindenšū kreisā portāla zīmējuma salīdzinājums ar realitāti rāda, ka A. Ancānes apgalvojums, ka “portālu centrālās figūras aprises atbilst Bin-denšū projektā redzamajām”, neatbilst patiesībai. – Ancāne. *Rīgas arhitek-tūra un pilsēt būvniecība*, 105. lpp. Taču tas nav pretrunā ar autores secinā-jumu, ka esošās skulptūras stilistiski atbilst portālu tapšanas laikam.
- ⁵ Johans Kristofs Broce (1992). *Zīmējumi un apraksti. 1. sēj. Rīgas skati, ļau-dis un ēkas*. Red. T. Zeids. Rīga: Zinātne, 205., 355.–356. lpp., 152. att.
- ⁶ Sk.: Paul Campe (1944). *Der Stadt-, Kunst- und Werkmeister Rupert Bin-denschu und seine Wirksamkeit in Riga. Ein Beitrag zur Baugeschichte Rigas zu Ende 17. Jh.* Rīga: Holzner, Abb. 17.
- ⁷ Sikāk par to: turpat, 104.–107. lpp.
- ⁸ Turpat, 21. lpp.
- ⁹ Pie portālu izstrādes darbojās vairāki meistari. Sk.: Pēteris Ārends (1944). *St.-Petri-Kirche in Riga*. Rīga: V. Tepfers, S. 16–17; Gunārs Zirnis (1984). *Pētera baznīca*. Rīga: Zinātne, 83. lpp.
- ¹⁰ Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsēt būvniecība*, 107. lpp.
- ¹¹ Par labu tam runā šādi apsvērumi. Šim skulptūrām brīvās rokas pirksti ir saliekti dūrē, tādējādi veidojot caurumu (3.e att.), kurā varēja iestiprināt palmas zaru. Taču rokas stāvoklis ir tāds, ka palmas zars, ja to taisni ieliktu dūrē, sliektos slīpi uz leju, nevis uz augšu, kā tam būtu jābūt. Tam var būt divi skaidrojumi: 1) palmas zaram varēja būt liektais stiprinājums, kas no-drošinātu tam vertikālu stāvokli, un 2) sakarā ar kaut kādiem bojājumiem kādā no restaurācijas reizēm 18. vai 19. gs. palmas zari tika noņemti un roku stāvoklis mainīts. Iespējams, ka tādā veidā nākamās varas iestādes vē-lējās mazināt triumfālo noskaņojumu “zviedru laikos” celtajām skulptū-rām. Taču tie ir tikai minējumi, jautājuma noskaidrošanai būtu nepiecie-šams veikt speciālu izpēti.
- ¹² Sikāk sk.: Ernst H. Gombrich (1972). *Symbolic Images: Studies in the Art of the Renaissance*. New York: Phaidon.
- ¹³ Zīmīgi, ka P. Ārends raksturo šos tēlus šādā veidā: “*Frauen, bzw., Engels-figuren*”, tātad “sieviešu jeb eņģeļu figūras”. – Ārends. *St.-Petri-Kirche in Riga*, 17. lpp.

- ¹⁴ Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsētbūvniecība*, 146. lpp.
- ¹⁵ Rietumeiropā jau kopš 16. gs. lācis tika asociēts ar Krieviju un pakāpeniski kļuva par Krievzemes marķieri, vispirms uz ģeogrāfiskām kartēm. Denis Khrustalev (2011). Proiskhozhdenie "russkogo medvedia". *Novoe literaturnoe obozrenie*, 1, s. 137–152.
- ¹⁶ Pati ēka tika uzcelta jau 1685. gadā, bet vēl trīs gadus turpinājās apdares darbi. – Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsētbūvniecība*, 144. lpp.
- ¹⁷ Viņa meita Katarīna Barbara apprecējās ar rātskungu Johanu fon Reiteru. – Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsētbūvniecība*, 160. lpp.
- ¹⁸ Sīkāk sk.: Pārsla Pētersone (1999). Dannenšterna nams Rīgā. *Latvijas Arhīvi*, 2, 35.–36. lpp.
- ¹⁹ Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsētbūvniecība*, 170.–171. lpp.
- ²⁰ Sk.: turpat, 164. lpp.; Pētersone. Dannenšterna nams Rīgā, 35. lpp.
- ²¹ Ancāne. *Rīgas arhitektūra un pilsētbūvniecība*, 166. lpp.
- ²² Pētersone. Dannenšterna nams Rīgā, 35. lpp.
- ²³ Turpat, 32. lpp.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Stāsta avots ir: Constantin Mettig (1910). *Erinnerungen an Peter den Grossen in Riga und an die Zeit der Belagerung*. Rīga: Mellin, S. 23.
- ²⁶ Sīkāk par to sk.: Aija Taimiņa (2016). Impērijas svētku dekorācijas un iluminācijas Rīgā 18.–19. gs. *Latvijas Arhitektūra*, 125, 108.–115. lpp.
- ²⁷ Sk.: Ojārs Spārītis (2001). *Rīgas pieminekļi un dekoratīvā tēlniecība*. Rīga: Nacionālais apgāds, 31. lpp.
- ²⁸ Sk.: Silvija Grosa (2007). Sociālā prestiža idejas atspoguļojums Rīgas agrā jūgendstila arhitektūras dekorā. No: R. Kaminska (sast.). *Pilsēta. Laikmets*. Vide. Rīga: Neputns, 160.–161. lpp.
- ²⁹ S. Grosa norāda, ka par iedvesmas avotiem šiem ģēniju tēliem kalpoja Antonio Kanovas veidotais Klementa XIII kapa piemineklis Sv. Pētera katedrālē Romā. – Silvija Grosa (2019). *Dekors Rīgas jūgendstila perioda arhitektūrā*. Rīga: Neputns, 215. lpp.

THE THEME OF TRIUMPHAL ARCH IN RIGA ARCHITECTURE

Harijs Tumans

Dr. hist., professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Scientific interests: ancient history, history of the ancient Greece, Rome.

The article is dedicated to the research of forms of triumphal arches in Riga's architecture. It gives a quick look at the history of triumphal arch and analyses the cases where the forms of the triumphal arch have been used in historical buildings of Riga. It is well known that during the 18th–19th centuries several triumphal arches were built in Riga, from which only one, the so called Alexander's Gate, has survived till nowadays. The article shows that the concept of triumphal arch has been used in the city building in three more cases at the end of the 17th century, namely, in three portals of St. Peter's church as well as portals of the Reutern and Dannenstern houses. Importantly, in all these cases both form and concept of triumphal arch have been used, as indicated by the respective reliefs at the apertures of the arches. In all three cases the use of the forms of triumphal arch can be explained by ideological considerations, hinted at the connection between time of their building and anniversaries of the victories of Swedish army.

Key words: triumphal arch, ancient Rome, victory, portal, architecture, St. Peter's church, Reutern House, Dannenstern House.

Summary

The main thesis of the article is that there are five triumphal arches in Riga. Alexander's Gate, built in 1814 to commemorate the victory of the Russian army over Napoleon is the *official* and the most well-known of them. Apart from that, there are four more arches disguised as portals of buildings constructed at the end of the 17th century under the Swedish rule: three portals of St. Peter's Church (1694), one portal of Reutern House (1688) and two portals of the Dannenstern House (1696). Importantly, in all these cases both form and respective symbols – reliefs on the apertures of the portals – have been used to indicate these portals as triumphal arches. St. Peter's church portals display flying angels that hold laurel wreaths in their hands and are modelled to look like Victoria, the ancient Roman goddess of victory. Similarly, angels with symbols of victory – palm branches and wreaths – are displayed in the portals of the Reutern and Dannenstern houses. It is possible to establish the reason for

the theme of triumph in all of these cases – the anniversaries of Swedish victories in the Russo–Swedish and Swedish–Polish wars. Thus, it means that these portals embody the idea of triumphal arches in both form and substance. Significantly, the same architect, Rupert Bindenschu, took part in the construction of all three objects. The portal of the St. Peter's church was an official order of the city council and reflected the city government ideology, yet the Reutern and Dannenstern projects were private requests. Both house owners were very wealthy men and served the Swedish throne with their resources and were thus granted titles of nobility. Therefore, there is a reason to believe that by building triumphal arch themed portals they wished to demonstrate their loyalty to the Swedish rule (while keeping a slight ambiguity) since both were interested in maintaining a good relationship with the authority. Interestingly, after Riga's inclusion into the Russian Empire, both gentlemen managed to adapt successfully to the conditions of the new power, both being granted good positions for themselves and their children. All in all, these portals are interesting testimonies of their time, especially when considering the political context.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.a.* Triumphal arch in Pula, 29–27 BC
Fig. 1.b. Image of Victoria on the triumphal arch in Pula, 29–27 BC
Fig. 2. Triumphal arch of Constantine in Rome, 315
Fig. 3.a. Portals of St. Peter's Church in Riga, R. Bindenschu, 1694
Fig. 3.b. Left portal of St. Peter's Church in Riga, 1694, R. Bindenschu.
Fig. 3.c. R. Bindenschu. Plan of the left portal of the St. Peter's Church in Riga, 1692
Fig. 3.d. J. Ch. Brotze. Drawing of portals of St. Peter's Church in Riga, 1790s
Fig. 3.e. Sculpture of a woman on the side of the pediment. The left-side portal of St. Peter's Church in Riga, 1694
Fig. 4. Sculpture of an angel on the portal of the Church of St. Francis Borgia. Catania, 1740
Fig. 5.a. R. Bindenschu. The portal of Reutern House, 1688. Detail, 2–4 Mārstaļu Street
Fig. 5.b. Fragment of the frieze of Reutern House – lion defeats a bear 2–4 Mārstaļu Street
Fig. 6. The portal of Dannenstern House, 1696–1699. 21 Mārstaļu Street
Fig. 7. D. Gotfried. Alexander's Gate. Viesturs Park, 1815
Fig. 8.a. K. Pēkšēns. House of Kristaps Bergs, 1901. 11 Krišjāņa Barona Street
Fig. 8.b. Allegorical pair. 11 Krišjāņa Barona Street
Fig. 9. E. Shtalberg. The gate at 37/39 Eduards Smilģis Street, 1930
Fig. 10. K. Felsko. The gate of the von Strick House, 1891

LATVIJAS UNIVERSITĀTES DIBINĀŠANAS JURIDISKIE ASPEKTI

Sanita Osipova

Dr. iur., profesore, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte.

Zinātniskās intereses: tiesību vēsture, jurista ētika, tiesību socioloģija. Šobrīd strādā pie kolektīvās monogrāfijas *Tiesības informācijas sabiedrībā*.

2019. gads ir Latvijas Universitātes simtgades gads, tāpēc pētījuma ietvaros tiek analizēti Latvijas Universitātes dibināšanas juridiskie aspekti un tās sociāli politiskā nozīme Latvijas Republikā. Latvijas Universitātes Satversmes Preambulā un citos avotos universitātes dibināšana juridiski sadalīta divās daļās: rīkojumu par LU dibināšanu 1919. gada 8. februārī esot pieņēmis Pēteris Stučka, bet faktisko atklāšanu 28. septembrī veicis Jānis Čakste. Pētījumā noskaidrots, ka šis padomju laika koncepts par LU dibināšanu neatbilst patiesībai. Latvijas Tautas padome 1919. gada 15. jūlijā lēma dibināt jaunu Latvijas Augstskolu, nevis atjaunot kādu no iepriekš Latvijas teritorijā pastāvējušajām. Tieši Latvijas Tautas padomes lēmums līdz ar Pagaidu valdības 1919. gada 2. augustā izdoto rīkojumu šī lēmuma īstenošanai ir uzskatāmi par LU dibināšanas juridisko pamatu.

Atslēgas vārdi: nacionāla augstskola, Latvijas Universitātes dibināšana.

IEVADS

Raksta autore 1986. gadā iestājās studēt jurisprudenci Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē. Tikai dažus gadus vēlāk, pēc Latvijas Republikas valstiskuma atjaunošanas, universitāte atguva Latvijas Universitātes (turpmāk – LU) vārdu. Tika atgūta vēsturiskā LU simbolika, kā arī apstiprināta jauna Latvijas Universitātes Satversme.¹ Universitātes atjaunotne 1990./1991. gadā gāja kopsolī ar Latvijas Republikas neatkarības atgūšanu.

2019. gads ir Latvijas Universitātes simtgades gads, tāpēc autore šī pētījuma ietvaros, analizējot normatīvos aktus,

Latvijas Tautas padomes sēžu stenogrammas, Latvijas Universitātes Organizācijas padomes atstātos dokumentus, kā arī citus arhīva un preses materiālus, pētīs Latvijas Universitātes dibināšanas juridiskos aspektus un tās sociāli politisko nozīmi Latvijas Republikā.²

Tēmas izvēli noteica zinātniskajā literatūrā un sabiedriskajā domā valdošie atšķirīgie viedokļi par Latvijas Universitātes dibināšanas datumu un dibinātāju. Padomju Savienības okupācijas laikā tika uzsvērts, ka Latvijas Universitāti ir dibinājis Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas vadītājs Pēteris Stučka (1865–1932), un kā universitātes dibināšanas datums tika minēts 1919. gada 8. februāris. Turklāt tika skaidrots, ka vēlāk “buržuāziskajā Latvijā” uz P. Stučkas dibinātās augstskolas bāzes esot veidota Latvijas Universitāte.³ Arī Atmodas laikā (1986–1990/1991) netika pārskatīta padomju periodā popularizētā Latvijas Universitātes vēsture, proti, Latvijas Universitāte ir tā pati P. Stučkas dibinātā Latvijas Augstskola. Ilgonis Bite laikrakstā “Literatūra un Māksla” 1989. gada 4. februārī, godinot Latvijas Universitātes 70. jubileju, rakstīja: “lielinieku varas vīri piegriezta nopietnāko vērību augstskolas dibināšanai un izveidošanai, un jau apmēram vienu mēnesi pēc viņu ienākšanas Rīgā izdeva dekrētu (1919. g. 8. februārī, parakstījis P. Stučka) par Padomju Latvijas augstskolu [...] Tāds bija LVU [Latvijas Valsts universitātes] tapšanas pirmais akords. Taču Latvijas augstskolu atklāj 1919. gada 28. septembrī, jau Tautas padomes prezidentam J. Čakstem piedaloties.”⁴ Šāda koncepcija universitātes dibināšanu juridiski sadalīja divās daļās, jo juridisko pamatu esot ielicis P. Stučka, bet faktisko atklāšanu veicis jau Jānis Čakste (1859–1927). Gan vēsturiski, gan juridiski tas rosina pārdomas, jo P. Stučka un J. Čakste pārstāvēja divas dažādas valstis, turklāt katra no tām bija otras noliegums. Starpkaru laika publikācijās par Latvijas Universitātes dibināšanu tika skaidri norādīts, ka pamatu tās tiesiskai pastāvēšanai lika Pagaidu valdības 1919. gada 2. augustā izdotais rīkojums.⁵ Arī pēc Otrā pasaules

kara trimdā publicētajos viedokļos tika uzsvērts, ka Latvijas Universitāti dibinājusi Latvijas Republika.⁶

Kopš Atmodas laika ir pagājuši 30 gadi, un Latvijas Universitātes dibināšanas juridiskajām peripetijām vajadzētu būt atrisinātām. Taču tas tā nav, jo padomju laika skatījums uz Latvijas Universitātes dibināšanu ticis iekļauts arī 1991. gada 18. septembrī Latvijas Republikas Augstākās padomes apstiprinātās Latvijas Universitātes Satversmes Preambulā.⁷ Proti, vēsturiski apšaubāmi fakti ir tikuši juridiski fiksēti! Jāatzīmē, ka arī spēkā esošās Latvijas Universitātes Satversmes redakcijas Preambulas teksts būtiski neatšķiras.⁸

Arī Latvijas Universitātes mājaslapā, raksturojot augstskolas vēsturi, ir piesardzīgi apiets dibināšanas juridiskais pamats, proti, tas vispār nav minēts.⁹ Taču par pašu dibināšanas datumu netiek pieļautas šaubas: “Latvijas Universitāte (LU) dibināta 1919. gada 28. septembrī.”¹⁰ Tomēr minētajā datumā, kas šobrīd tiek svinēts kā LU dibināšanas diena, notika tikai svinīgais atklāšanas akts, kas bija zināmu priekšdarbu, tostarp juridisku lēmumu rezultāts. Par valsts universitātes dibināšanu var lemt tikai pati valsts. Tāpēc būtisks ir jautājums: “Kad tika pieņemts politisks lēmums vai normatīvs akts par LU dibināšanu, kas kalpoja par tālāko procesu, proti, LU faktiskās dibināšanas 1919. gada 28. septembrī juridisko pamatu?”

Padomju varas gados tika godināts normatīvā akta, proti, dekrēta “Par Latvijas augstskolas dibināšanu” pieņemšanas datums – 1919. gada 8. februāris.¹¹ Savukārt tagad tiek atzīmēta LU svinīgā atklāšanas akta diena, proti, 1919. gada 28. septembris, nepievēršot uzmanību politiskiem lēmumiem, kas deva juridisku pamatu dibināt nacionālo universitāti.

Līdz mūsdienām ir publicēta virkne grāmatu par Latvijas Universitāti. Uz katru apaļu universitātes gadskārtu svinīgi ir laista klajā jauna grāmata. Tradīcija, kas aizsākta starpkaru posmā 1929. gadā, atzīmējot LU pastāvēšanas 10 gadus, tikusi turpināta padomju varas gados un arī pēc Latvijas Republikas

neatkarības atjaunošanas.¹² Liekas, ka grāmatas ir veltītas vienai un tai pašai augstākajai mācību iestādei, taču tajās būtiski atšķiras ne tikai augstskolas nosaukums un tās valstiskie uzdevumi, bet arī minētie fakti par universitātes dibināšanu un augstskolu pēctecību, proti, vai Latvijas Universitāte, kuru dibināja Latvijas Republika, ir Pēteru Stučas Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdības dibinātās Latvijas Augstskolas pēctece, vai arī tā ir, kā to rakstīja padomju literatūrā, viena un tā pati universitāte. Šo jautājumu vēl vairāk sarežģī fakts, ka Latvijas Universitāte 1919. gada 28. septembrī tika atklāta kā Latvijas Augstskola¹³ un vairākus gadus pēc dibināšanas (līdz 1923. gadam) paralēli tika lietoti abi minētie nosaukumi.¹⁴ Tāpēc pētījuma uzdevumi ir gan izpētīt Latvijas Universitātes dibināšanas procesu, vienlaikus akcentējot latviešu augstskolas sociālo nozīmi un valstiskos uzdevumus, gan arī to, vai Latvijas Universitāte ir P. Stučas dibinātās Latvijas Augstskolas pēctece.

I. AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA DZIMTAJĀ VALODĀ

Doma, ka ikvienai nācijai ir nepieciešama augstākā izglītība un zinātne nacionālā valodā un nacionāla universitāte, kas to īsteno, tika skaidri definēta 19. gs. beigās/20. gs. sākumā. Tā auga un veidojās līdz ar izpratni par izglītības un zinātnes nozīmi pilsoniskā sabiedrībā. Jau kopš 19. gs. sākuma, kad Vilhelms fon Humbolts (*Wilhelm von Humboldt*, 1767–1835) lika pamatu mūsdienu izpratnei par augstāko izglītību un universitātes misiju valstī, universitātes tiek aplūkotas kā sabiedriski un valstiski nozīmīgi izglītības un zinātnes centri,¹⁵ kas kalpo par nācijas pilnvērtīgas, vispusīgas attīstības pamatu.

Ideja par augstāko izglītību dzimtajā valodā attīstījās kopsakarā ar nacionālo emancipāciju un nacionālas valsts konceptu. Nacionāla valsts tika aplūkota gan kā iespēja tautai izdzīvot, saglabājot savu patību, gan kā tās neatņemamas tiesības.¹⁶ Ideju par tautas tiesībām uz savu valsti 19. gs. gaitā visupirms sekmēja

nacionālās pašapziņas veidošanās aizvien jaunās nācijās, tostarp lietuviešos, igauņos, somos un latviešos. Tā latvieši no agrāras, patriarhālas sabiedrības pēc dzimtbūšanas atcelšanas dažu paudžu laikā izveidojās par moderno laiku nāciju ar izteikti kulturālu un augošu pašapziņu.¹⁷ Nenoliedzami, idejas par katras nācijas tiesībām uz savu valsti nostiprināšanos sekmēja arī impēriju kopš 19. gs. otrās puses piekoptā agresīvā “mazo tautiņu vajāšanas” politika.¹⁸

Jaunas nacionālas universitātes nepieciešamību Latvijā noteica visupirms nepieciešamība pēc docēšanas un pētniecības valodas maiņas, proti, jaunajai valstij bija jauna valsts valoda. Valoda ir būtisks ikvienas sabiedrības raksturlielums, saliedētājs un kolektīva vērtība. Valoda ļauj nodrošināt sabiedrības ilgtspēju un tajā pastāvošo sarežģīto attiecību, vajadzību un vērtību verbalizāciju, sniedzot iespēju personām brīvi sazināties. Niklass Lūmans (*Niklas Luhmann*, 1927–1998)¹⁹ uzsver, ka “sabiedrība nav spējīga iziet ārpus tām robežām, kuras tiek nospraustas valodā”.²⁰ Proti, katrā sabiedrībā valodas robežas vienlaikus ir arī iespējamās komunikācijas robežas. Tāpēc, veidojot jaunus sociālus institūtus, attiecības, iepazīstot jaunus apvāršņus mākslā un zinātnē, jāpilnveido arī valoda. Turklāt valsts valoda līdz ar citām valodas sociālajām funkcijām veic arī specifiskus valstiski svarīgus uzdevumus, jo nodrošina valsts funkcionēšanu un komunikāciju starp personu un valsti.²¹

Valoda ir jākopj un jāpilnveido. Tās attīstību visupirms nodrošina pilnvērtīga lietošana visās sociālo attiecību jomās. Savukārt valodas lietojums izglītībā un zinātnē ir īpaši svarīgs, lai veidotu nāciju par modernu kultūras nāciju. Tātad augstākā izglītība valsts valodā ir valstiski svarīga, jo sekmē valsts valodas attīstību un tālāko tās pielietojumu visās dzīves jomās: gan sadzīvē, gan valsts pārvaldē, gan zinātnē. To apzinājās arī latviešu valstsvīri. Latvijas Tautas padomes priekšsēdētājs Jānis Čakste, sakot uzrunu LU atklāšanā, uzsvēra: “Tagad, kur latviešu tauta ņemusi pati savās rokās sava likteņa izšķiršanu, savas gaitas

iekārtošanu un vadību, viens no pirmajiem uzdevumiem bija nodibināt savu pašu augstskolu – savu pašu gaismas pili.”²² Latvijas Augstskolas dibināšana laikabiedru acīs tika vērtēta kā nācijas uzplaukuma pamats, pielīdzinot to nacionālās pašapziņas simbolam “Gaismas pilij”. Nacionālajā presē Latvijas Augstskolas atklāšana pēc nozīmes tika salīdzināta pat ar Latvijas valsts proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī.²³

Jaunai nācijai realizējot tiesības uz savu valsti, šai nācijai pieredzīgi vienlaikus ieguva tiesības uz izglītību dzimtajā valodā visos izglītības līmeņos. Bieži tā bija pirmā reize šīs nācijas vēsturē, kad tika nodrošināta iespēja studēt konkrētā “mazās tautiņas”²⁴ valodā, kā tas bija, piemēram, somu, igauņu un latviešu valodā. Impēriju izglītības sistēmā tika ierobežota vai pilnībā liegta iespēja mācīties un studēt valodās, kas nebija valsts valoda. Mācībspēki 19. gs. daudzās valstīs kļuva par valsts ierēdņiem. Izglītības sistēmā valdīja cenzūra, ierobežojot gan vārda brīvību, gan valodas lietojumu valsts izglītības iestādēs. Jo īpaši 19. gs. beigās, impērijās nostiprinoties nacionāliem noskaņojumiem, tostarp augot titulnācijas nacionālajai pašapziņai, tika likts uzsvars uz obligātu valsts valodas lietošanu visās mācību iestādās, arī universitātēs. Piemēram, tajā Polijas daļā, kas 18. gs. beigās tika pievienota Krievijas impērijai, sākotnēji tika atļauts mācību iestādēs docēt poļu valodā. Taču 19. gs. 60. gados tika veikta mācībspēku filtrācija, atstājot darbā tikai impērijai lojālos, bet kopš 1879. gada krievu valoda tika noteikta kā vienīgā pieļaujamā apmācības valoda.²⁵ Līdzīgi krievu valoda kā vienīgā apmācības valoda tika ieviesta līdz tam vācu valodā strādājušajā Tērbatas Universitātē,²⁶ kā arī Rīgas Politehniskajā institūtā (turpmāk – RPI), kur līdz 1896. gadam oficiālā mācību valoda bija vācu, pēc tam – krievu.²⁷ Institūta profesori vērsās pie impērijas amatpersonām, lūdzot garantijas, lai, docēšanā nomaiņot vācu valodu ar krievu, viņiem tiktu saglabāti ieņemamie amati.²⁸ Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli liecina par grūtībām, kādas bija līdz tam vācu valodā strādājušajam RPI

akadēmiskajam personālam sazināties ar ierēdņiem krievu valodā. Katra oficiālā vēstule krievu valodā, kuru augstskola saņēma no valsts, vispirms tika tulkota uz vācu valodu.²⁹ Tāpat arī atbilde tika rakstīta vāciski, tad tulkota krieviski un tulkojums sūtīts atbildīgajiem ierēdņiem.³⁰ RPI amatpersonas acīmredzami neprata valsts valodu pienācīgā līmenī, lai sazinātos, kur nu vēl, lai docētu šajā valodā.

20. gs. sākumā jaunās nacionālās valstis, kuras pašas bija lielā mērā vairāku paaudžu nacionālās inteliģences materializēti sapņi, kā vienu no pirmajiem uzdevumiem sev izvirzīja tieši nacionālas universitātes dibināšanu.³¹ Nacionālas universitātes dibināšana nozīmēja iespēju pārraut intelektuālās atkarības saites no vāciskās un krieviskās tradīcijas, lai veidotu kulturāli pašpietiekamu, neatkarīgu nākotni: pašiem sagatavot speciālistus, kas nepieciešami tēvzemes attīstībai, pašiem attīstīt un kopt zinātņi, dziļāk pētīt jomas, kas ir svarīgas tieši savai nācijai. Turklāt docējot un zinātnē lietojot nacionālo valodu, šī valoda, kas iepriekš impērijā bija tikusi noniecināta, tika attīstīta, pierādot tās pilnvērtību un spēju funkcionēt visās sabiedrības darbības sfērās, tostarp visās zinātnes nozarēs. Nacionāla universitāte tika aplūkota kā nacionālas valsts kultūras un ekonomiskā uzplaukuma pamats.

II. 1918./1919. GADĀ LATVIJAS TERITORIJĀ DIBINĀTĀS AUGSTSKOLAS

1918./1919. gadā tagadējā Latvijas teritorijā tika dibināti trīs valstiskumi. Turklāt šajā laikā tika apsvērtas arī citas valstiskumu idejas, kas virmoja gaisā, tā arī nemēģinot tās realizēt, piemēram, baltu, t.i., latviešu un lietuviešu valsts.³² Lai cik nemierīgs laiks bija kara izskaņā, tas nekavēja ikvienu spēku, kurš sajūtās puslīdz drošs Latvijas teritorijas (vai vismaz daļas teritorijas) pārvaldītājs, domāt par neatliekamiem uzdevumiem, visupirms dibinot savu augstskolu.

“Pirmā pasaules kara izskaņā (1917–1918) doma par “Livonijas ordeņa visvarenības” laikiem “atdzima” ar jaunu spēku. Šo pārliecību stiprināja ķeizariskās Vācijas okupācijas karaspēka klātbūtne Baltijā, Krievijas impērijas sabrukums un boļševiku nākšana pie varas Krievijā.”³³ Vācijas ķeizars atzina Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas suverenitāti 1918. gada 22. septembrī.³⁴ Šī ziņa līdz adresātiem nonāca tikai 17. oktobrī, un Apvienotās zemju padomes pastāvīgās komisijas locekļi, balstoties uz 22. septembra Vācijas paziņojumu, nolēma uzsākt darbu pie Baltijas hercogistes izveidošanas, aicinot tajā piedalīties arī Kurzemes hercogisti.³⁵ Vienlaikus ar valsts veidošanu tika strādāts pie tai atbilstošas augstskolas. Tā Vācijas okupācijas vara 1918. gada oktobrī atjaunoja RPI kā Baltijas Tehnisko augstskolu (vācu: *Baltische Technische Hochschule*), pieskaņojot to Vācijas impērijas augstskolām izvirzītajām prasībām. Šis process varēja būt apgrūtināts, jo RPI, tāpat kā fabrikas un rūpnīcas, Pirmā pasaules kara laikā bija evakuēts dziļāk impērijā prom no frontes līnijas, tāpēc Rīgā vairs nebija pieejami visi RPI resursi: ne materiālie, ne cilvēkresursi. Apmācības Baltijas Tehniskajā augstskolā bija paredzētas vācu valodā. Augstskolas statūtus 1918. gada 15. oktobrī apstiprināja vācu militārā pārvalde.³⁶ 1918. gada 18. oktobrī laikraksts “*Rigasche Zeitung*” publicēja informāciju, ka ķeizars Vilhelms II ir nosūtījis apsveikuma telegrammu jaun-dibinātajai Baltijas Tehniskajai augstskolai.³⁷

Tajā pašā laikā, kad notika mēģinājumi atjaunot Livoniju, proti, 1918. gada rudenī latviešu nacionālpolitiskie spēki centās iegūt Vācijas atbalstu Latvijas neatkarībai, lai Vācija “neliktu šķēršļus Latvijas tautai ceļā uz tūlītēju neatkarīgas valsts celtniecības sākumu”.³⁸ Šo centienu rezultātā Latvijas Tautas padome 1918. gada 18. novembrī proklamēja Latvijas Republiku, apvienotu tās etnogrāfiskajās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale).³⁹

Prof. Jānis Lazdiņš raksta: “Tieši tajā pašā dienā, kad tika proklamēta Tautas Padomes Latvijas Republika, “cita latviešu

tauta” – lielinieki – Latvijas Sociāldemokrātijas 17. konferencē lēma, ka “Latvija ir savienota komūna, Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas sastāvdaļa [un, ka] Latvijas jautājums proletariāta interesēs atrisināms vienīgi līdz ar proletariāta varas nostiprināšanos Latvijā, kas iespējams tikai starptautiskās sociālistiskās revolūcijas procesā”⁴⁰ 1918. gada 17. decembrī tika izdots manifestes par padomju varas dibināšanu Latvijā.⁴¹ 1919. gada 3. janvārī Rīgā ienāca lielinieku spēki, kas īsā laikā ieņēma gandrīz visu Latvijas teritoriju. Tādējādi drīz pēc Latvijas Republikas proklamēšanas tika pasludināta Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika, kuru vadīja Pēteris Stučka valdība.⁴² Arī P. Stučka valdība novērtēja izglītības valstisko nozīmi, un viens no pirmajiem tās lēmumiem bija reformēt izglītības sistēmu atbilstoši marksistiskajiem uzskatiem: izglītībai ir jābūt bez jebkādas reliģijas ietekmes un pieejamai visiem, ievērojot pilnīgu vienlīdzību. Tāpēc tika noteikts, ka mācības visās skolās ir bez maksas un ticības mācība skolās tiek aizliegta. Visiem Latvijas skolu skolotājiem vajadzēja tikt ievēlētiem strādnieku un bezzemnieku deputātu padomēs. Nodarbības skolās bija paredzētas dzimtajā valodā.⁴³ Analizējot normatīvos aktus, secināms, ka apmācības procesā nenotika pāreja uz latviešu valodu kā vienīgo apmācības valodu. Proti, reforma līdztekus krievu valodai kā izglītības valodai izglītības sistēmā ieviesa arī latviešu valodu.⁴⁴

1919. gada 8. februārī ar P. Stučka parakstītu dekrētu RPI (tobrīd Baltijas Tehnisko augstskolu) likvidēja: “.. viņa profesori, asistenti, kalpotāji u.c. darbinieki skaitās (no šīs dienas) par atlaistiem.”⁴⁵ Tā vietā tika dibināta Latvijas Augstskola, kas tika nodota Izglītības komisariāta,⁴⁶ kuru vadīja Jānis Bērziņš (1881–1938),⁴⁷ pārziņā. 1959. gadā iznākušajā grāmatā par Latvijas Universitāti nepieciešamība pēc jaunas augstskolas tika skaidrota šādi: “Lai gan Rīgas Politehniskais institūts atradās Latvijas teritorijā, to nevarēja uzlūkot par latviešu nacionālu augstskolu. Visas mācības tanī līdz 1896. gadam notika vācu valodā, bet pēc

1896. gada – krievu valodā. [...] Un, kas īpaši svarīgi, institūts neplānoja un neapmierināja Latvijas vajadzības pēc speciālistiem medicīnā, humanitārajās u.c. zinātņu nozarēs; šeit sagatavoja galvenokārt inženierus. Tāpēc Padomju Latvijas valdība nolēma neatjaunot Rīgas Politehnisko institūtu, bet dibināt jaunu augstskolu, kas gatavotu speciālistus tieši Latvijas Sociālistiskajai Padomju Republikai.”⁴⁸ Proti, arī LSPR tika izprasta nepieciešamība pēc augstākās izglītības latviešu valodā, kurā tiktu sagatavoti valstij vajadzīgie speciālisti. Tāpēc šajā ziņā nav īpašu pretrunu ar konceptu, ka ikvienai valstij ir nepieciešama sava universitāte. Taču būtiska atšķirība no klasiskai augstākajai izglītībai noteiktām prasībām bija iekļauta reflektantu uzņemšanas noteikumos, kas tika regulēti ar Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumiem par Latvijas Augstskolu. Tie saturēja dzimumu vienlīdzības principu un piešķīra tiesības studēt ikvienam no 16 gadu vecuma, turklāt iekļāva atrunu, ka studenti tiek uzņemti “bez atestātiem par iepriekšējo izglītību, arī eksāmeni studentu uzņemšanai netiek ierīkoti”.⁴⁹ Tādējādi tika īstenota vienlīdzīga pieeja augstākajai izglītībai visiem studētgrībētājiem, arī tiem, kuri kara vai materiālo apstākļu dēļ⁵⁰ nebija ieguvuši ģimnāzijas izglītību. Proti, apmācībai augstskolā tika ieviests vecuma, nevis izglītības cenzs.

Atšķirībā no klasiskas universitātes, kurā tiek uzņemti tikai ģimnāziju absolventi, P. Stučkas valdība šādas prasības uzņemšanai Latvijas Augstskolā neizvirzīja. Arī augstskolas “skolotāju” atlasē juridiski netika noteikti ne izglītības, ne darba pieredzes kritēriji. Noteikumi par Latvijas Augstskolu ietvēra tikai prasību: “Latvijas Augstskolas skolotājus ievēl augstskolas komisija.”⁵¹ Proti, lai gan tika dibināta augstskola, taču pēc reflektantiem un mācībspēkiem izvirzītajām prasībām nevar viennozīmīgi secināt, ka tā ir bijusi klasiska universitāte, t.i., augstākā mācību iestāde, kurā persona profesoru vadībā turpina izglītību pēc ģimnāzijas sekmīgas pabeigšanas. Drīzāk tā bija vai nu savdabīga komunistu alternatīva klasiskai universitātei, kas nodrošina

iespēju studēt visiem studētgribētājiem, vai arī tautas augstskolas modelis, proti, pieaugušo tālākizglītības iestāde, kādas tika dibinātas, piemēram, Veimāras Republikā.⁵² Bija paredzēts, ka studenti var saņemt ne tikai atestātu par pilnu izglītību, bet arī apliecinājumus par atsevišķu studiju kursu noklausīšanos.⁵³ Atšķirīgais studentu zināšanu līmenis nenovēršami radīja problēmas studiju procesā. Lai gan Latvijas Augstskola darbojās tikai dažus mēnešus, tā saskārās ar ievērojamām grūtībām. “Atsevišķas nodarbības bija vāji apmeklētas, un zināšanu līmenis studentiem, no kuriem daudziem nebija vidējās izglītības, bija visai zems.”⁵⁴ Tāpat minētie noteikumi iekļāva normu, ka lekcijas notiek latviešu un krievu valodā.⁵⁵

1919. gada pavasarī Latvijā bija trīs valdības: sabiedroto, jo īpaši Lielbritānijas, atbalstītā Kārļa Ulmaņa (1877–1942) valdība (kopš 16. aprīļa tā darbojās uz kuģa “Saratov” Liepājas ostā), Rīdigerera fon der Golca (*Gustav Adolf Joachim Rüdiger Graf von der Goltz*, 1865–1946) un vācbaltiešu atbalstītā Andrieva Niedras (1871–1942) valdība, kurai simpatizēja Vācija, un Padomju Krievijas atbalstītā P. Stučkas valdība. 1919. gada 22. maijā Rīga tika atbrīvota no lieliniekiem.⁵⁶ Praktiski nekavējoties notika izmaiņas arī augstākajā izglītībā. Mācības padomju Latvijas Augstskolā ilga līdz 1919. gada 21. maijam.⁵⁷ Pēc Rīgas ieņemšanas tika atjaunota Baltijas Tehniskās augstskolas (bij. RPI) darbība, bet pēc Strazdumuižas pamiera 1919. gada jūlijā Latvijas Pagaidu valdība Baltijas Tehnisko augstskolu slēdza.⁵⁸

III. LATVIJAS UNIVERSITĀTES DIBINĀŠANA

Latvijas tautai izdevās nosargāt 1918. gada 18. novembrī dibināto Latvijas Republiku, un sekoja Latvijas Augstskolas dibināšana. Ārkārtas apstākļi Latvijā Republikā noteica to, ka Latvijas Augstskola juridiski netika dibināta ar speciālu parlamenta likumu vai valdības lēmumu, proti, dibināšanas dokumentiem, ar kādiem lepojas mierīgākā laikā dibinātās universitātes.

Prasība pēc augstākās izglītības latviešu valodā pirmo reizi tika izvirzīta 1905. gadā skolotāju kongresā.⁵⁹ Brūkot cara impērijai, līdztekus Latvijas valsts idejai veidojās arī LU ideja. 1917. gada maijā pie Vidzemes Pagaidu zemes padomes tika izveidota Latviešu augstskolas interesentu komisija Miķeļa Valtera (1874–1968) vadībā. 1917. gada jūnijā Tērbatā (Tartu) latviešu skolotāju kongress nodibināja Augstskolas sekciju, kas izveidoja īpašu Latviešu augstskolas komiteju.⁶⁰ 1919. gada 11. jūlijā Latviešu izglītības biedrības Augstskolas sekcija lēma par nepieciešamību izveidot nacionālu augstskolu. Aicinājums dibināt Latvijas augstskolu tika iesniegts toreizējam izglītības ministram Kārlim Kasparsonam (1865–1962).⁶¹ Starpkaru laika prese liecina, ka 11. jūlijs ir ticis pieminēts kā būtisks datums Latvijas Universitātes organizēšanas procesu uzsākšanai.⁶² Arī pēc Otrā pasaules kara latviešu trimdas presē tika noraidīta doma, ka ideja par LU dibināšanu būtu saistāma ar Pētera Stučkas vārdu, jo: “Dāle [Pauls Dāle, 1889–1968] bija tas, kas 1916. g. februārī Maskavas latviešu Inteliģences vakarā referēja par Latvijas augstskolas projektu, kur mācības notiktu latviešu valodā un piemēroties dzimtenes īpatnējiem apstākļiem.”⁶³

1919. gada 15. jūlijā K. Ulmanis Latvijas Tautas padomes sēdē referēja par valdībai nekavējoties veicamajiem darbiem. Viņš teica: “Kas attiecas uz Latvijas augstskolas darbību, tad nekavējoši jāstājas pie viņas organizēšanas darbiem. Augstskolas darbus iesāks uz jauniem pamatiem. Līdzšinējā Tehniskā augstskola ir jāpārņem valdības rīcībā. Jāķeras pie darba Latvijas universitātes atvēršanai. Vēl šinī rudenī mēs ceram to veikt.”⁶⁴ Par Latvijas augstskolas dibināšanu Latvijas Tautas padome lēma, atbalstot visu Ministru kabineta iesniegto darbības programmu kopumā. Balsošana notika, deputātiem pieceļoties: 61 balss tika atdota par valdības rīcības programmu un 22 – pret.⁶⁵ Tātad likumdevēja lēmums par LU dibināšanu datējams ar 1919. gada 15. jūliju. Turklāt likumdevējs, pēc valdības vadītāja *expressis verbis* pausta ierosinājuma, ir lēmis dibināt jaunu augstskolu,

nevis atjaunot kādu no Latvijas teritorijā iepriekš pastāvējušām augstskolām.

Turpmāk sekoja valdības rīcība un augstskolas organizēšana. Lielā darbu apjoma dēļ 1919. gada 16. jūlijā Tautas padome izdeva likumu par Ministru kabineta tiesībām Tautas padomes sesiju starplaikā, ja pastāv neatliekama vajadzība, izdot pagaidu rīkojumus ar likuma spēku.⁶⁶ Nākamais juridiskais solis Latvijas Augstskolas dibināšanā bija valdības 1919. gada 3. augusta rīkojums “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”.⁶⁷ Par “pamatu LU tiesiskai pastāvēšanai un viņas turpmākai izveidošanai” šis rīkojums atzīts LU Organizācijas padomes priekšsēdētāja, vēlākā rektora Ernesta Felsberga (1866–1928) un Organizācijas padomes sekretāra Kārļa Oskara Kundziņa (1883–1967) “Paskaidrojumos pie Latvijas Universitātes satversmes projekta”.⁶⁸

Rīkojumā tika noteikts, ka izveidojama speciāla komisija rīkojuma praktiskai izpildei, kurai:

1) jāpārņem RPI īpašums,

2) jāapspriež RPI nodaļu pārveidošana, lai tās atbilstu jaun-dibināmās Latvijas Augstskolas vajadzībām.⁶⁹

Pēc rīkojuma tika uzsākta Latvijas Augstskolas dibināšana. Likumdevējs un valdība bija izvirzījuši uzdevumu atvērt Latvijas Augstskolu vēl 1919. gada rudenī. Tāpēc nekavējoties tika veidotas atbilstošas komisijas. Vispirms darbu uzsāka RPI Reorganizācijas komisija (turpmāk – Reorganizācijas komisija). Tās pirmā sēde notika 1919. gada 8. augustā. Paralēli tika veidotas un sāka darboties arī Latvijas Augstskolas dekānu padome, Saimniecības komisija un atsevišķu fakultāšu dibināšanas sub-komisijas.⁷⁰ 1919. gada augustā bijušo RPI studentu kopējā sapulcē ievēlēja Studentu biroju, kas arī piedalījās Latvijas Augstskolas dibināšanas darbos.⁷¹ Reorganizācijas komisijas uzdevums bija ne tikai lemt, kā pārņemt institūta resursus, bet arī apsvērt, kā likt pamatus jaunajai Latvijas Augstskolai uz pārņemto resursu bāzes. Jau pirmajā sēdē komisija lēma gan par to, kas ir pārņemams no RPI, proti, “vispirms atstāt visas 6 agrākās

fakultātes: 1) agronomisko, 2) inženieru, 3) ķīmisko, 4) tirdzniecības, 5) arhitektu, 6) mehānikas”, gan arī par to, kas vēl būtu nepieciešams jaunajai Latvijas Augstskolai, piemēram, “pārveidot līdzšinējo tirdzniecības fakultāti par ekonomisko–juridisko ar 4 gadīgu kursu”.⁷² Tāpat šajā sēdē komisija sprieda par to, kam būs tiesības iestāties jaundibinātajā Latvijas Augstskolā. Profesors Pauls Valdens (1863–1957) pamatoja, ka augstskolas panākumu ķīla ir atbilstoši sagatavoti studenti, t.i., tādi, kas ir pabeiguši ģimnāziju. P. Valdens uzsvēra arī “jaunekļu un jaunu vienlīdzīgu nostādīšanu”.⁷³ Vēl pirmajā sēdē tika apzinātas fakultātes, kuru izveidei būs nepieciešams piesaistīt jaunus resursus, piemēram, medicīnas un veterinārai fakultātei.⁷⁴ Reorganizācijas komisijas galvenās izstrādātās vadlīnijas jaunajai augstskolai bija:

“1) Latvijas Augstskolai jābūt augstākai mācības iestādei valstī, kurai jāatrisina visi svarīgākie teorētiskie un praktiskie jautājumi, jāveic attiecīgi zinātniski pētījumi, jāsaņem valstij derīgi zinātniskie un praktiskie darbinieki.

2) Turot augsti starptautiskās zinātnes cieņu, visās studijās jācenšas ievērot mūsu Latvijas īpatnējie apstākļi un prasības.

3) Mācības valodai jābūt latviešu, taču, pieaicinot līdzdarboties, pastāvīgi vai viesošānās veidā, kādus slavenus ārzemju vai nopelniem bagātus bijušos Rīgas Politehniskā Institūta profesorus, pieļaujami izņēmumi lietot krievu vai vācu valodu.

4) Par mācību spēkiem uzaicināmi tikai tie Rīgas Politehniskā Institūta nopelniem bagātie profesori, kuri nav izrādījuši pret Latvijas valsti naidu un necieņu, bet, jaunākus spēkus uzaicinot, priekšroka jādod latviešu valodas pratējiem un Latvijas apstākļu pazinējiem.”⁷⁵

1919. gada 4. septembrī RPI Reorganizācijas komisiju pārveidoja par Latvijas Augstskolas Organizācijas komisiju (turpmāk – Organizācijas komisija).⁷⁶

Likumdevējam vairākas reizes bija iespēja normatīvi ietekmēt augstskolas dibināšanas gaitu, jo 1919. gada septembra

sākumā tam izskatīšanai tika iesniegts likumprojekts par grozījumiem valdības 3. augusta rīkojumā “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”. Vispirms 1919. gada 2. septembrī jautājums par RPI pārņemšanas gaitu tika noņemts no Tautas padomes dienas kārtības laika trūkuma dēļ.⁷⁷ Savukārt 5. septembrī Latvijas Tautas padomes ceturtais sesijas vienpadsmitajā sēdē tika izskatīts likumprojekts, kas paredzēja izdarīt grozījumus valdības 3. augusta rīkojumā “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”. Par projektu referēja Tautas padomes loceklis Kārlis Dēķens (1866–1942), kurš skaidroja, ka grozījumi nepieciešami, jo, lai gan rīkojums noteica vienas komisijas izveidošanu un piešķīra tai visai šauru kompetenci, taču dzīvē jau bija izveidotas arī padomes un apakškomisijas jeb, kā tās sauca laikabiedri, “subkomisijas”, kas līdzdarbojās ne tikai RPI pārņemšanā, bet arī Latvijas Augstskolas dibināšanā. Piedāvātajos grozījumos bija paredzēts skaidri noteikt, ka “politehniskais institūts ir pārveidojams par jauno Latvijas augstskolu”.⁷⁸ Taču deputāti debatēs izcēla grozījumu projekta iekšējās pretrunas un uzsvēra tā sliktu kvalitāti. Ādolfs Klīve (1888–1974) norādīja, ka “augstskola ir pašlaik organizācijas stadijā un līdz nākošai sesijai viņa būs pilnīgāk izveidojusies, tad nepieciešamības gadījumā varēs lemt”.⁷⁹ Kopumā deputāti atzina Latvijas Augstskolas organizācijas pasākumus par atbilstošiem un neredzēja vajadzību tajos lieki iejaukties ar papildus normatīvo regulējumu. Likumprojekts tika noņemts no dienas kārtības.⁸⁰

1919. gada 16. septembrī Izglītības ministrijas telpās sanāca Organizācijas komisija prof. P. Valdēna vadībā un lēma par prezidiju un mācībspēku vēlēšanām, par studentu uzņemšanu, sevišķi uzsverot, ka “pie studentu uzņemšanas Latvijas Augstskolā stingri ievērojams likums par pavalstniecību un atzīst principā, ka pie ārzemnieku uzņemšanas, Augstskolas knapo telpu dēļ, vispirmā kārtā ievērojami Latvijai draudzīgo valstu pavalstnieki, kā leiši un igauņi”.⁸¹ Starp izskatāmajiem jautājumiem bija arī lemsana par Latvijas Augstskolas atklāšanas aktu. No protokola

secināms, ka Augstskolas atklāšanas akta Rīcības komiteja nebija gatava ziņot, jo jautājumu pārcēla uz nākamo, proti, 19. septembra sēdi.⁸² 15. septembrī sākās oficiāla studentu uzņemšana Latvijas Augstskolā.⁸³ 19. septembra sēdē Organizācijas komisija secināja, ka ir pieteikušies 190 latvieši, 1 lietuvietis, 8 krievi, 7 vācieši, 139 ebreji.⁸⁴ Augstskolas atklāšanas akta Rīcības komitejas sēdēs pēc ilgiem strīdiem par Latvijas Augstskolas dibināšanas pasākuma laiku, iespējamiem svinīgo runu teicējiem, norises vietu un lūgtajiem viesiem tika lemts svinības rīkot 28. septembrī visupirms augstskolas telpās, tad Nacionālajā operā.⁸⁵ Ar 1919. gada 28. septembri noslēdzās Latvijas Augstskolas organizācijas darbu pirmais posms, un jau 29. septembrī sākās nodarbības 9 fakultātēs: Arhitektu, Inženieru, Juridiski-Ekonomiskajā, Ķīmijas (un farmaceitu), Lauksaimnieku, Matemātikas-Dabas zinātņu, Mehāniķu, Medicīnas, Valodnieciski-Filozofiskajā. Lemšana par Teoloģijas fakultātes dibināšanu turpinājās arī pēc augstskolas atklāšanas.⁸⁶

Jau no pirmās dienas, kad valdības vadītājs K. Ulmanis Tautas padomei piedāvāja lemt par augstskolas dibināšanu, viņš paralēli lietoja divus jaunās augstskolas nosaukumus: Latvijas Augstskola un Latvijas Universitāte.⁸⁷ Arī turpmāk tie tika lietoti līdztekus, lai gan oficiālajos dokumentos dominē Latvijas Augstskolas vārds. Pēdējā plašākā diskusija par nosaukumu bija vēl īsi pirms augstskolas dibināšanas 26. septembra Organizācijas komisijas sēdē. Tās rezultātā tika lemts latviešu valodā paturēt nosaukumu Latvijas Augstskola, bet starptautiski lietot nosaukumu latīņu valodā *Universitas Latviensis*.⁸⁸ Tomēr arī turpmāk abi nosaukumi latviešu valodā tika lietoti paralēli. Strādājot pie jaundibinātās augstskolas satversmes projekta, sāka dominēt nosaukums Latvijas Universitāte, lai gan veidlapās un zīmogos tika izmantots Latvijas Augstskolas vārds.⁸⁹ Taču augstskolas pamatlikums tika izstrādāts ar nosaukumu "Latvijas Universitātes satversme". Latvijas Universitātes satversmes projektu Latvijas Augstskolas Organizācijas padome trešajā lasījumā pieņēma

1921. gada maijā un iesniedza valdībai tālākai virzībai. Par LU satversmes projekta avotiem Organizācijas padome minējusi: RPI 1896. gada nolikumu, RPI 1916. gada nolikuma projektu, Krievijas impērijas 1916. gada nolikumu par augstākajām tehniskajām mācību iestādēm, Parīzes Universitātes 1914. gada satversmi, 1920. gada Helsinku Universitātes satversmi u.c. avotus.⁹⁰ Taču to vidū nav minēti ne Baltijas Tehniskās augstskolas, ne P. Stučkas dibinātās Latvijas Augstskolas normatīvie akti.

Viss Latvijas Universitātes dibināšanas process apliecina, ka Latvijas Republikā tika dibināta jauna universitāte, nevis pārņemta un turpināta P. Stučkas dibinātās Latvijas Augstskolas darbība. Par juridiski svarīgiem datumiem Latvijas Universitātes dibināšanā atzīstami: Latvijas Tautas padomes 1919. gada 15. jūlija lēmums par Latvijas Augstskolas dibināšanu un Latvijas Pagaidu valdības 3. augusta rīkojums (ar likuma spēku) “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”, nozīmīgas ir arī Latvijas Tautas padomes 5. septembra debates, apspriežot grozījumu projektu valdības 3. augusta rīkojumā, kuras ļauj secināt, ka likumdevējs atzina notiekošos LU dibināšanas procesus par atbilstošiem. Šie lēmumi deva juridisko pamatu Latvijas Universitātes atklāšanai 1919. gada 28. septembrī.

KOPSAVILKUMS

1. 1918./1919. gadā tagadējā Latvijas teritorijā tika dibināti trīs valstiskumi, un katrs no tiem dibināja savu augstskolu, izmantojot Latvijas teritorijā pēc evakuācijas palikušos Rīgas Politehniskā institūta resursus:

1.1. Vācijas okupācijas vara 1918. gada oktobrī atjaunoja RPI kā Baltijas Tehnisko augstskolu.

1.2. 1919. gada 8. februārī ar P. Stučkas parakstītu dekrētu tika dibināta padomju Latvijas Augstskola.

1.3. Latvijas Tautas padome 1919. gada 15. jūlijā lēma par Latvijas Augstskolas dibināšanu.

2. Vērtējot P. Stučkas dibināto Latvijas Augstskolu, secināms, ka atbilstoši Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumiem tika īstenota vienlīdzīga pieeja augstākajai izglītībai visiem studētgrībētājiem, arī tiem, kam nebija iegūta ģimnāzijas izglītība. Tas neatbilst augstākajai izglītībai izvīrzāmajām prasībām, proti, ka augstākā izglītība ir nākamais soli pēc pabeigtas vidējās izglītības. Autore secina, ka P. Stučka dibināja nevis klasisku universitāti, bet marksistiskajai ideoloģijai atbilstošu alternatīvu augstskolu vai arī tautas augstskolu, kurā lekcijas notika latviešu un krievu valodā.

3. Latvijas Tautas padome 1919. gada 15. jūlijā lēma dibināt jaunu Latvijas Augstskolu, nevis atjaunot kādu no iepriekš Latvijas teritorijā pastāvējušajām. Tāpēc Latvijas Pagaidu valdība 1919. gada 3. augustā izdeva rīkojumu (ar likuma spēku) "Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu", kam sekoja RPI pārņemšanas un Latvijas Augstskolas organizācijas darbi.

4. Latvijas Tautas padomes dienas kārtībā 1919. gada 2. septembrī un 5. septembrī bija likumprojekts, kas paredzēja izdarīt grozījumus Latvijas Pagaidu valdības 3. augusta rīkojumā "Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu". Deputāti debatēja par likumprojektu un atzina, ka Latvijas Augstskolas organizācijas darbos nav nepieciešama papildus likumdevēja iejaukšanās, un likumprojekts tika noņemts no dienas kārtības. Līdz ar to likumdevējs atzina valdības rīcību augstskolas dibināšanā par atbilstošu.

5. Latvijas Augstskolas dibināšanas process noslēdzās 1919. gada 28. septembrī ar svinīgo atklāšanas aktu. Latvijas Augstskola bija pirmā augstākās izglītības iestāde – universitāte, kurā apmācības valoda bija latviešu valoda.

6. Atbilstoši mūsdienu izpratnei par augstāko izglītību un universitātes misiju valstī universitātes tiek aplūkotas kā sabiedriski un valstiski nozīmīgi izglītības un zinātnes centri, kas kalpo par nācijas pilnvērtīgas, vispusīgas attīstības pamatu. Pēc autores domām, augstākā izglītība valsts valodā ir valstiski svarīga, jo

sekmē valsts valodas attīstību un tālāko tās pielietojumu visās dzīves jomās. Jaunajai Latvijas Republikai bija nepieciešama nacionāla universitāte. Tāpēc nacionālajā presē Latvijas Augstskolas atklāšana pēc nozīmes tika salīdzināta ar Latvijas valsts proklamēšanu un vērtēta kā nācijas uzplaukuma pamats, pielīdzinot to nacionālās pašapziņas simbolam “Gaismas pilij”.

7. Nepieciešams veikt labojumus Latvijas Universitātes Satversmes Preambulā, kas ietver LU dibināšanas vēsturiskos aspektus, lai tā juridiski atspoguļotu vēsturiski korektus faktus, proti, normatīvu lēmumu par Latvijas Universitātes dibināšanu pieņēma Latvijas Tautas padome 1919. gada 15. jūlijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 18. septembra lēmums Par Latvijas Universitātes Satversmes apstiprināšanu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/70441-par-latvijas-universitates-satversmes-apstiprinasinu> (skatīts 26.09.2019.).
- ² Pētījums veikts, gatavojoties uzstāties Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās” 2019. gada 16. oktobrī.
- ³ Jānis Jurgens (sast.) (1959). *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gadus (1919–1959)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 3.–4. lpp.
- ⁴ Ilgonis Bite. “Celdamās augstāki”. P. Stučkas Latvijas Valsts universitātei 70. *Literatūra un Māksla*, 04.02.1989., 2. lpp.
- ⁵ Ernests Felsbergs, Kārlis Kundziņš (b.g.). Paskaidrojumi pie Latvijas Universitātes satversmes projekta. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (Rīga, turpmāk: LNA LVVA), 7427–6–325, 80. lp.; arī *Latvijas Universitāte 1919–1929* (1929). Rīga: Latvijas Universitātes izdevums, 19.–20. lpp.
- ⁶ Velta Ozola. Latvijas universitātei 55 gadi. *Latvija Amerikā*, 28.09.1974., 9. lpp.
- ⁷ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 18. septembra lēmums Par Latvijas Universitātes Satversmes apstiprināšanu.
- ⁸ Latvijas Universitātes Satversme, pieņemta LU Satversmes sapulces sēdē 29.03.1996., un grozījumi, kas pieņemti LU Satversmes sapulces sēdē 16.12.1996., LU Satversmes sapulces sēdē 10.05.2001., LU Satversmes sapulcē 22.02.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=46864> (skatīts 26.09.2019.).

- ⁹ LU laika gaitā. Latvijas Universitātes mājaslapa. Pieejams: <https://www.lu.lv/par-mums/vesture/lu-laika-gaita/> (skatīts 08.08.2019.).
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Latvijas Sociālistiskās valdības 1919. gada 8. februāra dekrēts “Par Latvijas augstskolas dibināšanu”. *Ciņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ¹² *Latvijas Universitāte 1919–1929* (1929). Rīga: Latvijas Universitātes izdevums; Ludvigs Adamovičs, Jūlijs Auškāps, Kārlis Straubergs (1939). *Latvijas Universitāte 20 gados 1919–1939*. I–II daļa. Rīga: Latvijas Universitāte; Jānis Jurgens (sast.) (1959). *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība; utt.
- ¹³ Piemēram, 1919. gada 1. septembrī tika izveidota Latvijas Augstskolas Organizācijas komisija, sk.: Felsbergs, Kundziņš. Paskaidrojumi pie Latvijas Universitātes satversmes projekta. Arī presē tika rakstīts par Latvijas Augstskolas dibināšanu, piemēram: Latvijas Augstskola. *Sociāldemokrāts*, 29.09.1919., 1. lpp.
- ¹⁴ LNA LVVA, 7427–6–37a, 79.–80. lp.
- ¹⁵ Karl-Heinz Schmidt (2015). University studies at Hardenberg’s and Humboldt’s time and the professionalization of university studies today. In: Jürgen Georg Backhaus (ed.). *The University According to Humboldt: History, Policy, and Future Possibilities*. Erfurt: Springer, pp. 53–65, here p. 58.
- ¹⁶ Latviešu tiesību zinātnē šīs idejas izklāstīja, piemēram: Kārlis Dišlers (1932). *Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2. lpp.
- ¹⁷ Igors Vārpa (2012). *Ceļš uz Latvijas valsti, 1919–1922*. Rīga: Jumava, 5. lpp.
- ¹⁸ Miķelis Valters (1914). *Mūsu tautības jautājums. Domas par Latvijas tagadni un nākotni*. Rīga: A. Valters, J. Rapa un biedri, 36. lpp.
- ¹⁹ Theodor Raiser (1999). *Das lebende Recht. Rechtssoziologie in Deutschland*. Baden-Baden: Nomos Verlag, S. 139.
- ²⁰ Niklas Luman (2004). *Obshchestvo kak sistema*. Moskva: Logos, s. 45.
- ²¹ Curt Lutz Lässig (1980). *Deutsch als Gerichts- und Amtssprache*. Berlin: Duncker & Humblot, S. 11–15.
- ²² Jānis Čakste. Mūsu gaismas pils. *Brīvā Zeme*, 28.09.1919., 1. lpp.
- ²³ P.D. Latvijas Augstskolu atklājot. *Brīvā Zeme*, 28.09.1919., 1. lpp.
- ²⁴ Terminu “mazās tautiņas” autore patapinājusi no Miķeļa Valtera (1874–1968) grāmatas *Mūsu tautības jautājums. Domas par Latvijas tagadni un nākotni*, 36. lpp. Tas ir adekvāts, lai runātu par impērijās dzīvojošu minoritāšu tiesībām to apdzīvotajās teritorijās, pirms vēl bija izveidotas minoritāšu tiesības un jēdziens minoritāte.
- ²⁵ Malte Rolf (2014). *Imperiale Herrschaft im Weichselland: Das Königreich Polen im Russischen Imperium (1864–1915)*. Oldenbourg: de Gruyter, S. 35.
- ²⁶ Peeter Järvelaid (2015). *Eesti õigusteaduse ja õigushariduse ajalugu*. Tallinn: Argo, pp. 86–87.

- ²⁷ Alīda Zigmunde (2006). *Pedagoģiskās darbības saturs Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskā institūtā (1862–1919)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 41. lpp.
- ²⁸ LNA LVVA, 7175–3–16, 137. lp.
- ²⁹ LNA LVVA, 7175–1–22, 100., 101. lp.
- ³⁰ Turpat.
- ³¹ Čakste. Mūsu gaismas pils, 1. lpp.
- ³² Jānis Lazdiņš. Konstitucionālisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā. *Jurista Vārds*, 11.06.2013. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/257350-konstitucionālisma-pirmsakumi-un-nerealizētie-valstiskumi-latvija/> (skatīts 10.07.2019.).
- ³³ Turpat.
- ³⁴ Wilhelm I. Graf von Hertling. Anerkennung der Unabhängigkeit von Livland, Estland, Riga und Oesel durch das Deutsche Reich. *Rigasche Zeitung*, 19.10.1918., S. 1.
- ³⁵ Lazdiņš. Konstitucionālisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā.
- ³⁶ Alīda Zigmunde (2001). Baltijas Tehniskā augstskola. No: *Zinātņu vēsture un muzejniecība: LU raksti*. 639. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 36.–40. lpp., šeit 36. lpp.
- ³⁷ Kaisertelegramm an die Baltische Technische Hochschule. *Rigasche Zeitung*, 18.10.1918., S. 1.
- ³⁸ LNA LVVA, 6033–1–35, 57. lp.
- ³⁹ 1918. gada 18. novembra Latvijas Tautas Padomes uzsaukums: Latvijas pilsoņiem! No: Jānis Lazdiņš (sast.) (2015). *Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana: Dokumenti un komentāri*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 54. lpp.
- ⁴⁰ Lazdiņš. Konstitucionālisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā.
- ⁴¹ Jurgens. *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, 7. lpp.
- ⁴² Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Jumava, 113. lpp.
- ⁴³ Jurgens. *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, 8. lpp.
- ⁴⁴ LSPR Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumi par Latvijas Augstskolu. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁴⁵ Latvijas Sociālistiskās valdības 1919. gada 8. februāra dekrēts “Par Latvijas augstskolas dibināšanu”. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁴⁶ Turpat.
- ⁴⁷ Heinrihs Jubels (galv. red.) (2002). *Latvijas enciklopēdija*. 1. sēj. Rīga: Valērija Belokoņa izdevniecība, 632.–633. lpp.

- ⁴⁸ Jurgens. *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, 9. lpp.
- ⁴⁹ LSPR Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumi par Latvijas Augstskolu. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁵⁰ Pirms, dibinot LSPR, tika pasludināta bezmaksas izglītība, par mācībām bija jāmaksā.
- ⁵¹ 4. pants. LSPR Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumi par Latvijas Augstskolu. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁵² Günther Dohmen (2013). Volkshochschulen. In: Rudolf Tippelt, Aiga von Hippel (Hrsg.). *Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung*. Erfurt: Springer, S. 408–409.
- ⁵³ LSPR Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumi par Latvijas Augstskolu. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁵⁴ Jurgens. *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, 17. lpp.
- ⁵⁵ 14. pants. LSPR Izglītības komisariāta 1919. gada 8. februāra noteikumi par Latvijas Augstskolu. *Cīņa*, 08.02.1919., 1. lpp.
- ⁵⁶ Bleiere, Butulis, Feldmanis, Stranga. *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*, 117. lpp.
- ⁵⁷ Jurgens. *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, 18. lpp.
- ⁵⁸ Zigmunde. Baltijas Tehniskā augstskola, 36.–40. lpp.
- ⁵⁹ Andrejs Vičs. Latvijas skolotāju kongress. (No 27. līdz 31. dec. 1920.). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 01.02.1921., 130.–131. lpp.
- ⁶⁰ Ozola. Latvijas universitātei 55 gadi, 9. lpp.
- ⁶¹ Šodien Latvijas universitātes idejiska dzimšanas diena. *Rīts*, 11.07.1939., 17. lpp.
- ⁶² Turpat.
- ⁶³ Ozola. Latvijas universitātei 55 gadi, 9. lpp.
- ⁶⁴ Kārlis Ulmanis. Runa Latvijas Tautas Padomes trešās sesijas otrā sēdē. 1919. gada 15. jūlijā. *Latvijas Tautas Padomes sēdes*, 13.07.1919., 108. lpp.
- ⁶⁵ Latvijas Tautas Padomes trešās sesijas 1919. gada 15. jūlija otrās sēdes stenogramma. *Latvijas Tautas Padomes sēdes*, 13.07.1919., 121. lpp.
- ⁶⁶ Latvijas Tautas Padomes 1919. gada 16. jūlija Likums par Ministru kabineta tiesību izdot pagaidu rīkojumus. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 7, 10.08.1919., 90. lpp. Tautas padomes debates par šo likumu sk.: Latvijas Tautas padomes trešās sesijas 1919. gada 16. jūlija trešās sēdes stenogramma. *Latvijas Tautas Padomes sēdes*, 13.07.1919., 131. lpp.
- ⁶⁷ 1919. gada 3. augusta rīkojums Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, Nr. 7, 10.08.1919., 96. lpp.
- ⁶⁸ Felsbergs, Kundziņš. Paskaidrojumi pie Latvijas Universitātes satversmes projekta, 80. lp.

- ⁶⁹ 1919. gada 3. augusta rīkojums Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu.
- ⁷⁰ Felsbergs, Kundziņš. Paskaidrojumi pie Latvijas Universitātes satversmes projekta, 80. lp.
- ⁷¹ Studentu birojs vēlāk pārtapa Studentu pagaidu padomē, un tikai 1920. gada 12. decembrī tika likumīgi ievēlēta Studentu padome. Sk.: Studentu padomes darbības pārskats. *LNA LVVA*, 7427–6–37a, 350. lp.
- ⁷² Rīgas Politehniskā institūta reorganizācijas komisijas 1919. gada 8. augusta sēdes protokols Nr. 1. *LNA LVVA*, 1632–2–603, 1. lp.
- ⁷³ Turpat.
- ⁷⁴ Turpat.
- ⁷⁵ Pauls Lejiņš. Latvijas Augstskola. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 01.01.1920., 75. lpp.
- ⁷⁶ 1919. gada 28. novembrī to pārveidoja par Latvijas Augstskolas Organizācijas padomi. Sk.: Felsbergs, Kundziņš. Paskaidrojumi pie Latvijas Universitātes satversmes projekta, 80. lp.
- ⁷⁷ 1919. gada 2. septembra Latvijas Tautas Padomes ceturtās sesijas desmitās sēdes stenogrammas, Nr. 4, 164. lpp.
- ⁷⁸ 1919. gada 5. septembrī Latvijas Tautas Padomes ceturtās sesijas vienpadsmitajā sēdē priekšlikums par grozījumiem 1919. gada 3. augusta rīkojumā “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”. *Latvijas Tautas Padomes sēdes stenogrammas*, Nr. 4, 313. lpp.
- ⁷⁹ Ādolfs Klīve. Replika 1919. gada 5. septembrī Latvijas Tautas Padomes ceturtās sesijas vienpadsmitajā sēdē debatēs par grozījumiem 1919. gada 3. augusta rīkojumā “Par Rīgas Politehniskā Institūta pārņemšanu”. *Latvijas Tautas Padomes sēdes stenogrammas*, Nr. 4, 313. lpp.
- ⁸⁰ Turpat, 314. lpp.
- ⁸¹ *LNA LVVA*, 1632–2–603, 23. lp.
- ⁸² Turpat.
- ⁸³ Ernests Laube. Paziņojums. Lūgumrakstus dēļ iestāšanās Latvijas Augstskolā sāks pieņemt Augstskolas kancelejā 15. septembrī š.g. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1919., 3. lpp.
- ⁸⁴ *LNA LVVA*, 1632–2–603, 25. lp.
- ⁸⁵ Turpat, 27.–29. lp.
- ⁸⁶ Lejiņš. Latvijas Augstskola, 75. lpp.
- ⁸⁷ Ulmanis. Runa Latvijas Tautas Padomes trešās sesijas otrā sēdē. 1919. gada 15. jūlijā, 108. lpp.
- ⁸⁸ *LNA LVVA*, 1632–2–603, 36. lp.
- ⁸⁹ *LNA LVVA*, 7427–6–215, 39. lp.
- ⁹⁰ *LNA LVVA*, 7427–6–375, 80., 81. lp.

LEGAL ASPECTS OF THE ESTABLISHING THE UNIVERSITY OF LATVIA

Sanita Osipova

Dr. iur., professor, Faculty of Law, University of Latvia.

Research interests: history of law, legal ethics, legal sociology. Currently is working at the collective monograph *Rights in Information Society*.

Year 2019 is the year of the anniversary of the University of Latvia, therefore, within the framework of study, the legal aspects of the foundation of the University of Latvia and its social-political significance in the Republic of Latvia were investigated. The Preamble of the Constitution of the University of Latvia and other sources provide a two-step division of the foundation of the University: a decree on the foundation was signed by Pēteris Stučka on 8 February 1919 but the actual opening was performed by Jānis Čakste on 28 September. The study results show that this Soviet-time concept about the foundation of the UL is false. The People's Council of Latvia, on 15 July 1919, decided to found a new Higher School of Latvia rather than renew one of the higher schools previously existing in the territory of Latvia. The decision of the People's Council of Latvia along with the order by the Provisional Government, on 2 August 1919, for implementation of this decision, are to be considered the legal basis of the foundation of the University of Latvia.

Key words: national higher school, establishing the University of Latvia.

Summary

In 1918/1919, three statehoods were established in what is now the territory of Latvia, and each of the states founded its own higher school using the Riga Polytechnical Institute's (RPI) resources that had remained in the territory of Latvia after the evacuation. In October 1918, the German occupation power renewed RPI as the Baltic Technical Higher School. On 8 February 1919, the Soviet Latvian Higher School was founded by a decree signed by Pēteris Stučka. On 15 July 1919, the People's Council of Latvia decided to establish the Higher School of Latvia.

The analysis of the Latvian Higher School founded by Pēteris Stučka reveals that, pursuant to the Commissariat of Education Regulation of 8 February 1919, equal access to higher education was ensured for all those willing to study, including those who had not received secondary education. This contradicts the requirements for higher education and

raises doubts as to whether a higher school in the traditional sense of the word had been established. The author concludes that what Pēteris Stučka founded was not a classical university but either a Marxist-compatible alternative to the classical “bourgeois university” or a people’s higher school where lectures were held in Latvian and Russian.

On 15 July 1919, the People’s Council of Latvia decided to establish a new Latvian higher school rather than renew one of the higher schools previously existing in the territory of Latvia. For this purpose, on 3 August 1919, the Government issued the order “On taking over Riga Polytechnical Institute”, which was followed by activities for the takeover of RPI and the establishing of the Higher School of Latvia.

Put on the agenda of the People’s Council of Latvia on 2 and 5 September 1919 was a draft law that was intended to amend the order of 3 August “On taking over Riga Polytechnical Institute”. The members of the Council debated on the draft law and found that no additional interference on the part of the Government in the activities for establishing the Higher School of Latvia was necessary. Thus, the draft law was taken off the agenda.

The process of establishing the Higher School of Latvia concluded on 28 September 1919 with a formal opening event marking the establishment of the first higher education institution – university – in which the language of instruction was Latvian. The Higher School of Latvia met the criteria set for universities, as it was stipulated that the School would only admit candidates who have a secondary (gymnasium) education, and also the teaching staff were required to be appropriately qualified.

Higher education in the state language is of national importance because it is instrumental in the development of the state language and its further use in all spheres of life; in our modern understanding of the mission of higher education and university in a state, universities are educational and academic centres of social and national importance, serving as a basis for full and comprehensive development of the nation. In the national press, the significance of opening the Higher School of Latvia was compared to that of the proclamation of the Latvian state and viewed as a basis for the nation’s well-being, as it was equated to the “Castle of Light” – a symbol of national identity.

SIEVIETE UN ATTURĪBAS KUSTĪBA STARPKARU LATVIJĀ: BIEDRĪBAS “BALTĀ LENTA” DARBĪBAS PIEMĒRS (1923–1941)*

Guntis Vāveris

Mg. hist., Mg. oec., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, vēstures doktora studiju doktorants.

Zinātniskās intereses: sabiedrības un alkohola vēsture, 19. gs. otrās puses – 20. gs. pirmās puses Latvijas sociālā un kultūras vēsture, Rīgas kā industriālas lielpilsētas sociālā vēsture 19.–20. gs. un Latvijas sporta vēsture.

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas un noslēdzoties Neatkarības karam, atturības kustības darbiniekiem radās iespējas dibināt jaunas organizācijas un aktīvi līdzdarboties sabiedrības izglītošanā par alkohola lietošanas kaitīgumu. Sekojot atsevišķu Rietumu valstu domubiedru paraugam (galvenokārt ASV), atturības kustības darbinieki Latvijā tās parlamentārās demokrātijas posmā iestājās par pilnīga alkohola aizlieguma ieviešanu, cenšoties sabiedrību pakāpeniski pārliecināt par tā nepieciešamību. Argumentācijai tika izvēlēts medicīniskais pamatojums, uzsverot alkohola kaitīgo ietekmi uz tautas veselību nākotnē. Šāda diskursa ietekmē tika definēta un īpaši izcelta sievietes loma un nozīme, vienlaikus pamatojot nepieciešamību iesaistīties atturības kustībā. Latvijā šo uzdevumu uzņēmās sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta” – starptautiskas sieviešu atturības organizācijas filiāle Latvijā un vienlaikus lielākā sieviešu atturības biedrība starpkaru posmā, kas pēc valsts apvērsuma 1934. gada 15. maijā apsveica notikušās politiskās pārmaiņas valstī, brīvprātīgi kļūstot par nacionālisma ideoloģijas instrumentu K. Ulmaņa autoritārā režīma ietvaros.

Atslēgas vārdi: “Baltā Lenta”, sieviete, atturība, nacionālisms, Milda Ķempele, WWCTU.

Latvijas vēstures historiogrāfijā sievietes vēstures jaunatklāšana un dokumentēšana pamazām kļūst par nozīmīgu, neatņemamu Latvijas vēstures ainas veidošanas procesu, kas aizsākās

* Raksts tapis COVID-19 pandēmijas, valsts ārkārtas stāvokļa un autora pašizolācijas apstākļos.

jau 20. gadsimta 90. gadu sākumā. Tā laika pētnieku¹ un sekotāju² veikums joprojām nav zaudējis savu akadēmisko nozīmi, ko papildina vairākas pēdējā laikā tapušas publikācijas, kas sievietes vēstures kontekstā paplašina konkrētās tēmas izpētes spektrus – penitenciārā sistēma,³ akadēmiskā studiju vide,⁴ politiskā līdzdalība,⁵ seksualitāte un uzvedība,⁶ etniskās minoritātes⁷ u.c. Šo publikāciju esamība apliecina to, ka 2007. gadā izdots un līdz šim vienīgais Latvijas vēsturnieku speciāli sievietes vēsturei Latvijā veltītais akadēmisko rakstu krājums⁸ veicinājis arī pētnieku turpmāku interesi un pievēršanos iepriekš nepētītiem sievietes vēstures jautājumiem Latvijā. Tādējādi sievietes meklēšana un viņas klātbūtnes atklāšana Latvijas vēsturē turpinās, taču joprojām šis izpētes lauks ir plašs un daudzos jautājumos vēl neapgūts. Šis raksts ir autora pirmais pienesums Latvijas sieviešu vēstures izpētē, pievēršoties tēmai, kas skar sieviešu dalību un nozīmi Latvijas atturības kustības vēsturē.

Kopš 19. gadsimta otrās puses atturībnieku cīņa pret sabiedrības alkohola lietošanas ieražām ieguva globālus apmērus, un 19. gadsimta beigās idejas sasniedza arī mūsdienu Latvijas teritoriju. Pakāpeniski atturības kustības darbinieki, neskatoties uz Krievijas impērijā pastāvošajiem biedrošanās ierobežojumiem un kontroli, kā arī kustībai simpatizējošo sabiedrisko darbinieku dažādo izpratni par kustības uzdevumiem, veidoja pamatus organizētai kustībai ar mērķi izglītēt sabiedrību par alkohola lietošanas kaitīgo ietekmi un veicināt veselīga, no alkohola klātbūtnes brīva un kulturāla dzīvesveida praktizēšanu. Jau kopš kustības pirmsākumiem gan globālā, gan arī Latvijas teritorijas kontekstā aktīva un nozīmīga bija sieviešu loma. Globālā mērogā ļoti nozīmīga loma bija Pasaules Kristīgo sieviešu atturības savienībai (*World's Women Christian Temperance Union* jeb WWCTU), kuras darbība saistāma arī ar Latviju starpkaru posmā 20. gadsimta 20.–30. gados, konkrēti – ar sieviešu atturības biedrību “Baltā Lenta”. WWCTU izpētei Rietumu atturības

kustības vēstures historiogrāfijā veltītas vairākas Rietumu autoru publikācijas,⁹ taču sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta” Latvijas vēsturnieku un citu pētnieku publikācijās pieminēta fragmentāri,¹⁰ visbiežāk konstatējot vien faktu, ka šāda organizācija eksistēja starpkaru posmā Latvijā, bet tās darbības plašāks izvērtējums līdz šim nav veikts.

Raksta mērķis ir atturības kustības ietvaros analizēt sievietes lomu un darbības jomas starpkaru periodā, par piemēru izvēloties lielākās latviešu sieviešu atturības organizācijas darbību Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados. Zināmā mērā raksts turpina autora iepriekšējās publikācijās aizsākto praksi iepazīstināt lasītājus ar Latvijas atturības kustības vēstures epizodēm.¹¹ Raksta sagatavošanā izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA LVVA) materiāli, galvenokārt no 3019. fonda (Latvijas atturības biedrības), kur viens no apakšfondiem ietver organizācijas “Baltā Lenta” darbības dokumentus. Uzreiz jāuzsver, ka dokumentu sastāvs par šo sieviešu organizāciju ir ļoti nepilnīgs – fondā praktiski nav materiālu par organizācijas darbības pirmajiem 10 gadiem, bet informācija par laiku no 1933. līdz 1941. gadam ļauj veikt detalizētu izpēti. Arī citos LNA LVVA fondos, kas satur plašākas ziņas par atturības kustības vēsturi, – 2397. fondā (Latvijas Pretalkohola biedrība), 3724. fondā (Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departaments), kā arī 3019. fondā esošajos citu atturības organizāciju dokumentos atrodamas vien fragmentāras ziņas par “Baltās Lentas” darbību. Informatīvos iztrūkumus daļēji ļauj kompensēt periodiskās preses izdevumi, galvenokārt atturības kustības tematikai veltītie izdevumi (piemēram, laikraksts un vēlākos gados žurnāls “Jaunā Balss”), bet arī sievietēm paredzētie izdevumi (piemēram, žurnāls “Sievietes Pasaule”). Tomēr jāuzsver, ka pētījumā izmantoto rakstu autori galvenokārt ir divas personas – ilggadējā “Baltās Lentas” valdes priekšsēdētāja Milda Ķempele¹² un valdes locekle Emma (Emija) Klauberga,¹³ tādējādi šīs publikācijas maz ko atklāj par biedrības darba

aizkulisēm, bet, no otras puses, tajos spilgti atspoguļojas biedrības idejiskie darbības virzieni, tās pamatojums un izpratne par sieviešu lomu un nozīmi ne vien atturības kustības, bet visas sabiedrības kontekstā.

ATTURĪBAS KUSTĪBA LATVIJĀ STARPKARU POSMĀ: VIRZIENI UN IDEĀLI

Latvijas atturības kustības darbības argumenti parlamentārās demokrātijas posmā saistījās ar piemēriem no citām zemēm, kur atturības kustībai bija stipras tradīcijas un noteikta ietekme valsts alkohola politikas diskursā. Vispirms jau tas bija ASV piemērs, kur kopš 1920. gada 17. janvāra, kad tika ratificēts konstitūcijas 18. labojums, pastāvēja alkohola aizliegums jeb prohibīcija. Šāds laikmeta kontekstā progresīvs un radikāls, atturības organizāciju arī ilgi lolots valsts lēmums kļuva par paraugu atturības kustības darbiniekiem citviet, it īpaši jaundibinātajās valstīs, kur tika spriests, kādai jābūt valsts alkohola politikai un attieksmei pret sabiedrības alkohola lietošanas paradumiem. ASV ietekmes kontekstā jāuzsver arī amerikāņu īstenotā plašā sociālā palīdzība Baltijas reģionam 1918.–1922. gadā,¹⁴ kas primāri ARA (*American Relief Administration*) misijas ietvaros sekmēja arī dažādu sociālu ideju un prakses piemēru pārnesei savās darbības zemēs. Šīs misijas laikā ar ASV atturības kustības panākumiem detalizētāk iepazinās Latvijas atturības kustības darbinieki.

Kustības ideju pārnesei efektīvākais instruments bija vizuālais materiāls. Tā demonstrēšana auditorijai notika trīs veidos: 1) pretalkohola propagandas drukātajos izdevumos (brošūras, skrejlapas un periodiskie izdevumi), 2) ceļojošo izstāžu standos un 3) t.s. “gaismas” jeb “miglas” bilžu prezentācijās. 1923. gada janvārī atturībnieku delegāti no Baltijas valstīm (Gustavs Ķempelis¹⁵ no Latvijas, Vilems Ernitss¹⁶ no Igaunijas u.c.) Vašingtonā tikās ar Pasaules Pretalkoholisma līgas (*World League*

against Alcoholism) ģenerālsekretāru, publicistu un izdevēju Ernestu Čeringtonu.¹⁷ Sarunas laikā dalībnieki vienojās par vizuālā materiāla sagatavošanu, kas Latvijā tika dēvēts par Amerikas tabeļēm. Baltijas valstu delegāti Vašingtonā Latvijas pagaidu pilnvarotā lietveža Ludviga Sējas¹⁸ dzīvoklī atlasīja 10 tabeles, kuras tika pārtulkotas latviešu, lietuviešu un igauņu valodā (2000 eksemplāru katrā valodā) un nodrukātas “The American Issue Publishing Company” spiestuvē Vestervilā (*Westerville, Ohio*).¹⁹

Kaut arī jau 1920. gadā I Latvijas Pretalkohola kongresā tika atzīts, ka ieviest pilnīgu alkohola aizliegumu pagaidām nebūtu vēlami,²⁰ prohibīcijas naratīvs līdz pat 20. gadsimta 30. gadu sākumam caurvija atturības organizāciju darbības argumentāciju un šādu organizāciju mērķis bija izglītot, sagatavot un pārliecināt par pilnīga alkohola aizlieguma nepieciešamību Latvijas sabiedrību. Atturība tika propagandēta kā progresīva parādība, uzsverot tās praktisko, pat loģisko nepieciešamību sabiedrības atveseļošanai un jaunas veselas sabiedrības veidošanai, kur būtiska loma atvēlēta sievietei. 1924. gada 24. decembrī pieņemtais Žūpības apkarošanas likums radīja zināmu optimismu, ka, arī tālāk attīstot un pilnveidojot sabiedrības izglītojošo darbu, tiks radīti priekšnoteikumi, lai tiktu pieņemts likums par pilnīgu alkohola aizliegumu. Nozīmīgākās atturības organizācijas Latvijā 20. gadsimta 20. gados bija Latvijas Pretalkohola biedrība, bet 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā atturības kustības darba organizēšanu uzņēmas 1924. gadā izveidotā Centrālā Pretalkohola savienība, kuras sastāvā ietilpa gandrīz visas atturības organizācijas Latvijā, izņemot Latvijas Strādnieku pretalkoholisko biedrību, kas ideoloģisku iemeslu dēļ nesadarbojās ar t.s. pilsoniskajām biedrībām.

Atturībnieku iecere panākt pilnīgu aizliegumu neīstenojās praksē, jo pretēji cerētajam valsts alkohola politika, kas skar dzērienu pieejamības regulēšanu, kļuva arvien liberālāka, turklāt, neskatoties uz katru gadu rīkotajām Pretalkohola dienām, regulārajām izstādēm, priekšlasījumiem, izdoto literatūru u.c.,

sabiedrības kopējais noskaņojums neveidojās par labu pilnīgam alkohola aizliegumam. Pasaules ekonomiskās krīzes iespaidā tika pārtraukta Žūpības apkarošanas fonda pabalstu izsniegšana, kas bija galvenais atturības organizāciju darba finansēšanas avots. Arī Žūpības apkarošanas likums vairākas reizes tika grozīts, mīkstinot alkohola tirdzniecības ierobežojumus. Tāpat smags trieciens Latvijas atturības kustības darbinieku entuziasmam bija pārmaiņas ASV un Somijā, šīm valstīm atsakoties no pilnīga alkohola aizlieguma attiecīgi 1933. un 1932. gadā.

Jaunas un būtiskas pārmaiņas Latvijas atturības kustībā notika pēc K. Ulmaņa²¹ 1934. gada 15. maijā izdarītā valsts apvērsuma. Paša vadoņa publiski pausto nostāju pret alkoholisko dzērienu lietošanu atturības kustības darbinieki reducēja līdz K. Ulmaņa 1914. gadā izteiktajam domugraudam: “Kādi ļaudis mums vajadzīgi? [...] Ļaudis atturīgi, t.i., ļaudis, kas savus ceļus neloka šolaika Baala – alkohola priekšā.”²² Šai frāzei 30. gadu otrajā pusē bija liela nozīme – ar to tika pamatota nepieciešamība tiekties būt par atturībnieku.

Autoritārisma laiks iezīmēja paaudžu maiņu atturības kustības darbinieku vidū – jaunā paaudze apsveica ideju visas atturības organizācijas apvienot vienā – 1922. gadā dibinātajā Latvijas Pretalkohola biedrībā, izņēmums bija kreisi idejiskās organizācijas, kuru darbība pēc apvērsuma tika pārtraukta un pašas organizācijas slēgtas. Apvienošanās procesu uzsāka 1935. gada pavasarī, kad tobrīd reģistrētās 17 atturības biedrības plānoja pievienot Latvijas Pretalkohola biedrībai²³ – organizācijai, kurai pa visu Latvijas teritoriju bija izveidotas 142 nodaļas un 266 bērnu un skolas vecuma jauniešu atturības kopas pēc “Cērību pulciņa” (*Band of Hope*) darbības parauga.²⁴ Dažas biedrības – “Ziemeļblāzma”, Latvijas Labtempliešu biedrība un “Baltā Lenta” tomēr saglabāja savu patstāvību.

Atturības kustībai autoritārisma laikā bija novērojama virziena maiņa. Pirmkārt, K. Ulmanis neatbalstīja pilnīgu alkohola

aizliegumu, tādēļ šāds naratīvs kopš 1935. gada pazuda no atturības kustības darbinieku dienaskārtības. Viens no redzamākajiem un aktīvākajiem kustības darbiniekiem Tālivaldis Zommers (kopš 1937. gada Zemzaris)²⁵ rakstīja, ka pilnīgs alkohola aizliegums nedrīkst būt atturības kustības mērķis, tāpat kustībai nav jāvēršas pret likumīgi pastāvošajām alkoholisko dzērienu pārdotavām, jo galvenais mērķis ir “panākt valstī un tautā alkoholisko dzērienu lietošanas un alkohola tradīciju pakāpenisku izskaušanu, novedot to līdz iespējami reālam minimumam”.²⁶ Šādas pārmaiņas ietekmēja arī kustības iepriekš cildināto paraugu – ASV un Somijas – *neveiksmes* (atturībnieku ieskatos), atceļot šajās zemēs pastāvošos alkohola aizliegumus.

Daļēji vīlušies ārzemju domubiedru neveiksmēs, 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē nacionālisma diskursā atturības kustības darbinieki centās atturības idejai rast unikālus latviskus elementus, saistīt to ar latviskiem tikumiem, kādi pastāvējuši sirmā senatnē. Pēc 1939. gada jūnijā notikušā V Latvijas Pretalkohola kongresa tālākie kustības darbības virzieni saistījās ar mērķi pakāpeniski mainīt sabiedrības attieksmi pret alkoholisko dzērienu lietošanu ikdienā, svētku reizēs, biedrību sarīkojumos u.c., kā galveno instrumentu izmantojot *latviskās* uzvedības izpausmes, kam raksturīga lietderīga, veselīga, apgarota, patriotiska, kopību un vienību stiprinoša darbība.²⁷ Līdz ar to bija nepieciešams pārlicināt sabiedrību, ka šāda *latviska* uzvedība, kuras piekropšanu traucē dzeršanas netikums, eksistējusi pagātnē. Turklāt dzeršanas netikuma izplatību nacionāli noskaņotā jaunā atturībnieku paaudze skaidroja kā “svešinieku ienestu un ar viltu uzspiestu”, tādējādi konstruējot noteiktus mītus sabiedrībā.²⁸

ĪSS IESKATS PASAULES KRISTĪGO SIEVIEŠU ATTURĪBAS SAVIENĪBAS (WWCTU) VĒSTURĒ

Sievietes loma atturības kustībā bija ļoti nozīmīga jau kopš tās pirmsākumiem 19. gadsimta sākumā. To lielā mēra noteica pastāvošie priekšstati par sievieti kā būtnei, kas primāri veic bioloģiskos uzdevumus – rada un audzina pēcnācējus un kuras pārziņā nodota mājas un ģimenes dzīves sfēra, kas nav publiski redzama. Sievietes sabiedriskā darbība tika pieļauta vien tajās jomās, kas radniecīgas vai pēc iespējas tuvāk identificējamas ar viņai *no dabas* uzticētajiem pienākumiem un atbildību, piemēram, darbs sociālās palīdzības jomā, gādājot par trūkumā nonākušajiem. Sievietēm arvien vairāk ienākot publiskajā sfērā un pa daļai pārtopot no klusām darbiniecēm par aktīvām savu tiesību un interešu aizstāvēm, atturības kustība kļuva par vienu no jomām, kur sievietes guva ievērojamus panākumus. Sievietes ienākšana publiskajā sfērā izcēla alkohola lietošanas problēmu arī starp sievietēm, līdz ar to atturības kustības naratīvā parādījās prakse idealizēt sievieti tās tradicionālajās lomās un sfērās – māte, mājsaimniece, pasvītrojot sievietes milzu nozīmi veselas sabiedrības eksistencei.²⁹ Kustības kontekstā sievietei bija jāklūst par pozitīvu piemēru un jāiet kustības priekšgalā, aizstāvot tās sievietes, kuras visvairāk cieš no dzerošas sabiedrības, bet vienlaikus sevišķi stingri jāvērsas pret tām sievietēm, kuras lieto alkoholiskos dzērienus,³⁰ jo tā ir ne vien amorāla rīcība, kas neatbilst sievietes kristīgajiem ideāliem, bet arī biopolitikas kontekstā noziedzīga rīcība attiecībā pret sabiedrības un tās nākotnes veselību.

1874. gadā ASV dibinātā Kristīgo sieviešu atturības savienība (*Womens Christian Temperance Union – WCTU*) un 1876. gadā Lielbritānijā dibinātā Britu sieviešu atturības biedrība (*British Women's Temperance Association – BTWA*) kļuva par globālām sieviešu sabiedriskajām organizācijām, kam bija nozīme sieviešu emancipācijas procesos, uzsverot nepiecieša-

mību sievietēm solidarizēties cīņā pret alkohola lietošanas praksi sabiedrībā. Jaunu un enerģisku sieviešu, tādu kā Frensisas Vildardas³¹ un viņas domubiedru, darbība, apceļojot ASV un uzstājoties draudžu sieviešu sapulcēs, veidoja kopējas komunikācijas un kolektīvas kopības tīklu,³² kas līdz ar WCTU izveidi ļāva šai organizācijai 19. gadsimta beigās strauji izplesties un sasniegt globālas darbības mērogus, aptverot Eiropu un Eiropas lielvaru (galvenokārt Lielbritānijas) koloniālos valdījumus. Biedrības emblēmā iekļautā baltā lente kļuva par atturībnieču pazīšanās, kopības un piederības simbolu.

Šo organizāciju darbība un vēlāk to idejiskā apvienošanās Pasaules Kristīgo sieviešu atturības savienībā (*World's Womens Christian Temperance Union – WWCTU*) 19. gadsimta 90. gados veidoja uzskatu un pārliecību par alkohola dzeršanas problēmu kā kolektīvu un īpaši sievietēm būtisku apdraudējumu. Sieviešu atturības kustība angloamerikāniskajā kultūras telpā un Skandināvijā kļuva par masu kustību, kura WWCTU ietvaros darbojās kā vienota organizācija ar kopēju mērķi, struktūru, ideoloģiju, globālu pārvaldes un komunikācijas tīklu.³³ Šī veiksmes stāsta pamatā bija aktīvs darbs, personiskā komunikācija un misijas apziņa nest skaidrību, izglītību un kopību. WWCTU darbību ir sarežģīti saistīt ar feminisma kustību, jo, kā raksta amerikāņu pētnieks Īens Tirels, organizācija bija “iejūgta” noteiktā tradicionālā hierarhijā un evaņģēliskās vērtībās, kur dominē pārliecība vispirms kalpot citiem, nevis teikties pēc individualitātes.³⁴

20. gadsimta 20. gados WWCTU aptvēra apmēram 1 miljonu biedreņu visā pasaulē un organizācijai bija nodaļas 42 valstīs. Tā kā vien 43% bija neamerikānietes, organizācijas ideoloģisko virzienu noteica amerikāņu dalībnieces. Tādējādi organizācijas ietvaros bija plašs atbalsts pilnīgam alkohola aizliegumam, kam savukārt Eiropā bija zināma opozīcija, jo šeit pastāvēja citi kontroles instrumenti (piemēram, Gēteborgas sistēma). Uzsvars uz pilnīgu alkohola aizliegumu jeb prohibīciju

stipri ierobežoja organizācijas iespējamus panākumus dažādās Eiropas valstīs, tāpēc jau 20. gadsimta 30. gados WWCTU darbība un globālā ietekme piedzīvoja pakāpenisku norietu.

BIEDRĪBAS “BALTĀ LENTA” IZVEIDE UN DARBĪBAS IEZĪMES

Sievietes dalība atturības kustībā Latvijas teritorijā aizsākās jau 19. gadsimta beigās, kad esošajās atturības biedrībās tika izveidotas dāmu jeb biedreņu komitejas, kuru pārziņā bija dažādu sarīkojumu saimnieciskā puse, viesu uzņemšana, ziedojumu, mantu loteriju rīkošana, atsevišķu kultūras darbības formu (piemēram, dziedāšanas) izpilde. Kā ievērojamākās būtu jāmin Rīgas latviešu atturības biedrības “Auseklis” un Mīlgrāvja bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” dāmu komitejas. Viņu aktīvā darbība un nozīme palikusi citu vēstures notikumu (“Ausekļa” kontekstā – tā darbība 1905. gada revolūcijā) vai personību (“Ziemeļblāzmas” kontekstā – fabrikanta un mecenāta Augusta Dombrovska) ēnā jeb, izsakoties vēsturnieces Vitas Zelčes vārdiem, bez skaļas un acīmredzamas publiskas līdzdalības.³⁵ Šo dāmu komiteju darbības izpēte – gan konkrēto biedrību, gan sabiedriskajos procesos kopumā – ir autora uzdevums nākotnes pētījumos.

Šī raksta kontekstā jāpiemin 1909. gadā Rīgā izveidotā Baltijas sieviešu atturības biedrība (*Bund Baltischer Abstinenter Frauen*), kuras izcelsme saistāma ar Ļaužu labklājības veicināšanas biedrības atturības sekciju, kā arī ar Vācijā darbojošos sieviešu atturības organizāciju “*Deutscher Bund Abstinenter Frauen*”, kuras pārstāve Emīlija fon Hauzena³⁶ bija viena no iniciatorēm dibināt filiāli Rīgā.³⁷ Zīmīgi, ka Rīgā dibinātā organizācija bija pazīstama arī ar otru nosaukumu “*Weisse Schleife*” jeb “Baltā Lenta”. Mātes organizācija Vācijā bija cieši saistīta ar WWCTU, taču, kā norāda amerikāņu pētnieks Džeimss Roberts, tā bija vien kā bāls atdarinājums, salīdzinot ar WWCTU

aktīvo darbību ASV, skaidrojot to ar kopumā pasīvo sieviešu līdzdalību atturības kustībā Vācijā.³⁸ Tādējādi arī Rīgas vācietes atturības kustības ietvaros raksturojamas kā klusās darbinieces, kuras turpināja darboties arī pēc kara līdz 20. gadsimta 30. gadu vidum. Līdzās “Baltajai Lentai” un vācu “*Weisse Schleife*” pastāvēja vēl viena sieviešu organizācija Latvijā, kas pulcēja atturības darbinieces. Latvijas Universitātē 1931. gadā izveidojās studenšu biedrība “Astra”, kas darbojās līdz 1938. gadam.

Pēc Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara noslēguma Latvijā atturības kustības entuziastiem radās iespējas līdzdarboties valsts alkohola politikas veidošanā. Līdz 20. gadsimta 20. gadu vidum Rīgā notika trīs pretalkohola kongresi, kas pulcēja delegātus no Latvijas un ārzemēm, tostarp arī ASV un Lielbritānijas. Īpaši jāizceļ 1923. gada 7.–9. septembrī notikušais III Latvijas Pretalkohola kongress, kur starp ārzemju lektoriem ievērojamākās bija WWCTU Atturības zinātniskās izpētes biroja vadītāja Kora Frensisa Stodarta,³⁹ kura jau iepriekš palīdzēja sagatavot Amerikas tabeles Latvijas auditorijai, un viena no labākajām WWCTU lektorēm Agnese Elizabete Sleka.⁴⁰ Viņas vizīte nebija nejauša, jo šī harismātiskā un enerģiskā persona, kura jau kopš 20. gadsimta sākuma kā WWCTU lektore bija apceļojusi Ziemeļameriku, Indiju, daļu Eiropas un Ziemeļāfriku, tieši 1923. gadā viesojās Ziemeļeiropā – Dānijā, Somijā, Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Viens no A. Slekas globālās misijas uzdevumiem bija veicināt WWCTU pārstāvniecību izveidi. Jau kopš 19. gadsimta beigām viņa, pateicoties savai inteligencei un argumentācijas prasmēm, guva vērā ņemamus panākumus globālā līmenī. Viesojoties Baltijas valstīs, A. Slekas patikami pārsteidzis vietējo sabiedrisko darbinieču dedzīgums, progresīvisms un izglītības līmenis.⁴¹

Sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” dibināšana notika III Latvijas Pretalkohola kongresa laikā Rīgā.⁴² Jaunās Ģertrūdes baznīcas telpās 1923. gada 9. septembrī pēc referentes A. Slekas izteiksmīgās runas apmēram 50 klātesošo sieviešu parakstija

biedrības dibināšanas protokolu.⁴³ Pusotru mēnesi vēlāk presē tika publicēts biedrības pagaidu valdes sastāvs – valdes priekšsēdētāja jeb biedrības prezidente – Otilija Riekstiņa,⁴⁴ Monika Žubīte⁴⁵ (priekšsēdētājas vietniece jeb viceprezidente), Anna Kalniņa⁴⁶ (priekšsēdētājas vietniece jeb viceprezidente), biedrības sekretāre Irma Baltais⁴⁷ un kasiere Alma Vaļunas.⁴⁸ Rīgas apgabaltiesā jaunā biedrība reģistrēta 1924. gada 30. janvārī.⁴⁹ Tai pašā gadā “Baltā Lenta” atzīta par pilntiesīgu WWCTU locekli.⁵⁰

Biedrības mērķis bija pulcēt un iesaistīt sievietes atturības kustības darbā, skaidrojot sievietes lomas vitālo nozīmi, lai kustība gūtu panākumus. Biedrība rīkoja priekšlasījumus par pedagogijas, medicīnas un mājturības tēmām (galda klāšana, auksto un veģetāro ēdienu, bezalkoholisko dzērienu gatavošana), kā arī regulāri savās telpās pulcēja interesentus saviesīgā atmosfērā tējas, tautiskos, literāros u.c. veida tematiskajos vakaros. Katru gadu Ziemassvētkos “Baltā Lenta” iespēju robežās centās sarīkot svētku eglītes pasākumus trūcīgo ģimeņu bērniem. Tāpat viens no biedrības uzdevumiem bija dažādu kursu organizēšana – mājturības (ēdiens, izšūšana), tautisko deju un rotaļu kursi, kā arī angļu, vācu un pēc padomju okupācijas arī krievu valodas kursi. Ikgadēju Pretalkohola dienu ietvaros “Baltās Lentas” biedrenes dalīja atturības literatūru (uzsaukumus un brošūras), kā arī vāca ziedojumus. Neapšaubāmi lielākais biedrības rīkotais pasākums bija Mātes dienas svinības, kam rakstā veltīta atsevišķa sadaļa. Šie svētki aizsākās 1932. gadā, un līdz 1939. gadam, kad tos pārsauca par Ģimenes dienu, tie ieņēma patstāvīgu vietu valsts svinamo dienu kalendārā.

“Baltās Lentas” izvēlētās darbības formas vien minimāli atšķīrās no tiem uzdevumiem, kādus sievietei atvēlēja tradicionālais patriarhālais dzimumu attiecību modelis, – darbs labdarības jomā, ziedojumu vākšana, mājturība, ģimenes audzināšana. Laikā, kad sieviete arvien vairāk ienāca publiskajā sfērā un cīnījās par tiesībām brīvi un bez ierobežojumiem līdzdarboties sabiedriskajos, kulturālajos un politiskajos procesos, apgūstot

iepriekš liegtas iespējas, šāds konservatīvs piedāvājums “Baltās Lentas” izpildījumā, turklāt ar prasību būt atturībniecei, stipri ierobežoja interesentu skaitu. Diemžēl nav saglabājušās “Baltās Lentas” biedru reģistrācijas grāmatas, tādēļ avotos ir vien dažas norādes uz biedreņu skaitu, kurš nepārsniedza 100, un īpaši jau 30. gadu otrajā pusē tās pārsvarā bija rīdzinieces. Kāds anonīms laikabiedrs nicinoši izteicies par biedrības darbošanos, sakot, ka “tas vien, ka dažas šķirtenes, bezbērnu sievas un vecmeitas sapulcējas četrās sienās pačalot, neizplata atturību pa visu Latviju”.⁵¹ Atturības idejas izplatīšana biedrībai nesekmējās arī Rīgas pilsētas nomalēs. Zināms, ka atsevišķos gadījumos “Baltās Lentas” biedrenes viesojās Bolderājā, Vecmīlgrāvī, Sarkandaugavā un, iespējams, arī citās pilsētas nomalēs, taču šādas ciemošanās reizēs nesevoja nodaļu izveide, jo tur jau darbojās kāda no atturības organizācijām (“Apziņa”, Latvijas Pretalkohola biedrība, “Ziemeļblāzma”). Nosacīti izņēmums varētu būt Sarkandaugava,⁵² taču visdrīzāk Latvijas Pretalkohola biedrības Sarkandaugavas nodaļas biedrenes vienlaikus bija arī “Baltās Lentas” biedrenes, tādējādi nereti grūti saprast, kura biedrība rīkoja pasākumu. Raksturīgs piemērs šādiem gadījumiem ir atturībnieku pasākums 1924. gada maijā Rīgas Sv. Pāvila draudzes telpās. Tajā ar priekšlasījumiem uzstājās Otilija Riekstiņa (“Mūsu iekšējais ienaidnieks”) un Alma Vaļunas⁵³ (“Baltās Lentas vēsture”). Abas lektores vienlaikus bija gan Latvijas Pretalkohola biedrības, gan “Baltās Lentas” biedrenes, turklāt abas biedrības norādījušas, ka rīkojušas šos priekšlasījumus.⁵⁴

Kaut arī 1923. gada 18. jūnijā pieņemtais biedrību likums ļāva brīvi un salīdzinoši viegli dibināt nodaļas provincē, tomēr savas pastāvēšanas laikā “Baltā Lenta” nodibināja vien trīs nodaļas provincē – pa vienai Kurzemē, Zemgalē un Latgalē,⁵⁵ no kurām faktiski darbojās tikai divas – Olainē un Cirpstenē, bet nodaļa Rēzeknē darbu tā arī īsti neuzsāka. Iemesli neveiksmēm skaidrojami, pirmkārt, ar to, ka vienlaikus nodaļas provincē veiksmīgi dibināja Latvijas Pretalkohola biedrība, otrkārt, liela

nozīme bija tam, vai auditorijā bija kāda idejām atsaucīga un sabiedriski aktīva vietējā persona, kas uzņemtos veikt organizatorisko darbu provincē, treškārt, liela nozīme bija arī paša lektora harismai un prasmei ieinteresēt auditoriju.

“Baltās Lentas” Olaines un Cirpstenes nodaļu izveidē 1928. gada nogalē un to turpmākajā darbībā aktīvi iesaistījās vietējās sabiedriskās darbinieces – Cirpstenē nodaļu vadīja lauksaimniece Emma Anete Birznieks,⁵⁶ bet Olainē – skolotāja Konstance Freimane.⁵⁷ Savukārt nodaļu Rēzeknē 1929. gada sākumā nodibināja pēc lektora Miķeļa Zēgelnieka⁵⁸ ierosmes, turklāt, kā rakstīja nodaļas vadītāja Anna Gūža,⁵⁹ klātesošās “5 vai 6 sievietes deva piekrišanu Zēgelnieka kungam, bet nekādas reģistrācijas uz vietas nenotika. Tālāk visu darīja Zēgelnieks un M. Ķempele Rīgā. Pēc tam uz Rēzekni atnāca paziņojums par nodaļas reģistrēšanu”.⁶⁰ Nodaļas Olainē un Cirpstenē darbojās vismaz līdz 1933. gadam, bet nodaļa Rēzeknē aktīvu darbu nemaz neuzsāka.

Kaut arī atturībnieku izvirzītie darbības principi un ideāli Latvijas sievietēm piedāvāja konservatīvas idejas, tās tomēr “Baltās Lentas” darbības kontekstā neguva praktiski nekādu atsaucību ārpus Rīgas. Acīmredzot sabiedrībā pastāvošais patriarhālais attiecību modelis (it īpaši provincē, kas bija galvenais atturībnieku darbalauks) un arī pašu sieviešu uzskati neļāva dibināt biedrību bez vīriešu klātbūtnes vai aizbildniecības.

“BALTĀ LENTA” KĀ TAUTISKO TRADĪCIJU PAUDĒJA

Kaut arī par “Baltās Lentas” dalībnieci varēja kļūt jebkura sieviete “bez ticības un tautības izšķirības”, tomēr biedrības nacionālais darbības raksturs noteica to, ka biedrībā galvenokārt darbojās latvietes. Jāatzīst gan, ka 1935. gadā, kad K. Ulmaņa autoritārā režīma biedrību politika tiecās līdzīgas darbības organizācijas apvienot un pakļaut stingrai kontrolei, “Baltā Lenta”

apvienoties kopējā darbā piedāvāja Baltijas sieviešu atturības biedrībai, kur darbojās vācietes,⁶¹ taču tās 1936. gadā lēma iekļauties citas starptautiskās organizācijas filiāles – Latvijas Labtempliešu biedrības sastāvā.

Iekšlietu ministrijas ierēdņi uzsvēra, ka “Baltajai Lentai” – biedrībai, kuras darbības raksturs apzīmēts kā stipri šaurs un ar īpatnējiem blakus mērķiem un darbības apstākļiem, būtu nepieciešams iestāties Latvijas Pretalkohola biedrībā,⁶² kurai, kā jau iepriekš minēts, autoritārisma apstākļos tika paredzēta galvenā loma sabiedrības izglītošanai par pārmērīgas alkohola lietošanas kaitīgumu. Šāda organizācijas nostāja un vēlme publiski pausta arī turpmākajos gados,⁶³ tomēr, nevēloties zaudēt brīvību un no jauna nokļūt *vīriešu ēnā*, M. Ķempele un pārējās valdes locekles spēja šādam nodomam veiksmīgi pretoties.

“Baltās Lentas” valde neslēpa simpātijas pret valsts politikā iekārtā notikušajām pārmaiņām un pat aktīvi piedalījās režīma īstenotās nacionālisma propagandas pasākumos, dodot savu pienesumu K. Ulmaņa kulta stiprināšanai. Svinot valsts proklamēšanas 20 gadu jubileju, biedrības svinīgajā aktā M. Ķempele īpaši pasvītroja K. Ulmaņa nopelnus tautas sapņa piepildīšanā, uzsverot, ka viņš “kā īsts savas Zemes Saimnieks ar drošu roku tajā ir ievēdis kārtību un rūpējies par mūsu valsts labklājību”.⁶⁴

Biedrība nacionālisma diskursā iespēju robežās līdzdarbojās t.s. jaunā latvieša (konkrēti – latviešu sievietes) konstruēšanā, ne tikai pievēršoties tradicionālo sieviešu lomu (sieviete – māte, sieviete – saimniece), tikumu un morāles stiprināšanai, publicējot rakstus un rīkojot priekšlasījumus, bet arī nodarbojoties ar zināmu performanci. Kopš 20. gadsimta 30. gadu vidus “Baltā Lenta” regulāri rīkoja tautisko paražu vakarus, kur, valkājot tautastērpus un dziedot tautasdziesmas, auditorijai izspēlēja noteiktu gadskārtu vai dzīves notikumu (piemēram, senlatviešu kāzas).⁶⁵ Tādējādi auditorija un latviešu sieviete kopumā tika mudināta meklēt tikumiskos ideālus mītiskajā pagātnē. To

pauza arī biedrības darbības plāns 1937. gadam – paplašināt un padziļināt jau uzsākto darbību, sevišķu uzmanību pievēršot tautiskiem izrikojumiem un tautisko paražu propagandai.⁶⁶ 1936. gadā biedrība izveidoja šim nolūkam paredzētu struktūrvienību – Tautisko kopu, kas turpmākos četrus gadus “ar lielu mīlestību un iedziļināšanos etnogrāfiskos materiālos cenšas savirknēt un celt saules gaismā mūsu folkloras vērtības”.⁶⁷

1938. gadā saskaņā ar jauno likumu par bezpeļņas biedrībām un savienībām šāds ideoloģisks akcents kā nodeva autoritārajam režīmam tika ietverts arī biedrības pārreģistrētajos statūtos – “gādāt par sieviešu garīgo attīstību, stiprināt viņās valstiskuma, tēvzemes mīlestības un tautas vienības idejas, izkopt un padziļināt viņās nacionālo apziņu un kulturāli sabiedriskās dzīves centienus”.⁶⁸

Vienlaikus “Baltā Lenta” joprojām bija WWCTU struktūrvienība Latvijā. Biedrība sarakstījās ar šīs globālās organizācijas vadību un struktūrvienībām citās zemēs. M. Ķempele regulāri pārstāvēja Latviju starptautiskajās sanāksmēs, esot aktīva šo pasākumu dalībniece, uzstājoties ar ziņojumiem par sieviešu stāvokli Latvijā, piedaloties saviesīgajā daļā, kā arī veidojot plašu starptautisku paziņu loku. To apliecina 1937. gadā WWCTU kongresā viņai izrādītais gods, ievēlot M. Ķempeli par vienu no WWCTU Eiropas viceprezidentēm. Latvijas sabiedrisko darbinieču ieskatos tas tika atzīmēts kā viens no būtiskākajiem latviešu sieviešu 1937. gada panākumiem.⁶⁹ WWCTU starpkaru posmā savos ideālos un uzskatos uz kopējā *sieviešu jautājuma* laikmeta fona uzskatāma par konservatīvu organizāciju, kas Latvijas kontekstā īsti neradīja pretrunas ar “Baltās Lentas” izvēli darboties nacionālisma garā. WWCTU kristīgo vērtību diskurss autoritārisma apstākļos Latvijā arī neradīja pretrunas, jo vienlaikus ar valsts kultūrtelpas latviskošanu autoritārā režīma ietvaros notika mēģinājumi latviskot arī kristietību.

Atgriežoties pie tautisko tradīciju performanču prakses, 1934. gada janvārī kādā no biedrības saviesīgajiem tējas

vakariem ar priekšlasījumu par tēmu “Teātra mākslas nozīme” uzstājās teātra režisors Frīdrihs Dombrovskis-Dumbrājs,⁷⁰ kurš veiksmīgi bija vadījis Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” teātra trupu. “Baltās Lentas” valdes locekle E. Klauberga jau 1935. gadā uzsvēra nepieciešamību pievērst uzmanību atturības daiļliteratūras un skatuves mākslas formu izkopšanai. Žurnāla “Jaunā Balss” slejās viņa to pamatoja, ka “var aizmirst lasīto vārdu, var aizmirst arī dzirdēto vārdu, bet pareizi uztvertas un parādītas ainas no dzīves tiešamības aizmirst nevar; tās paliek atmiņā [...], neviens propagandas veids nav tik dzīvs kā pati dzīve, kuru sniedz mums dzīves atveidotāja — skatuve”.⁷¹ Tai pašā gadā biedrība izsludināja atturības tēmai veltītu lugu konkursu, kurā tika iesūtīti 93 darbi.⁷² Par labākajiem darbiem atzina Lidijas Auzānes⁷³ lugu “Mantotais lāsts” un Jāņa Sprinģa⁷⁴ “Divas dzīves”.⁷⁵ Jāpiebilst, ka J. Sprinģa lugu vēlāk 1936. gadā iestudēja Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” teātra trupa.⁷⁶

Pēc Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā “Baltās Lentas” kā jebkuras citas nacionālas biedrības dienas bija skaitītas. Sevišķi interesants šķiet pēdējais biedrības valdes sēdes protokols, kur aprakstīta 8. novembrī rīkota saviesīgā vakara norise, kurā it kā tika dziedāta Internacionāle un E. Klauberga lasījusi referātu “PSRS spēks un varenība”.⁷⁷ Visdrīzāk šajā tikšanās reizē, izmantojot Oktobra revolūcijas (patiesībā – apvērsuma) svinības kā aizsegu, “Baltās Lentas” valde pārrunāja turpmāko rīcību, kas skar biedrības dokumentu likteni (piemēram, plašo saraksti ar WWCTU struktūrvienībām citviet pasaulē⁷⁸), zinot, ka tie līdz ar biedrības likvidēšanu nonāks Valsts arhīvā. Astoņas dienas vēlāk – 1940. gada 16. novembrī LPSR Tautas komi-sāru padomes Biedrību likvidācijas komiteja biedrību slēdza un tika uzsākts tās likvidācijas process. “Baltās Lentas” valdei komitejas ieceltajam likvidatoram bija jānodod “visas uz biedrības darbību attiecīgās grāmatas, vērtspapīrus un naudu”.⁷⁹ Saskaņā ar biedrības likvidācijas komisijas sēžu protokoliem tās

rīcībā esošais inventārs nodots Latvijas PSR Pretalkohola biedrībai, bet 1941. gada 20. marts kļuva par sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” oficiālo likvidācijas datumu.⁸⁰

SIEVIETES LOMAS PORTRETĒŠANA ATTURĪBAS KUSTĪBĀ: SIEVIETE – MĀTE

Jau kopš 19. gadsimta beigām sievietes tēls, it īpaši literatūrā, reducēts līdz dalījumam māte/prostitūta,⁸¹ tādējādi idealizējot vai dēmonizējot sievietes uzvedību. Norisinājās it kā neklātienes cīņa, kuras arēna bija drukātie izdevumi – periodiskā prese, brošūras, daiļliteratūra, publiski – skatuve, katedra, kancele u.tml., par to, kurš no polārajiem pretstatiem gūs virsroku. Kara laikā sievietes ienāca publiskajā sfērā, bet 20. gadsimta 20.–30. gados notika mēģinājumi atgriezties pie pirmskara kārtības un vērtībām, t.i., atbīdīt sievieti atpakaļ sfērā, kas tai *no dabas* atvēlēta. Sieviete šajā laikā kļuva par kulturālā nacionālisma rīku, akcentējot sievietes cēlumu un morālo pārakumu pār vīrieti, kas viņu, pretēji vīrietim, saistīja pie prasībām ievērot noteiktas uzvedības normas.⁸² Sevišķi spilgti tas izpaudās atturības kustībā, jo atbildības līmenis, kādu sievietei uzlika noteikti dzimtes naratīvi, padarīja sievieti par atslēgas figūru kustības panākumiem un reizē par galveno iemeslu tās neveiksmēm. Medikalizācijas un sociālās higiēnas diskursā atturības kustības pamatojums tam, kādēļ sieviete nedrīkst lietot alkoholiskos dzērienus, saistījās ar sievietes bioloģisko specifiku. Mātes loma tika izvirzīta priekšplānā, un sievietei būtu jāpretojas jebkurai uzvedības izpaušmei, kas to kavē vai apdraud. 1926. gada Pretalkohola dienu uzsaukums skaidri definē attieksmi, kāda sievietei būtu jāpauž pret alkohola lietošanu: “Cēlā latvju zeltene! No pašas gaišās, baltās jaunības esi noteikta atturībniece, nelieto neviena piliena reibinošo dzērienu, jo ne pēdējā, bet pirmā glāze padara par dzērāju. Kur reibinošie dzērieni plūst, tur Tev nav vietas, jo Tev dzīvē jānes viss, kas labs, daiļš un patiess, bet alkohols to visu posta.”⁸³

Jau vismaz kopš 20. gadsimta sākuma atturībnieku rīkoto pasākumu auditorijai Latvijas teritorijā bija labi zināma sievietes un viņas bērnu kā upura portretēšana līdzās vīram alkoholiķim, kurš piedzēries algas dienā. Tādējādi uzsverot sabiedrībai to, ka tieši sieviete – māte ir visvairāk apdraudēta no vīrieša amorālās uzvedības vai varmācības. Līdz ar Amerikas tabeļu satura pārnesi vietējai auditorijai iespieddarbu, izstāžu stendu un diapozitīvu formātā daļa attēlu ietvēra noteiktu diskursu attiecībā pret sievieti, uzsverot viņas bioloģiskās lomas nozīmi un apdraudējumu, ko tai nodara alkohola lietošana.

Par šādu biovaras instrumentu sabiedrības veselības interesēs kļuva arī sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta”. Sievietes uzvedība tika pretstatīta starp mātes lomu un sievietes vēlmi uzvedībā *līdzināties* vīrietim. Uzreiz gan jāpiebilst, ka biedrības viedokli šajā sakarā pauda vien tās priekšsēdētāja M. Ķempele, tādējādi visdrīzāk rakstos kopā sapludinot biedrības un personisko nostāju.

M. Ķempele norāda, ka sievietes dzīve visos laikos bijusi grūta un alkohols, kura tiešu klātbūtni sajutusi teju vai katra sieviete, ir cēlonis ciešanām, bet “bieži gan arī pati sieviete vainīga pie sava likteņa, un tas novērojams jo spilgti taisni mūsu patreizējā laikmetā. Senāk sieviete uzskatīja par kaunu dzert reibinošus dzērienus, viņa deva labāko priekšzīmi saviem bērniem. Tagad sieviete bieži vien pati pamudina vīrieti uz to.”⁸⁴ Citā rakstā pāris gadu vēlāk M. Ķempele ar nožēlu konstatē, ka “arī jaunas meitenes tver pēc alkohola glāzes un dzer vīriešiem līdz, ne jau tādēļ, ka tas viņām sevišķi garšotu (jo latvju sieviete nav dzērāja), bet vienīgi, lai izpatiktu savam izredzētam.”⁸⁵ Sievietes morālais pārākums pār vīrieti uzliek pienākumu atturēties “sacensties ar vīriešiem dzeršanā un pīpēšanā. Atdarinādama vīriešu parašas, viņa zaudē savu maigumu un sievišķību.”⁸⁶

“Baltā Lenta” centās panākt aktīvu līdzdalību tautas veselības sekmēšanai, aicinot latviešu sievieti atmest savu pasivitāti, kļūstot patstāvīgai, ar to domājot “ņemt dzīvāku dalību mūsu valsts

dzīvē, savas valsts izveidošanā”.⁸⁷ Biedrības darbībai, ņemot vērā tās saistību ar WWCTU, līdzīgi kā citām sieviešu pilsoniskajām organizācijām Latvijā, raksturīgs īpatnējs nacionālisma un feminisma elementu apvienojums.⁸⁸

Pēc valsts apvērsuma latviešu sievietei – mātei nacionālisma ideoloģija paredzēja arī audzinātājas lomu,⁸⁹ jo viņa ir “mājas pavarda sargātāja, jaunatnes audzinātāja un līdz ar to tautas nākotnes un tautas sirdsapziņas veidotāja. Tas ir ārkārtīgi smags, atbildības pilns uzdevums, kas gulstas uz viņas pleciem.”⁹⁰ Latvju sievietēm “mūsu jaunā paaudze ir jāaudzina atturības garā, mums [sievietēm] beidzot jāsaprot, ka cīņa ar pašsaindēšanos parašu ir humāns un patriotisks darbs, kuram jāziedo, ja vajadzīgs, arī daļa no personīgas dzīves”.⁹¹ Starp šādiem un tamlīdzīgiem didaktiski pamācošiem tekstiem ir viens raksts, kur notiek akcentu maiņa, M. Ķempelei aicinot arī sabiedrībai apdomāt savu daļu atbildības par to, kādēļ attiecībās piekrāpta un atstumtībā nonākusi sieviete nonāk līdz galējam izmisumam un izvēlas izdarīt slepkavību, nogalinot jaundzimušo bērnu.⁹²

Kopš 1932. gada “Baltā Lenta” rīkoja pasākumus Mātes dienā, kas kā jauna tradīcija valsts mērogā, pārņemta no ārzemju prakses, ātri vien ieguva vispārēju sabiedrības atsaucību. Jaunas sievietes tika aicinātas izklaides un baudas vietā apzināties “mātes svēto nozīmi [...], ka jāizbeidz vieglais flirts un koķetēšana un jāuzņemas lielākais un svētākais pienākums”.⁹³

Mātes dienas rīkošana spilgti atklāj pilsonisko biedrību savstarpējās sarežģītās attiecības, kas ir atsevišķa raksta vērtas. Vien jāpiebilst, ka Latvijas Sieviešu organizāciju padomes nostāja pārņemt Mātes dienas rīkošanu no “Baltās Lentas” (biedrība bija padomes locekle) un biedrības reakcija izstāties no padomes un organizēt atsevišķus pasākumus piesaistīja preses uzmanību un kariķējumu – “kādēļ viņa [“Baltā Lenta”] putina sieviešu lietu? Vai Berta [Pīpiņa]⁹⁴ neprot saturēt kopā visas dāmu organizācijas?”⁹⁵ 1933. gada 21. janvāra “Baltās Lentas” valdes sēdē uzsvērts, ka biedrībai “visnekaunīgākā kārtā izrauts darbs no

1. att. «Baltā Lenta», «Dzelzceļniece» un Sieviešu organizāciju apvienība grib rīkot katru savu «mātes» dienu (*Aizkulisēs*, 1933, 12, 1. lpp.) [Dažādu sieviešu organizāciju valdes priekšsēdētāju atveidojums. No labās puses pirmā nezināma, tad seko Berta Pīpiņa (Latvijas sieviešu organizāciju apvienība), Anna Kogbetlijanc («Dzelzceļniece») un Milda Ķempele («Baltā Lenta») – autora atšifrējums]

rokām, ko tā pagājušogad ar sekmēm izvedusi».⁹⁶ Nākamajos gados biedrība turpināja rīkot Mātes dienas pasākumus, tostarp arī 1934. gada svētkos noturēja priekšlasījumu radiofonā, M. Ķempele lasīja referātu par tēmu «Māte – tautas gara

šūpulis”, savukārt dažas biedrenes “lēmušas apmeklēt Ulmaņa mātes kapu Mātes dienā”.⁹⁷ Raksturīga autoritārisma iezīme nacionālās ideoloģijas diskursā bija mātes uzdevums savos bērnos ieaudzināt latvisko garu, jo, ja māte ir nelatviska, tad viņa nevar būt latviešu tautas gara šūpulis.⁹⁸

Var izteikt pieņēmumu, ka tieši šāda “Baltās Lentas” nostāja – akcentējot mātes lomas lielo nozīmi, bet vienlaikus arī grūtumu, propagandējot uzskatu, ka katra lāse izdzertā alkohola neizbēgami beigu beigās noved pie alkoholisma, turklāt bez rūpēm par pavardu, bērniem vēl arī jāreformē pa krogiem klīstošais vīrs – nespēja veicināt plašu sieviešu interesi iekļauties biedrības darbā un uzņemties šādu sociālu slogu. “Baltās Lentas” aicinājums, kas simboliski adresēts jaunai emancipētai sievietei, drīzāk varēja likt vēl vairāk cīnīties par tiesībām sievietes brīvai izvēlei atteikties no mātes lomas.

“BALTĀ LENTA” KĀ DALĪBNIECE STARPTAUTISKAJĀ SIEVIEŠU ATTURĪBAS SABIEDRĪBĀ

Starptautiskās atturības biedrības filiāles statuss bija labs priekšnoteikums tam, lai “Baltā Lenta” turpmāk sadarbotos ar citām WWCTU nodaļām. Esošie dokumenti ļauj gan veikt vien vispārīgu starptautiskās sadarbības raksturojumu, taču tie atklāj, ka “Baltā Lenta” regulāri komunicējusi ar radniecīgām organizācijām ārzemēs. 20. gadsimta 20. gadu vidū biedrības grūtā finansiālā situācija neļāva sūtīt pārstāves uz WWCTU rīkotajām starptautiskajām sanāksmēm, tādēļ 1925. gadā kongresā Edinburgā dalībniekus Latvijas biedreņu vārdā sveica un ar īsu darbības pārskatu iepazīstināja Igaunijas pārstāve Helmi Mēlo.⁹⁹

Turpmākajos gados “Baltā Lenta” tika pārstāvēta dažādās starptautiska mēroga atturībnieku konferencēs un sanāksmēs. Tā, piemēram, 1926. gadā biedrības priekšniece M. Ķempele

2. att. “Baltās Lentas” tautisko dziesmu un deju grupa Helsinkos
(*Sievietes Pasaule*, 1939, 16, 3. lpp.)

viesojās Helsinkos un simboliski godināja somu sabiedriskās darbinieces un vairākkārt Latvijā uzstājušās Ali Trigās Heleniusas¹⁰⁰ piemiņu, noliekot vainagu uz kapa.¹⁰¹ M. Ķempele Somijā bijusi vairākas reizes, ar šīs valsts delegātēm kopējās sanāksmēs pārspriežot darba metodes, pieredzi un panākumus, kas publicēti arī žurnālā “Jaunā Balss”.¹⁰²

Presē atrodama norāde, ka “Baltā Lenta” pievienojusies septiņu ziemeļvalstu – Islandes, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Somijas, kā arī Igaunijas un Latvijas “atturībnieču līgai”¹⁰³ jeb simboliskai reģionāla rakstura apvienībai WWCTU ietvaros, kas turpmākajos gados ļāvis veidot draudzīgas starptautiskas attiecības. To apliecina arī ievērojamās zviedru atturības kustības darbinieces Marijas Sandstremas¹⁰⁴ dalība 1929. gadā notikušajā IV Latvijas Pretalkohola kongresā un latvju sievietēm adresētais

3. att. "Cik labi pie mātes..."

(Ilustrācija Mildas Ķempeles rakstam "Māte – valsts pamats".

Jaunā Bals, 1935, 5/6, 7. lpp.)

uzsaukums – "māsas, mēs sniedzam Jums rokas pretim kopīgam darbam, kopīgiem mērķiem un ideāliem".¹⁰⁵ 1934. gadā "Baltās Lentas" delegātes – M. Ķempele, Rasma Burdājs,¹⁰⁶ Zelma Kārklīšs,¹⁰⁷ Elizabete Osis,¹⁰⁸ Agnese Osis,¹⁰⁹ Elīza Fricsons¹¹⁰ un Zelma Bite¹¹¹ piedalījās WWCTU sanāksmē Stokholmā un Ziemeļvalstu atturības kongresā Kopenhāgenā.¹¹²

Idejiska tuvināšanas ziemeļvalstīm bija loģiska izvēle gan ģeogrāfisku, gan arī idejisku apsvērumu dēļ. Sevišķi simpātiski Latvijas "Baltajai Lentai" bija WWCTU Zviedrijas organizācijas "Vita Bandet" panākumi tās 30 gadu pastāvēšanas laikā, savā darbībā apvienojot ap 10 000 biedreņu visā valstī.¹¹³ Varētu pat apgalvot, ka Zviedrijas panākumos M. Ķempele noraudzījās ar zināmu skaudību, jo 10 gadu darbības laikā Latvijā "Baltā Lenta"

4. att. “Baltās Lentas” valdes priekšsēdētāja Milda Ķempele (*Jaunā Balss*, 1937, 11, 233. lpp.)

nebija kļuvusi par organizāciju, kas pulcētu plašas sieviešu masas pilsētās un provincē. Vairākkārt “Baltā Lenta” ar periodisko izdevumu starpniecību tiecās kopīgam darbam piesaistīt Latvijas sievietes, kā piemēru minot ārzemju sieviešu atsaucību un aktīvo līdzdalību ar WWCTU saistītajās organizācijās ASV, Lielbritānijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Somijā, Vācijā, Šveicē, Dānijā un Igaunijā.¹¹⁴ M. Ķempele rakstos izcēla Zviedrijas panākumus, pasvītrotot valsts finansējuma atbalstu sieviešu atturības kustībai,¹¹⁵ netieši norādot, ka tā būtu vēlama prakse arī Latvijā, kas gan netika īstenota.

20. gadsimta 30. gados M. Ķempele, pateicoties daļēji valsts un daļēji WWCTU finansiālajai palīdzībai, piedalījās WWCTU sanāksmēs Toronto (Kanāda) 1931. gadā¹¹⁶ un Vašingtonā (ASV) 1937. gadā.¹¹⁷ Šajās un arī citās sanāksmēs M. Ķempele acīmredzot nebija pasīva dalībiece, bet aktīvi komunicēja ar citu zemju pārstāvēm, tādējādi iekļaujoties pašas raksturotajā sanāksmes draudzīgajā atmosfērā, kur “Skandināvijas pārstāve

sarunājas ar Indijas pilsoni, mazā, kustīgā japāniete debatē ar angļu lēdiju, [un] arī Latviju priecīgi apsveic, jo daudzas mani atcerējušās no Lozanas kongresa”.¹¹⁸ Šāda piederības sajūta starptautiskā līmenī, kā arī iespēja reprezentēt Latviju un tās kultūru (ģērbjoties tautastērpā un saviesīgajā daļā dziedot latviešu dziesmas) uz globālas skatuves ne tikai cēla M. Ķempeles prestižu un pašapziņu, it īpaši pēc notikumiem Latvijas sievietes sabiedriskās darbības aizkulisēs 1933. gadā saistībā ar Mātes dienas pasākumiem, bet arī jau autoritārisma apstākļos lieliski pildīja vienu no nacionālisma mērķiem – iepazīstināt pasauli ar latviešu kultūru.¹¹⁹ WWCTU 1937. gada Vašingtonas sanāksmes saviesīgajā daļā M. Ķempele reprezentēja latviešu tautasdziesmas.¹²⁰ Savukārt 1939. gadā XXII Vispasaules atturībnieku kongresā Helsinkos 15 (!) “Baltās Lentas” biedrenes demonstrēja latviešu tautastērpu dažādību, reprezentējot 12 dažādus novadus.¹²¹ Tādējādi biedrības un tās vadītājas starptautiskā atpazīstamība un prestižs WWCTU pārspēja jebkurus Latvijas lokāla mēroga centienus “Balto Lentu” pievienot Latvijas Pretalkohola biedrībai.

*

“Baltā Lenta” kā lielākā latviešu sievietes atturības organizācija pakļāvās tiem naratīviem, kas raksturoja valsts alkohola politiku – no atbalsta pilnīgam alkohola aizliegumam, sekojot ASV un Somijas paraugam, līdz mērķtiecīgai darbībai sabiedrības pakāpeniskai pārliecināšanai mainīt alkohola lietošanas paradumus, samazinot tos līdz maksimāli iespējamam minimumam. Biedrības saistība ar WWCTU Latvijas apstākļos nodrošināja unikālas sadarbības iespējas un jaunus darbības paraugus, ko pārnest praksē Latvijā, tomēr sievietes kopumā mazā atsaucība stipri ierobežoja biedrības iespējas.

Parlamentārās demokrātijas laikā biedrība iestājās par atturību kā praktisku nepieciešamību, kas vitāli svarīga veselās sabiedrības eksistencei. Autoritārisma apstākļos šī praktiskā

nepieciešamība tika sapludināta kopā ar nacionālisma diskursu, tādējādi akcentējot atturību kā organisku latviskuma sastāvdaļu.

Starpkaru Latvijā sievietes lomu atturības kustībā noteica no ārzemēm (galvenokārt ASV) pārņemtie darbības paraugi, kā arī tradicionāli priekšstati par sievietes lomu sabiedrībā, kas noteica sievietei ierobežotu darbības sfēru, bet vienlaikus uzlika milzu atbildību par kustības panākumiem vai neveiksmēm. To spilgti ilustrē dominējošs akcents sievietes nozīmi atturības kustībā pamatot ar bioloģisko funkciju veikšanu.

“Baltās Lentas” darbībai publiskajā sfērā raksturīga vēlme pārliecināt sievieti sekot cēlam un valsts interesēm nozīmīgam mērķim – radīt, audzināt un uzturēt veselu, patriotisku un tikumisku nākotnes latviešu sabiedrību un, lai to sasniegtu, būt gatavai ierobežot tiekšanos pēc personiskām brīvībām. Biedrības izvēlētais vienmuļais un zināmā mērā šabloniskais komunikācijas stils un darbības formas nespēja pārliecināt sievietes masveidā iestāties biedrībā un ieņemt redzamu, neatkarīgu lomu Latvijas atturības kustībā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Piemēram: Ilze Trapenciere (sast.) (1992). *Sievietes ceļā*. Rīga: Vaga; Pārsla Eglīte (sast.) (1994). *Latvijas sieviete valsts 75 gadus*. Rīga: Zvaigzne.
- ² Piemēram: Vita Zelče (2002). *Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība; Ineta Lipša (2005). *Sievietes parlamentārajās vēlēšanās Latvijas Republikā, 1920–1934. Latvijas Vēsture*, 4, 17.–29. lpp.
- ³ Aiga Bērziņa (2016). Latvijas Republikas cietumos ieslodzītās sievietes, 1919.–1921. gads: ieslodzījuma raksturojums, ieslodzīto skaits un sociālais portrets. *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 131.–163. lpp.
- ⁴ Zane Rozīte (2017). Latvijas Universitātes studentes (1919–1920) – mūžīgā studenta piemērs. *Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture”*, 3, 27.–38. lpp.
- ⁵ Līga Andersone (2017). Latvijas Satversmes sapulces fonda materiālu ziņas par sieviešu vēlēšanu tiesību pirmsākumiem. No: *Vēstures lūzumpunkti un robežšķirtnes arhīvu dokumentos*. (Latvijas Valsts vēstures arhīva Zinātniskie lasījumi IV), 107.–128. lpp.

- ⁶ Ineta Lipša (2014). *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā, 1914–1939*. Rīga: Zinātne.
- ⁷ Anastasija Smirnova (2016). Latvijā dzīvojošo lielāko minoritāšu sievietes nodarbošanās un augstākā izglītība (1921–1934): statistiskie dati. No: Viktorija Bebre, Alberts Rokpelnis (sast.). *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II*, 86.–100. lpp.
- ⁸ Kaspars Zellis (sast.) (2007). *Sieviete Latvijas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- ⁹ Daži piemēri organizācijas vēstures izpētē: Ian Tyrrell (1991). *Woman's World/Woman's Empire: The Woman's Christian Temperance Union in International Perspective, 1880–1930*. The University of North Carolina Press; Ian Tyrrell (1991). *Women and Temperance in International Perspective: The World's WCTU, 1880s–1920s*. In: Robin Room, Susanna Barrows (eds). *Drinking: Behaviour and Belief in Modern History*. Berkeley: University of California Press, pp. 217–240; Thomas J. Lappas (2020). *In Leauge Against King Alcohol: Native American Women and the Woman's Christian Temperance Union, 1874–1933*. University of Oklahoma Press.
- ¹⁰ Arī Jānis Tālvaldis Zemzaris – atturības kustības aktīvs darbinieks 20. gadsimta 30. gados savā 20. gadsimta 80. gados tapušajā rakstā par atturības kustības vēsturi Latvijā sievietes atturības biedrību “Baltā Lenta” piemin vien garāmejojot. Sk.: Jānis Tālivaldis Zemzaris (2002). *Atturības kustība Latvijā divu pasaules karu starplaikā*. No: Ilga Kapeniece (sast.). *Tautas skaidrībai*. Rīga: Latvijas Universitāte, 46.–80. lpp.
- ¹¹ Plašākam ieskatam Latvijas atturības kustības vēsturē norādīti daži autora raksti: Guntis Vāveris (2017). *Studentu atturības organizācijas kā jaunu tradīciju ieviešanas Latvijas Universitātē 20. gadsimta 20.–30. gados*. *Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture”*, 3, 39.–58. lpp.; Guntis Vāveris (2017). *Cīņā ar dzērāja tēlu: Strādnieku atturības biedrības “Rīts” darbības piemērs, 1908.–1910. gads*. No: Viktorija Bebre, Alberts Rokpelnis (sast.). *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II*, 113.–124. lpp.; Guntis Vāveris (2014). *Evaņģēlisko atturības biedrību darbība Vidzemes un Kurzemes guberņā (1893–1914)*. *Ceļš*, 64, 176.–191. lpp.; Guntis Vāveris (2012). *Latviešu pretalkohola kustība 1934.–1940. gadā: Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” darbības piemērs*. *Latvijas Arhīvi*, 3/4, 179.–205. lpp.
- ¹² Milda Ķempele (1879–1954) – sabiedriskā darbiniece, starpkaru posma Latvijā ievērojamākā sieviete atturības kustībā, biedrības “Baltā Lenta” valdes priekšsēdētāja no 1926. līdz 1941. gadam. Publiciste, daudzu rakstu autore, kuros uzsvērtā un pamatota sievietes loma un nozīme atturības kustībā.
- ¹³ Emma Klauberga (1892–1975) – dzejniece, sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes locekle 20. gadsimta 30. gados.

- 14 Plašāk sk.: Ēriks Jēkabsons (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- 15 Gustavs Ķempelis (1874–1940) – advokāts, ilggadējs atturības kustības darbinieks.
- 16 Vilems Ernits (Ernits, 1891–1982) – zinātnieks, Igaunijas atturības kustības vēstures pētnieks, aktīvs igauņu atturības kustības darbinieks 20. gadsimta 20.–30. gados.
- 17 Ernests Čeringtons (*Cherrington*, 1877–1950) – amerikāņu izdevējs, publicists, atturības kustības darbinieks, Pasaules Pretalkoholisma līgas ģenerālsekretārs.
- 18 Ludvigs Sēja (1885–1962) – valstsvīrs, diplomāts. Savas diplomātiskās misijas laikā Vašingtonā (1923. gada janvārī) līdzdarbojās Amerikas tabeļu organizatoriskajos procesos.
- 19 Gustavs Ķempelis (1928). *Amerikas tabeles*. Rīga: Latvijas Pretalkohola biedrība, 2. lpp.
- 20 Jānis Tāļivaldis Zemzaris (2002). *Tautas skaidrībai*. Rīga: LU Atturības un veselības izglītības veicināšanas fonds, 47. lpp.
- 21 Kārlis Ulmanis (1877–1942) – valstsvīrs, politiķis.
- 22 Kādi ļaudis mums vajadzīgi? *Latvijas Sargs*, 13.11.1920., 2. lpp.; Savāda sacensība (1935). *Saule*, 20, 45. lpp.; Uz saulaino tāli! (1936). *Jaunā Balss*, 2, 5. lpp.; Daiņu gudrais padomiņš. *Darba Dzīve*, 12.12.1938., 5. lpp.; Edvīns Žīgurs (1939). Cel, latvieti, galvu augstāki! *Jaunā Balss*, 9, 231. lpp.
- 23 Biedrību apvienošanās protokols [latv. val.], 03.04.1935. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA LVVA), 3724–1–476, 20. lp.
- 24 Latvijas Pretalkohola biedrības valdes raksts Iekšlietu ministrijai saistībā ar ziedojumu vākšanu [latv. val.], 09.01.1935. LNA LVVA, 3724–1–7351, 259. lp.
- 25 Jānis Tāļivaldis Zemzaris (līdz 1937. gadam Zommers, 1902–1996) – zinātnieks, Latvijas atturības kustības pētnieks, 20. gadsimta 30. gados aktīvs Latvijas atturības kustības darbinieks.
- 26 Zemzaris. *Tautas skaidrībai*, 77.–78. lpp.
- 27 V Latvijas Pretalkohola kongresa atzinumi (1939). *Jaunā Balss*, 6/7, 190. lpp.
- 28 Zemgalietis (1940). Atturības mācība Daugavpils skolās. *Jaunā Balss*, 3, 94. lpp.
- 29 Johan Edman (2015). Temperance and Modernity: Alcohol Consumption as a Collective Problem, 1885–1913. *Journal of Social History*, 49 (1), pp. 21–52, here pp. 27–29.
- 30 Virginia Berridge (2005). Temperance: Its history and impact on current and future alcohol policy. Pieejams: <https://www.jrf.org.uk/report/temperance-its-history-and-impact-current-and-future-alcohol-policy> (skatīts 18.03.2020.).

- ³¹ Frensisa Elizabete Karolīna Vilarda (*Willard*, 1839–1898) – amerikāņu sabiedriskā darbiniece, ievērojamākā atturības kustības darbiniece ASV 19. gadsimtā, WCTU dibinātāja 1874. gadā.
- ³² Lori Osborne (2015). Frances Willard and the Historic Link Between the 19th Century Women’s Temperance and Suffrage Movements. Pieejams: https://www.academia.edu/16667513/Frances_Willard_and_the_Historic_Link_Between_the_19th_Century_Women_s_Temperance_and_Suffrage_Movements (skatīts 22.04.2020.).
- ³³ Tyrrell. *Women and Temperance in International Perspective*, p. 218.
- ³⁴ Turpat, 233. lpp.
- ³⁵ Zelče. *Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*, 111. lpp.
- ³⁶ Emīlija fon Hauzena (*von Hausen*, 1873–1957) – vācu sabiedriskā darbiniece, Vācijas WCTU pārstāve starptautiskos kongresos. 1909. gadā viesojās Rīgā un bija iniciatore Baltijas sieviešu atturības biedrības izveidē.
- ³⁷ Baltijas Sieviešu atturības biedrība (1934). *Jaunā Balss*, 3, 11. lpp.
- ³⁸ James S. Roberts (1984). *Drink, Temperance and the Working Class in Nineteenth Century Germany*. Boston: George Allen & Unwin, p. 61.
- ³⁹ Kora Frensisa Stodarta (*Stoddart*, 1872–1936) – amerikāņu sabiedriskā darbiniece, WWCTU valdes locekle, organizācijas zinātniskās izpētes biroja vadītāja, III Latvijas Pretalkohola kongresa lektore.
- ⁴⁰ Agnese Elizabete Sleka (*Slack*, 1858–1946) – britu sabiedriskā darbiniece, WWCTU valdes locekle, viena no ievērojamākajām organizācijas lektorēm no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta 20. gadu beigām. III Latvijas Pretalkohola kongresa lektore, Latvijas sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” izveides iniciatore.
- ⁴¹ Joanne Paisana (2015). Agnes Slack and the Temperance Movement. In: Maria Z. Gonçalves de Abreu, Steve Fleetwood (eds.). *Women Past and Present: Biographic and Multidisciplinary Studies*. Cambridge Scholars Publishing, pp. 124–134, here p. 131.
- ⁴² 3. Latvijas Pretalkohola kongress. *Latvis*, 08.09.1923., 1. lpp.
- ⁴³ Konstantīns Vilde. Trešais Latvijas Pretalkohola kongress. *Policijas Vēstnesis*, 11.09.1923., 1. lpp.; Kārlis Šops (1923). Trešais pretalkohola kongress. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 10, 1180. lpp.
- ⁴⁴ Otilija Riekstiņa (1879–?) – sabiedriskā darbiniece, atturības kustības darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes priekšsēdētāja no 1924. līdz 1926. gadam.
- ⁴⁵ Monika Žubīte (?–?) – sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes locekle 20. gadsimta 20. gados.
- ⁴⁶ Anna Kalniņa (1896–1983) – zobārste, sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes locekle 20. gadsimta 20. gados.
- ⁴⁷ Irma Baltais (?–?) – sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes locekle 20. gadsimta 20. gados.

- ⁴⁸ Sieviešu atturības līgas “Baltā lenta” (*White Ribbon*) Valde. *Jaunā Balss*, 27.10.1923., 13. lpp.
- ⁴⁹ *Valdības Vēstnesis*, 27.02.1924., 6. lpp.
- ⁵⁰ Sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta” (1925). *Jaunā Balss*, 1/2, 11. lpp.
- ⁵¹ Emiliāns Brokans (1985). “Auseklis”, “Ziemeļblāzma” un citas. Atturības organizācijas Latvijā gadsimta pirmajā pusē. *Zvaigzne*, 15, 19. lpp.
- ⁵² Lidija Būcen. Sievietes loma atturības kustības vēsturē. *Pirmdienas Rīts*, 06.02.1928., 3. lpp.
- ⁵³ Alma Vaļunas (1902–1977) – sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” valdes locekle 20. gadsimta 20. gados.
- ⁵⁴ Baltās Lentas bezmaksas priekšlasījumi (1925). *Jaunā Balss*, 22, 2. lpp.
- ⁵⁵ Emija Klaubergs (1928). Kā Latvijā strādā sieviešu atturības biedrība Baltā Lenta. *Jaunā Balss*, 10, 9.–10. lpp.
- ⁵⁶ Emma Anete Birznieks (1898–1942) – sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” Cirpstenes nodaļas valdes priekšsēdētāja. Ventspils apriņķa priekšnieka paziņojums Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļai [latv. val.], 20.11.1928. *LNA LVVA*, 3724–1–3344, 66. lp. Par “Baltās Lentas” un tostarp arī Cirpstenes nodaļas darbību īsumā var lasīt: Milda Ķempele (1933). Sievietes cīņā par savu tautu gaišāku nākotni. *Jaunā Balss*, 12, 3.–6. lpp.
- ⁵⁷ Konstance Freimane (1891–1976) – skolotāja, sabiedriskā darbiniece, sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” Olaines nodaļas valdes priekšsēdētāja. Milda Ķempele (1938). Klusās darbinieces. *Sievietes Pasaule*, 21, 8. lpp.
- ⁵⁸ Miķelis Zēgelnieks (?–?) – atturības kustības lektors no Liepājas.
- ⁵⁹ Anna Gūža (1905–?) – sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” Rēzeknes nodaļas valdes priekšsēdētāja.
- ⁶⁰ Dzelzceļa policijas Rīgas iecirkņa uzrauga E. Alksņa sastādīts Annas Gūžas nopratināšanas protokols [latv. val.], 25.11.1939. *LNA LVVA*, 3724–1–3344, 49. lp.
- ⁶¹ Baltijas Sieviešu atturības biedrība (1934). *Jaunā Balss*, 3, 11. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, 03.04.1936., 4. lpp.
- ⁶² Iekšlietu ministra biedra Lapiņa raksts Finanšu ministrijas Valsts saimniecības departamenta valsts budžeta nodaļai [latv. val.], 21.08.1935. *LNA LVVA*, 3724–1–7351, 607. lp.
- ⁶³ Piemēram: Visi atturībnieki apvienosies. *Brīvā Zeme*, 26.09.1938., 7. lpp.
- ⁶⁴ Valsts svētku atskaņas (1938). *Sievietes Pasaule*, 23, 2. lpp.
- ⁶⁵ Piemēram, sk.: Milda Ķempele (1934). Baltā Lenta. *Jaunā Balss*, 12, 16.–17. lpp.; Darba darītāji (1936). *Jaunā Balss*, 1, 21. lpp.; Emija Klauberga (1939). Senču tikumi. *Sievietes Pasaule*, 1, 12. lpp.
- ⁶⁶ Sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” gadskārtējās biedreņu pilnsapulces protokols [latv. val.]. *LNA LVVA*, 3019–1–138, 13. lp.

- ⁶⁷ Celsim godā mūsu senču labos tikumus un gara mantas (1940). *Sievietes Pasaule*, 1, 20. lpp.
- ⁶⁸ Biedreņu sapulču protokols [latv. val.]. *LNA LVVA*, 3019–1–138, 49., 50. lp.
- ⁶⁹ Latvju sievietes panākumi 1937. gadā (1938). *Sievietes Pasaule*, 2, 15. lpp.
- ⁷⁰ Frīdrihs Dombrovskis-Dumbrājs (1888–1941) – teātra režisors, Bezalkohola biedrības “Ziemeļblāzma” teātra trupas vadītājs 20. gadsimta 30. gados.
- ⁷¹ Emija Klauberga (1935). Godalgotas atturības propagandas lugas. *Jaunā Balss*, 12, 19. lpp.
- ⁷² Valdes sēdes protokols [latv. val.]. *LNA LVVA*, 3019–1–136, 29. lp. o.p.
- ⁷³ Lidija Auzāne (1913–1972) – dramaturģe, biedrības “Baltā Lenta” rīkotā atturības tēmai veltītā lugu konkursa laureāte 1935. gadā.
- ⁷⁴ Jānis Sprinģis (1892–1959) – rakstnieks, biedrības “Baltā Lenta” rīkotā atturības tēmai veltītā lugu konkursa laureāts 1935. gadā.
- ⁷⁵ Klauberga. Godalgotas atturības propagandas lugas, 19. lpp.
- ⁷⁶ Divas dzīves (1936). *Jaunā Balss*, 2, 15. lpp.
- ⁷⁷ “Baltā Lenta” biedreņu valdes sēžu protokols [latv. val.], 08.11.1940. *LNA LVVA*, 3019–1–138, bez lp.
- ⁷⁸ Norādi uz iespējami plašo dokumentu klāstu kādā no rakstiem deva M. Ķempele, uzsverot, ka ““Baltā Lenta” uztur jo dzīvu korespondenci ar daudzām no šīm valstīm. Tā pēdējā gadā [1934] var uzrādīt ap 500 ienākušu un tikpat daudz izejošu rakstu uz visām pasaules daļām.” Ķempele. *Baltā Lenta*, 16.–17. lpp.
- ⁷⁹ Biedrības likvidācijas sēdes protokols [latv. val.], 26.11.1940. *LNA LVVA*, 3019–1–141, 1. lp. o.p.
- ⁸⁰ Latvijas sieviešu atturības biedrības “Baltā Lenta” likvidatora lēmumu protokoli [latv. val.], 20.03.1941. *LNA LVVA*, 3019–1–141, 4. lp.; *LPSP AP Prezīdija Ziņotājs*. 28.03.1941., 4. lpp.
- ⁸¹ Eva Eglāja-Kristsons (2017). Sievišķības konstruēšanas sociālie un kultūras aspekti 19.–20. gs. mijā latviešu literatūrā. No: Benedikts Kalnačs, Pauls Daija, Eva Eglāja Kristsons, Kārlis Vērdiņš. *Fin de siècle literārā kultūra Latvijā*. Rīga: LU LMFI, 201.–311. lpp., šeit 218., 236. lpp.
- ⁸² Lipša. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā, 1914–1939*, 184., 186., 187. lpp.
- ⁸³ Celies, latvju sievietē! (1926). *Jaunā Balss*, 21/22, 2. lpp.
- ⁸⁴ Kā Latvijā strādā sieviešu atturības biedrība “Baltā Lenta” (1928). *Jaunā Balss*, 10, 10. lpp.
- ⁸⁵ Milda Ķempele (1930). Sievietes uzdevums cīņā pret žūpību. *Jaunā Balss*, 9, 13.–14. lpp.
- ⁸⁶ Ķempele. *Baltā Lenta*, 16.–17. lpp.
- ⁸⁷ Ķempele. Sievietes uzdevums cīņā pret žūpību, 13.–14. lpp.
- ⁸⁸ Valters Ščerbinskis (2007). Studenšu korporācijas Latvijas Universitātē 20. gs. 20.–30. gados. No: Kaspars Zellis (sast.). *Sieviete Latvijas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 66.–79. lpp., šeit 79. lpp.

- ⁸⁹ Plašāk sk.: Ineta Lipša (2007). Sievietes tēla veidošana Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā. No: Kaspars Zellis (sast.). *Sieviete Latvijas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 80.–100. lpp.
- ⁹⁰ Milda Ķempele (1935). Sieviete – dzīves veidotāja. *Sievietes Pasaule*, 5, 3.–4. lpp.; Milda Ķempele. Sieviete – dzīves veidotāja. *Jaunā Balss*, 2, 8.–9. lpp.
- ⁹¹ Milda Ķempele (1938). Sievietes neatliekams uzdevums. *Jaunā Balss*, 19, 2. lpp.
- ⁹² Milda Ķempele (1935). Māte – valsts pamats. *Jaunā Balss*, 5/6, 7. lpp.
- ⁹³ Milda Ķempele (1934). Mātes diena. *Jaunā Balss*, 5, 4.–6. lpp.
- ⁹⁴ Berta Pīpiņa (1883–1942) – publiciste, politiķe, sabiedriskā darbiniece.
- ⁹⁵ Pīparu pirtī (1934). *Aizkulisēs*, 12, 8. lpp.
- ⁹⁶ Biedrības valdes sēdes protokols [latv. val.], 21.01.1933. *LNA LVVA*, 3019–1–136, 2. lp.
- ⁹⁷ Biedrības valdes sēdes protokols [latv. val.], 09.05.1935. *LNA LVVA*, 3019–1–136, 24. lp., o.p.
- ⁹⁸ Milda Ķempele (1936). Māte. *Jaunā Balss*, 2, 2. lpp.
- ⁹⁹ Helmi Mēlo (*Mäelo*, 1898–1978) – igauņu sabiedriskā darbiniece, WWCTU Igaunijas organizācijas valdes locekle. Otīlija Riekstiņa (1925). Citas tautas un mēs. *Jaunā Balss*, 31/32, 5. lpp.
- ¹⁰⁰ Ali Triga Heleniusa (*Helenius*, 1852–1926) – somu sabiedriskā darbiniece, atturības kustības darbiniece. Vairākkārt ar priekšlasījumiem uzstājusies Rīgā.
- ¹⁰¹ Alli Trygg Helenius (1925). *Jaunā Balss*, 23/24, 6. lpp.
- ¹⁰² Populārākās atturības kustības veicinātājas Somijā (1934). *Jaunā Balss*, 2, 7. lpp.
- ¹⁰³ Būcen. Sievietes loma atturības kustības vēsturē, 3. lpp.
- ¹⁰⁴ Marija Sandstremā (*Sandström*, 1870–1948) – zviedru sabiedriskā darbiniece, WWCTU Zviedrijas organizācijas “Vita Bandet” vadītāja, WWCTU valdes locekle.
- ¹⁰⁵ Visām latvju sievietēm! (1934). *Jaunā Balss*, 4, 4. lpp.
- ¹⁰⁶ Rasma Burdājs (1909–1985) – mājturības skolotāja, biedrības “Baltā Lenta” biedrene, biedrības rīkoto mājturības kursu lektore.
- ¹⁰⁷ Zelma Kārklīš (?–?) – biedrības “Baltā Lenta” biedrene un biedrības delegāte starptautiskajos pretalkohola kongresos 1934. gadā Stokholmā un Kopenhāgenā.
- ¹⁰⁸ Elizabete Osis (?–?) – biedrības “Baltā Lenta” biedrene un biedrības delegāte starptautiskajos pretalkohola kongresos 1934. gadā Stokholmā un Kopenhāgenā.
- ¹⁰⁹ Agnese Osis (?–?) – biedrības “Baltā Lenta” biedrene un biedrības delegāte starptautiskajos pretalkohola kongresos 1934. gadā Stokholmā un Kopenhāgenā.
- ¹¹⁰ Elīza Fricsons (?–?) – biedrības “Baltā Lenta” biedrene un biedrības delegāte starptautiskajos pretalkohola kongresos 1934. gadā Stokholmā un Kopenhāgenā.
- ¹¹¹ Zelma Bite (1899–1966) – sabiedriskā darbiniece, biedrības “Baltā Lenta” biedrene un biedrības delegāte starptautiskajos pretalkohola kongresos 1934. gadā Stokholmā un Kopenhāgenā.
- ¹¹² Biedrības valdes sēdes protokols [latv. val.], 15.05.1934. *LNA LVVA*, 3019–1–136, 16. lp.

- ¹¹³ Milda Ķempele (1934). Vispasaules Baltās Lentas kongress Stokholmā. *Jaunā Balss*, 10/11, 4.–6. lpp.
- ¹¹⁴ Ķempele. Sievietes cīņā par savu tautu gaišāku nākotni, 3.–6. lpp.
- ¹¹⁵ Milda Ķempele (1938). Sievietes neatliekams uzdevums. *Jaunā Balss*, 19, 2. lpp.
- ¹¹⁶ Baltās lentas priekšniece Amerikā (1931). *Jaunā Balss*, 7, 11. lpp.; Ķempele. Vispasaules “Baltās Lentas” kongress, 5.–7. lpp.
- ¹¹⁷ Milda Ķempele (1937). Kā noritēja starptautiskais sieviešu kristīgās atturības savienības kongress Vašingtonā. *Sievietes Pasaule*, 23, 2. lpp.
- ¹¹⁸ Ķempele. Vispasaules “Baltās Lentas” kongress, 5.–7. lpp.
- ¹¹⁹ Ilgvars Butulis (2017). Ideoloģija un kultūra. No: Inesis Feldmanis (zin. red.). *15. Maija Latvija*. Rīga: Latvijas Mediji, 153.–187. lpp., šeit 161. lpp.
- ¹²⁰ Biedrības “Baltā Lenta” gadskārtējās biedreņu pilnsapulces protokols [latv. val.], 22.03.1938. *LNA LVVA*, 3019–1–138, 26. lp. o.p.
- ¹²¹ Latvju tautas ģērbu parāde Helsinkos (1939). *Sievietes Pasaule*, 16, 3. lpp.

WOMAN AND TEMPERANCE MOVEMENT
IN INTERWAR LATVIA: ACTIVITIES
OF THE ASSOCIATION “BALTĀ LENTA” (“WHITE
RIBBON”, 1923–1941)

Guntis Vāveris

Mg. hist., Mg. oec., doctoral student of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Research interests: temperance movement history, alcohol and temperance studies, second half of the 19th and first half of the 20th century social and cultural history of Latvia, 19th/20th century industrial and urban history of Riga, sports history.

Following the proclamation of the Republic of Latvia and after the end of Independence War, parliamentary democracy regime provided new opportunities for temperance workers in Latvia to establish new associations, including branches from the international temperance organisations. For temperance propaganda its advocates chose the blueprint of practice and ideological background of temperance movement in the USA. The idea of complete ban of alcohol sales was the aim of the temperance movement in Latvia till the middle of the 1930s. Focusing on the alcohol misuse in society less as a moral, but rather as a medical problem, the role of women's participation and contribution to the movement success became vital. From the gender role prospective women were seen primarily as mothers and educators and their goal was to abstain from the use of alcohol in order to produce healthy

children and from early age educate them about dangers of alcohol. Especially after the coup in 1934, this belief became a tool of nationalism in order to recreate Latvian moral values and healthy society in future. In the Republic of Latvia this opinion as a focal goal was propagated by the Latvian branch of the World's Women Christian Temperance Union.

Key words: “Baltā Lenta” (“White Ribbon”), women, temperance, nationalism, Milda Ķempele.

Summary

The aim of the article is to analyse women's role and field of duties within the temperance movement in Latvia through the interwar period in the context of activities of Latvian Women's Temperance Association “Baltā Lenta” (“White Ribbon”).

In the first half of the 1920s, temperance associations and advocates in Latvia set their strategy and goal to lay a strong ideological, moral and scientifically based groundwork to promote total ban of alcohol use as a beverage. Between 1920 and 1923, three anti-alcohol congresses were organised in Riga to discuss aspects of further activities, where important role was dedicated to adopt guidelines and praxis from the success of the USA temperance movement.

It can be argued that during the period of the parliamentary democracy (1920–1934) temperance associations and advocates were strongly pro-prohibition in Latvia. It should be emphasised that among the temperance organisers there was no immediate demand to introduce total ban of alcohol, but the goal was rather to educate society about the social evils and vices of alcohol and persuade them on practical and moral necessity of the prohibition. After the coup d'état by Kārlis Ulmanis in May 1934 and during the following authoritarian regime, there were a shift in the narrative. Already before nationalism in the political context became the state's only ideological cornerstone, temperance organisers in Latvia did search for some national arguments in connection with morality. But during the mid-1930s and till the Soviet occupation in the June of 1940, the focus was on temperance as a moral virtue and important part of Latvianness.

In the fall of 1923, at the third Latvian Anti-alcohol congress, one of the lecturers was a prominent temperance worker Agnes Elisabeth Slack, who represented Women's World Christian Temperance Union (WWCTU) in order to promote and share the ideals and values of this global organisation. After the inspiring lecture, the Latvian WCTU

branch – the Women’s temperance association “Baltā Lenta” (“White Ribbon”) – was established.

On the one hand, direct connection with WWCTU provided opportunities to transmit global ideas and patterns that could be adopted among women involved in temperance movement in Latvia. On the other hand, forms of activities chosen by “Baltā Lenta” did not introduce any new, original approaches that could expand women’s duties and responsibilities within the movement. Activities were mainly focused within the framework of traditional perceptions of women’s role in society. They were limited to charity work, collection of donations, teaching home economics to women and providing assistance to events organised by men. This kind of an approach, similar to that of Latvian women in the second half of the 19th century till mid-1920s, was considered old fashioned and conservative. This is the reason why “Baltā Lenta” not only failed to become a country-wide association with local branches but also did not gain any notable influence outside middle-class in Riga, especially in industrial suburbs. The total number of members did not exceed 100 members.

The low participation can also be explained by the notion of women’s huge importance and the level of responsibility for success of the temperance movement. In this context and by a popular conservative view women were demoted and limited only to their biological function. Not only women were responsible for producing healthy children and from early age educating them about the evils of alcohol, but also they were seen as morally superior to man, hence women were expected to behave in a certain manner and draw away their husbands, brothers, sons (and men in general) from the dangers of alcohol. This heavy burden, the unfair level of responsibility and restricting behaviour that limited free choice together with “Baltā Lenta’s” offer of traditional forms of activities, did not attract Latvian woman.

The other aspect was the marginal approach and strong critique towards those woman who saw themselves outside the traditional sphere of gender roles and behavioural norms. “Baltā Lenta’s” chairwoman of the board Milda Ķempele (1879–1954, chairwoman from 1926 till 1941) regularly voiced criticism in women’s periodicals of a woman’s *willingness to behave like a man by competing in smoking and drinking alcohol*. In the bio-politics context within the temperance movement the woman’s mission should be following high moral standards and restricting or even sacrificing their freedom for the good of the country by giving birth and

educating a healthy, patriotic, morally better generation of future Latvians.

Such a setting, which was expressed as a call for membership in “Baltā Lenta”, was more likely to give rise to a backlash and could be interpreted as an attempt to push back women into the domestic sphere.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.* “Baltā Lenta” (“White Ribbon”), “Dzelzceļniece” (“The Railway Worker”) and Latvian Women’s Organisations Association want to organise separate celebration of the *Mother’s Day*. [Depiction of chairwomen of different organisations – first from the left is unknown, following Berta Pīpiņa (Latvian Women’s Organisations Association), Anna Kogbetlijanc (“The Railway Worker”) and Milda Ķempele (“White Ribbon”) – transcript of the author] (1933). *Aizkulīses (Backstage)*, 12, p. 1
- Fig. 2.* “White Ribbon” folk song and dance group in Helsinki (1939). *Sievietes Pasaule (Women’s World)*, 16, p. 3
- Fig. 3.* “So got to be near to Mother...” [Illustration to the article “Mother – a national core” written by Milda Ķempele] (1935). *Jaunā Balss (New Voice)*, 5/6, p. 7
- Fig. 4.* The portrait of the “White Ribbon” chairwoman Milda Ķempele (1937). *Jaunā Balss (New Voice)*, 11, p. 233

LATVIEŠU LUTERĀŅU DRAUDZES LIELBRITĀNIJĀ, 1945–1963*

Valdis Tēraudkalns

Dr. phil., profesors, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte.

Zinātniskās intereses: 19. un 20. gs. kristietības vēsture, reliģijas un politikas mijiedarbība.

Rakstā analizēta Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Lielbritānijā darbība laika posmā no 1945. līdz 1963. gadam. Raksta pamatā ir grāmatās, laikrakstos, baznīcas kalendāros un citos izdevumos, intervijās, kā arī uz Latvijas Valsts arhīvu pārvestajos “Straumēnos” (Lielbritānijā) uzkrātajos arhīva materiālos un Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā glabātā privātā sarakstē iegūta informācija. Pētījuma gaitā uzmanība pievērsta ne tikai faktiem un idejām, bet arī pašam diskursam – retorikai, kas lietota publiskos izteikumos, tam, kā latviešu luterāņu draudzes pozicionēja sevi publikajā telpā. Šis ir pirmais zinātniskais pētījums par latviešu luterāņiem Lielbritānijā. Mūsdienās, kad abas latviešu luterāņu baznīcas – gan Latvijā, gan ārpus Latvijas esošā – apzina savu pagātņi, šis pētījums palīdzēs labāk apzināt latviešu luterāņu identitāšu konstruēšanas procesu.

Atslēgas vārdi: luterānisms, Lielbritānija, Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca ārpus Latvijas.

IEVADS

Šī raksta mērķis ir analizēt latviešu luterāņu draudžu darbību Lielbritānijā laika posmā no 1945. līdz 1963. gadam. Kā robežpunkti šim laika ietvaram izvēlēts gads, kad dibināta Londonas latviešu ev. lut. draudze, un pārmaiņu gads, kad sinode mirušā Edgara Berga vietā par Latvijas Evaņģēliski luteriskās

* Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” (VPP-IZM-2018/1-0018) ietvarā.

baznīcas ārpus Latvijas (LELBĀL) Lielbritānijā garīgo vadītāju ievēlēja Ringoldu Mužiku. Sinodē tika mainīti arī LELBĀL Lielbritānijā noteikumi, turpmāk LELBĀL Lielbritānijā garīgo vadītāju saucot par prāvestu, nevis arhibīskapa vietnieku.¹

Latviešu luterāņi Lielbritānijā bija un ir LELBĀL daļa. Rakstā analizētajā laika posmā tā sevi turpināja dēvēt (lai arī ne vienmēr konsekventi) par Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīcu (LELB), pasvītrojot pēctecību ar baznīcu 20. gs. divdesmito un trīsdesmito gadu Latvijā un uzskatot sevi par vienīgo leģitīmo latviešu luterāņu baznīcu.² Lai nesajauktu ar Latvijā esošo luterisko baznīcu, rakstā latviešu diasporas baznīcas apzīmēšanai lietots saīsinājums LELBĀL. Latviešu kopienu ārpus Latvijas aprakstīšanai zinātniskos tekstos un publicistikā lietoti dažādi jēdzieni – “trimda”, “klaids”, “emigrācija”, “diaspora”. Katram no tiem ir nozīme, kuru ir būtiski nezaudēt latviešu kopienu vēstures pētniecībā. Paši ārzemēs dzīvojošie devuši priekšroku vārdam “trimda”, lai gan nekonsekventi. Piemēram, Osvalds Akmentiņš lieto vārdu “emigrācija”, runājot par divām ieceļotāju paaudzēm (pirms Pirmā pasaules kara un pēc Otrā pasaules kara).³ Priekšrokas došana vienam vai otram jēdzienam bieži ir bijusi ideoloģiski nosacīta (“trimda” ārpus Latvijas tapušos tekstos, “emigrācija” – Padomju Latvijā lietotā leksikā), no kā vajadzētu izvairīties zinātniskos tekstos, jo izceļošanā pēc Otrā pasaules kara kopā savijās dažādi motīvi. Par to ir bijusi diskusija arī ārpus Latvijas latviešu kopienās.⁴ Šajā rakstā izmantots jēdziens “diaspora”, ar to vēloties zinātniskā aprītē Latvijā popularizēt līdz šim mazāk lietotu vārdu.⁵

Informācija par latviešu luterāņu draudzēm Lielbritānijā atrodama ikgadējos pārskatos LELBĀL izdotajā baznīcas kalendārā. Vēsturisku ziņu par latviešu luterāņiem šajā valstī apkopojums ievietots Latvju enciklopēdijā.⁶ Zinātniska analīze par šo tēmu līdz šim nav veikta, tāpēc šajā rakstā izmantotais arhīvu materiālu klāsts un intervijās gūtā informācija ļaus niansētāk paraudzīties uz pētījumā aplūkoto tēmu.

LATVIEŠU LUTERĀŅU BAZNĪCAS VEIDOŠANĀS DIASPORĀ

Daudzi bēgļi, kas bija pametuši Latviju Otrā pasaules kara beigās, cerēja uz drīzu atgriešanos. Tāpēc nepārsteidz, ka LELBĀL kalendārā 1949. gadam⁷ līdzās mācītāju pašreizējām adresēm norādītas draudzes, kurās viņi kalpoja pirms izceļošanas. Arhibīskapa Teodora Grīnberga 50 gadu darba atceres svīnībās Eslingenē 1949. gadā prāvests J. Ozols dievkalpojumā lūdza Dievu, lai arhibīskaps vēl ilgi būtu “par latvju tautas vienotāju, lai tad, kad nāks Lielā Diena [lielie sākuma burti oriģināltekstā. – V. T.], viņš izklīdināto draudzi pārvestu atpakaļ dzimtenē”⁸ 1946. gada 10. un 11. jūlijā Eslingenē sasauktā mācītāju konference, kurā piedalījās 108 mācītāji un 5 teoloģijas studenti, netika definēta kā jaunai struktūrai piederīgs pasākums. Gluži pretēji – tā tika saukta par Latvijas luterāņu mācītāju konferenci, kura ir pirmā pēc sešiem gadiem (iepriekšējā notika 1940. gada 18. jūnijā).⁹ Līdz ar to tika retoriski radīts iespaids par baznīcas dzīves notikumu, kas turpina līdz šim ierasto. Tas bija arī ar okupēto Baltijas republiku valstiskuma kontinuitātes saglabāšanu saistīts leģitimitātes jautājums. Izceļojušais Igaunijas Autonomās apustuliskās pareizticīgās baznīcas metropolīts Aleksandrs turpināja saukties par Tallinas un visas Igaunijas metropolītu.¹⁰ Arī latviešu baptisti diasporā sākumā savas aktivitātes uzskatīja par īslaicīgu Latvijā esošo eklesiālo struktūru pārnesi uz citām zemēm, tāpēc 1949. gadā izdotajā bilingvālajā rakstu krājumā “Pret straumi” kā izdevējs norādīta Latvijas Baptistu draudžu savienība (LBDS).¹¹ Baptistu eklesioloģija, kas akcentē lokālās draudzes primaritāti, bija viens no faktoriem, kas noteica, ka līdzšinējā nosaukuma saglabāšana nebija tik būtiska kā luterāņiem. Tomēr arī tad, kad 1950. gadā nodibināja Amerikas Latviešu baptistu apvienību (sākotnējais nosaukums – Latviešu baptistu apvienība Amerikas Savienotās Valstīs), tās atklāšanā mācītājs Fridrihs Čukurs kā vienu no jaunās struktūras

mērķiem izvirzīja gatavību atjaunot Latvijas draudžu savienību tad, kad tas būs iespējams.¹²

Pirmā baznīcas virsvaldes sēde ārpus Latvijas notika Zālfeldē (*Saalfeld*) 1944. gada 28. novembrī. Tā kā mācītājs Edgars Ķiploks bija savācis gandrīz visu latviešu mācītāju adreses, tad bija iespēja katram noteikt viņa darbības lauku. Tas sākumā notika atbilstoši Vācijas sadalījumam okupācijas zonās. Amerikāņu un franču zonā draudzes pārzināja Jēkabs Ķullītis, britu – E. Bergs.¹³ LELBĀL starptautiskās atpazīstamības veicināšanā palīdzēja arhibīskapa T. Grīnberga ievēlēšana par Pasaules luterāņu federācijas (PLF) izpildkomitejas locekli (1947. g.). Viņš bija viens no tiem, kas parakstīja šīs organizācijas dibināšanas protokolu.¹⁴ Sakari ar PLF baltiešu bēgļiem palīdzēja saņemt materiālu palīdzību, kā arī publiskajā telpā pievērst uzmanību padomju varas represijām. PLF izpildkomitejas sēde Oksfordā 1949. gadā, piedaloties T. Grīnbergam, pieņēma rezolūciju, kurā teikts: “Nevar būt nekāds kompromiss ar kaut kādu virzienu, radot kādu jaunu sociālu kārtību, kura aizskar atsevišķa cilvēka brīvību.”¹⁵

Dažādos kontinentos izkaisītās latviešu draudzes attīstīja intensīvu reliģisko dzīvi un īstenoja lielus projektus (Bībeles tulkojums, dziesmu grāmata, baznīcu ēku un citu īpašumu iegāde un būvniecība). Vienlaikus jāatzīst, ka veidot kopīgu globālu struktūru nebija vienkārši – to apgrūtināja lielie attālumi starp draudzēm, dažādo valstu reliģisko organizāciju darbības atšķirības, no Latvijas uz diasporu pārnestie konflikti starp personībām un interešu grupām utt. Piemēram, Londonas draudzes 1945. gada pārskatā teikts: “Ar Latvijas arhibīskapu nodibināt kontaktu neizdevās, lai gan mēģināts to darīt.”¹⁶ Lai gan LELBĀL centās unificēt draudžu darbu, saglabājās organizatoriskas atšķirības. Piemēram, kā secināts LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā 1964. gada septembra sēdē, LELBĀL nebija vienotas izpratnes par to, kas ir kopa un kas – draudze. To, ko Anglijā uzskata par kopu, Vācijā un Zviedrijā sauc par draudzi.¹⁷

Nedz Latvijā, nedz ārpus tās nebija iespējams sekot pirmskara Latvijā pieņemtajiem normatīvajiem aktiem, kas regulēja luterāņu baznīcas dzīvi. Latvijā pēc arhibīskapa p.i. Kārļa Irbes, prāvesta Paula Rozenberga un mācītāja Artūra Siļķes aresta 1946. gada februārī baznīcas virsvaldē palika divi locekļi (Alberts Virbulis un Krišjānis Šlosbergs (laicīgais loceklis)), tāpēc saskaņā ar 1928. gada satversmi baznīcas virsvaldes sēdes nebija balsstiesīgas. Būtu bijis jāsasauc ārkārtas sinode, taču palikušie locekļi pretēji tam kooptēja Gustavu Tūru kā vienīgo no mācītājiem, kas 1928. un 1931. gada sinodēs ticis ievēlēts kā baznīcas virsvaldes plenārsēdes loceklis, lai gan satversme to neparedz. Jebkādi termiņa pagarinājumi G. Tūram bija beigušies. Papildinātais virsvaldes sastāvs ievēlēja G. Tūru par arhibīskapa v.i. un K. Šlosbergu – par ģenerālsekretāru, lai gan šāds amats satversmē nav minēts.¹⁸

Divdesmito un trīsdesmito gadu baznīcas dzīvi regulējošo juridisko ietvaru nebija iespējams īstenot arī ārpus Latvijas, kur daļa draudzes iekļāvās vietējās luterāņu struktūrās (sinodēs), kurām bija savi noteikumi un kuras nereti vēlējās, lai emigrantu draudzes neveidotu paralēlas struktūras, kā arī uzskatīja, ka mazākumtautību draudzes ir pārejoša parādība, kamēr nomainās paaudzes vai cilvēki iemācās vietējās valodas. T. Grīnbergs deklarēja, ka “jāpieturas pie satversmes gara, nevis pie burta”.¹⁹ Viņš un viņam pietuvinātie garīdznieki uzskatīja arhibīskapa institūciju par vienojošo faktoru. Kā jūsmīgi teikts T. Grīnbergam veltītā rakstu krājumā, “visās neatkarīgajās draudzēs jo spēcīga vēlēšanās kā bitēm sakļauties ap savu māti – Dzimtenes Baznīcu [lielie sākuma burti oriģināltekstā. – V. T.] un tās mīļo Virsganu.”²⁰ T. Grīnbergs dažādās pasaules daļās nozīmēja vietniekus, kas daļēji tika pamatots ar PLF prasību (Elmāra Rozīša pausts viedoklis). Kā pirmos iecēla E. Bergu (Lielbritānija) un Alfredu Skrodeli (Kanāda).²¹ Luterāņu mācītāju sanāksmē Londonā 1949. gadā mācītājs Ernests Sarkanbārdis teica, ka, nozīmējot arhibīskapa vietniekus, vajadzētu ievērot demokrātijas principus.²² Latvijas Republikas sūtnis Lielbritānijā (pēc 1940. g.

Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs trimdā) Kārlis Zariņš argumentēja, ka K. Ulmaņa īstenoto 1934. gada apvērsumu (Zariņa vārdiem, “notikušās pārmaiņas”) atzina visā pasaulē. Viņš norādīja uz baznīcas virsvaldes un arhibīskapa lomu, bez tiem varbūt nebūtu LELBĀL.²³ Roberts Slokenbergs akcentēja draudzes primaritāti, T. Grīnbergs – vienota centra nozīmi – “mācītājs ir Dieva kalps un draudzes gans. Kļūmīga lieta var būt, ja mācītājs nonāk atkarībā no draudzes.”²⁴ Jāņem vērā, ka demokrātiskas pārvaldes posms luterāņu baznīcā starpkaru posmā bija ļoti īss – tikai daži gadi, jo Ulmaņa režīma laikā baznīcā notika varas centralizācija. Tāpat jāatzīmē, ka diasporā baznīcas dzīvē vēl aizvien nozīmīga loma bija piederībai pie korporācijām – T. Grīnbergs, pieminot savu nodomu paplašināt baznīcas virsvaldi, raksta: “Vajadzētu iecelt no betāņiem²⁵ dažus, bet ne letoņus. Seloņus viņi neieredz, bet ko nu var darīt, ka tie ir tie derīgie bezēnas cilvēki.”²⁶ Diskusijās atspoguļojās arī politisko uzskatu atšķirības diasporā. 1943. gadā dibinātā Latvijas Centrālā padome, kas lielākoties sastāvēja no Saeimā pārstāvēto lielāko Latvijas politisko partiju pārstāvjiem, akcentēja saikni ar divdesmito un trīsdesmito gadu Latvijas parlamentārismu un tā juridisko ietvaru – Satversmi. Latviešu Centrālā komiteja vairāk uzsvēra pēdējās Latvijas valdības ārkārtējās pilnvaras. Šīs komitejas 1948. gada sākumā izstrādātajā Latvijas Tautas padomes pamatnoteikumu projektā nekas nav teikts par Satversmi.²⁷

K. Ulmaņa autoritārā režīma uzspiestās izmaiņas, kas paplašināja LELB arhibīskapa pilnvaras (“Laikā starp sinodēm arhibīskaps var izdot noteikumus un instrukcijas baznīcas lietās, kas pēc baznīcas satversmes ietilpst sinodes un baznīcas virsvaldes kompetencē” (4. §)),²⁸ radīja LELBĀL spriedzi starp tiem, kuri gribēja saglabāt arhibīskapa autoritāro lomu, un tiem, kuri vēlējās demokrātisku pārvaldi. Kā minēts iepriekš, arhibīskaps T. Grīnbergs, izmantojot šīs pilnvaras, nozīmēja sev vietniekus, kā arī vienpersoniski pieņēma virkni citu lēmumu. To kritizēja, piemēram, mācītājs Haralds Biezais viņam ierastajā asajā stilā:

“Ulmanis, izdodams 1934. g. baznīcas likumu, ne domāja, ne gribēja dot T. Grīnbergam tiesības nodibināt garīga firsta dinastiju Latvijas ev. lut. baznīcā. [...] Jautro sirmgalvju izdarībām nav nekāda sakara ar nopietnu trimdas baznīcas dzīvi un tās smagajiem uzdevumiem.”²⁹ Citviet viņš raksta: “Nav tādas burvju mākslas, kas varētu palīdzēt apvienot 1928. g. demokrātisko baznīcas satversmi ar autoritāro 1934. g. likumu.”³⁰ Pēc tam, kad H. Biezā izteikumus kritizēja LELBĀL vadība, Zviedrijā dzīvojošie mācītājs Leons Čuibe un prāvests Oskars Sakārnis vēstulē T. Grīnbergam aizstāvēja H. Biezo un iebilda pret baznīcas virsvaldes sastāvu, sakot, ka nedz T. Grīnbergam, nedz no Latvijas izceļojušajiem baznīcas virsvaldes locekļiem nebija tiesību pašiem iecelt jaunus locekļus. “Tie ir patvarīgi piesavinājušies Latvijas ev. lut. baznīcas virsvaldes vārdu.”³¹

Nesaskaņas radija arī neskaidrības par to, kas notiks pēc T. Grīnberga nāves. – Vēlāk, sešdesmitajos gados, E. Ķiploks rakstīja, ka arī plaši apmeklētā mācītāju sanāksmē 1949. gadā, kad daudzi garīdznieki vēl bija Vācijā, jautājums par Grīnberga pēcteci palika neatrisināts.³² Pirms tam par to diskutēja komisija baznīcas iekārtas projekta izstrādāšanai, kuras locekļi pārstāvēja plašu uzskatu spektru – Fēlikss Treijs (Treas) bija pret episkopālismu un īpaši pret vairākiem bīskapiem, E. Ķiploks norādīja, ka igauņiem ir jauns bīskaps līdzās arhibīskapam, citi domāja, ka pārāgri iecelt jaunu bīskapu.³³ Pirms tam, 1946. gada martā, T. Grīnbergs rakstīja, ka nozīmē E. Bergu par savu pēcnācēju, “līdz kamēr likumīgā sinode ievēlēs patstāvīgu arhibīskapu”³⁴ Viņš arī sūdzējās, ka “neviens negrib par arhibīskapu būt [...] daži negrib arī atzīt Ulmaņa 1934. [gadā] izdoto likumu, kas man dod sinodes pilnvaras.”³⁵ Kārlis Kundziņš ieteica iecelt vienu vietnieku – bīskapu.³⁶ 1959. gadā E. Bergs, reaģējot uz to, ka arhibīskaps bija nozīmējis kā savus iespējamus pēcnācējus viņu un K. Kundziņu, aicināja T. Grīnbergu iecelt vairākus (piecus) pēcnācējus, jo abi minētie ir jau gados. E. Bergs gan neko nerakstīja par demokrātiskām vēlēšanām, bet tikai par autori-

tārā režīma laikā iedibināto kārtību – “pēc likuma Tev ir sinodes tiesības un tādēļ tikai Tu vari to darīt”.³⁷ Viņš gan vēstules beigās atzīmēja, ka paliek atvērts jautājums, vai draudzes un mācītāji to atzīs. T. Grīnbergs atbildē pauda viedokli, ka viņam nav zināmas citas tikpat ietekmīgas kandidatūras kā abi nosauktie – “Tu gribi, lai es nozīmēju pie jums vēl piecus pēcnācējus. Bet nu mini man tādus, kam būtu kaut cik liela autoritāte pie mācītājiem. Visur ir savi “bet”. Vieni ir par maz pazīstami, otriem ir stipra opozīcija, trešie ir par daudz iedomīgi un domā, ka viņi ir tie labākie.”³⁸ T. Grīnbergs saglabāja slepenības atmosfēru – “nesaki nevienam par visu, ko tagad Tev teikšu. Jums trim – Tev, Kundziņam un Ķullītim pieder bīskapa tituli. Ko Tu teiktu, kad es [...] ieceltu sev pēcnācēju arhibīskapu? Tu esi vecākais, un man vajadzētu Tevi iecelt.”³⁹ Taču E. Bergs to nevēlējās – “mēs tagad esam mazi un nevarīgi un tādēļ nav ieteicams tagad radīt tādus augstus amatus”.⁴⁰ Bergs norādīja, ka attiecībā ar citām baznīcām viņa iecelšana par bīskapu būtu problemātiska – Kenterberijas arhibīskaps E. Bergu uzrunā kā dekānu, ASV luterāņiem nav bīskapa amata.⁴¹

Pēc T. Grīnberga nāves 1962. gadā viņa piemiņas dievkalpojumā Ņujorkā tika nolasīts testaments, kurā līdzās E. Bergam (kas jau bija miris) un K. Kundziņam bija minēti prāvesti Kārlis Arnolds Birznieks un B. Feders⁴² un mācītāji A. Veinbergs, Eduards Pavasars, Pēteris Nesaule un Artūrs Voitkus. Nominācijās pēc E. Berga nākamais bija K. Kundziņš, kurš jau 1940. gadā kopā ar Bergu bija nominēts kā eventūlais T. Grīnberga pēctecis. K. Kundziņš jau iepriekš bija aizstāvējis vēlēšanu nepieciešamību. 1960. gada augustā viņš rakstīja T. Grīnbergam: “Kā būtu, ja sāktu domāt par trimdas nākamā bīskapa vēlēšanām, kurām gan būtu jānotiek sarakstīšanās veidā.”⁴³ K. Kundziņš beigās piekrita amatam un ar baznīcas virsvaldes lēmumu 1962. gadā kļuva par LELBĀL arhibīskapu.⁴⁴

Latviešu emigrantu draudzēm bija būtiska loma etniskās identitātes saglabāšanā un atbalstošas vides nodrošināšanā

izceļotājiem, kuriem nebija viegli pielāgoties jaunajam apstākļiem. T. Grīnberga bieži citētais lozungs bija “dzimtene svešumā ir Latvijas baznīca”.⁴⁵ LELBĀL vadība nereti akcentēja baznīcas lomu latviskuma un diasporas vienotības saglabāšanā. Pirmajā aspektā baznīca bija veiksmīgāka nekā otrajā – primāri minama latviešu valodas uzturēšana. Fragmentācijas process latviešu kopienās tika kritizēts, izmantojot teoloģijas valodu – “ar kritiku vien jaunus laikus nesagaidīsim, tur nepieciešami noteikti mērķi. Reformācija mums šē var derēt par paraugu. Ne kritika toreiz deva panākumus, bet neatlaidīgs pozitīvs darbs, kas balstījās uz mūžīgām patiesībām” (E. Bergs).⁴⁶ Tomēr, kā parādīts šajā rakstā, arī pašā baznīcā notika strīdi un konflikti.

Latviešu draudžu uzdevumi tika saprasti nacionālā romantisma manierē – “latviešu draudzēm jāklūst par cietokšņiem [...] tiem jānosargā kas bezgala dārgs – latviskā dvēsele”.⁴⁷ No Latvijas līdzī atvestais, bet nekad līdz galam neīstenotais tautas baznīcas koncepts vēl aizvien bija populārs – prāvests B. Feders nolāsija 1953. gada LELBĀL Lielbritānijā sinodē referātu “Tautas baznīcas krīze”, kurā aizstāvēja šo konceptu. Viņš gan atzina, ka šis modelis piedzīvo krīzi. Debatēs daži norādīja uz Amerikas pieredzi kā piemēru lielākai draudžu locekļu aktivitātei.⁴⁸ Saskaņoties ar citu tautību un valstu luterāņiem, latvieši vairāk apzinājās tautas baznīcas konceptā balstītā latviešu luterānisma problēmas jaunajos apstākļos. Piemēram, E. Bergs rakstīja, ka amerikāņu draudzēs cilvēki piesakās brīvprātīgi, kamēr latviešu draudzēs tiek uzskatīts, ka, ja vien cilvēks nav izstājies, viņš pieder draudzei kopš dzimšanas visu mūžu. Līdz ar to latviešu draudzēs ir vairāk pasīvu locekļu. To locekļu kopskaits liekas liels, bet draudzes ir pasīvākas nekā angļu un amerikāņu draudzes.⁴⁹ ASV kā pozitīvu piemēru minējis R. Mužiks, kurš pēc 3 mēnešu brauciena pa Amerikas draudzēm latviešu luterāņu sinodē Lielbritānijā stāstīja, ka amerikāņu draudžu dievkalpojums piedalās vidēji vismaz 60% no draudžu locekļiem, visu gadu notiek evaņģelizācija.⁵⁰ Baznīca draudžu dzīvi centās akti-

vizēt ar vasaras nometnēm, jaunatnes darbu, Bībeles stundām un citiem pasākumiem, kas tika rīkoti papildus dievkalpojumiem.

LATVIEŠU LUTERISKĀS DRAUDZES LIELBRITĀNIJĀ: PIRMSĀKUMI, STRUKTŪRA, EKUMENISKĀS ATTIECĪBAS

Pirms Otrā pasaules kara latviešu luterāņu reliģiskās aktivitātes Lielbritānijā bija nelielas. Zināms, ka 19./20. gs. mijā tur uzturējās jūrnieku mācītājs Konstantīns Ūdris, kurš dzīvoja Kārdifā, bet apmeklēja arī citas ostas pilsētas. Starpkaru posms latviešu reliģiskajā dzīvē Lielbritānijā bija pārrāvuma laiks. Situācija mainījās, valstī ieceļojot kara bēgļiem. 1945. gadā Latvijas sūtnis Lielbritānijā K. Zariņš palīdzēja no Zviedrijas uz Angliju izbraukt mācītājam R. Slokenbergam.⁵¹ 1945. gada oktobrī sanāksmē Latvijas sūtniecībā tika dibināta Londonas latviešu ev. lut. draudze, par mācītāju ievēlēja R. Slokenbergu. K. Zariņš kļuva par draudzes priekšnieku. Draudze dievkalpojumiem sākmā izmantoja Sv. Pētera baznīcu.⁵² Tas nebūtu iespējams bez labām attiecībām ar Anglijas (anglikāņu) baznīcu. 1938. gadā starp Latvijas un Igaunijas luterāņu baznīcām un Anglijas baznīcu tika noslēgts līgums (kara dēļ Anglijas baznīca to līdz galam nepaguva ratificēt). Šo baznīcu pārstāvji tika aicināti piedalīties Anġļu-skandināvu kristīgās sadraudzības (*Anglo-Scandinavian Christian Fellowship*) darbā. Tā kā kara laikā Lielbritānijā nebija latviešu un igauņu garīdznieku, tad šīs baznīcas biedrībā pārstāvēja šo valstu sūtņi.⁵³

1947. gadā R. Slokenbergs sasauca latviešu mācītājus uz konferenci, kas ievēlēja Latviešu baznīcas pagaidu pārvaldi. Par tās priekšnieku ievēlēja R. Slokenbergu, par sekretāru – E. Sarkanbārdi.⁵⁴ 1948. gadā Lielbritānijā ieradās T. Grīnberga sūtītais E. Bergs, kurš no mācītāju proponētiem kandidātiem izveidoja paša vadītu baznīcas pārvaldi. Baznīcas kalendārā 1949. gadam

minēti septiņi latviešu luterāņu mācītāji, kas tolaik dzīvoja Lielbritānijā, – Edgars Bergs, Edgars Bergmanis, Arvīds Dzenītis, Pauls Namgauds, Ernests Sarkanbārdis, Roberts Slokenbergs, Roberts Āboliņš. Tikai E. Bergam norādīts amats – Latvijas Ev. lut. baznīcas Anglijā vadītājs.⁵⁵

Četrdesmito gadu beigās Lielbritānijā bija apmēram 12 000–15 000 latviešu, kuri dzīvoja izklaidus. Viņu garīgai aprūpei tika izveidotas kopas vietās, kurās bija ne mazāk par 12 draudzes locekļiem. 1949. gada vasarā šādas kopas bija 140. Šīs kopas apvienojās draudzēs – Vidusanglijas apgabala draudze (māc. E. Sarkanbārdis), Mančestras apgabala draudze (māc. P. Namgrauds), Jorkas–Nūkāslas draudze (māc. R. Āboliņš), Austrumanglijas apgabala draudze (māc. A. Dzenītis). Londonā 1948. gadā tika dibināta vēl viena – Miera draudze (māc. E. Bergs).⁵⁶ Draudzes nosaukuma izvēlē parādās jau iepriekš minētā tendence saglabāt kontinuitāti ar pagātņi – agrāk šāda nosaukuma draudzi E. Bergs vadīja Rīgā. Sekularizācijas tendences, kas bija vērojamas Latvijā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, izpaudās arī diasporā. 1949. gadā 5000–6000 latviešu luterāņu bija reģistrēti draudzēs, kas bija neliels skaits.⁵⁷ Dievgaldnieku skaits tajā pašā gadā bija 40–50% no reģistrētajiem draudžu locekļiem. Mācītāji sūdzējās, ka reliģiskā literatūra tiek pirkta maz.⁵⁸

1949. gadā Lielbritānijā viesojās LELBĀL arhibīskaps T. Grīnbergs, kuru pieņēma anglikāņu Kenterberijas arhibīskaps Džefrijs Fišers (*Geoffrey Fisher*). Latviešiem tika dota iespēja noturēt T. Grīnberga vadītu dievkalpojumu ar visu latviešu mācītāju piedalīšanos vienā no Londonas anglikāņu baznīcām (*St. Martin in the Fields*).⁵⁹ Ziņojot par T. Grīnberga vizīti, Anglijas baznīcas laikraksts “Church Times” viņu sauca par Latvijas luterāņu baznīcas arhibīskapu.⁶⁰ Citā ziņojumā teikts, ka viņš, tāpat kā “daudzi tūkstoši viņa tautiešu, ir bēdzis no komunisma”.⁶¹ Rakstā gan neprecīza informācija, sakot, ka padomju okupācijas dēļ viņš nav konsekrēts. Pēc tam kāds lasītājs no ASV to precizēja, norādot, ka Grīnbergs ievēlēts 1932. gadā,

bet tas, ka viņam nav apustuliskā sukcesija (pēctecība), nav saistīts ar padomju okupāciju.⁶² Šajā un līdzīgos tekstos atspoguļojas trīsdesmito gadu debates starp Anglijas baznīcu un Latvijas un Igaunijas luterāņu baznīcām, kurās tika pārrunāts arī jautājums par daudziem anglikāņiem svarīgo (bet precīzi nedefinēto) apustuliskās sukcesijas principu.

1950. gadā baznīcas pārvalde jau tika vēlēta (par tās priekšnieku ievēlēja E. Bergu), jo Lielbritānijā bija izveidotas deviņas draudzes, kurās darbojās 10 mācītāji.⁶³ Sākuma gados sinodes sanāca Londonā. 1961. gadā tika ieviesta Vidzemē savulaik pastāvējusī tradīcija, kad sinodes katru reizi sanāca citā vietā. 1961. gadā sinode notika Korbijā, 1962. gadā – Koventrijā.⁶⁴ Latviešu luterāņi formāli bija apvienoti pēc teritoriālā principa. Tāds pats princips pastāvēja arī anglikānismā, kur draudze vienoja tās teritorijā dzīvojošus cilvēkus.⁶⁵ Sākotnēji Lielbritānija tika sadalīta septiņos t.s. garīgās aprūpes apgabalos – Londona ar Dienvidangliju, Vidusanglija, Austrumanglija, Rietumanglija, Ziemeļanglija, Mančestra un tās apkārtnē, Skotija. Taču jau 1950. gadā sāka nākt lūgumi izdalīt kādu grupu no minētajām teritorijām. Piemēram, daļa Birmingemas latviešu luterāņu vēlējās dibināt draudzi. Daļa sinodāļu (piem., E. Sarkanbārdis) strikti aizstāvēja teritoriālo principu, citi (piem., E. Bergs) uzskatīja, ka iespējami izņēmumi.⁶⁶ Cilvēki mācītāja personības (to sekmēja mācītājā centrētais luterāņu dievkalpojuma stils) vai citu iemeslu dēļ brīžiem izvēlējās piederēt draudzei, kas bija ārpus viņu apdzīvotā apgabala. Vidusanglijas draudzē izcēlās konflikts ar mācītāju E. Sarkanbārdi, kā rezultātā 1953. gada augustā izveidojās Lutera draudze, kurā kalpoja B. Feders. 1955. gadā E. Sarkanbārdis atteicās no Vidusanglijas draudzes mācītāja amata, līdz ar to radās iespēja draudzes atkal apvienot, taču B. Feders atteicās atstāt Lutera draudzi.⁶⁷ Šis konflikts nebija vienīgais – LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā sēdē 1965. gada septembrī tika skatīts jautājums par Bredfordas un Lidsas draudžu attiecībām, prasot, lai mācītājs E. Sarkanbārdis skaidrotu,

kāpēc tik daudz Bredfordā dzīvojošo vēlas piederēt pie Līdsas draudzes, kā arī aicinot abu draudžu valdes sadarboties un salīdzināt draudžu locekļu zīmes.⁶⁸ Šie piemēri rāda, ka teritoriālo principu bija grūti saglabāt, praksē tas tika savietots ar personālo principu.

Latviešiem izceļojot no Lielbritānijas uz citām valstīm, kopu un draudžu skaits mazinājās. 1954. gadā tajās bija 2408 cilvēki, par 383 mazāk nekā 1953. gadā.⁶⁹ Dievkalpojumu apmeklētību ietekmēja dzīves apstākļi – daudzi bēgļi strādāja ilgas darba stundas, arī brīvdienās. Draudzes tam piemērojās, rīkojot dievkalpojumus darbdienās, kuri daudzviet bija vairāk apmeklēti nekā svētdienās.⁷⁰

LELBĀL akcentētā kontinuitāte ar baznīcu starpkaru Latvijā sākuma posmā tika saprasta kā tradicionālisms liturģijā. 1951. gadā pieņemtajos LELBĀL Lielbritānijā iekārtas un darbības noteikumos teikts, ka “Latvijas Ev. lut. baznīca Lielbritānijā paliek pie Latvijas Ev. lut. baznīcas mācības, valodas, dievkalpojuma kārtības un baznīcas tradīcijām” (1.3.).⁷¹ E. Bergs atzina: “Baznīcas darbā būtu jāizsargās no neparastiem jaunievedumiem. Baznīca ir daļa no dzimtenes, tāpēc nevajadzētu eksperimentēt, kas varētu baznīcēnus tikai apmulsināt.”⁷² E. Bergs bija viens no latviešu liberālā spārna mācītājiem,⁷³ tomēr viņa un viņa līdzgaitnieku liberālisms vairākumā gadījumā neskāra liturģiju, jo tā tika uztverta kā būtiska kopienas kultūras atmiņas daļa. Liturģiskas reformas LELBĀL draudzēs kopumā tika veiktas ļoti lēnām. Vēl 1976. gadā mācītāja Ilze Grendze Latviešu evaņģēliski luteriskās baznīcas Amerikā (LELBA) Vidienas apgabala mācītāju un draudžu darbinieku konferencē teica: “Mums ir bail no jebkādām pārmaiņām, no jaunām liturģijas formām, citādas mūzikas, no tā, ka mācītāja uzvelk baltu talāru.”⁷⁴ Tradicionālisms vērojams arī ētikā – LELBĀL Lielbritānijā pārvaldes 1952. gada marta sēdē E. Bergs ziņoja, ka “Londonas Avīze” publicējusi E. Hemingveja stāstu “Tur Mičiganā”, kas esot piedauzīga satura. Pret to prāvests iebildis laikraksta padomes sēdē,

un redakcija saņēmusi uzdevumu turpmāk būt uzmanīgākam.⁷⁵ Teoloģiskais liberālisms nereti priekšplānā izvirzīja ētiku, kas, tāpat kā liturģija, diasporā tika definēta tradicionāli. Līdzīgi kā K. Ulmaņa autoritārā režīma apstākļos, ētisko normu pārkāpumi tika klasificēti kā apdraudējums nācijas izdzīvošanai. Latviešu draudzes Lielbritānijā skāra sociālas problēmas, kas saistītas ar ieceļotāju grūtajiem dzīves apstākļiem, nedrošību par nākotni. 1955. gada sinodē izskanēja satraukums par to, ka daļa latviešu slēdz civillaulības.⁷⁶ Latviešu mācītāju konferencē 1949. gadā britu okupācijas zonā Vācijā runāja par bēgļu ģimenes dzīves problēmām un alkoholismu starp bēgļiem – “sakarā ar tautiešu došanos tālākā emigrācijā atvadīšanās brīži bieži vien pārvēršas par īstām piedzēšanās orgijām”.⁷⁷ Daudziem diasporā bija izveidojušās jaunas attiecības, taču dokumentu, informācijas un kontaktu trūkums par Latvijā palikušo vīru vai sievu apgrūtināja šo attiecību juridisku noformēšanu.

Latviešu luterāņi meklēja sakarus ar ticības līdzgaitniekiem – tas saistīts gan ar pašsaprotamu vēlmi veidot attiecības ar savas konfesijas ticīgajiem, gan vajadzību pēc finansiāla atbalsta. LELBĀL Lielbritānijā iestājās 1948. gadā dibinātajā Luterāņu padomē Lielbritānijā (LPL), kuru vienādā mērā vienojās finansiāli atbalstīt PLF un teoloģiski konservatīvā Misūri sinode. 1955. gadā Misūri sinode paziņoja, ka pārtrauc finansēt LPL, deklarējot, ka vēlas atbalstīt savu baznīcu Lielbritānijā un tās baznīcas, kuras vismaz daļēji ir uzskatos līdzīgas Misūri sinodei. LELBĀL Lielbritānijā 1955. gada sinodē prāvests Mužiks ziņoja, ka Misūri sinodei ir jaunas, bet augošas draudzes Lielbritānijā, PLF tādas nav. Viņaprāt, latviešu luterāņiem ir svešas domstarpības starp PLF un Misūri sinodi un “latviešu draudzēs šajos uzskatos nav nekādu grupējumu”.⁷⁸ LELBĀL Lielbritānijā sinode pieņēma aicinājumu turpināt sarunas ar Misūri sinodi. No R. Mužika teiktā redzams, ka tam bija pragmatiski apsvērumi – latviešu emigrantu baznīcai vajadzīgi līdzekļi. Mācītāju algas bija problēmjautājums visā aplūkotajā laika posmā. Daļēji latviešu

luterāņu garīdzniekus finansiāli atbalstīja luterāņu organizācijas, taču ar to nepietika. 1963. gada sinodē ziņots, ka mācītāju algas, kuras maksā LPL, ir ļoti zemas, zem strādnieka vidējās algas.⁷⁹ Atkarība no citu baznīcu pabalstiem bija sāpīgs jautājums – E. Bergs 1959. gadā rakstīja T. Grīnbergam – “man ir bažas par mūsu baznīcas nākotni Anglijā”⁸⁰

1963. gada sinodē, kā minēts raksta sākumā, tika demokrātiski ievēlēts, nevis iecelts E. Berga pēctecis – R. Mužiks. Par LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā priekšnieku pēc E. Berga nāves ievēlēja laju, “lai mūsu jaunievēlētam prāvestam dotu iespēju strādāt garīgu darbu ar draudzēm”⁸¹ Tā bija pārmaiņa, kuru stimulēja pieredze, ka administratīvā sloga dēļ Bergs nebija tik bieži draudzēs, kā tās vēlētos. Baznīcas kalendārā 1963. gadam ir minēti deviņi Lielbritānijā dzīvojoši latviešu luterāņu garīdznieki – B. Feders (Lutera draudze Notingemā), Edgars Bergmanis (Līdsas draudze), Arvīds Dzenītis (Austrumanglijas draudze), Juris Jurgis (Vidusanglijas draudze), Aleksandrs Mostovics (vikārs), R. Mužiks (Dienvīdanglijas draudze), Aldonis Putce (vikārs), E. Sarkanbārdis (Ziemeļanglijas–Bredfordas draudze) un Kārlis Zuika (Mančestras un apkārtnes draudze).⁸²

LELBĀL pārvaldei Lielbritānijā bija labas attiecības ar citām konfesijām – sinodēs vairākkārt piedalījās pareizticīgo virspriesteris Antonijs Grāmatiņš. 1961. gada jūlijā Brukvudas latviešu kapu pieminekļa iesvētē līdzās luterāņu un pareizticīgo garīdzniekiem piedalījās arī katoļu prāvests Jāzevs Savickis.⁸³ Daļa katoļu apmeklēja latviešu luterāņu dievkalpojumus (īpaši vēlākos gados), jo katoļiem dievkalpojumi notika retāk, luterāņu dievkalpojumi latviešu valodā bija viens no latvietības uzturēšanas veidiem svešumā.⁸⁴ Attiecības ar katoļiem apgrūtināja katoļu baznīcas stingrā nostāja pret ekumenismu pirms Otrā Vatikāna koncila. Domstarpības bija teoloģiskās nostādnēs – LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā 1964. gada aprīļa sēdē R. Mužiks iepazīstināja klātesošos ar latviešu katoļu teologa Pētera Cirša Londonā 1963. gadā izdoto grāmatu “Baznīcas Dievs”.

Sēdes protokolā teikts, ka “pārvalde izsaka savu nožēlu, ka redzams katoļu garīdznieks publicējis grāmatu ar uzbrukumiem luterticībai tādā laikā, kad visas baznīcas sadarbojas”.⁸⁵ K. Kundziņš par P. Cirša izteikumiem rakstīja: “Pagaidām neesmu grāmatā atradis neko tādu, kas liecinātu par pieeju mūsu Pestītāja garā. Tanī vietā tikai tik daudz pūles veltītas, sameklējot visādus citātus [...], lai tikai pēc iespējas grautu un diskreditētu mūsu ev. luterisko baznīcu. Acīmredzot autors, kas dabūjis *imprimatur* no Romas un bīskapa Sloskāna, šo laiku uzskatījis par visai izdevīgu, pulcināt ap Romu un Sv. Mariju arī savus tautas piederīgos, kas pieejami tādai “brālīgai” propagandai.”⁸⁶ Vienlaikus tajā pašā vēstulē viņš atzīst, ka “apbrīnojami ir daudzi katoļi, kas arī darbdiēnās pirms darba ap 7 no rīta uz 20 minūtēm iegriežas savos dievnamos”.⁸⁷

Mācītāji R. Mužiks un J. Jurgis piedalījās vācu luterāņu atbalstītu piecpadsmit minūšu raidījumu latviešu valodā “Kristus dzīvo” veidošanā.⁸⁸ Tos pārraidīja *Trans World Radio* no Montekarlo (Monako), sākot ar 1961. gada novembri, divas reizes nedēļā.⁸⁹ “Straumēnu” arhīvā ir saglabājušies nenosauktu autoru radiosprediķi, pēc kuriem var spriest, ka to valoda bija “baznīciska” (daudz tikai ticīgo auditorijai saprotamu jēdzienu) un nepiemērota misionārisma.⁹⁰ Tie nebija pirmie reliģiskie raidījumi uz Latviju. No 1948. gada septembra latviski raidīja Vatikāna Radio (sākumā reizi nedēļā).⁹¹ Kopš 1959. gada jūnija reizi nedēļā 15 min. latviski no Tanžeras Ziemeļāfrikā raidīja IBRA (*International Broadcasting Association*). Šo radiostaciju atbalstīja vairākas protestantu brīvbaznīcas, it īpaši Zviedrijas Vasarsvētku draudžu savienība. Latviešu raidījumu veidoja Latviešu misijas (Toronto) vadītājs Alfrēds Lakšmanis un Toms Putrus.⁹² Kopš 1960. gada no Montekarlo reizi nedēļā piecpadsmit minūtes skanēja Misūri sinodes finansiāli atbalstīts raidījums, par kura sagatavotāju sinode aicināja mācītāju Robertu Āboliņu.⁹³ Ar 1966. gada 1. janvāri tas gan tika pārtraukts, jo izdevumi bija divkāršojušies.⁹⁴

PERSONĪBU UN UZSKATU SADURSME: DRAUDŽU FRAGMENTĀCIJA

Londonas latviešu ev. lut. draudzes mācītāja R. Slokenberga neatkarīgā daba un enerģiskais raksturs bija iemesls konfliktiem ar LELBĀL vadību, it īpaši ar E. Bergu.⁹⁵ Viņš kritizēja T. Grinberga īpašās pilnvaras nozīmēt vietniekus. 1949. gada 19. augustā Latvijas sūtniecības Londonā telpās notikušajā latviešu luterāņu mācītāju konferencē, kurā piedalījās arī T. Grinbergs, R. Slokenbergs teica, ka “atzīst par svešu visu, kas nav latvisks, arhibīskapa vietnieks ir svešs Latvijas baznīcas garam, svešais moments dzen uz leju un ruinē. Katrai draudzei jākārto savas baznīcas lietas un jālemj savi likteņi, kopējai valodai būtu tikai viens likums – mīlestība, saticība un sirsnība.”⁹⁶ R. Slokenbergs pie-saistīja sev kā palīgus jaunākas paaudzes teologus – sākumā Jāni Sapieti,⁹⁷ tad Jēkabu Gaili.⁹⁸ J. Sapieti 1950. gadā E. Bergs un R. Slokenbergs ordinēja par Skotijas un Ziemeļīrijas ev. lut. draudzes mācītāju, taču viņš 1953. gadā paralēli darbam latviešu draudzē sāka strādāt arī vienā no Skotijas (prezbiteriāņu) baznīcas draudzēm Edinburgā. Rezultātā LELBĀL pārvalde Lielbritānijā viņam aizliedza darboties kā luterāņu mācītājam.⁹⁹ T. Grinbergs noraidīja J. Sapiēša lūgumu ļaut viņam kalpot abās konfesijās. J. Sapietis pats kā iemeslu savai rīcībai minēja plašāka darbalauka meklēšanu. Daži Skotijas draudzes locekļi izteicās, ka iemesls ir materiālas dabas.¹⁰⁰ 1963. gadā J. Sapietis pārcēlās uz Londonu un sāka strādāt BBC ārzemju nodaļā. Viņš kļuva par Informācijas centra Austrumeiropas un Padomju Savienības jautājumos vadītāju, kā arī atbildēja par reliģiskajiem raidījumiem krievu valodā. Paralēli tam viņš bija konsultants Kestonas koledžā. No 1977. gada viņš atkal bija LELBĀL mācītājs, taču saglabāja plašus ekumeniskus kontaktus un vadīja dievkalpojumus arī citu konfesiju draudzēs.¹⁰¹ Viņš bija pirmais Rietumu žurnālists, kas Aleksandru Solžeņicinu intervēja pēc izsūtīšanas no PSRS un ierašanās Rietumvācijā. Rakstnieks pēc balss pazina

J. Sapieti neklātienē no BBC raidījumiem krievu valodā.¹⁰² J. Sapiēša karjera ir piemērs tam, kā daļa vietējā sabiedrībā labi integrējušos garīdznieku un draudžu darbinieku atrada daudz plašākas darbības iespējas nekā vairums viņu līdzgaitnieku. Tajos gadījumos bija jārēķinās ar riskiem pārsniegt viņu kopienas viedokļu veidotāju tolerances robežas. Atsauksmās uz konfesionālo identitāti J. Sapiēša gadījumā gan liekas kā atruna, jo latviešu luterāņu mācītāju teoloģisko uzskatu spektrs gan pirms, gan pēc viņa bija plašs.

LELBĀL apsūdzēja R. Slokenbergu kristīgās morāles pārkāpšanā, taču viņš pārkāpumā neatzinās.¹⁰³ Konflikts starp R. Slokenbergu un LELBĀL saasinājās, un 1951. gadā LELBĀL pārvalde Lielbritānijā atbrīvoja viņu no draudzes mācītāja pienākumiem, aizliedzot strādāt par LELBĀL mācītāju Lielbritānijā.¹⁰⁴ R. Slokenbergs uz to paziņoja, ka turpinās darboties ar savas draudzes padomes vienbalsīgu atbalstu.¹⁰⁵ Viņu atbalstīja arī aptuveni trīsdesmit kopas ārpus Londonas, piemēram, Oksfordā. Jāņem vērā, ka R. Slokenbergs bija labs runātājs, populārs mācītājs, veiksmīgs organizators (pēc viņa ierosmes draudze no 1953. g. irēja un vēlāk (1962. g.) ieguva īpašumā Roufantas muižu), viņa vadītā draudze bija dibinājusi ticīgo kopas.¹⁰⁶ Savukārt vairākas citas Londonas latviešu draudzes kopas atdalījās un izveidoja Dienvidanglijas draudzi.¹⁰⁷ Presē tās dibināšana aprakstīta, lietojot retoriku, kas lasītāju vedina domāt, ka Londonas draudze beigusi pastāvēt un tagad atjauno savu darbību.¹⁰⁸ LELBĀL pārvalde Lielbritānijā centās Londonas draudzi pēc iespējas izolēt – tā panāca, ka šī draudze netika uzņemta LPL, jo R. Mužiks paziņoja, ka LELBĀL draudzes izstāsies no LPL, ja tajā tiks uzņemta J. Gaiļa vadītā draudze.¹⁰⁹

LELBĀL asi uztvēra Londonas draudzes dalību Starptautiskajā kristīgo baznīcu padomē (SKBP, *International Council of Christian Churches*), jo tā bija opozīcijā PLF – “sastāvēšana abās organizācijās ir neiespējama”.¹¹⁰ Draudze oficiālā paziņojumā puda viedokli, ka “ši ir patreiz vienīgā pasaules mēroga baznīcu

savienība, kas uzstājas pret baznīcas izmantošanu komunisma propagandas nolūkiem un cīnās par apspiesto tautu atbrīvošanu no boļševiku jūga”.¹¹¹ Paziņojumā arī kritizēta Pasaules baznīcu padomes (PBP) un PLF sadarbība ar Austrumu bloka valstu baznīcām, kā arī teikts, ka “šo divu baznīcu organizāciju interesēs nav bēgļu draudžu pastāvēšana, bet gan iznīkšana asimilācijas ceļā”.¹¹² SKBP bija interesants aukstā kara fenomens. Tā bija dibināta kā pretmets PBP, uzskatot, ka ekumeniskās kustības mērķis ir izveidot vienotu liberālu reliģiju. Stratēģija bija rīkot SKBP sanāksmes vienlaikus ar PBP asamblejām, lai piesaistītu mediju uzmanību.¹¹³ Tās dibinātājs amerikāņu prezbiteriāņu mācītājs Karls Makintairs (*Carl McIntire*) savā sešdesmit gadus ilgajā darbībā cīnījās pret dažādām kustībām – ekumenismu, komunismu, sekulāro humānismu, seksuālajām minoritātēm u.c. Lai gan viņš asi kritizēja Romas katoļu baznīcu un protestantus, kuri neatbilda viņa fundamentālistiskā separātisma kritērijiem, antikomunisma kampaņās K. Makintairs sadarbojās gan ar vieniem, gan otriem. 20. gs. četrdesmitajos un piecdesmitajos gados viņš ļāva uzņemt Amerikas Kristīgo baznīcu padomē kā asociētos biedrus cilvēkus, kuri piederēja denominācijām, kuras bija par liberālu uzskatītās Nacionālās baznīcu padomes locekles.¹¹⁴ Acīmredzot tieši antikomunisms bija faktors, kas vienoja Londonas latviešu ev. lut. draudzi ar SKBP. Amerikas Kristīgo baznīcu padome 1957. gadā finansēja bēgļu mācītāju turneju pa ASV, kas tika rīkota kā atbilde PSRS un tās satelītvalstu garīdznieku vizītēm ASV. Šajā turnejā piedalījās arī R. Slokenbergs.¹¹⁵

Jāatzīst, ka daļa pret PBP vērstās kritikas bija pamatota. Kā raksta holandiešu teologs Hanss Heblijs (*Hans Hebly*), “PBP kritiski izsakās par Rietumu pasauli un tās sociālajām un politiskajām problēmām, bet tā tādā pašā veidā nerunā par sociālisma pasauli. Precīzāk jāsaka, ka tā nerunā par to vispār.”¹¹⁶ PBP situācija politisko sistēmu krasā pretnostatījuma apstākļos gan nebija vienkārša, jo tā vēlējās iesaistīt gan Rietumu, gan Austrumu bloka (Varšavas līguma valstu) protestantus un pareiz-

ticīgos. PBP attieksme pret Austrumeiropu bija diplomātiska un mainīga. Kad PBP vadība pēc padomju karaspēka iebrukuma Ungārijā (1956. g.) publicēja paziņojumu, kurā solidarizējās ar ungāriem, to kritizēja abas puses – gan tie, kuri uzskatīja, ka paziņojums tikai Rietumos stiprinās antikomunistisku noskaņojumu (slavenā teologa Karla Barta viedoklis), gan tie, kuri uzskatīja, ka attiecības ar Austrumeiropas baznīcām jāpārtrauc.¹¹⁷ Propadomiskā Ungārijas valdība apsūdzēja PBP mēģinājumā graut pastāvošo iekārtu.¹¹⁸ PBP kritizēja arī LELBĀL mācītāji – 20. gs. septiņdesmitajos gados mācītājs Aleksandrs Veinbergs referātā runāja par politiski motivētām problēmām PBP darbībā, kas radījušas spriedzi starp tās dalībniecēm un dažu tās biedru (piem., Norvēģijas luterāņu baznīcas) vēlmi izstāties. Aukstā kara vienkāršoējumi gan parādījās arī A.Veinberga izteikumos, jo Vjetnamas kara nosodījums viņam likās problemātisks tāpēc, ka saskan ar “to balsi, kas atklāti sludina ateismu un cīnās par kristietības iznīcināšanu”.¹¹⁹

R. Slokenbergs īsi pirms nāves 1957. gadā, domādams par Londonas latviešu draudzes nākotni, ordinēja par mācītāju J. Gaili, ko LELBĀL neatzina.¹²⁰ R. Slokenbergs gan pirms tam rakstīja T. Grīnbergam, lūdzot atļaut ordinēt viņu (atsaucoties uz precedentiem Latvijā starp abiem pasaules kariem, kad bīskapa K. Irbes laikā tika ordinēti studijas vēl nebeiguši teoloģijas studenti).¹²¹ T. Grīnbergs klusēja. LELBĀL uzskatīja, ka Londonas draudze ar lēmumu atzīt J. Gaili par mācītāju ir sevi nostādījusi ārpus LELBĀL. Londonas ev. lut. draudzes padome un valde uz šādu T. Grīnberga paziņojumu atbildēja, ka nav izstājusies no LELBĀL un ka arhibīskapam nav tiesību kādu draudzi uzskatīt par tādu, ja viņa pati nav par to paziņojusi. Draudze gan atzina, ka baznīcas satversme pārkāpta, jo nav notikusi mācītāja amata kandidāta eksaminācija baznīcas virsvaldes komisijā, taču tā ir bijusi arhibīskapa vaina, jo viņš neatbildēja uz mirstošā Slokenberga vēstuli. Iebilstot pret argumentu, ka J. Gaiļa veiktās kristības, vakarēdiens un apbedīšana nav

likumīgi, draudzes paziņojumā teikts, ka “tā ir kristīgās draudzes ticība, kas piešķir šiem aktiem spēku”.¹²² Interesanti, ka draudze pamato J. Gaiļa ordināciju arī ar faktu, ka viņš ir caur R. Slokenbergu saņēmis apustulisko sukcesiju, kāda esot tikai tiem Latvijas luterāņu mācītājiem, kurus ordinējis pirmais LELB bīskaps K. Irbe.¹²³ Sukcesijas jēdzienu LELBĀL (tāpat kā LELB) draudzēs saprata dažādi, un aplūkotajā laika periodā vēl nebija vispārpieņemta prakse, ka mācītājus ordinē tikai bīskaps. 1966. gada sinodes laikā Arvedu Celmu ordinēja prāvests R. Mužiks. Sinodes protokolā notikušais saukts par “apustulisko roku uzlikšanu”.¹²⁴

“Londonas Avīzes” redaktors Jānis Andrupis atteicās publicēt arhibīskapa paziņojumu, pamatojot to ar avīzes nostāju nepublicēt informāciju par minēto draudzi.¹²⁵ Viņš arī pauda viedokli, ka “mācītājs R. Slokenbergs tagad ir miris un par savām kļūdām atbild Dieva priekšā. Nedrīkst notikt tā, ka šo kļūdu radītās sekas dzīvo vēl pēc vienas personas nāves.”¹²⁶ J. Andrupis rakstīja T. Grīnbergam, ka neuzskata, ka ir pareizi konfliktu risināt publiski medijos – “vecais konflikts ir pamazām pāraudzis ar zāli, dzīve pati to ir atrisinājusi, tāpēc jāpanāk, lai tas tagad neiedegas no jauna”.¹²⁷ Baznīcas izdarītā spiediena rezultātā avīzes apgāda pārvalde tomēr nolēma to publicēt.¹²⁸ Konflikts tika uztverts tik asi, ka latviešu luterāņu vēsture Lielbritānijā E. Berga versijā tika “pārrakstīta” – 1958. gadā viņš rakstīja, ka “par Latvijas baznīcas sākumu Lielbritānijā varam uzskatīt 1948. gadu” (kad E. Bergs izveidoja baznīcas pārvaldi).¹²⁹

Spriedze mazinājās sešdesmitajos gados, līdz 1964. gada novembrī draudze pievienojās LELBĀL.¹³⁰ Tolaik J. Gaiļa vadītā draudze bija sašķēlusies un tās lielākā daļa pulcējās atsevišķi. Tas saistīts ar J. Gaiļa personību – salīdzinot ar R. Slokenbergu, viņš bija distancētāks attiecībās ar cilvēkiem.¹³¹ LELBĀL pārvalde Lielbritānijā jautājumu par Londonas draudzes pievienošanu skatīja 1963. gada janvāra sēdē. Vēl pirms sēdes ar draudzes vadību tika pārrunāts jautājums par draudzes izstāšanos no

LONDONAS LATVIEŠU DRAUDZE

London Latvian Lutheran Church Council

55, Hans Road, London S.W. 3.

Tel.: KENSington 9905.

Chairman: T. Friede
 Vice-Chairman: J. Ešenvalds
 Secretary: J. Līpe
 P. Plavnieks, P. Bergins

Treasurer: J. Kalnārs
 Organist: A. Jērums
 Assistant Pastor: J. Gailis
 Pastor: Rev. R. Slokenbergs, Lic. theol.

ORDINĀCIJAS AKTS

1957.g.20.oktobrī, Londonas latviešu ev.lut.draudzes mācītājs Roberts, Jēkabs Slokenbergs, pamatojoties uz Londonas latviešu draudzes padomes lēmumu un saskaņā ar Latvijas ev.lut.baznīcas satversmi un kārtību, ordina Jēkabu Augustu Gaili, dzim.1914.g.31.oktobrī, Tukumā, Latvijā, par Londonas latviešu ev.lut.draudzes mācītāja palīgu.

Jēkabs, Augusts Gailis, būdams teoloģijas students, garīgā darbinieka gaitas iesāka pie prāv.A.Virbuļa Tukumā. Otrais pasaules karš pārtrauca J.Gaiļa studijas. Mobilizēts kā virsnieks J.Gailis piedalījās cīņās pret bolševikiem. Karam nobeidzoties J.Gailis izkļuva brīvajā pasaulē, un kā European Volunteer Worker nonāca 1947lg.Anglijā.Sākot ar 1949.g.J.Gailis sludina Dieva Vārdus Londonas latv.draudzē

Visužēlīgā Dieva palīdzību strādāt tā Kunga vīna kalna darbu Dievam par godu un Londonas latviešu draudzei par svētību, Novēlējami.

Draudzes mācītājs:

Roberts Slokenbergs

Baznīcas pr-ks:

T. Friede

Baznīcas pr-ka vietn:

J. Ešenvalds

Padomes locekļi:

J. Līpe, P. Plavnieks, P. Bergins, J. Kalnārs, A. Jērums, R. Slokenbergs, J. Gailis, J. Ešenvalds, J. Līpe, P. Plavnieks, P. Bergins, J. Kalnārs, A. Jērums, R. Slokenbergs, J. Gailis

1. att. J. Gaiļa ordinācijas akts. Paldies Mārim Slokenbergam par šī dokumenta kopiju!

SKBP.¹³² Tobrīd vēl palika neatrisināts jautājums par to, ka draudze guva ienākumus no alkohola pārdošanas draudzes lauku īpašumā esošā klubā, ko draudze skaidroja ar nepieciešamību nomaksāt hipotēku par šo īpašumu. Baznīcas pārvalde nolēma, ka tai nav iebildumu pret draudzes atgriešanos LELBĀL, ja vien tiek pārtraukta alkohola tirdzniecība.¹³³ Tomēr agrāko konfliktu atstātās pēdas neizzuda tik ātri – pārvaldes 1964. gada 11. aprīļa sēdes protokols liecina, ka diskutēto jautājumu sarakstam pievienojās precizējumi par J. Gaiļa ordinācijas atzīšanu – viņš būtu jāeksaminē baznīcas dogmatikā, jo nav apmeklējis luterāņu mācību iestādi (pirms tam arhibīskaps bija rakstījis, ka atzīs Gaiļa ordināciju, ja viņš nokārtos eksāmenus Latvijas baznīcas vēsturē un baznīcas satversmē).¹³⁴

J. Gailim mācītāja tiesības piešķīra LELBĀL baznīcas virsvalde 1964. gadā.¹³⁵ Ar viņa vadītās draudzes pievienošanos LELBĀL fragmentācijas process nebeidzās – kādu laiku Londonā pastāvēja trīs latviešu draudzes, jo no J. Gaiļa vadītās draudzes atdalījusies neapmierināto grupa, kura dēvēja sevi par Londonas latviešu draudzi, pulcējās Roufantā. To garīgi aprūpēja mācītājs J. Sapietis.¹³⁶ Kā minēts iepriekš, LELBĀL mācītāju rindās viņš atkal tika uzņemts 1977. gadā. Lai izvairītos no draudžu nosaukumu dublēšanās, J. Gaiļa aprūpētā draudze tika pārdēvēta par Ev. lut. draudzi Londonā, jo citādi nebija iespējams abām pusēm vienoties.¹³⁷ Laika gaitā mainījās arī LELBĀL attieksme pret R. Slokenbergu – arhibīskapa Arnolda Lūša 1981. gada rakstā, kurā aprakstītas represijas pret R. Slokenbergu vācu okupācijas laikā, kad varas iestādes piespieda baznīcu atbrīvot viņu no mācītāja pienākumiem Rūjienā (paša Slokenberga skaidrojumā – par sprediķi, kurā viņš teicis, ka vācieši karu neuzvarēs, bet iemesls varēja būt arī viņa piederība brīvmūrniekiem), nav minēts nekas negatīvs par R. Slokenbergu.¹³⁸

NOSLĒGUMS

Izceļojušo latviešu dzīvēs pārklājās vairākas dimensijas – kultūras atmiņa par Latviju (kādu viņi atcerējās), jaunu latviešu kopienu veidošanās diasporā un ar to saistītā attiecību dinamika, mijiedarbība ar vietējo kultūrsociālo, arī reliģisko, vidi.

Latvijā starpkaru posmā eksistējušās draudžu pārvaldes struktūras un to darbības principus nebija iespējams pārnest uz jauno dzīves telpu. Tas nozīmēja iekļaušanos jaunās struktūrās (PLF, LPL u.c.), diskusijas par to, kura struktūra ir pieņemama un kura nē (piem., SKBP). Latviešu luterāņi uzturēja draudzīgas attiecības ar citu tautību luterāņiem Lielbritānijā, vienlaikus iestājoties par savas identitātes saglabāšanu. Konflikti, kas šajos apstākļos diasporā veidojās, nebija teoloģiski, bet personību – raksturu un ambīciju sadursme. Daļa mācītāju Latvijā bija piederējuši pie sabiedrības elites, viņi darbojās skaitliski lielās draudzēs, bija pazīstami publiskajā telpā. Diaspora šos apstākļus mainīja. Strīdi kaitēja baznīcas prestižam – kā rāda Latviešu nacionālās padomes Lielbritānijā aptauja, 40,2% aptaujāto nebija apmierināti ar latviešu baznīcas dzīvi. 16,8% teica, ka iemesls tam ir mācītāju sliktās attiecības.¹³⁹ Luterāņu draudžu darbībā parādās kultūrprotestantisma iezīmes – kristietības cieša saistīšana ar valdošo kultūru (šajā gadījumā diasporas kultūrdzīvi). Retorikā, kas tika lietota garīdznieku izteikumos, atspoguļojās tautas baznīcas modelim raksturīgā izpratne par baznīcas konsolidējošo lomu nācijā. Tas kontrastēja ar reālo situāciju diasporā, kuru skāra sekularizācija. Mācītāju daļas liberālie teoloģiskie uzskati bija pretrunā ar tradicionālismu liturģijā un ētikā.

Politiskais fons draudžu dzīvei bija aukstais karš – divu politisko sistēmu sadursme, kas skāra arī kultūru un reliģiju. Reliģiskie radoraidījumi bija viena no stratēģijām, kā iedragāt “dzelzs priekškaru”. Daudzi diasporā, arī oficiālās LELBĀL amatpersonas, baznīcu Latvijā aplūkotajā laika posmā neuzskatīja

par leģitīmu. Vienlaikus saglabājās interese un rūpes par Latvijā notiekošo, LELB vadības noliegšanu nodalot no atbalsta ticīgajiem Latvijā.

SAĪSINĀJUMI

LBDS	– Latvijas Baptistu draudžu savienība
LELB	– Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca
LELBA	– Latviešu evaņģēliski luteriskā baznīca Amerikā
LELBĀL	– Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca ārpus Latvijas
LPL	– Luterāņu padome Lielbritānijā
PLF	– Pasaules luterāņu federācija
PBP	– Pasaules baznīcu padome
SKBP	– Starptautiskā kristīgo baznīcu padome

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ LELBĀL Lielbritānijā sinode, 25.–26.05.1963. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs* (Rīga, turpmāk: LNA-LVA), 2303–11v–15, 74. lp.
- ² 1976. gadā LELBĀL tika inkorporēta Kanādā ar angļu nosaukumu “The Evangelical Lutheran Church of Latvia in Exile”. LELBĀL darbības noteikumi, 21.04.88. revidēts projekts. LNA-LVA, 2303–11v–1, 19. lp.
- ³ Osvalds Akmentiņš (1954). Divu emigrantu paaudžu likteņgaita. No: *Latviešu trimdas desmit gadi*. Red. H. Tichovskis. [Toronto]: Astras apgāds, 290.–294. lpp.
- ⁴ Sk., piemēram: Edgars Engēzers. Par terminoloģiju: Trimda, diaspora, klaidis. Pieejams: <https://edgarsengizers.blogspot.com/2009/04/part-terminologiju-un-varbut-ikenina.html> (skatīts 01.11.2019.); Dace Koka-reviča. Tautu nevar skaldīt “vecajā trimdā” un “jaunos emigrantos”, uzskata ārzemju latvieši. Pieejams: <http://www.la.lv/savejie-un-svesie-trimda-emigranti> (skatīts 01.11.2019.); Jānis Freimanis. Vai trimda vai tikai svešums. Pieejams: <https://jaunagaita.net/jg239/Freimanis.htm> (skatīts 01.11.2019.)
- ⁵ Līdz ar Diasporas likuma pieņemšanu (2018. g.) jēdziens Latvijā, iespējams, tiks lietots biežāk. Minētā likuma izpratnē diaspora ir “ārpus Latvijas pastāvīgi dzīvojošie Latvijas pilsoņi, latvieši un citi, kam ir saikne ar Latviju, kā arī viņu ģimenes locekļi”. – Diasporas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302998-diasporas-likums> (skatīts 19.04.2020.).
- ⁶ Jānis Andrupis (1983). Anglijas latvieši. No: *Latvju enciklopēdija*. Galv. red. Edgars Andersons. 1. sēj. Rockville: Amerikas Latviešu apvienības Latviešu institūts, 61.–66. lpp.
- ⁷ *Baznīcas kalendārs 1949. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvaldes izdevums.

- ⁸ Ž.U. Ticība, kas mīlestībā parādās, ir uzvara. *Pie Svētavota*, 9, 31.05.1949. [bez lpp.].
- ⁹ Arturs Voitkus. Mācītāju konference Eslingenā. *Jaunās Ziņas*, 33, 17.07.1946., 1. lpp.
- ¹⁰ Sergey Mannik (2018). Mitropolit Tallinnskii i vseia Estonii Aleksandr (Paulus). *Pravoslavie v Baltii*, 8, s. 145. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/46015/Pravoslavie_v_Baltii_Nr_8%2817%29_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (skatīts 07.11.2019.).
- ¹¹ *Pret straumi* (1949). Red. F. Čukurs. Grēvene: Latvijas Baptistu draudžu savienība.
- ¹² Oļģerts Cakars [2000]. *Teiciet to Kungu. Amerikas Latviešu baptistu apvienības 50 gadu jubilejas izdevums*. [B.v.]: ALBA, 10. lpp.
- ¹³ Kārlis Kundziņš (1954). Latvijas ev. lut. baznīca desmit trimdas gados. No: *Latviešu trimdas desmit gadi*. Red. H. Tichovskis. [Toronto]: Astras apgāds, 28.–37. lpp., šeit 31. lpp.
- ¹⁴ Elmārs Rozītis (1955). Latvijas Ev. lut. baznīcas arhibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs mūža tecējumā. No: *Dzimtenes zvani*. Red. A. Skrodelis, J. Benjamiņa, R. N. Bryson, O. Dzērvītis, K. Kampe. [B.v.]: Latvijas Ev. lut. baznīcas pārvalde Kanādā, 30.–32. lpp., šeit 30. lpp.
- ¹⁵ Elmārs Rozītis. Latvijas Ev. lut. baznīca Luterāņu vispasaules federācijā. *Baznīcas kalendārs 1950. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 59. lpp.
- ¹⁶ Haralds Biezais (2018). Roberta Slokenberga dzīves meti. No: Haralds Biezais (sast.). *Ne ikkatrs, kas uz mani saka...* Rīga: Jumava, 9.–97. lpp., šeit 43. lpp.
- ¹⁷ Baznīcas pārvaldes Lielbritānijā protokols Nr. 77, 19.09.1964. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 189. lp.
- ¹⁸ Linards Rozentāls (2017). *Izdzīvošana: Sinodālais pārvaldes princips Latvijas Eвангелiski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā* (Opera Theologica Universitatis Latviensis. Tomus III). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 92.–93. lpp.
- ¹⁹ Latviešu ev. lut. mācītāju un draudžu pārstāvju konferences Latvijas sūtniecības telpās Londonā protokols, 20.08.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 28. lp.
- ²⁰ Kārlis Kundziņš (1955). Draudzes seko savam virsganam. No: *Dzimtenes zvani*, 73.–77. lpp., šeit 77. lpp.
- ²¹ Latviešu ev. lut. mācītāju konferences Londonā protokols, 19.08.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 21. lp.
- ²² Turpat. E. Sarkanbārdis bija interesanta personība, kas bija pazīstama gan kā asa rakstura cilvēks, gan kā stipra vīna darinātājs. – V. Tēraudkalna intervija ar Jānu Jērumu-Grīnbergu, Rīgā, 13.01.2020. J. Jēruma-Grīnberga pēc ordinācijas 1997. gadā strādāja Londonas latviešu draudzē, no tās pārējot uz Lielbritānijas luterāņu baznīcas Sv. Annas un Sv. Agneses draudzi. 2008. gadā ievēlta par šīs baznīcas bīskapi.

- ²³ I Latviešu ev. lut. mācītāju konferences Londonā protokols, 19.08.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 22. lp.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Runa ir par Teoloģijas fakultātes studentu biedrību “Betānija”, kura dibināta 1925. gadā. To 1939. gadā pārreģistrēja kā biedrību “Auseklis”. Starp biedrības biedriem bija vairāki vēlāk diasporā pazīstami mācītāji – O. Sakārnis, H. Biezais, A. Veinbergs, L. Čuibe u.c. – Ludvigs Adamovičs (1981). *Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte 1919–1939*. Otrais, papildinātais izd. LELBA Apgāds, 75. lpp.
- ²⁶ T. Grinberga vēstule E. Bergam, 20.05.1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 64. lp. o.p.
- ²⁷ Elmārs Pelkaus (2000). Latvijas valsts vīzijas bēgļu nometņu laikā. No: *Starptautiskās konferences “Trimdas arhīvi atgriežas: latviešu bēgļu gaitas Vācijā 1944–1949” referātu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 12.–17. lpp., šeit 12.–13. lpp.
- ²⁸ Likums par evaņģēlisko luterisko baznīcu. *Svētdienas Rīts*, 40, 30.09.1934., 3. lpp.
- ²⁹ Haralds Biezais (1960). Jautrie sirmgalvji. *Trimdas Draudzes Vēstnesis*, 20, 4. lpp.
- ³⁰ Haralds Biezais (1978). *Ēnas pār torņiem*. [Vesterosa]: Ziemeļblāzma, 46. lpp.
- ³¹ L. Čuibe, O. Sakārnis. Vēstule T. Grinbergam, 23.01.1960. *LNA-LVA*, 2303–11v–32, 6. lp.
- ³² Edgars Ķiploks. Vēsturisks pagrieziena. *Laiks*, 25, 27.03.1965., 2. lpp.
- ³³ Komisijas sēde baznīcas iekārtas projekta izstrādei ārpus Latvijas teritorijas. Eslingenē, latviešu tautskolas telpās, 04.12.1948. *Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu krājums*. O. Sakārnis. 3. Dažādi materiāli. ZA FB RK 11943, 24. lp.
- ³⁴ T. Grinberga izdota apliecināšana, 23.03.1946. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 43. lp.
- ³⁵ T. Grinberga vēstule E. Bergam, 16.07.1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 63. lp.
- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ E. Berga vēstule T. Grinbergam, 24.04.1959. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 5. lp.
- ³⁸ T. Grinberga vēstule E. Bergam, 08.05.1959. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 15. lp.
- ³⁹ T. Grinberga vēstule E. Bergam, 20.05.1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 64. lp.
- ⁴⁰ E. Berga vēstule T. Grinbergam, 05.11.1959. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 21. lp.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Federa uzvārds bieži rakstīts ar diviem d.
- ⁴³ Alberts Ozols (1978). Baznīcas vadītājs. No: *Kalpošana garā un patiesībā: piemiņas grāmata arhibīskapam Dr. K. Kundziņam*. Mineapole: LELBA, 125.–152. lpp., šeit 138. lpp.

- ⁴⁴ T. Grīnberga testamentā runa bija par bīskapa, nevis arhibīskapa amatu. Viens no argumentiem par labu arhibīskapa amata nosaukumam bija, lai LELBĀL vadītājs nebūtu zemāks rangā par LELB arhibīskapu. Aukstā kara spriedze bija jaušama arī amatu izvēlē. – Ozols. Baznīcas vadītājs, 139.–142. lpp.
- ⁴⁵ Rozītis. Latvijas Ev. lut. baznīcas arhibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs mūža tecējumā, 31. lpp.
- ⁴⁶ E. Bergs. Reformācijas pamats. *Londonas Avīze*, 647, 31.10.1958., 1. lpp.
- ⁴⁷ Alfrēds Skrodelis. Latviešu draudzes – siržu uguns kuri un latvietības cietokšņi. *Baznīcas kalendārs 1953. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 43. lpp.
- ⁴⁸ Latvijas Ev. lut. baznīcas Lielbritānijā sinodes protokols, 29.–30.08.1953. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 16. lp.
- ⁴⁹ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas ev. lut. baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1952. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 38.–39. lpp.
- ⁵⁰ LELBĀL Lielbritānijā sinode, 30.11.–01.12.1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 47. lp.
- ⁵¹ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1950. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 30.–31. lpp.
- ⁵² Jānis Andrupis (1995). Lielbritānijas latviešu vēsture. No: *Latvieši Lielbritānijā*. Galv. red. Inese Auziņa-Smita. 1. grām. Londona: Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā, Daugavas vanagu fonds, 1.–236. lpp., šeit 119. lpp.
- ⁵³ Nodibināta Londonas latviešu draudze. *Libekas Vēstnesis*, 69, 22.12.1945., 3. lpp.
- ⁵⁴ Biezais. Roberta Slokenberga dzīves meti, 45. lpp.
- ⁵⁵ Latvijas Ev. lut. baznīcas mācītāji Anglijā. *Baznīcas kalendārs 1949. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 54. lpp.
- ⁵⁶ Bergs. Pārskats par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1950. gadam*, 31. lpp.
- ⁵⁷ Latviešu ev. lut. mācītāju un draudžu pārstāvju konferences Latvijas sūtniecības telpās Londonā protokols, 20.08.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 26. lp.
- ⁵⁸ Bergs. Pārskats par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1950. gadam*, 32.–33. lpp.
- ⁵⁹ Andrupis. Lielbritānijas latviešu vēsture, 199. lpp.
- ⁶⁰ The Archbishop of the Lutheran Church of Latvia. *Church Times*, CXXXII: 4514, 12.08.1949., p. 532.
- ⁶¹ Latvian Primate in Scotland. *Church Times*, CXXXII: 4514, 12.08.1949., p. 523.

- ⁶² Louis A. Haselmayer. Latvia. *Church Times*, CXXXII: 4519, 16.09.1949., p. 614. T. Grīnbergu amatā ieveda nevis bīskaps, bet amatā vecākais garīdznieks – prāvests K. Kundziņš seniors.
- ⁶³ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas ev. lut. baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1951. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 46. lpp.
- ⁶⁴ Ringolds Mužiks. Pārskats par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1963. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 111. lpp.
- ⁶⁵ Šāda sistēma Anglijas baznīcā pastāv arī mūsdienās, lai gan noteicošais faktors (īpaši pilsētās) ir nevis baznīcas atrašanās vieta, bet cilvēku pašu izvirzītie principi draudzes izvēlē.
- ⁶⁶ Latvijas Ev. lut. baznīcas Lielbritānijā sinodes protokols, 29.–30.08.1953. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 16.–17. lp.
- ⁶⁷ E. Berga vēstule T. Grīnbergam, 15.06.1960. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 17. lp.
- ⁶⁸ LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā protokols, 25.09.1965. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 195. lp.
- ⁶⁹ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas ev. lut. baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1956. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 82. lpp.
- ⁷⁰ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas Ev. lut. baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1952. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 37. lpp.
- ⁷¹ LELBĀL Lielbritānijā iekārtas un darbības noteikumi, 02.–03.06.1951. *LNA-LVA*, 2303–11v–1, 14. lp.
- ⁷² Latviešu ev. lut. mācītāju konferences Latvijas sūtniecības telpās Londonā protokols, 19.08.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 23. lp.
- ⁷³ E. Bergs bija viens no mācītājiem, par kuru pirms Pirmā pasaules kara tika iesniegta kolektīva sūdzība Vidzemes konsistorijai, jo viņš apšaubīja, ka Apustuļu ticības apliecība var būt normatīva mūsdienās. – Iekšzemes ziņas. *Tēvija*, 82, 23.07.1913., 2. lpp.
- ⁷⁴ Latviešu ev. lut. baznīcas Amerikā Vidienas apgabala mācītāju un draudžu darbinieku konferences protokols, 16.–17.10.1976. *LNA-LVA*, 2103–11v–6, 40. lp. o.p.
- ⁷⁵ LELBĀL Lielbritānijā pārvaldes sēdes protokols Nr. 24, 05.03.1952. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 78. lp. Viegli erotiskais stāsts publicēts sekojošā avīzes numurā: Ernests Hemingevejs. Tur Mičigenā. *Londonas Avīze*, 293, 04.01.1952., 6. lpp.
- ⁷⁶ Stipra baznīca Latvijas nākotnes garants. *Londonas Avīze*, 487, 23.09.1955., 4. lpp.
- ⁷⁷ Protokols. Angļu zonas mācītāju konference, 08.–10.06.1949. *LNA-LVA*, 2303–11v–7, 5. lp.

- ⁷⁸ Latvijas Ev. lut. baznīcas Lielbritānijā sinodes protokols, 10.–11.09.1955. *LNA-LVA*, 2303–1v–15, 30. lp.
- ⁷⁹ LELBĀL Lielbritānijā sinode, 25.–26.05.1963. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 74. lp.
- ⁸⁰ E. Berga vēstule T. Grīnbergam, 05.11.1959. *LNA-LVA*, 2303–11v–25, 21. lp.
- ⁸¹ LELBĀL Lielbritānijā sinode, 25.–26.05.1963. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 74. lp.
- ⁸² Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvaldes locekļi un mācītāji Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1963. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas Ev. lut. baznīcas virsvalde, 156. lpp.
- ⁸³ Pieminekļa atklāšana un kapu svētki Brukvudā. *Londonas Avīze*, 786, 21.07.1961., 3. lpp.
- ⁸⁴ V. Tēraudkalna intervija ar Jānu Jērumu-Grīnbergu, Rīgā, 13.01.2020.
- ⁸⁵ Baznīcas pārvaldes Lielbritānijā protokols Nr. 76, 11.04.1964. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 188. lp.
- ⁸⁶ Kārļa Kundziņa vēstule, [bez adresāta un bez datējuma]. *LNA-LVA*, 2303–11v–32, 15. lpp.
- ⁸⁷ Turpat.
- ⁸⁸ LELBĀL Lielbritānijā sinodes protokols, 13.09.1975. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 87. lp. o.p.
- ⁸⁹ Jauni raidījumi uz Latviju. *Latvija*, 44, 25.11.1961., 1. lpp.
- ⁹⁰ Paretam šajos sprediķos bija iekļauta arī aktuāla informācija, piemēram, par evaņģelizācijas konferencē Lozannā pieņemtu dokumentu, [bez datējuma]. Sk. *LNA-LVA*, 2303–11v–42, 100. lp.
- ⁹¹ Vatikāna radio runā latviski. *Nedēļas Apskats*, 105, 24.09.1948., 1. lpp.
- ⁹² Reliģiski raidījumi uz Latviju. *Laiks*, 56, 15.07.1959., 2. lpp.
- ⁹³ Radio raidījumi no Monte Karlo. *Laiks*, 34, 27.04.1960., 2. lpp.
- ⁹⁴ J. E. Dievam un savai tautai. Latviešu ev. lut. draudžu apvienības Amerikā ģenerālkonference Klīvlendā. *Latvija Amerikā*, 70, 31.08.1966., 1. lpp.
- ⁹⁵ Konflikta ar E. Bergu fonā bija arī viņa sievas Konstānces Bergas asais raksturs. V. Tēraudkalna intervija ar Jānu Jērumu-Grīnbergu, Rīgā, 13.01.2020.
- ⁹⁶ Biezais. Roberta Slokenberga dzīves meti, 50.–51. lpp.
- ⁹⁷ Viņa uzvārds nereti rakstīts arī kā Sapiets.
- ⁹⁸ Biezais. Roberta Slokenberga dzīves meti, 58.–59. lpp.
- ⁹⁹ Jānis Sapietis (2018). Darbam veltīts mūžs. No: *Ne ikkatrs, kas uz mani saka...* Rīga: Jumava, 263.–268. lpp., šeit 265.–267. lpp.
- ¹⁰⁰ Latvijas Ev. lut. baznīcas Lielbritānijā sinodes protokols, 29.–30.08.1953. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 18. lp.
- ¹⁰¹ Ticības un brīvības cīnītājs. Mācītājs Jānis Sapiets sešdesmitgadnieks. *Londonas Avīze*, 1674, 18.05.1979., 3. lpp.

- ¹⁰² Latvietis pirmais satika Solžeņicinu. *Latvija*, 9, 09.03.1974., 3. lpp.
- ¹⁰³ LELBĀL Lielbritānijā pārvaldes sēdes protokols Nr. 20, 26.05.1951. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 63. lp. Izmeklēšana saistīta ar baumām, ka atraitne K. Lapsēns 1950. gadā izdarījusi pašnāvību viņa dēļ, jo viņš esot piedzirdījis viņu un tad stājies dzimumattiecībās ar viņu. Tā kā Slokenbergam nebija izsniegtas liecinieku liecības un nebija ļauts piedalīties to nopratināšanā, tad viņš atteicās lietas izskatīšanā piedalīties. – Biezais. Roberta Slokenberga dzīves meti, 61. lpp.
- ¹⁰⁴ Latvieši pasaules plašumā. *Laiks*, 47, 13.06.1951., 3. lpp.
- ¹⁰⁵ Roberts Slokenbergs. Mācītāja R. Slokenberga paskaidrojumi. *Latvija*, 59, 11.08.1951., 2. lpp. Šo rakstu viņš parakstījis kā Londonas latviešu draudzes mācītājs, nenorādot tās konfesionālo piederību.
- ¹⁰⁶ Vēsts no Anglijas. Kā latvieši dzīvo Oksfordā. *Latvija Amerikā*, 43, 06.06.1953., 3. lpp.
- ¹⁰⁷ Edgars Bergs. Pārskats par Latvijas ev. lut. baznīcas darbu Lielbritānijā. *Baznīcas kalendārs 1953. gadam*. [B.g., Eslingene]: Latvijas ev. lut. baznīcas virsvalde, 57. lpp.
- ¹⁰⁸ Dienvidanglijas draudze. *Londonas Avīze*, 317, 20.06.1952., 2. lpp.
- ¹⁰⁹ “Cerības” nepiepildās pilnīgi. *Trimdas Draudzes Vēstnesis*. 16/17, 1958/1959, 6. lpp.
- ¹¹⁰ E. Berga vēstule T. Grinbergam, 21.11.1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 55. lp.
- ¹¹¹ Londonas latviešu ev. lut. draudze uzņemta Internacionālajā kristīgo baznīcu padomē. Noraksts un izraksts no *Trimdas Draudzes Vēstnesis*, 12, 1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 80. lp.
- ¹¹² Turpat.
- ¹¹³ Carl McIntire. History of the ICCC. Pieejams: <https://www.iccc.org.sg> (skatīts 29.12.2019.).
- ¹¹⁴ Markku Ruotsila (2012). Carl McIntire and the Fundamentalist Origins of the Christian Right. *Church History*, 2, pp. 378–407, šeit 387.–388. lpp.
- ¹¹⁵ Mācītājs R. Slokenbergs vēlas satikties ar tautiešiem. *Laiks*, 41, 22.03.1957., 2. lpp.
- ¹¹⁶ Hans Hebly (1986). *Eastbound Ecumenism: A Collection of Essays on the World Council of Churches and Eastern Europe*. Lanham: University Press of America, p. 91.
- ¹¹⁷ Willem Adolph Visser't Hooft (1973). *Memoirs*. London: SCM Press; Philadelphia: The Westminster Press, pp. 301–302.
- ¹¹⁸ Turpat, 303.–304. lpp.
- ¹¹⁹ Latviešu ev. lut. baznīcas Amerikā Vidienas apgabala mācītāju un draudžu darbinieku konferences protokols, 16.–17.10.1976. *LNA-LVA*, 2303–11v–6, 40. lp.
- ¹²⁰ Alvīna Tetere (2018). Londonas latviešu draudzes dibināšana un darbība. No: *Ne ikkatrs, kas uz mani saka...* Rīga: Jumava, 276.–285. lpp., šeit 284. lpp.

- ¹²¹ Dokuments Nr. 9. 1957. g. 1. oktobrī. No: *Ne ikkatrs, kas uz mani saka...* Rīga: Jumava, 332.–333. lpp.
- ¹²² Londonas latviešu evaņģēliskās luterāņu draudzes paziņojums, [bez datuma]. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 14. lp.
- ¹²³ Londonas latviešu ev. lut. draudze uzņemta Internacionālajā kristīgo baznīcu padomē. Noraksts un izraksts no *Trimdas Draudzes Vēstnesis*, 12, 1957. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 80. lp.
- ¹²⁴ LELBĀL Lielbritānijā 1966. gada sinodes protokols, 21.–22.05.1966. *LNA-LVA*, 2303–11v–15, 85. lp., o.p.
- ¹²⁵ “Londonas Avīzes” redaktora J. Andrupa vēstule prāvestam E. Bergam, 14.01.1958. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 18.–19. lp.
- ¹²⁶ Turpat, 19. lpp.
- ¹²⁷ “Londonas Avīzes” redaktora J. Andrupa vēstule LELBĀL arhibīskapam T. Grinbergam, 15.01.1958. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 41. lp.
- ¹²⁸ Prāvesta E. Berga vēstule arhibīskapam T. Grinbergam, 25.01.1958. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 36. lp.
- ¹²⁹ E. Bergs (1958). Latvijas baznīcas 10 gadu darbība Lielbritānijā. *Baznīcas Vēstis*, 5, 20. lpp.
- ¹³⁰ Jēkabs Gailis. Paziņojums. *Londonas Avīze*, 957, 27.11.1964., 2. lpp.
- ¹³¹ V. Tēraudkalna intervija ar Māri Slokenbergu, Rīgā, 27.01.2020.
- ¹³² Sakari ar SKBP tika turpināti arī vēlāk – R. Slokenberga piemiņas pasākumā Londonā 1967. gadā tika nolasīta K. Makintaira vēstule, kurai bija pievienots SKBP ziedojums Slokenberga piemiņas fondam (J. A. Piemin draudzes dibinātāju. *Latvija*, 44, 25.11.1967., 5. lpp.). 1965. gadā Sapieša vadītās draudzes delegāts piedalījās SKBP kongresā Ženēvā (J. A. No sīkas kopas līdz spēcīgai vienībai. *Latvija*, 41, 06.11.1965., 4. lpp.).
- ¹³³ Baznīcas pārvaldes Lielbritānijā 1963. gada 12. janvāra sēdes protokols Nr. 72. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 180. lp. o.p.
- ¹³⁴ Baznīcas pārvaldes Lielbritānijā 1964. gada 11. aprīļa sēdes protokols Nr. 76. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 188. lp.
- ¹³⁵ LELBĀL arhibīskapa K. Kundziņa vēstule J. Gailim, 16.12.1964. *LNA-LVA*, 2303–11v–33, 6. lp.
- ¹³⁶ LELBĀL pārvaldes Lielbritānijā protokols, 25.09.1965. *LNA-LVA*, 2303–11v–9, 195. lp.
- ¹³⁷ Un redzi – mēs dzīvojam! *Austrālijas Latvietis*, 1392, 26.08.1977., 2. lpp.
- ¹³⁸ Arnolds Lūsis. Liktenīgā dekada. *Laiks*, 57, 18.07.1981., 4. lpp.
- ¹³⁹ Latvieši neapmierināti ar baznīcas dzīvi. *Trimdas Draudzes Vēstnesis*, 20, 1960, 8. lpp.

LATVIAN LUTHERAN CHURCHES IN GREAT BRITAIN, 1945–1963

Valdis Tēraudkalns

Dr. phil., professor, Faculty of Theology, University of Latvia.

Research interests: 19th and 20th century history of Christianity, interplay of religion and politics.

The article analyses development of Latvian Lutheran churches in Great Britain in the period from 1945 to 1963. This research is based on information found in books, periodicals, interviews and archive files. Attention is paid to the discursive aspects of Latvian Lutheranism in UK – rhetoric used in public statements, ways how Latvian Lutheran churches positioned themselves in the public space. Nowadays when the Latvian Lutheran church in Latvia and one that primarily exists outside Latvia are trying to learn about their past this research will contribute to better comprehension of process of constructing Latvian Lutheran identities.

Key words: Lutheranism, Great Britain, Latvian Evangelical Lutheran Church Abroad.

Summary

The aim of this article is to analyse the development of the Latvian Evangelical Lutheran Church in Great Britain in the period from 1945 to 1963. 1945 was the year when the first Latvian Lutheran congregation was established at the territory of UK. It was in London and its first pastor was Roberts Slokenbergs who after leaving Latvia as a refugee for a short period lived in Sweden. 1963 is the year which marks changes in the governance of the Latvian Lutheran churches in UK. Ringolds Mužiks, the new dean, was democratically elected, not appointed by Archbishop as his representative (as his predecessor Edgars Bergs). It was also the year when Kārlis Zariņš, Ambassador of the Republic of Latvia, who was very involved in the life of churches, died.

In this article attention is paid to the ways Latvian Lutherans constructed their identity through interacting with other Lutherans in Great Britain, through ecumenical contacts and through defining themselves in relation to the church in Latvia. Archive materials, articles, memoirs and interviews are sources used in the process of research. Latvian Lutheran churches are placed in the wider context of the Latvian Evangelical Lutheran Church Abroad (LELCA, its present name), that in the period

studied in this article was loose structure that united Latvian Lutheran congregations spread in various continents and countries. LELCA was successful in managing large projects like new Bible translation (published in 1965 by the British and Foreign Bible Society), new hymnbook, building new churches etc. At the same time there were problems appearing. Some of LELCA congregations were integrated in national Lutheran synods, some not. Until mid-sixties, LELCA did not have democratically elected leadership but was governed by Archbishop (Teodors Grīnbergs) who appointed his representatives in different parts of the world and also his successor. Both the remaining Lutheran church in what was now Soviet Latvia and the church abroad existed in the new situation where it was not possible to exist within previous legal framework. Besides, after the authoritarian coup in Latvia, in 1934, the government headed by Kārlis Ulmanis centralised the church life placing more power in the hands of Archbishop and Church Board. The democratic period in the life of the Latvian Evangelical Lutheran Church was short lived. LELCA considered itself the only legitimate representative of the pre-war church. In fact, it kept its name for a rather long time and was incorporated as the Latvian Evangelical Lutheran Church in Exile in Canada in 1976.

There were 12 000–15 000 Latvians in Great Britain at the end of forties. Their number decreased because many emigrated further to America. The life of refugees was not easy because they often had long working hours and were poor. Traumas of the war, dramatic changes in life, partners and relatives left in their homeland – these and other factors influenced their social life – alcoholism, depressions and other problems. The church in this context positioned itself as a space where not only spiritual needs were met by fellowship in the native language offered. There were seven Latvian Lutheran pastors living in UK in 1949. Lutherans gathered in 140 groups all over UK. These smaller units were united in congregations. Only quite a small proportion of Latvians were registered in these congregations (5000–6000). The concept of folk church was still popular; however, in real life it did not work (the same could be said also about interwar Latvia). Pastors who encountered church life of other ethnic groups pointed to other, more missional models of church life.

There were cases when local churches experienced splits. It was not because of theology but because of personalities. The conflict between pastors Edgars Bergs and Roberts Slokenbergs was long prevailing. Slokenbergs was a popular preacher but he had an independent personality.

He argued against what he perceived as authoritarianism of LELCA leadership. In 1957, shortly before his death, Slokenbergs ordained Jēkabs Gailis as his successor. This was not recognised by LELCA, and the congregation lead by Gailis existed outside LELCA until 1964 when it again joined LELCA. It was not the end of the story because before merger a larger group separated from the church lead by Gailis. It elected Jānis Sapietis, another charismatic personality (internationally known because of his work in BBC), as their pastor.

Lutheran congregations in the period analysed here played an important part in forming and sustaining Latvian identity (shaped by dominant cultural memory that was formed in the process of selective remembrance of Latvia as it was before Latvian refugees left it). The church life was influenced by cold war mentality and by integration in structures and networks established by other churches.

FIGURE CAPTION

Fig. 1. Ordainment act of Jēkabs Gailis. Thanks to Māris Slokenbergs for a copy of this document

VĒSTURES AVOTI

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.05>

AMERIKAS PALĪDZĪBAS ADMINISTRĀCIJAS DARBA SĀKUMS LIEPĀJĀ 1919. GADA 9.–22. APRĪLĪ: AMERIKĀŅU LIECĪBAS

Ēriks Jēkabsons

1919. gada aprīlī, ierodoties Liepājā, Latvijā darbu uzsāka Amerikas Palīdzības administrācija (*American Relief Administration; ARA*), kura dažādās formās savu darbību turpināja līdz 1922. gadam, sniedzot iedzīvotājiem un valstij nozīmīgu palīdzību.¹ Stāvoklis Latvijā šajā laikā bija ārkārtīgi sarežģīts – lielākā valsts teritorijas daļa joprojām atradās boļševiku jeb Rīgā esošās Padomju Latvijas valdības varā, Liepājā strādājošā Kārļa Ulmaņa Pagaidu valdība bija spiesta sadarboties ar apgabala gubernatoru, Vācijas armijas 6. rezerves korpusa komandieri Rīdigeru fon der Golcu, valsts tālākais liktenis lielā mērā bija vēl neskaidrs arī saspīlēto attiecību dēļ ar vācbaltiešiem un viņu landesvēra aprindām, kas pauda neapmierinātību ar K. Ulmaņa valdības realizēto ārējo (orientācija uz Rietumu lielvalstīm) un iekšējo politiku (paredzētā zemes jautājuma risināšana, realizējot radikālu agrāro reformu). Rezultātā 1919. gada 16. aprīlī vācu vienības Liepājā gāza K. Ulmaņa vadību, kuras ministri bija spiesti meklēt patvērumu Sabiedroto misijās un uz tvaikoņa “Saratov” britu karakuģu apsardzībā (nenoteiktais stāvoklis saglabājās līdz pat jūlija sākumam). Visām minētajām sarežģītajām norisēm par lieciniekiem kļuva arī ARA misijas locekļi, kuri kopš pirmās darba dienas Liepājā uzturēja aktīvus sakarus ar Pagaidu valdības vadītāju K. Ulmani un ministriem, Liepājas pašvaldību, citām pilsētā esošajām Rietumu lielvalstu

misijām, turklāt svarīga loma šajā darbā bija ASV armijas 2. leitnantam un ARA misijas Baltijas valstīs loceklim Džordžam Heringtonam.

Publicējam četrus savstarpēji saistītus dokumentus – misijas dienasgrāmatu un trīs pārskatus par pārtikas apgādes situāciju (Latvijas atbrīvotajā daļā, Liepājā un Liepājas sabiedriskajās zupas virtuvēs). Minētie dokumenti glabājas Hūvera institūta arhīva ARA Eiropas nodaļas kolekcijā un sniedz nozīmīgu informāciju gan par ARA darbības sākumu Latvijā, gan sociālo, politisko un arī militāro situāciju Liepājā pirms un pēc pret K. Ulmaņa vadīto Pagaidu valdību vērstā apvērsuma 16. aprīlī.

Vispirms sniegts dokumenta oriģinālteksts angļu valodā (maksimāli saglabājot dokumentu autora stilu un rakstības veidu), pēc tam – tulkojums latviešu valodā ar komentāriem un skaidrojumiem.

1. dokuments

ASV armijas 2. leitnanta Dž. Heringtona² sastādītā Amerikas Palīdzības administrācijas misijas dienasgrāmata. Liepāja, 1919. gada 9.–22. aprīlī

Wednesday. April 9. 1919:

We arrived at Libau this morning about eleven o'clock, and were met outside the harbor by a launch containing a pilot, a Lettish officer, and Lt. Col. Greene of the U.S. Peace Commission. The Boat was taken into the inner harbor and moored along side of a deserted wharf. The entire waterfront presented the most forlorn appearance, and immediately created the impression that we had arrived in a city which is industrially and commercially dead. Excellent docks, rows of fine warehouses, travelling cranes, grain elevators, and every other evidence of a once busy port, but not a sign of life anywhere.

We landed, and under the guidance of Col. Green, went to the office of the prime minister, a Mr. Ulmanis, who,

incidentally, is a graduate of the University of Nebraska, and announced the arrival of 1200 tons of flour for the country of Latvia. The minister was more than delighted, as this is the first evidence of any assistance from the Entente, and immediately ordered notices to be printed and posted, announcing the arrival of American flour. These notices were up this afternoon. An appointment was made with the Minister of Supplies for tomorrow morning. Lt. Rees arranged with the Prime Minister the details of unloading, and warehouses are to be ready in the morning.

We then settled ourselves at the Hotel de Rom, and had a long conference with Col. Greene regarding the situation here. He thinks that the situation is extremely delicate. In the first place, there are 20 000 German troops in Latvia, who are here under Article XII of the armistice to fight the Bolsheviks and to maintain order. These are composed for the most part of German volunteers, with a small proportion of Landwehr, or local volunteers of German inhabitants. The feeling between the Letts and the Germans is extremely bitter. There is a provisional government of Latvia, self-appointed, which apparently has neither the support of of the Lettish people nor of the German military authorities but which is making heroic efforts to bring order out of chaos and to establish a firm government. The support of the Germans is given to the Balts or large landowning class of German origin, who form a very small minority of the population, and against whom the Lettish people have a great hatred. Undoubtedly, Bolshevik propaganda has made a great headway among these people who have been held in subjection for years, and who for the last four years have suffered untold hardships on account of the war, and especially from the German army which has been occupying this country since May 1915. They see no hope in trying to do anything themselves; they are forbidden by the Germans to mobilize their army; their country is really not their own; they see the Baltic barons receiving all the

support of the occupying forces; food is scarce and the price too high for the average men; and what is more natural than that they turn to the one seeming chance of escape from this – Bolshevism. It is believed, however, that the arrival of this food will go a great way toward relieving this situation, as the food is for the people of the country and not for the German troops. The town is full of German troops. Today a review was held in honor of some visiting German general. Col. Greene's mission consists of himself, five officers and one enlisted man. There is also an English diplomatic mission under Major Keenan, and in the harbor are two English destroyers and one light cruiser, under Admiral Cowan.

Thursday, April 10th:

This morning we visited the dock, where the unloading of the Luce Wimico has commenced. Everything seemed to be going smoothly. The warehouse is of cement, and the interior is dry, an excellent place for the storage of flour. The building is surrounded by a high, barbed-wire fence.

At 2.30 this afternoon we had a long conference with the Minister of Supplies, J. Blumberg. We obtained a resumé of the food conditions of Latvia, and requested a report on needs. The situation, at first glance, is not so bad as that in Poland, except in the country to the east, which has recently been freed from the Bolsheviks. Prices, however, are exorbitant. The Germans requisition[ed] most of the food supplies, and that which finds its way to the open market comes, for the most part, from Lithuania.

The government newspaper, *Latvijas Sargs*, appeared this morning with an article in English, thanking America for having sent food to Latvia.

Friday, April 11, 1919:

This morning we wired Col. Grove, as to the progress up to now, the wire going over the German wire to Danzig to Major Webb, and being relayed by him. Engaged an interpreter,

Peter Trey, an ex-sea captain, for thirty marks per day. This afternoon received a long report in German on the conditions of Latvia, and spent the afternoon translating it.

Major Brookings spent the afternoon in conference with the Prime Minister and succeeded in concluding a contract with the government of Latvia concerning deliveries of and payments for foodstuffs. He also took up the question of children's relief.

Lt. Rees reported this evening that the Lake Wimico has been moved to another wharf on account of the first warehouse being filled, and that the flour will be stored in two places instead of one as originally planned. He also reported that the unloading of the flour for Latvia will be completed by tomorrow noon. Capt. Hollister has been trying to get in touch with the Lithuanian authorities, and failing this has decided to place 300 tons of the Lithuanian flour in storage here.

Saturday. April 12:

This morning I held a conference with the Minister of Supplies regarding methods of distribution, necessary amounts, etc. and arranged to receive daily reports of shipments, and progress in general. Today 200 tons of flour are being sent to Mitau, to be distributed in districts of Tuckum, Mitau and Schlock, which have been recently freed from the Bolsheviks. Also borrowed a typewriter from the Minister. This afternoon I called on the Supply Council of the city of Libau in order to discuss the question of relief in this city. Was impressed by the apparent indifference and inefficiency of the men in the head of this department.

Major Brookings spent the afternoon in conference with the ministry on questions of general relief, and more particularly children's relief. Lt. Rees reported that the discharging of the flour for Latvia was completed at noon, that the 300 tons for Lithuania have also been unloaded, and that the ship will sail tomorrow morning for Memel. Accordingly we prepared reports on our progress for Col. Grove, and this evening took

them to the ship to be mailed in Danzig. Col. Greene left today for a visit to the front.

Sunday. April 13th:

With Mr. Trey translated a report of the Minister of Supplies on the estimated needs of Latvia for the coming month. Received from the city council of Libau a report on everything concerning the city: a most complete document.

Monday. April 14th:

This morning Major Brookings and I, with a mayor and a member of the city council, made an inspection of the food kitchens in Libau. Visited four kitchens which feed about 18 000 people daily. These are very well organized, and if provided with food will be the means of doing a great deal of good. A complete account of these kitchens appears in our report of April 15th.

This afternoon we received a visit from Major Keenan of the British Mission. From him we learned that the Letts are unable to raise a volunteer army because of the fear of the Bolsheviks; if the latter should come in, they kill all the families of those who have enlisted in the army to fight against them, and for this reason the average Lett is afraid to join the army. On the other hand, the Letts are forbidden by the Germans to raise an army by mobilization and the result is that the German troops control the country.

Tuesday. April 15th:

Completed translation of the report on the city of Libau. Was informed that the Minister of Supplies is intending to send 400 tons of flour to Windau in the next few days. As a result of the conference held between Major Brookings and the ministry a meeting is to be called tomorrow of the ministry and all parties concerned to formulate plans for national children's relief program.

This afternoon Major Brookings made an inspection of the institutions for children in Libau, also a home for the aged and

the boy's reform school. These institutions are well enough organized to obtain good results if provided with food, which at present is the one big need.

Received wire from Col. Grove stating that he had request a additional personnel for this office.

Wednesday. April 16th:

About two o'clock this afternoon Lettish officer came in, and in great agitation announced that some German troops had marched to the naval port where the Lettish troops are stationed, had killed Lettish sentries on guard and had broken into the buildings and had robbed them of everything. We sent him to the political mission. I then went out and walked about. The streets were crowded with people and armed guards of the German Landwehr, afoot and mounted patrolled the streets. A 77 with its gun crew was stationed opposite the hotel in a position to control the square, and machine guns were mounted at all the prominent street corners. I went to the other mission and learned that the Germans had seized all the government offices and arrested the ministers. Later we learned that only two ministers had been seized, Dr. Walters and Mr. Blumberg, and that the others had escaped. Meanwhile, the secretary of the minister Ulmanis, whom Major Brookings had been using as an interpreter, had come to the office with his wife, and had told major Brookings that the Germans had seized the ministry and had arrested the ministers, and that he was leaving town. After dinner we walked about town, but there seemed to be no disorder. The gun was removed from the square about 8.30 p.m. and a notice has been posted ordering everyone off the streets before 9.00 p.m.

Thursday. April 17th:

This morning we went down to the American Mission and found it surrounded with German guards, however (who) made no attempt to stop us. Then visited the British Mission and found the same state of affairs. Here we also found the three of

ex-ministers in hiding, including Ulmanis, the prime minister. We visited the office of the minister of supplies, but he was not there and no one seemed to know where he was. The office was open, but the employees were merely standing around in a helpless fashion as though they were wondering what was going to happen next. It seems that this overthrow of the government is being carried through by the German Balts, who, fearing the growing strength of provisional Lettish Government and with it the influence of the Lettish people, wish to get control themselves. Behind them is the German army occupying Latvia, the Landwehr, or locally enlisted German soldiers, seem to be playing the most prominent part. Public opinions seem to have solidified against this outrage, however, and there now exists a common feeling among all the Letts – out, with the Germans. Today there appeared a notice posted conspicuously throughout the city, signed by the Security Committee of the Front Troops, stating that the soldiers at the front had not been receiving the support of the government; that the government was not a representative one and was inflicting unjust taxation requisition and a ruinous policy (financial) on the country; that the government ministers were known to be of Bolshevik tendencies; and that it had been found necessary to remove them from office. It also stated that a new representative government would be established in a few days. No one seems to be able to find out who are the members of this so-called Security Committee.

We notified General Von der Goltz that no more deliveries were to be made from our flour and that we were holding him responsible for the proper guarding thereof. Major Brookings delivered the latter to person.

This afternoon about 2.00 o'clock a German guard from the Landwehr was placed outside our window in the courtyard of the hotel; a second was stationed in the lobby near our door, and shortly after a third came into the office and asked to see our papers. The guard was removed about an hour later.

At 3.30 Col. Dawley rushed in, announced the return of Col. Greene from the front and after asking for news of what had taken place during their absence, went back to the station where they were having difficulties owing to the attempt on the part of the German Landwehr to arrest the Lettish general and staff who were with them.

Despatched two wires to Col. Grove, one in clear over the German wire to Danzig, and the other in cypher over the Danish wire via Carlsborg, Swdn. All people off the streets at nine this evening and no excitement. The two English destroyers have moved into the inner harbor and have taken a place alongside the dock opposite the custom house. The Lettish newspaper has been suppressed.

Friday, April 18th:

This morning visited all the warehouses and saw that they were properly guarded. We found everything O.K. All work on distribution has stopped and we have adopted a policy of watchful waiting. Received a call from two women requesting aid on the ground that one was an American who had married a Russian. Also received a visit from Col. Dawley. Received a request from two German officers, a first and a second lieutenant, who wished to enlist in the American army. This is a frequent occurrence at the other mission. At 3.30 a Lettish officer came in and announced that the Germans had stolen all the food from the Lettish troops stationed in the naval port, and that the German authorities would not allow any more to be sent to them. We turned this over to other mission.

This evening visited the American Mission. They have another band of refugees there, a Lettish general and his aide, an aspirant. Received a wire from Major Webb announcing the arrival in Danzig of 1200 tons of flour and 72 tons of children's supplies for Latvia. This was sent before the receipt of our wire of yesterday.

Saturday. April 19th.

The morning two notices appeared posted thruout [*tā dokumentā*] the city. One was signed by the temporary government of Latvia protesting against the seizure of the government by the Baltic Barons with the aid of German military authorities, and stated that the Lettish troops had nothing to do with such a movement. It begged the Lettish people to be patient a little longer, and said that the temporary government would soon be reinstalled. The second was signed by the seven Lettish political parties and protested against the highhandedness of the German troops, denounced the Baltic barons, accused the General Von der Goltz of supporting this overthrow of the government, and stated that now all the Lettish people were united and in demanding the restoration of the old government. These notices were torn down by the Germans as quickly as possible. – No work – watchful waiting.

Sunday. April 20th.

Easter Sunday. Three French destroyers and one gunboat, and one additional English destroyer arrived in the harbor this morning. The gunboat has taken a position near the custom house along with the two English destroyers. From all we can gather the situation in the city between the Letts and Germans is very strained and it is feared that there may be an outbreak at any time.

We have learned that the Balts were trying to form a new government with a few Letts in it, but that no Lett can be found who will accept a place. Dined this noon at the other mission. About 11.30 this evening five German officers came to the hotel to seek accomodation and as they were kept waiting a few minutes outside, smashed in the front door of the hotel. About midnight tonight considerable firing took place in the city and a number of handgranades are exploded. This is the only disturbance today.

Monday. April 21st:

This morning we drove about and visited all the warehouses where the flour is stored. On all the Latvian flour we found German soldiers on guard. On the Lithuanian flour there are Lithuanian guards. General Von der Goltz has posted a notice to the effect that he was ignorant of all the happenings of the last few days, and that he knew nothing about the attack on the Lettish soldiers at the naval port. We have heard reports of fighting between Lettish and German troops at Durben, ten kilometers from Libau. The firing of last night occurred near the destroyers, but no one seems to know much about it. There is much talk of the Letts turning Bolshevik in order to rid themselves of the Germans and Balts. A second notice signed by the Commanding general allows free press.

Tuesday. April. 22, 1919:

No change in the situation. A notice appeared today to the effect that the affairs of the country were to be turned over to a military dictatorship, and that until the formation of this all duties of the government are to be handled by a former public prosecutor, O. Borkowsky. The notice was signed by the Security Committee. Dispatched a wire to Col. Grove stating that I intend to go to Danzig on Thursday, returning the next day.

Courier arrived tonight from Danzig, Captain Meyers, Air Service.

Tulkojums

Trešdiena. 1919. gada 9. aprīlis:

Šorīt ap pulksten 11 mēs ieradāmies Liepājā, un ostas ārpusē mūs sagaidīja motorlaiva, kurā bija locis, latviešu virsnieks un pulkvežleitnants Grīns³ no ASV Miera komisijas. Kuģis tika ievests iekšējā ostā un noenkurots pie pamestas piestātnes. Visa krastmala veidoja ļoti bezcerīgu pamestības ainavu, un mums

radās iespaids, ka esam ieradušies pilsētā, kas ir rūpnieciski un tirdznieciski mirusi. Lieliskas piestātnes, labu noliktavu rindas, grozāmie kravas krāni, labības elevatori un viss cits liecināja par kādreiz aktīvo ostu, bet nekur nekādu dzīvības pazīmju.

Mēs nokāpām krastā un pulkv. Grīna vadībā devāmies uz premjerministra Ulmaņa⁴ kunga biroju, kurš, starp citu, ir Nebraskas Universitātes beidzējs,⁵ un paziņojām viņam par Latvijas valstij paredzētu 1200 tonnu miltu ierašanos. Ministrs bija ārkārtīgi priecīgs, jo tas bija pirmais apliecinājums jebkādam palīdzībai no Antantes, un nekavējoties deva rīkojumu iespiest un izplatīt paziņojumus par amerikāņu miltu ierašanos. Šie paziņojumi bija redzami šajā pēcpusdienā. Uz rītdienas rītu tika norunāta tikšanās ar apgādības ministru. Leitn. Rīss⁶ vienojās ar premjerministru par izkraušanas detaļām, un noliktavām jābūt gatavām no rīta.

Tad mēs iekārtojāmies Romas viesnīcā un ilgi apspriedāmies ar pulkv. Grīnu par šejienes situāciju. Viņš domā, ka stāvoklis ir ārkārtīgi trausls. Pirmkārt, Latvijā atrodas 20 000 vācu karavīru, kuri šeit ir saskaņā ar pamiera XII punktu, lai cīnītos pret boļševikiem un uzturētu kārtību. Šis karaspēks galvenokārt sastāv no vācu brīvprātīgajiem, ar nelielu landesvēra vai vietējo vācu iedzīvotāju brīvprātīgo īpatsvaru. Attiecības starp latviešiem un vāciešiem ir ārkārtīgi sliktas. Pastāv pašiecelta Latvijas Pagaidu valdība, kurai acīmredzami trūkst atbalsta gan no latviešu tautas, gan vācu militārajām varas iestādēm, bet kura varonīgi cenšas nodibināt kārtību haosā un izveidot stabilu valdību. Vācieši sniedz atbalstu vācbaltiešiem jeb vācu izcelsmes lielo zemes īpašnieku šķīrai, kas veido ļoti nelielu minoritāti starp iedzīvotājiem un pret kuriem latviešu tautai ir dziļš naidis. Nav šaubu, ka boļševiku propaganda ir dziļi iespaidojusi šo tautu, kas ir tikusi turēta pakļautībā gadiem un kas pēdējos četros gados cietusi neizsakāmas grūtības kara dēļ un īpaši no Vācijas armijas puses, tai ieņemot šo valsti kopš 1915. gada maija. Viņi nesaskata cerību darīt kaut ko pašiem; vācieši aizliedz viņiem mobilizēt savu

armiju; viņu valsts patiesībā nepieder viņiem pašiem; viņi redz, ka Baltijas baroni saņem visa veida atbalstu no okupācijas spēkiem; pārtika ir deficīts, un cenas ir pārāk augstas vienkāršam cilvēkam; un tāpēc ir pilnīgi saprotams, ka tie pievēršas šķietami vienīgajai iespējai izbēgt no tā visa – boļševismam. Tomēr jātic, ka šīs pārtikas ierašanās ievērojami atvieglos stāvokli, jo pārtika ir paredzēta šīs zemes tautai, nevis vācu karaspēkam. Pilsēta ir pilna ar vācu karaspēku. Šodien tika rīkota [karaspēka] skate sakarā ar kāda vācu ģenerāļa apciemojumu. Pulkv. Grīna misija sastāv no viņa paša, pieciem virsniekiem un viena iesauktā karavīra. Šeit atrodas arī angļu diplomātiskā misija⁷ majora Kīnena⁸ vadībā un ostā ir divi angļu mīnukuģi un viens vieglais kreiseris admirāļa Kovana⁹ vadībā.

Ceturtdiena. 10. aprīlis:

Šorīt mēs apmeklējām piestātņi, kur sākusies [kuģa] “Lake Wimico” izkraušana. Viss izskatās noritam gludi. Noliktava ir no cementa, un iekšā tā ir sausa, lieliska vieta miltu uzglabāšanai. Ēku apņem augsts žogs ar dzeloņdrātīm.

Plkst. 2.30 pēcpusdienā mums bija gara saruna ar apgādības ministru J. Blumbergu.¹⁰ Mēs saņēmām apskatu par pārtikas situāciju Latvijā un lūdzām iesniegt nepieciešamo preču sarakstu. Pirmajā acu uzmetienā situācija nav tik slikta kā Polijā, atskaitot lauku teritoriju austrumos, kas tikusi nesēn atbrīvota no boļševikiem. Tomēr cenas ir ārkārtīgi šausmīgas. Vācieši rekvizējuši lielāko daļu pārtikas krājumu, un tas, kas ienāk brīvajā tirgū, lielākoties ir no Lietuvas.

Valdības laikraksts “Latvijas Sargs” šorīt iznāca ar rakstu angļu valodā, kurā izteikta pateicība Amerikai par miltu atsūtīšanu uz Latviju.¹¹

Piektdiena. 1919. gada 11. aprīlis:

Šorīt mēs telegrafējām pulkv. Grouvam¹² par līdzšinējo situāciju, telegramma tika nosūtīta pa vācu kabeli uz Dancigu majoram Vebam, kurš to nosūtīja tālāk. Par trīsdesmit markām dienā nolīgu tulku – Pēteri Treiju,¹³ bijušo jūras kapteini. Šajā

pēcpusdienā saņēmu plašu pārskatu vācu valodā par situāciju Latvijā un pēcpusdienu pavadīju, to tulkojot.

Majors Brūkingss¹⁴ pavadīja pēcpusdienu sarunā ar premjerministru, un rezultātā tika noslēgts līgums ar Latvijas valdību par pārtikas piegādi un samaksu par to. Viņš arī pieskārs palīdzības bērniem jautājumam.

Leitn. Rīss šovakar ziņoja, ka “Lake Wimico” ir ticis pārvietots pie citas piestātnes, jo pirmā noliktava tikusi piepildīta, un milti tiks novietoti divās vietās, nevis vienā, kā bija iecerēts sākotnēji. Viņš arī ziņoja, ka Latvijai paredzēto miltu izkraušana tiks pabeigta rīt pusdienas laikā. Kapt. Holisters¹⁵ mēģināja stāties sakarā ar Lietuvas varas iestādēm, bet, kad tas neizdevās, nolēma Lietuvai paredzētās 300 tonnas miltu novietot uzglabāšanā šeit.

Sestdiena. 12. aprīlis:

Šorīt man bija apspriede ar apgādības ministru par [miltu] izdales veidiem, nepieciešamajiem daudzumiem u.c. Un vienojāmies, ka man tiks iesniegti dienas ziņojumi par sūtījumiem un izpildi kopumā. Šodien 200 tonnas tiek nosūtītas uz Jelgavu, lai izdalītu Tukuma, Jelgavas un Slokas apriņķiem,¹⁶ kas nesen atbrīvoti no boļševikiem. Vēl aizņēmos no ministra rakstāmmašīnu. Šajā pēcpusdienā es apmeklēju Liepājas pilsētas Pārtikas valdi, lai apspriestu palīdzības jautājumu pilsētā. Mani pārsteidza šīs iestādes vadītāja acīmredzamā vienaldzība un pasivitāte.¹⁷

Majors Brūkingss pavadīja pēcpusdienu sarunā ministrijā par vispārējā palīdzības darba jautājumiem, kā arī vairāk detalizēti – palīdzību bērniem. Leitn. Rīss ziņoja, ka pusdienas laikā tika pabeigta Latvijai paredzēto miltu izkraušana, arī Lietuvai paredzētās 300 tonnas tikušas izkrautas un rīt no rīta kuģis dosies uz Klaipēdu. Saskaņā ar šo visu mēs sagatavojām ziņojumus par mūsu darbību pulkv. Grouvam un vakarā aizgādājām tos uz kuģa nogādāšanai Dancigā. Pulkv. Grīns šodien devās uz fronti.

Svētdiena. 13. aprīlis:

Ar Treija kungu tulkojām Apgādības ministrijas pārskatu par Latvijai nepieciešamajiem produktiem nākamajam mēnesim. Saņēmu no Liepājas pilsētas valdes ziņojumu par visu, kas skar pilsētu; ļoti pilnīgs dokuments.

Pirmdiena. 14. aprīlis:

Šorīt majors Brūkingss un es, kopā ar pilsētas galvu¹⁸ un valdes locekli veicām Liepājas pārtikas virtuvju apskati. Apmeklējam četras virtuves, kuras ēdina apmēram 18 000 cilvēkus dienā. Tās ir ļoti labi organizētas un, kad tiks apgādātas ar pārtiku, izdarīs daudz laba. Pilnīgs pārskats par šīm virtuvēm būs mūsu 15. aprīļa ziņojumā.¹⁹

Šajā pēcpusdienā mūs apmeklēja majors Kīnens no britu mīšijas. No viņa mēs uzzinājām, ka latvieši nespēj izveidot savu brīvprātīgo armiju aiz bailēm no boļševikiem; ja pēdējie ienāks, viņi nogalinās visas ģimenes tiem, kas būs iestājušies armijā, lai cīnītos ar tiem, un šī iemesla dēļ vienkāršs latvietis baidās iestāties armijā. No otras puses, vācieši neļauj latviešiem izveidot armiju ar mobilizācijas palīdzību, rezultātā vācu karaspēks kontrolē valsti.

Otrdiena. 15. aprīlis:

Pabeidzu Liepājas pilsētas pārskata tulkošanu. Tiku informēts, ka apgādības ministrs tuvākajās dienās gatavojas nosūtīt 400 tonnas miltu uz Ventspili. Majora Brūkinga un ministrijas sarunu rezultātā rīt tiks sasaukta apspriede, kurā piedalīsies ministrijas un visas iesaistītās puses, lai apspriestu plānus par nacionālas bērnu palīdzības programmas uzsākšanu.

Šopēcpusdien majors Brūkingss inspicēja bērnu iestādes Liepājā, tāpat arī veco ļaužu mītni un zēnu labošanas skolu. Šīs iestādes ir pietiekami labi organizētas, lai uzrādītu labus rezultātus, ja saņems pārtiku, kuras trūkums šobrīd ir milzīgs.

Saņēmu telegrammu no pulkv. Grouva ar informāciju, ka viņš nosūtījis pieprasījumu atsūtīt papildus personālu uz mūsu biroju.

Trešdiena. 16. aprīlis:

Apmēram divos pēcpusdienā ieradās latviešu virsnieks un ļoti satraukts izstāstīja, ka kādas vācu karaspēka vienības ienākušas Kara ostā, kur novietots latviešu karaspēks, nogalinājušas latviešu sargkareivjus, ielauzušās telpās un pilnīgi tās izlaupījušas. Mēs nosūtījām viņu uz politisko misiju.²⁰ Tad es devos ārā un pastaigāju apkārt. Ielas bija pilnas ar vācu landesvēra cilvēkiem un bruņotiem sargiem, gan kājniekiem, gan uz zirgiem, kas patrulēja ielas. 77 milimetru lielgabals ar apkalpi bija novietots iepretī viesnīcai tādējādi, ka kontrolēja laukumu, un ložmetēji bija nostādīti uz visu galveno ielu stūriem. Es devos pie otras misijas²¹ un uzzināju, ka vācieši sagrābuši visas valdības iestādes un arestējuši ministrus. Vēlāk mēs uzzinājām, ka vienīgi divi ministri – Dr. Valters²² un Blumberga kungs tikuši arestēti, pārējie izbēguši. Starplaikā ministra Ulmaņa sekretārs,²³ kuru majors Brūkingss bija izmantojis kā tulku, kopā ar savu sievu atnāca uz biroju un izstāstīja majoram Brūkingssam, ka vācieši sagrābuši ministriju, arestējuši ministrus un ka viņš atstāj pilsētu. Pēc vakariņām mēs pastaigājām pa pilsētu, taču nekārtības nemanījām. Ap plkst. 8.30 lielgabals no laukuma bija aizvākts un izplatīta ziņa, ka visiem jāatstāj ielas līdz plkst. 9.00 vakarā.

Ceturtdiena. 17. aprīlis:

No rīta mēs devāmies lejup uz amerikāņu misiju un konstatējām, ka to ielenkuši vācu sargi, tomēr viņi nemēģināja mūs aizturēt. Tad apmeklējām britu misiju un konstatējām tādu pašu situāciju. Šeit mēs arī sastapām trīs patvērušos bijušos ministrus, ieskaitot Ulmani, premjerministru. Mēs apmeklējām apgādības ministra biroju, taču viņa tur nebija un izskatījās, ka neviens nezina, kur viņš atrodas. Birojs bija atvērts, taču darbinieki tikai bezpalīdzīgi staigāja apkārt, nezinot, kas notiks tālāk. Izskatās, ka šo valdības gāšanu izdarījuši vācbaltieši, kuri, baidoties no Pagaidu valdības spēka un līdz ar to latviešu tautas iespaida pieauguma, vēlējās ņemt lietas savās rokās. Aiz viņiem stāv Latviju okupējusi vācu armija, bet landesvērs jeb uz vietas

iesauktie vācu karavīri, šķiet, spēlē pašu galveno lomu. Tomēr latviešu sabiedriskā doma, šķiet, solidarizējusies pret varmācību, un tagad starp latviešiem vērojama kopīga sajūta ---out²⁴ ar vāciešiem. Šodien viscaur pilsētā atklāti parādījās Frontes kara-spēka Drošības komitejas parakstīts paziņojums, kurā teikts, ka karavīri frontē nesaņēma atbalstu no valdības; ka valdība nepārstāvēja visas iedzīvotāju grupas, veica valstī netaisnīgu nodokļu un rekvizīciju, kā arī postošu (finanšu) politiku; ka valdības ministri bijuši pazīstami ar boļševistiskām tendencēm; un ka tādēļ nolemts, ka nepieciešams padzīt to no varas. Tāpat paziņots, ka jauna, pārstāvnieciska valdība tiks izveidota dažu dienu laikā. Šķiet, neviens nespēj saprast, kas ir tā sauktās Drošības komitejas locekļi.

Mēs paziņojām ģenerālim fon der Golcam,²⁵ ka no mūsu militiem vairs nekas netiks izsniegts un ka mēs uzskatām viņu par atbildīgu par to kārtīgu apsardzi. Majors Brūkingss iesniedza paziņojumu viņam personiski.

Šajā pēcpusdienā ap plkst. 2.00 vācu sargkareivis no landesvēra tika novietots pie mūsu loga ārpusē, viesnīcas pagalmā; otrs tika nostādīts vestibilā mūsu durvju tuvumā, un drīz pēc tam trešais ienāca birojā, lūdzot uzrādīt mūsu dokumentāciju. Sargs tika aizvākts apmēram pēc stundas.

Plkst. 3.30 iesteidzās pulkv. Daulijs,²⁶ izstāstīja, ka pulkv. Grīns atgriezies no frontes, un, pajautājis par jaunumiem, kas notikuši viņu prombūtnes laikā, devās atpakaļ uz staciju, kur viņiem bija sarežģījumi sakarā ar to, ka vācu landesvērs mēģināja apcietināt latviešu ģenerāli un tā pavadoņus, kuri ieradās kopā ar amerikāņiem.²⁷

Nosūtīju divas telegrammas pulkv. Grouvam, vienu atklātā tekstā pa vācu kabeli uz Dancigu, otru šifrā pa dāņu kabeli uz Karlsborgu Zviedrijā. Visi cilvēki prom no ielām pulkst. deviņos un bez kāda satraukuma. Divi angļu mīnukuģi iebraukuši iekšējā ostā un nostājušies gar piestātņi iepretī muitas mājai. Latviešu avīzes izdošana apturēta.

Piektdiena. 18. aprīlis:

Šorīt apmeklēju visas noliktavas un redzēju, ka tās tiek kārtīgi apsargātas. Mēs visu atradām esam kārtībā. Viss izdales darbs ir apturēts, un esam sākuši vērīgas nogaidīšanas politiku. Saņēmu lūgumu no divām sievietēm pēc palīdzības, jo viena ir amerikāniete, kas apprecējusi krievu. Tāpat mani apmeklēja pulkv. Daulijs. Saņēmu lūgumus no diviem vācu virsniekiem – virsleitnanta un leitnanta, kuri vēlējās iestāties amerikāņu armijā. Otrajā misijā tas gadās bieži. Plkst. 3.30 ieradās latviešu virsnieks un izstāstīja, ka vācieši nolaupījuši visu Kara ostā esošā latviešu karaspēka pārtiku un ka vācu varas iestādes nepieļaus jaunas pārtikas piegādi tam. Mēs nodevām jautājuma risināšanu otrai misijai.

Šovakar apmeklēju amerikāņu misiju. Pie viņiem atrodas otra bēgļu grupa – latviešu ģenerālis un viņa palīgs. Saņēmu telegrammu no majora Veba par Latvijai domāto 1200 tonnu miltu un 72 tonnu bērnu krājumu ierašanos Dancigā. Šie krājumi bija izsūtīti pirms mūsu vakardienas telegrammas saņemšanas.

Sestdiena. 19. aprīlis.

No rīta visā pilsētā parādījās divi paziņojumi. Vienu bija parakstījusi Latvijas pagaidu valdība, protestējot pret Baltijas baronu veikto varas sagrābšanu ar vācu varas iestāžu palīdzību, tika paziņots, ka latviešu karaspēkam nav nekāda sakara ar šādu rīcību, un lūgts latviešu tautai būt pacietīgai nedaudz ilgāk, sakot, ka drīzumā pagaidu valdība tiks atjaunota. Otro paziņojumu bija parakstījušas septiņas latviešu politiskās partijas, kas protestēja pret vācu karaspēka nekaunību, nosodīja Baltijas baronus, apsūdzēja ģenerāli fon der Golcu šī pret valdību vērstā apvērsuma atbalstīšanā un paziņoja, ka tagad visi latvieši ir vienoti un prasa vecās valdības atjaunošanu. Vācieši rāva nost šos paziņojumus, cik ātri vien iespējams. – Nekāda darba – vērojam un nogaidām.

Svētdiena. 20. aprīlis.

Lieldienu svētdiena. Trīs franču mīnukuģi un viena lielgaballaiva, kā arī vēl viens angļu mīnukuģis šorīt ieradās ostā. Lielgaballaiva ieņēma vietu pie muitas mājas blakus diviem angļu mīnukuģiem. Pēc visa, ko varam uzzināt, pilsētā attiecības starp latviešiem un vāciešiem ļoti saspringtas un pastāv bažas, ka jebkurā brīdī var notikt sadursme.

Mēs esam uzzinājuši, ka vācbaltieši ir mēģinājuši izveidot jaunu valdību ar dažiem latviešiem tās sastāvā, taču nav atrodams neviens latvietis, kas pieņemtu šo vietu. Vakariņojām šo pēcpusdienu otrā misijā. Ap 11.30 vakarā viesnīcā ieradās pieci vācu virsnieki meklēt naktsmītni un, kad viņiem bija jāgaida dažas minūtes ārpusē, izlauza viesnīcas priekšējās durvis. Ap pusnakti pilsētā notika diezgan spēcīga šaušana un uzsprāga vairākas rokasgranātas. Šie bija vienīgie nemierīgie notikumi šodien.

Pirmdiena. 21. aprīlis:

Šorīt mēs pabraukājām apkārt un apmeklējām visas noliktavas, kur glabājas milti. Konstatējām, ka visus Latvijas miltus apsargā vācu karavīri. Lietuvas miltus apsargā lietuviešu sargi.²⁸ Ģenerālis fon der Golcs atsūtījis paziņojumu, ka neko nav zinājis par dažās pēdējās dienās notiekošo un neko nav zinājis par uzbrukumu latviešu karavīriem Kara ostā. Mums pienākušas ziņas par sadursmi starp latviešu un vācu karaspēku Durbē, desmit kilometrus no Liepājas. Šaušana pagājušajā naktī notikusi netālu no mīnukuģiem, tomēr izskatās, ka neviens neko daudz par to nezina. Tiek daudz runāts par latviešu pievēršanos boļševismam, lai atbrīvotos no vāciešiem un vācbaltiešiem. Otrs paziņojums, ko parakstījis komandējošais ģenerālis,²⁹ atļauj brīvu presi.

Otrdiena. 1919. gada 22. aprīlis:

Nekādu izmaiņu stāvoklī. Šodien parādījās paziņojums, saskaņā ar kuru valsts lietas jānodod militāras diktatūras rokās,³⁰

un ka līdz tās izveidošanai visus valdības pienākumus kārtos bijušais prokurors O. Borkovskis.³¹ Šo paziņojumu bija parakstījusi Drošības komiteja. Nosūtīju telegrammu pulkv. Grouvam, ka gatavojos doties uz Dancigu ceturtdien un atgriezties atpakaļ nākamajā dienā.

Šovakar no Dancigas ieradās kurjers, kapteinis Meijers, Gaisa spēku dienests.

Avots: Hoover Institution Archives (turpmāk: HIA), American Relief Administration (turpmāk: ARA), European Unit (turpmāk: EU), 336-5, not paginated.

2. dokuments

Dž. Heringtona ziņojums par pārtikas situāciju Latvijā. Liepāja, 1919. gada 12. aprīlī

The following information was obtained from the Minister of supplies as a result of several conversations I have had with him on the subject, and as we have not been able to verify any of the statements, figures should be taken as approximate.

The population of Latvia is estimated to be at present about 450 000, of which about 300 000 are non-supporting. The main cities of this country is Libau (72 000), Mitau (20 000), Windau (12 000), Tuckum (6000), and several others which are still in the hands of the Bolsheviks. In the country near the front, from all reports, the conditions are the same as those which exist in the Eastern districts of Poland, as the country has been laid waste by the Russian, German, and lastly, the Bolshevick armies.

Food distribution: There already exists a system of food control which has been in operation for a considerable time. The food control and the distribution is under the Minister of Supplies who has twenty-two representatives in as many distributing centres throughout the country. At each of these distributing centres, which are towns forming the central points of districts,

there is a committee elected from the landowners and people which acts under the representative of the Minister of Supplies, which is really a town council. There is ration system in operation which has been seriously handicapped by the lack of food. The present ration is 200 grams of flour per person per day, and a small amount of potatoes; this latter varies in different places owing to the lack of potatoes; there is no fat ration as there is not fat in the country to speak of. With the arrival of American foodstuffs it is proposed to increase the flour ration to 400 grams per day, potatoes to one pound per day, and fats to one-fourth of pound per week.

In the cities the flour is to be given to a certain number of controlled bakeries to be made into bread, and this bread is to be sold on the bread card system for 40 to 50 kopecks per pound. To those who have been receiving bread at a minimum cost and who cannot afford to pay this, a special price will be made. In the country districts the flour will be sold to the people to bake their own bread from, and this will be controlled by having everyone listed in the distributing centre. No flour will be sold as such to the population in the cities.

Prices in Libau: As an example of the cost of food the following open-market prices in Libau are quoted:

Flour, white 5.00 marks per pound (Russian)

rye 3.60

Bread, white 6.00

dark 4.00

Bacon 24.00

Butter 30.00

Potatoes 1.50

Meat 8.00

Pork 16.00

Eggs 1.40 each.

I learned today, however, that as the result of the arrival of American foodstuffs prices had already dropped fifty percent on

some articles, particularly white bread and flour. The newspapers have commented on this fact.

Distribution commenced: Today ten cars of flour from that which arrived in Lake Wimico were sent to Mitau for distribution among the three cities of Mitau, Tuckum, and Shlock. This flour is to be sold to the city councils of three places at 50 kopeck (1 mark) a pound. It is to be distributed to certain specified city bakeries which are required to produce from 100 pounds of flour 135 pounds of bread. This bread, in turn, is to be sold at the following prices at the rate of four pounds per person per week:

50					copecks per pound to the wealthy
50	“	“	“	“	middle class
30	“	“	“	“	poor

Free to those who have been receiving it free before.

All this is to be done under the direction of the representative of the Minister of Supplies and by the bread-card system.

The greatest need at present seems to be for a shipment of fats as in most places there has been a complete lack of these for almost three years. The requisitions by the German army have born very heavily on the country and in addition to that the government of Latvia has been obliged to make certain requisitions for its own army. [...] The arrival of American flour has created considerable excitement, and has not only had an effect on prices, but also a great moral effect on the country. It is to be hoped that this will be followed shortly by further shipments.

Tulkojums

Sekojošā informācija ir iegūta no apgādības ministra vairāku manu sarunu gaitā ar viņu par tēmu, un man nav bijusi iespēja pārbaudīt nevienu no paziņojumiem, tāpēc skaitļi jāuzskata par aptuveni.

Latvijas iedzīvotāju skaits šobrīd tiek lēsts ap 450 000,³² no kuriem apmēram 300 000 ir apgādājami. Galvenās pilsētas šajā valstī ir Liepāja (72 000 [iedzīvotāju]), Jelgava (20 000), Ventspils (12 000), Tukums (6000) un vēl dažas, kuras joprojām ir boļševiku rokās. Apvidos frontes tuvumā, kā izriet no visiem ziņojumiem, apstākļi ir tādi paši, kādi pastāv Polijas austrumu apgabalos, jo valsti ir izlaupījušas krievu, vācu un visbeidzot boļševiku armijas.

Pārtikas izdale: Šeit jau pastāv pārtikas kontroles sistēma, kas darbojas samērā ievērojamu laiku.³³ Pārtikas kontrole un sadale ir apgādības ministra pārziņā, viņam ir divdesmit divi pārstāvji tikpat daudzos sadales centros visā valstī. Katrā no sadales centriem, kuri ir apriņķa centrus veidojošas pilsētas,³⁴ pastāv zemes īpašnieku un tautas vēlēta komiteja, kas darbojas apgādības ministra pārstāvja pakļautībā, patiesībā tā ir pilsētas dome. Darbojas devu sistēma, kuru ievērojami kavē pārtikas trūkums. Pašreizējā deva ir 200 grammi miltu personai dienā un neliels daudzums kartupeļu; šis pēdējais dažādās vietās atšķiras sakarā ar kartupeļu trūkumu. Nav taukvielu devu, jo valstī nav taukvielu, kas būtu pieminēšanas vērtas. Līdz ar amerikāņu pārtikas krājumu ierašanos tiek piedāvāts palielināt miltu devu līdz 400 grammiem dienā, kartupeļu – līdz vienai mārciņai dienā un taukvielas līdz ceturtdaļai mārciņas nedēļā.

Pilsētās milti jāizsniedz noteiktam skaitam pārraudzītu maizes ceptuvju, kas no tiem izceps maizi, un šī maize jāpārdod pēc maizes kartišu sistēmas – 40 līdz 50 kapeikas par mārciņu. Tiem, kuri saņem maizi par minimālo maksu vai nevar atļauties apmaksāt šo, jāsaņem īpaša cena. Lauku apriņķos milti jāpārdod cilvēkiem maizes cepšanai mājās, kas tiks kontrolēts, veicot visu personu uzskaiti izdales centrā. Milti kā tādi netiks pārdoti iedzīvotājiem pilsētās.

Cenas Liepājā: Kā pārtikas maksas piemēru pievedīšu šādas brīvā tirgus cenas Liepājā:

Milti, baltie 5,00 markas par mārciņu (krievu)³⁵

rudzu 3,60

Maize, baltā 6,00

rupjā 4,00

Bekons 24,00

Sviests 30,00

Kartupeļi 1,50

Gaļa 8,00

Cūkgaļa 16,00

Olas 1,40 katra.

Tomēr šodien es uzzināju, ka amerikāņu pārtikas krājumu ierašanās rezultātā dažu produktu cenas jau ir kritušās par piecdesmit procentiem, sevišķi baltmaizes un miltu. Laikrakstos šis fakts ir atzīmēts.

Izdalīšana uzsākta: Šodien desmit vagoni ar “Lake Wimico” atvestajiem miltiem tika nosūtīti uz Jelgavu sadalīšanai starp trīs pilsētām – Jelgavu, Tukumu un Sloku. Šie milti jāpārdod visu triju vietu pilsētu valdēm par 50 kapeikām (1 marka) mārciņā. Tālāk tiem jābūt izsniegtiem izvēlētām pilsētas maizes ceptuvēm, kurām jāizgatavo no 100 mārciņām miltu 135 mārciņas maizes. Savukārt šī maize jāpārdod par šādām cenām četru mārciņu apmērā personai nedēļā:

50 kapeikas par mārciņu bagātajiem

50 “ “ “ vidusšķirai

30 “ “ “ trūcīgajiem

Par brīvu tiem, kas par brīvu to saņēmuši pirms tam.

Visam tam jānotiek apgādības ministra pārstāvja pārraudzībā maizes kartīšu sistēmas ietvaros.

Šobrīd lielākā nepieciešamība šķiet taukvielu atsūtīšana, jo lielākajā daļā vietu šeit ir to pilnīgs trūkums jau gandrīz trīs gadus. Vācu karaspēka rekvizīcijas ļoti smagi gūlās uz iedzīvotājiem, turklāt Latvijas valdība bija spiesta izdarīt noteiktas rekvizīcijas pati savai armijai. [...] Amerikāņu miltu ierašanās ir radījusi krietni lielu priecīgu satraukumu, un tam nav iespajds

vienīgi uz cenām, bet arī liels morāls efekts uz valsti. Tiek cerēts, ka šim drīzumā sekos nākamie sūtījumi.

Avots: *HIA*, ARA, EU, 337-4, without pagination.

3. dokuments

Dž. Heringtona ziņojums par pārtikas stāvokli Liepājas pilsētā. Liepāja, 1919. gada 12. aprīlī

Libau has a population of about 72 000. At the present time about 12 000 people are being cared for in some way by the city. This is being done by means of four food kitchens where meals are served. One kitchen is run by the Jews and I was not able to gather much information about it; two are being run by the city for the very poor where some 10 500 people are fed daily; and one is run for the so-called middleclass people who pay a small sum for the food they receive. These are run by the card system, and in the two kitchens, while others receive their food handed-out and take it to their homes. Up until the first of April there were also 2000 refugees who were taken care of by the city, but owing to an idea that these people should be stimulated to go out into the country and commence the working of the land, they are at present receiving no aid at all. I could not find out how these people were living.

There are ten hospitals which are badly in need of food, especially flour, fats, and milk.

At the present time there is practically no work of any kind in Libau. All industries are closed on account of the lack of coal, and I was told that a large iron-foundry which normally employs about 2000 people, has enough raw material to start running, but has no fuel. It was said that there are over 12 000 men who are out of work.

Bread has been distributed on the ration system, three pounds per week per person and sold at 13 to 15 kopecks

(30 pfenings) a pound. This is dark bread as there is no white bread to be distributed under the ration system. It is proposed now to increase the amount to four pounds per week, at the following prices:

White bread	60 kopecks	per	pound	to	rich
	50	”	“	“	to the middle class
	30	”	“	“	to the poor

Dark bread 14 kopecks per pound

Some will be given free

(a kopeck is worth 2 pfennigs)

The prices in the open market are as follows:

[...]

All this food, or particularly all, comes from Lithuania. The greatest need seems to be for fats as the prices are prohibitive for the average person here. The next greatest need is flour and then milk for children and hospitals. I tried to find out the weekly requirements, but only succeeded in obtaining a statement that about 100 tons of flour were needed weekly for the city of Libau.

[...]

Tulkojums

Liepājā ir apmēram 72 000 iedzīvotāju.³⁶ Pašlaik apmēram 12 000 kaut kādā veidā aprūpē pilsēta. Tas tiek darīts ar četri pārtikas virtuvju palīdzību, kur tiek izsniegts ēdiens. Vienu virtuvi vada ebreji, un es nevarēju iegūt par to daudz informācijas; divas ļoti trūcīgajiem domātās vada pilsēta, un tajās kādi 10 500 cilvēki tiek ēdināti katru dienu; un viena darbojas priekš tā sauktās vidusšķiras, kas maksā nelielu summu par saņemto pārtiku. Tajās darbojas kartīšu sistēma, un divās virtuvēs, bet pārējie saņem savu pārtiku uz rokām un paņem uz mājām. Līdz pat 1. aprīlim pilsētas palīdzību saņēma arī 2000 bēgļi, bet, pateicoties idejai, ka šie cilvēki jānudina doties uz laukiem un uzsākt darbu lauksaimniecībā, viņi šobrīd vis-

pār nesaņem nekādu palīdzību. Es nevarēju noskaidrot, kā šie cilvēki dzīvo.

Pilsētā ir desmit slimnīcas, kurās ļoti trūkst pārtikas, sevišķi miltu, taukvielu un piena.

Šobrīd Liepājā praktiski nav iespējams atrast jebkāda veida darbu. Visi rūpniecības uzņēmumi ir slēgti ogļu trūkuma dēļ, un man tika stāstīts, ka lielajam dzelzs uzņēmumam, kas normālos apstākļos nodarbina apmēram 2000 cilvēkus, ir pietiekami izejvielu, lai uzsāktu darbu, taču nav degvielas. Saka, ka pilsētā ir vairāk nekā 12 000 vīriešu bez darba.

Maize tiek izsniegta uz devu sistēmas pamata, trīs mārciņas katru nedēļu personai tiek pārdotas par 13–15 kapeikām (30 feniņi) mārciņā. Šī ir rupjmaize, jo nav baltmaizes, ko varētu izsniegt devu sistēmas ietvaros. Tiek piedāvāts palielināt daudzumu līdz četrām mārciņām nedēļā par šādām cenām:

Baltmaize 60 kapeikas par mārciņu bagātajiem				
50	”	“	“	vidusšķirai
30	”	“	“	nabadzīgajiem

Rupjmaize 14 kapeikas par mārciņu

Daži saņems par brīvu

(kapeika ir 2 feniņus vērtā)

Cenas brīvajā tirgū ir šādas:

[..]³⁷

Visa vai praktiski visa šī pārtika nāk no Lietuvas. Lielākā vajadzība, šķiet, ir pēc taukvielām, jo cenas vienkāršam cilvēkam šeit ir neiespējamās. Nākamā lielā vajadzība ir pēc miltiem un tad piena bērniem un slimnīcām. Es mēģināju noskaidrot, cik nepieciešams nedēļā, taču man izdevās vienīgi saņemt paziņojumu, ka vajag apmēram 100 tonnas miltu nedēļā Liepājas pilsētai.

[..]

Avots: HIA, ARA, EU, 337-4, without pagination.

4. *dokuments***Dž. Heringtona ziņojums par Liepājas sabiedrisko virtuvju apmeklējumu. Liepāja, 1919. gada 15. aprīlī**

There are at the present time four kitchens for the feeding of poor; two are for the utterly destitute, where the food is given away free, one for so called better class of people who are able to pay a small sum for their food, and the fourth is a Jewish kitchen which is run in connection with Jewish home. Yesterday I made an inspection of all four and found the conditions to be above complaint in every case.

I first visited a kitchen where the food is given away, and as it was an exact duplicate of the other, description of this will cover both.

Each day an average of 6150 meals is served here. The meals [are] being given out to holders of cards. These cards are good for one month and each day, as the holder comes for a meal, the ticket is punched by one of the men in charge. The meal consisted of soup and bread. The daily ration of bread per person is at present 200 grams, which will be increased shortly owing to the arrival of flour. The soup varies each day, there being four kinds – Cabbage, Potato, Barley and Pea. To this is added about 70 grams of meat – bones with a little meat on them – for about 6000 persons. As an example of the nature of this soup, I inquired as to the soup that was given out at the time and found it to be made as follows:

5	poods,	35	pounds	Bones and Trimmings
83	“			Potatoes
4	“	30	“	Barley
15	“			Flour
4	“	20	“	Salt
				½ pound Pepper

This was served to 6200 people.

Most of the people carry the food away to be eaten at home, but there are a small proportion who eat in the building and for this purpose a separate room is provided. Every day there are sent from this kitchen to the schools 345 breakfasts for children, the breakfasts being the same food as is given out later. Also a few meals are sold to the holders of free cards at twenty Kopecks each. The money for the support of this institution is given by the city, and a little is given by charitable subscription.

The kitchen is scrupulously clean. There seemed to be no confusion or disorder and everything showed signs of good management. An excellent system of bookkeeping was in use, so that it was possible at a glance to see how much food had been used and how many meals had been served at any given time. The kitchen was under the direction of man who was apparently very capable. I was told they were also feeding about 200 refugees daily.

From here we went to the other free kitchen which was a replica of the first one, both in the management and system of operation. Here they were feeding an average of 6000 people daily. This was also very clean, orderly and well run.

The kitchen for the better class, who paid for their meals, was then visited. This is run very much like an ordinary restaurant, with two large dining rooms and a kitchen, and two rooms below where such food as is left over is sold to the poor for twenty kopecks per meal, the price being eighty kopecks. Monthly books of tickets are also sold whereby the price is reduced to seventy kopecks per meal. Each day dinner and supper is served, the average number being 2350 for the noon meal, and 2300 for the evening meal. The noon meal consists of soup and potatoes, the soup being made from barley, flour, cabbage, a little meat, and potatoes; also coffee made from barley is given. The evening meal is composed of potatoes and either fish or meat. At noon there is sometimes given also a sort of mush made from barley.

The kitchen, storehouses, and dining rooms were all very clean and well managed. There are about eighty people employed here. There was no confusion here, and except for the line waiting to buy tickets from the cashier, there seemed to be no waiting to be served. The food supplies are given by the city and the money collected goes to defray the expenses of running this place.

The Jewish kitchen was closed on account of the holiday season, but we were able to examine it. It is small but clean, and is run in connection with Jewish home. Here are fed about 800 to 900 people daily, 300 meals given away and the balance sold at twenty kopecks each. The food is obtained from the city also.

In these four kitchens are taken care of about 18 000 people a day. They are apparently excellent institutions and will be able to do even better than at present if the food supply can be increased. Estimating the total population of Libau at 60000, with refugees coming in every day, it can be seen what a large proportion of the inhabitants are dependent on the city for aid.

Tulkojums

Liepājā pašlaik ir četras virtuves trūcīgo iedzīvotāju ēdināšanai; divas domātas pavisam nabadzīgajiem, kur pārtika tiek izsniegta promnešanai, viena – tā sauktajai tautas labākajai daļai, kas spēj samaksāt par savu ēdienu nelielu summu, un ceturtā ir ebreju virtuve, ko vada sadarbībā ar Ebreju namu. Vakar es inspicēju visas četras virtuves un konstatēju visos gadījumos nevainojamu situāciju.

Vispirms es apmeklēju virtuvi, kurā ēdiens tiek izsniegts līdznešanai, un tā bija precīza kopija otrajai, tāpēc šīs virtuves apraksts attiecas uz abām.

Katru dienu šeit tiek izsniegtas vidēji 6150 devas. Ēdiens tiek dots kartīšu īpašniekiem. Kartītes ir derīgas vienu mēnesi, un

katru dienu, kad īpašnieks ierodas pēc ēdiena, viens no vīriem, kas iestādi vada, iespiež kartītē caurumus. Ēdienā ietilpst zupa un maize. Pašlaik dienas maizes deva personai ir 200 grammi, kas drīzumā tiks palielināta sakarā ar miltu atvešanu. Zupa katru dienu atšķiras, šeit ir četri veidi – kāpostu, kartupeļu, miežu un pupu. Tai tiek pievienoti apmēram 70 grammi gaļas – kauli ar nedaudz gaļas uz tiem – apmēram 6000 personām. Lai saprastu, piemēram, šīs zupas raksturu, es pieprasīju datus par šajā laikā izsniegto zupu un konstatēju, ka tā izgatavota šādi:

	5	pudi, ³⁸	35	mārčiņas	kaulu	un	[gaļas]	atgriezum
83	“							kartupeļu
4	“	30	“					miežu
15	“							miltu
4	“	20	“					sāls

½ mārčiņa piparu

Šī zupa tika pasniegta 6200 cilvēkiem.

Lielākā daļa cilvēku aiznesa pārtiku projām, lai apēstu mājās, taču bija nedaudzi, kas ēda uz vietas, un šim nolūkam ir izveidota atsevišķa istaba. Katru dienu no šejienes uz skolām tiek nosūtītas 345 brokastu devas bērniem, un tās ir tā pati pārtika, kādu šeit izsniedz vēlāk. Tāpat dažas devas tiek pārdotas brīvo kartīšu īpašniekiem par 20 kapeikām katra. Naudu šīs iestādes atbalstam dod pilsēta un nelielu daudzumu dod labdarības iemaksas.

Virtuve ir ārkārtīgi tīra. Nebija apjukuma vai nekārtības un viss demonstrēja labas vadības ainu. Tiek izmantota lieliska gramatvedības sistēma, tāpēc uzreiz iespējams redzēt, cik daudz pārtikas izmantots un cik devu izsniegts jebkurā konkrētā laikā. Virtuve atrodas acīmredzami ļoti spējīga vīra vadībā. Man stāstīja, ka virtuve ēdināja arī līdz 200 bēgļu dienā.

No šejienes mēs devāmies uz otru brīvo virtuvi, kas bija pirmās kopija gan vadības, gan darbības pamatprincipu sistēmas ziņā. Šeit tika ēdināti vidēji 6000 cilvēki dienā. Arī šeit bija ļoti tīri, kārtīgi un virtuve tika labi vadīta.

Tad mēs apmeklējām virtuvi labākajai šķirai, kas maksā par savu ēdienu. Tā tiek vadīta lielā mērā kā vienkāršs restorāns, ar divām lielām ēdamtelpām un virtuvi, kā arī divām istabām zemāk, kur tas ēdiens, kas palicis pāri, tiek pārdots nabadzīgajiem par divdesmit kapeikām par devu, kamēr devas cena ir astoņdesmit kapeikas. Tiek pārdotas arī mēneša kartīšu grāmatīņas, turklāt cena ir samazināta līdz septiņdesmit kapeikām par devu. Katru dienu tiek pasniegtas pusdienas un vakariņas, vidēji esot 2350 apmeklētājiem pusdienās un 2300 vakariņās. Pusdienu ēdienā ietilpst zupa un kartupeļi, zupa gatavota no miežiem, miltiem, kāpostiem, nedaudz gaļas un kartupeļiem; tāpat tiek pasniegta kafija no miežiem. Vakariņu ēdienā ietilpst kartupeļi un vai nu zivs, vai gaļa. Pusdienās dažkārt tiek dots arī putras paveids no miežiem.

Virtuve, noliktavas, ēdamistabas bija visas ļoti tīras un labi vadītas. Šeit tiek nodarbināti apmēram astoņdesmit cilvēki. Tur nebija vērojams apjukums, izskatījās, ka, izņemot rindu pēc kartītēm pie kasiera, nebija jāgaida, lai saņemtu ēdienu. Pārtikas krājumus dod pilsēta, un iegūtā nauda aiziet šīs vietas vadīšanas izmaksu atvieglošanai.

Ebreju virtuve bija slēgta brīvdienu dēļ, taču mēs varējām to aplūkot. Tā ir neliela, bet tīra, un tā tiek vadīta saistībā ar Ebreju namu. Šeit tiek ēdināti no 800 līdz 900 cilvēkiem dienā, 300 devas tiek izdotas līdznešanai, bet pārpalikumi pārdoti par 20 kapeikām deva. Pārtiku arī saņem no pilsētas.

Šajās četrās virtuvēs atbalsts tiek sniegts apmēram 18 000 cilvēkiem dienā. Tās ir acīmredzami lieliskas iestādes un spēs strādāt pat labāk nekā pašlaik, ja tiks palielināti pārtikas krājumi. Rēķinot Liepājas iedzīvotāju skaitu uz 60 000, ar bēgļiem, kas ienāk katru dienu, ir redzams, cik liels iedzīvotāju īpatsvars ir atkarīgs no pilsētas sniegtās palīdzības.

Avots: *HIA*, ARA, EU, 337-4, without pagination.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Sīkāk par minēto darbību un vispārējo situāciju sk.: Ēriks Jēkabsons (2017). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ² Džordžs Heringtons (*Harrington*), ASV armijas 2. leitnants, 1919. gada pavasarī–vasarā Amerikas Palīdzības administrācijas misijas loceklis Baltijas valstīs.
- ³ Vorviks Grīns (*Greene*; 1879–1929), ASV armijas pulkvežleitnants, 1919. gada aprīlī–augustā Miera sarunu delegācijas misijas vadītājs Latvijā, Igaunijā un Lietuvā.
- ⁴ Kārlis Ulmanis (1877–1942), Latvijas valstsvīrs, 1918.–1921. gadā Pagaidu valdības Ministru prezidents.
- ⁵ K. Ulmanis 1909. gadā beidzis Nebraskas Universitāti Linkolnā, iegūstot lauksaimniecības bakalaura grādu.
- ⁶ S. R. Riiss (*Riis*), ASV armijas leitnants, ARA misijas loceklis.
- ⁷ O. Kinens vadīja Lielbritānijas Militāro misiju, šajā laikā Politiskās misijas vēl Liepājā nebija.
- ⁸ Ostins (pilnā vārdā Augustīns) Henrijs Kinens (*Keenan*; 1887–1957), Lielbritānijas Militārās misijas Baltijas valstīs vadītājs 1919. gada martā – vasarā, pēc tam vadītāja vietnieks.
- ⁹ Valters Kovans (*Cowan*; 1871–1956), Lielbritānijas kara flotes kontradmirālis (no 1927. gada – admirālis), no 1919. gada 6. janvāra britu kara flotes spēku Baltijas jūrā komandieris.
- ¹⁰ Jānis Blumbergs (1886–1941), valstsvīrs. 1919. gada martā–jūlijā, 1919. gada decembrī – 1920. gada jūnijā apgādības ministrs, vēlāk citos atbildīgos amatos.
- ¹¹ Laikrakstā “Sargs” 10. aprīlī titullapā zem nosaukuma “Maize no Sabiedrotiem klāt! Thanks!” tika iespiesti daži teikumi angļu valodā ar pateicības vārdiem.
- ¹² Viljams Grouvs (*Grove*; 1872–1952), ASV armijas pulkvežleitnants. 1919. gadā Amerikas Palīdzības administrācijas misijas vadītājs Polijā, kam darbības pirmajā posmā pakļāvās arī misija Baltijas valstīs.
- ¹³ Pēteris Treijs (1883–1938), tālbraucēju kapteinis.
- ¹⁴ Dobs Valters Brūkingss (*Brookings*; 1873–1950), ASV armijas majors. 1919. gada aprīlī–maijā Amerikas Palīdzības administrācijas misijas vadītāja vietas izpildītājs Baltijas valstīs.
- ¹⁵ Džons Holisters (*Hollister*), ASV armijas kapteinis. 1919. gada aprīlī – vasarā Amerikas Palīdzības administrācijas misijas loceklis Baltijas valstīs, apakšsekcijas vadītājs Kauņā, Lietuvā.
- ¹⁶ Sloka nebija aprinča centrs.
- ¹⁷ Pēc iepazīšanās ar virtuvju darbu Dž. Heringtons atzina, ka minētā amatpersona strādā labi.

- ¹⁸ Liepājas pilsētas galva bija sociāldemokrāts Ansis Buševics (1878–1942).
¹⁹ Sk. 4. dokumentu.
- ²⁰ Domāta V. Grīna vadītā misija.
- ²¹ Domāta V. Grīna vadītā misija.
- ²² Miķelis Valters (1874–1968), jurists, valstsvīrs. 1918. gada novembrī – 1919. gada jūlijā Pagaidu valdības iekšlietu ministrs.
- ²³ Jādomā, tas ir Pēteris Oliņš (1890–1962), virsnieks, vēlāk diplomāts. 1918. gada decembrī – 1919. gada oktobrī strādāja Valsts kancelejā.
- ²⁴ Tā dokumenta oriģinālā, acīmredzot dokumenta autors šeit domājis rupju izteicienu “fuck off”, kas šajā gadījumā uztverams kā “nost ar vāciešiem”.
- ²⁵ Rīdigers fon der Golcs (*von der Goltz*; 1865–1946), Vācijas armijas ģenerālmajors. 1919. gadā 6. rezerves korpusa komandieris Latvijā un Lietuvā.
- ²⁶ Ernests Džons Daulijs (*Dawley*; 1886–1973), ASV armijas virsnieks. 1919. gadā ASV delegācijas Miera konferencē misijas Baltijas valstīs vadītāja vietnieks, pulkvežleitnants, vēlāk ģenerālmajors.
- ²⁷ Dzelzeļa stacijā tika mēģināts apcietināt Latvijas Apsardzības ministrijas Ģenerālštāba priekšnieku ģenerāli Augustu Misiņu, ko amerikāņi nepieļāva.
- ²⁸ Neliela Lietuvas armijas karavīru vienība Liepājā atradās saskaņā ar Latvijas un Lietuvas 1919. gada 1. marta līgumu, kas paredzēja Lietuvas kravu tranzītu cauri Liepājas ostai.
- ²⁹ Acīmredzot runa ir par Vācijas armijas 6. rezerves korpusa komandieri un Liepājas gubernatoru R. fon der Golcu.
- ³⁰ Runa ir par iecerēto, bet eventuālo dalībnieku atteikšanās dēļ nerealizēto direktoriju.
- ³¹ Oskars Borkovskis (*Borkowsky*; 1872–1945), vācbaltiešu jurists, politiķis. No 1918. gada Liepājas apgabaltiesas prokurors, pēc 16. aprīļa apvērsuma izveidotā t.s. Borkovska kabineta vadītājs līdz A. Niedras valdības darba sākumam maijā.
- ³² Šeit ir runa par no boļševikiem atbrīvoto Latvijas teritorijas daļu.
- ³³ 1919. gadā esošo pārtikas apgādes sistēmu Liepājā 1915. gada vasarā bija ieviesušas vācu okupācijas iestādes, un tajā sekmīgi darbojās arī sabiedriskās virtuves.
- ³⁴ Ar vārdu “apriņķis” (*district*) šeit saprasts zināms apgabals, kam nav obligāti jābūt konkrētai administratīvā dalījuma vienībai – apriņķim.
- ³⁵ Krievijas mārciņa – 409,5 grammi.
- ³⁶ 1914. gadā Liepājā bija 94 tūkstoši, 1920. gada jūnijā – 51,5 tūkstoši iedzīvotāju. 1919. gada pavasarī šis skaitlis noteikti bija nedaudz mazāks.
- ³⁷ Dokumenta autors šeit atkārtoti 2. dokumentā iekļauto informāciju par cenām brīvajā tirgū Liepājā.
- ³⁸ Puds – 16,38 kilogrami.

ZINĀTNES DZĪVE

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.06>

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBĪBU 2019. GADĀ

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtam (LU LVI) aizvadītais 2019. gads zinātniskā darba jomā bija rosīgs ieskrējiena gads, veicot avotu apzināšanu un pirmo rezultātu aprobēšanu zinātniskās publikācijās un starptautiskos zinātniskos forumos, 2018. gada nogalē uzsāktajos Latvijas Zinātnes padomes (LZP) fundamentālo un lietišķo pētījumu projektos (FLPP) un Valsts pētījumu programmas (VPP) projektā. Administratīvajā jomā tas bija institūta iekšējo problēmu apzināšanās gads, skarot tādus jautājumus kā finansējuma racionāls izmantojums, zinātniskā personāla kvalifikācijas atbilstība akadēmiskajiem amatiem, kop-sakarība starp finansējumu un iespēju tapt ievēlētam akadēmiskā amatā u.tml. Aktualitāti nebija zaudējusi visām humanitārajām zinātnēm sā-pīgā izšķiršanās starp sabiedrības intereses apmierināšanu pēc noteiktu tēmu izpētes un zinātnisko pētījumu publicēšanas latviešu valodā, no vienas puses, un finansējuma devēju prasībām pēc izcilības – starptau-tiskas sadarbības, publikācijām Scopus un WoS datubāzēs indeksētos, daudzkārt citētos izdevumos un rezultatīvas dalības projektu pieteiku konkursos, no otras puses.

Vadot institūta darbību atbilstoši LU Attīstības stratēģijā 2016.–2020. gadam izvirzītajiem uzdevumiem, personālvadības politikai un LU LVI Nolikumā noteiktajiem mērķiem, 2019. gadā četras sēdes (28. janvāris, 23. aprīlis, 14. oktobris un 13. decembris) aizvadīja LU LVI Zinātniskā padome priekšsēdētāja Gunta Gerharda vadībā un LU LVI direktors Guntis Zemītis sasauca trīs (12. marts, 24. aprīlis, 20. decembris) institūta darbinieku pilnsapulces. Zinātniskās padomes sēdēs apstiprinātas vakances un deleģēti darba uzdevumi akadēmisko amatu pretendentiem, rīkoti semināri un vēlēšanas, pārrunāti aktuāli institūta darbības un zinātnes politikas jautājumi, analizēta institūta izdevumu – *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* (LVIŽ) un *Arheoloģija un etnogrāfija* līdzšinēja darbība un nākotnes uzdevumi. LU LVI pilnsapulcēs darbinieki iepazīstināti ar aktualitātēm institūtā, Latvijas Universitātē un pār-runāti ar zinātniskās darbības administratīvo pusi saistīti jautājumi – komandējumu pieteikšanas un apmaksas kārtība, stundu tabeļu aizpildīšana LUIS u.tml. 2019. gadā dažādos statusos – pamatdarbā, blakusdarbā un papildus darbā LU LVI ir strādājušas 82 personas, starp

tām – 41 jeb 50% ar doktora grādu, 17 jeb 21% doktoranti un doktora grāda pretendenti. Institutā nodarbināti 8 doktoranti, kas paralēli studijām LU LVI vadošo pētnieku uzraudzībā veic pētījumus gan VPP, gan LZP FLPP, gan LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta ietvaros. Starp visiem 2019. gadā nodarbinātajiem 51 bijis pamatdarbā, pārējie – blakus vai papildus darbā uz projektu īstenošanas laiku.

Pārskata periodā institūtā strādāja 25 vadošie pētnieki (17 – vēlēti LU LVI), 13 pētnieki (12 – vēlēti LU LVI), 17 zinātniskie asistenti (14 – vēlēti LU LVI), 7 krātuvju darbinieki (vadītāji un krājuma glabātāji), 4 administrācijas pārstāvji un 21 citos amatos strādājošais (pienākumu izpildītāji, vieszinātnieki, eksperti, redaktori u.c.). Starp institūta darbiniekiem 38 bija vecumā līdz 40 gadiem (vecumā līdz 30 gadiem – 17 darbinieki), 31 – vecumā starp 41 un 60 gadiem un 13 – vecāki par 64 gadiem. LU LVI strādāja 47 sievietes un 35 vīrieši.

2019. gadā 10 institūta darbiniekiem – Valdim Bērziņam, Anitai Čerpinskai, Guntim Gerhardam, Ērikam Jēkabsonam, Anetei Karlsonai, Inetai Lipšai, Ievai Osei, Ievai Pigoznei, Andrejam Vaskam un Gunitai Zariņai bija LZP eksperta tiesības. 2019. gadā Gunita Zariņa ievēlēja LZP Humanitāro un mākslas zinātņu ekspertu padomē.

2019. gadā amatā ievēlēšanas termiņš beidzās sešiem vadošajiem pētniekiem un diviem pētniekiem. Ņemot vērā amata vietas uzturēšanai nepieciešamo finansējumu un projektu vadītāju ieteikumus, kā arī izvērtējot līdz šim paveiktā darba kvalitatīvos un kvantitatīvos rādītājus, institūta direktors vērsās pie Zinātnes padomes ar lūgumu izsludināt divas vadošā pētnieka amata vakances, trīs pētnieka amata vakances un vienu zinātniskā asistenta amata vakanci vēstures un arheoloģijas nozarē. Rezultātā atbilstoši LU apstiprinātajai vēlēšanu procedūrai institūtā vadošā pētnieka amatā nākamajos sešus gadus turpinās strādāt Ineta Lipša un Guntis Zemītis, pētnieka amatā – Kristīne Beķere, Ilze Boldāne-Zeļenkova un Aija Jansone, zinātniskā asistenta amatā – Eduards Plankājs. 2019. gadā LU LVI darbinieki institūtā realizēto projektu ietvaros un ārpus tiem¹ ir publicējuši 61 zinātnisku rakstu, 10 no tiem publicēti izdevumos, kas indeksēti Scopus un WoS datubāzēs. Tāpat publicētas 42 tēzes. LU LVI darbinieki ir sagatavojuši 34 šķirklus *Latvijas Nacionālajai enciklopēdijai* un izdevumam *The Palgrave Handbook of Conflict and History Education in the Post-Cold War Era*. 2019. gadā

¹ Tai skaitā izdotie darbi, kas sagatavoti projektos, kas beigušies 2018. gadā, vai kuri izdoti darbiniekiem kā LU LVI pārstāvjiem, iesaistoties ārpus institūta īstenotu projektu realizēšanā.

1. att. “2018. gada sasniegumu zinātnē” balvu pasniegšanas ceremonijā, saņemot Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidenta Atzinības rakstu, 2019. gada 8. februārī. No kreisās: LU LVI vadošie pētnieki Andrejs Vasks un Gunita Zariņa, LZA viceprezidenti Andrejs Krasņikovs un Andrejs Ērglis. Jāņa Brenča foto

publicēti vismaz 23 cita veida raksti – zinātniski pārskati, recenzijas, ievadi zinātniskiem rakstu krājumiem u.tml.

2019. gadā kopumā LU LVI rikojis un/vai piedalījies 13 konferenču un semināru organizēšanā, bet institūta darbinieki sagatavojuši un nolasijuši 125 referātus, 110 no tiem – starptautiskās konferencēs. Pārskata periodā notika vairāki nozīmīgi humanitāro un sociālo zinātņu kongresi – Eiropas arheologu asociācijas (*European Association of Archaeologists* – EAA) ikgadējā (25.) konference Bernē, Baltijas studiju konference Gdaņskā Polijā, Starptautiskās etnologu un folkloristu biedrības (SIEF) kongress Santjago de Kompostelā Spānijā u.c., kuros institūta zinātnieki, pildot īstenoto projektu uzdevumus, piedalījās ar ziņojumiem un pārstāvēja LU. Starptautiskajās konferencēs nolasītie ziņojumi tēžu (kongresu timekļvietnes, atsevišķi drukāti izdevumi, elektroniskās publikācijas) vai konferenču apskata (LVIŽ) veidolā ir publiski pieejami.

2019. gadā LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves darbinieks Aigars Vāvere LU Vēstures un filozofijas fakultātē aizstāvēja bakalaura darbu “Apbedīšanas tradīcijas DR Latvijas teritorijā 1.–7. gadsimtā” un viņam tika piešķirts bakalaura grāds (*Bc. hist.*) vēsturē.

Aplūkojamā gada griezumā turpinājās divi ERAF projekti – **“Apbedījuma vides mikrobioma nozīme biomolekulārajā arheoloģijā un senās tuberkulozes izpētes procesos”** (vadītājs Guntis Gerhards) un **“Apģērba attīstība Latgalē 19. gs.”** (pēcdoktorantūras projekts, vadītāja Ieva Pigozne). Atbilstoši plānotajam abos projektos publicēts pa vienam zinātniskam rakstam WoS un Scopus datubāzēs indeksētos izdevumos, pētījumu rezultāti aprobēti septiņās (4+3) starptautiskās konferencēs (Latvijā, Lietuvā, Polijā) un publisku lekciju veidā sabiedrība informēta par tajos paveikto.

2019. gadā turpinājās darbs LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojektā **“Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām”** (lēmums par tā turpināšanu pieņemts LU LVI Zinātniskās padomes 28. janvāra sēdē). Darbs šajā projektā rezultējies ar trim publicētiem rakstiem WoS un Scopus datubāzēs indeksētos izdevumos, daļību >36 starptautiskos zinātnieku forumos (Itālijā, Lielbritānijā, Nīderlandē, Šveicē, Vācijā, Zviedrijā un citviet) un septiņās nacionālas nozīmes konferencēs (Rīgā, Salaspilī un Valmierā). LU Bāzes finansējuma projekta ietvaros Aija Jansone augustā atradās etnogrāfiskajā ekspedīcijā Sēlijā, kur vāca materiālus par tēmu “Tekstiliju vēsture Latvijā 20. gs.”. Projekta vājš punkts – aizstāvēto promocijas darbu trūkums, kas ir viens no kritērijiem bāzes finansējuma piešķirumam. LU 78. konferences ietvaros rīkotajā plenārsēdē “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija”, kurā par paveikto atskaitījās visi šī prioritārā virziena projektu vadītāji, minētā jautājuma kontekstā Guntis Gerhards ieteica atļaut maksāt snieguma finansējumu darbiniekiem arī 2–3 gadus pēc doktorantūras pabeigšanas, lai materiāli stimulētu doktora grāda pretendētus novest līdz aizstāvībai promocijas darbus.

Sparīgi ritējis darbs VPP projektā **“Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturisku lūzumu posmos”**, kas īstenots sadarbībā ar Daugavpils Universitātes (DU) vēsturniekiem un studentiem. Atbilstoši projekta iecerēm strādāts gan pie rīcībpolitikas ieteikumiem, gan sadarbības veicināšanas ar sabiedrību, gan zinātnisko publikāciju (publicēta 31, t.sk. 3 – WoS un Scopus) un zinātnisku rakstu krājumu (3) sagatavošanas un pētījumu rezultātu aprobēšanas starptautiskās (27 – Austrija, Baltkrievija, Grieķija, Lietuva, Polija, Šveice, Vācija u.c.) un nacionālas nozīmes (4 – Rīga, Valmiera) konferencēs. Gada

2. att. Diskusija “Tautastērps mūsdienās un tā attīstības perspektīva” LU Dabas mājā Magnum auditorijā 2019. gada 23. martā. Runā LU LVI vadošā pētniece Aija Jansone. Māras Karlsones foto

sākumā sadarbībā ar Kultūras ministrijas pakļautības iestādi – Nacionālo kultūras mantojuma centru rīkotajā diskusijā par tēmu “Tautastērps mūsdienās un tā attīstības perspektīva” tika spriests, vai mūsdienās nepieciešams nospraust robežas tautastērpu valkātājiem. Iniciatīvas autore – LU LVI vadošā pētniece Anete Karlsonē. 2019. gada nogalē – 29. novembrī, noslēdzot sadarbības līgumu ar Valmieras muzeju, turpināta iepriekšējā VPP Letonika uzsāktā prakse – Valmieras muzejā rīkot konferenci jaunākajiem kolēģiem “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi: V” un sākts darbs pie nākamās – šoreiz starptautiskas – konferences koncepta izstrādes. Šī gada konferencē ar referātiem piedalījās 21 maģistra vai doktora studiju programmas students no DU, LU, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas, Latvijas Mākslas akadēmijas u.c. LU Repozitorijā publicēts konferences tēžu krājums un sagatavots LU akadēmiskās attīstības projekts iepriekš anonīmi recenzējamā konferences rakstu krājuma izdošanai. Projekta ietvaros notikusi sadarbība ar LR Saeimas Sabiedrisko attiecību nodaļu, J. Čakstes dzimtu un fondu “J. Čakstes māja” pirmajam Latvijas Valsts prezidentam veltītās izstādes

(13.–27. septembris, LR Saeima) sagatavošanā, kā arī ar Latvijas Okupācijas muzeju, organizējot starptautisku konferenci “Pēckara bruņotā pretošanās Baltijas valstīs un Polijā: Cīņa par brīvību” (19. septembris, LU).

2019. gadā noritēja darbs piecu institūtā īstenoto LZP FLPP ietvaros.

Projektā “**Cilvēks dinamiskā ainavā: Latvijas piejūras smiltāju biogrāfija**” (2018–2021, vadītājs Valdis Bērziņš) LU LVI pētnieku grupa koncentrējās uz avotu apzināšanu un izpēti gan Latvijas un ārvalstu atmiņu institūcijās, gan lauka pētījumos. 2019. gada aprīlī projekta izpildītāji devās kokogļu uzkalniņu apzināšanā Kurzemē, Engures apkārtnē, bet maija nogalē veica arheoloģiskos izrakumus kokogļu uzkalniņa vietā Apšuciemā (izrakumu vadītāja Elīna Guščika). Vasarā Ventspils novada piejūras teritorijā – Užavas, Staldzenes un Liepenes apkārtnē – tika vākti dendrohronoloģiskie paraugi no stāvkrastā atskaloziem vēsturiskiem priežu stumbriem (vadītājs Māris Zunde) un pētītas senās jūras krasta līnijas (vadītājs Māris Krievāns). Veikta lauka pētījumos iegūto OSL datēšanas paraugu pirmapstrāde Lundas Universitātē Zviedrijā (Edīta Kalinska-Nartiša).

Projektā “**Dzimte, dzimums un statuss dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (7.–12. gadsimts)**” (sadarbība ar Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centru, 2018–2021, vadītājs G. Gerhards) institūta pārstāvji atbilstoši projekta mērķim – pētīt apbedīšanas tradīcijas Latvijas dzelzs laikmetā (7.–12. gs.), ņemot vērā indivīda dzimti, dzimumu un statusu, izmantojot arheoloģiskās un bioarheoloģiskās izpētes metodes, kā arī stabilo izotopu un senās DNS analīzes, – strādāja ar arheoloģisko un bioarheoloģisko materiālu LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuvē un Bioarheoloģisko materiālu krātuvē, kā arī Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (LNVN), sagatavoja un iesniedza nepieciešamos paraugus datēšanai. Pārstāvēt projektā risināto tēmu, zinātnieki piedalījās trīs starptautiskās konferencēs (Baltkrievija, Lietuva, Šveice), publicējot trīs tēzes un populārzinātnisku rakstu “Zinātnes Vēstnesi”.

Projektā “**Vēstures politizācija: postfaktuālās pieejas Latvijas un Krievijas attiecībām XX gadsimtā, instrumentalizācija, izaicinājumi demokrātijai, mācības un pretlīdzekļi**” (2018–2021, vadītājs Ainārs Lerhis) 2019. gadā tika veikta pētnieciskā materiāla apzināšana, sistematizācija un klasifikācija, projekta mērķiem atbilstošu doktrīnu un teorētisko pieeju analīze, pētnieciskajā telpā jau uzkrāto zināšanu analīze. Projekta posmā norisa metodoloģiskā un teorētiskā ietvara izstrāde. Tika īstenotas vairākas zinātnes komunikācijas aktivitātes, kuru ietvaros analizēti arī vēstures politizācijas jautājumi, atsaucoties uz aktualitātēm

sabiedriski politiskās dzīves dienaskārtībā: Molotova–Ribentropa pakta 80. gadadienu, Lāčplēša dienu (apritēja bermontiādes 100. gadadiena) u.c. (A. Lerhis). Tika gatavotas publikācijas. Īstenota zinātniskās grupas kompetenču pilnveide – dalība apmācību semināros par autortiesībām un par projektu vadīšanu. Starptautiskās konferencēs piedalījās I. Grumolte-Lerhe (Seulā) un V. Valtenbergs (Rīgā, Hošiminā, Belfāstā un Vroclavā).

LU LVI vadošā pētnieka Ērika Jēkabsona vadītā projekta “**Karš un sabiedrība, 1914–1921**” (2018–2020) darba grupa atbilstoši projekta mērķim – izpētīt un analizēt, kādas sekas uz sabiedrību Latvijas teritorijā atstāja 1914.–1921. gadā notikušās karadarbības izraisītie procesi, – pārskata periodā strādāja Latvijas un ārvalstu atmiņu institūcijās – arhīvos, bibliotēkās, krātuvēs un muzejos, fiksējot radītājus, kas visuzskatāmāk ļauj konstatēt kara procesu un norišu iespaidu uz pārmaiņām sabiedrībā: iedzīvotāju skaitu un sastāvu, izmaiņas sabiedrības grupās un to savstarpējās attiecībās, bēgļu kustības iespaidu, izmaiņas sabiedrības sociālajā nodrošinājumā, dzimumu attiecībās un tradīcijās. 2019. gadā pētījuma tēma aprobēta ziņojumos deviņām starptautiskām konferencēm, vienam starptautiskam semināram un nacionālas nozīmes konferencei. Publicētas vienas tēzes un divi populārzinātniski raksti, Latvijas un ārzemju izdevumos iesniegti trīs zinātniski raksti, nolasītas 11 publiskas lekcijas.

Ar mērķi – skaidrot jaunu kultūras elementu parādīšanos, sociāl-ekonomisko procesu izmaiņas un pirmās demogrāfiskās pārejas norises bronzas laikmetā Daugavas lejtecē un to ietekmi uz iedzīvotāju sadzīvi, dzīves kvalitāti un veselību – darbojās projekta “**Sociālās transformācijas bronzas laikmetā Daugavas lejtecē**” (2018–2020) pētnieku grupa Andreja Vaska vadībā. 2019. gada ietvaros paralēli darbam ar arheoloģiskajiem un bioarheoloģiskajiem avotiem LU LVI un LNVM krātuvēs veikti datējumi un nepieciešamās analīzes. Par rezultātiem ziņots sešās starptautiskās konferencēs un nolasītas divas publiskas lekcijas. Projekta pētnieki publicējuši piecas tēzes (1 – WoS). Īstenojot projekta uzdevumus, zinātniskā asistente Dardega Legzdiņa divus mēnešus pavadīja Oksfordas Universitātes Arheoloģijas un mākslas vēstures izpētes laboratorijā (*Research Laboratory for Archeology and the History of Arts, Oxford University*), apgūstot laboratorijas darbu procesu paraugu (piem., arheoloģisko cilvēku zobu mikrogriezumi) sagatavošanu stabilo izotopu analīzēm.

2019. gadā tāpat turpināts strādāt **LU akadēmiskās attīstības ilgtermiņa saistību projektu** (AAP) ietvaros, ko īstenoja LVIZ atbildīgā

redaktore Kristīne Ante un LU LVI krātuves – Arheoloģisko materiālu krātuve (AMK, vadītāja Silvija Tilko), Bioarheoloģisko materiālu krātuve (BMK, vadītāja Gunita Zariņa) un Etnogrāfisko materiālu krātuve (EMK, vadītāja Lilita Vanaga) un Dendrochronoloģijas laboratorija (DhL, vadītājs Māris Zunde).

Pārskata periodā nodrošināta divu **LVIŽ** numuru iznākšana, sagatavots un iesniegts pieteikums žurnāla iekļaušanai Scopus datubāzē.

2019. gadā **AMK** veica šādus projekta ietvaros paredzētos darbus: apmeklētāju konsultēšana (25) un apkalpošana (67, t.sk. LU pētnieki – 19, studenti – 9, doktoranti – 5, muzeju darbinieki – 12, ēnotāji – 5, citi – 17), novadītas trīs ekskursijas, to skaitā zinātniekiem no Krievijas un Baltkrievijas. Veikta dažādos laikposmos (1945–2016) ienākušo foto-negatīvu ar kultūrvēsturisku nozīmi skenēšana, nozīmības izvērtējums un inventarizācija, digitalizētas 172 filmas jeb 6208 kadri no septiņām kolekcijām, kā arī uz lielformāta skenera digitalizēti 4169 plāni no 51 kolekcijas.

Pārskata periodā **BMK** veikta antropoloģisko kolekciju saglabāšanās pakāpes noteikšana 1310 indivīdiem un datu precizēšana. Apstrādāts – tīrīts un inventarizēts – 410 apbedījumu antropoloģiskais materiāls. Caurskatīti 7643 dzīvnieku kauli, no tiem 706 kauliem pētniecības projektu ietvaros noteikta sugu piederība. Inventarizēti 7375 dzīvnieku kauli. Sniegtas 17 konsultācijas LU studentiem un interesentiem. Krātuvi apmeklējuši 46 LU studenti, 7 LU pasniedzēji, 7 muzeju darbinieki, 18 interesenti, 5 ārzemju zinātnieki. Novadītas 11 ekskursijas LU studentiem un interesentiem, iepazīstinot ar BMK un bioarheoloģiskajiem pētījumiem. Noslēdzot sadarbības līgumu starp LU un projekta vadību, nodrošināta LU LVI BMK materiālu izmantošana un LVI pārstāvju – Ilgas Zagorskas un Gunitas Zariņas – dalība Kanādas Albertas Universitātes Baikāla arheoloģiskā projekta² realizācijā. Krātuves darbinieki ar trim referātiem piedalījušies starptautiskās un vietēja rakstura konferencēs, nolasītas trīs lekcijas LU studentiem un divas publiskas lekcijas. Par darbu krātuvē un bioarheoloģiskajiem pētījumiem sniegtas septiņas intervijas Latvijas Radio, Latvijas Televīzijā un LU izdevumam “Alma Mater”.

2019. gadā **EMK** turpināja strādāt pie materiālu digitalizēšanas, saglabātības un pieejamības sabiedrībai nodrošināšanas. Gada ietvaros sniegta 21 konsultācija, apmeklētājiem izsniegtas 2155 materiālu

² Vairāk sk. projekta tīmekļvietnē. Pieejams: <https://baikalproject.artsrn.ualberta.ca/> (skatīts 28.02.2019.).

vienības (elektroniskos skatījumus nav iespējams noteikt). EMK strādāja 13 apmeklētāji (12 Latvijas, 1 – ASV pilsonis), no tiem 6 studenti, 2 muzeju darbinieki, 5 novadpētnieki, dzimtas vēstures pētnieki no Rīgas, Rojas, Rēzeknes, ASV. Darbā ar krājumu inventarizētas (pieņemtas krājumā, krājuma papildināšana) 40 negatīvu filmas (nr. 3439–3479), 527 fotogrāfijas, zīmējumi, 329 jaunieguvumu vienības (apraksti, digitālie foto; E74 1820–2158); sakārtotas inventarizēšanai 430 rokrakstu/zīmējumu vienības; ilgstošai glabāšanai sakārtotas 84 fotonegatīvu filmas. Digitalizētas 40 negatīvu filmas (nr. 3439–3479), 527 fotogrāfijas (E73); ieskenēti 97 apdraudētie audumu paraugi (E25) un 57 attēli LVI pētnieciskajam darbam. Publicitātes jomā veikta datu papildināšana LU LVI tīmekļvietnē (jaunieguvumi); ziņojums par Latgales materiāliem EMK krājumā etnogrāfes Antoņinas Zavarinas piemiņas pasākumā Grebenščikova vecticībnieku draudzē (L. Vanaga); informācija par EMK krājuma izmantošanas iespējām LU Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju programmas studentu grupai.

LU AAP ietvaros 2019. gadā **DhL** vadītājs M. Zunde ir publicējis trīs zinātniskus rakstus (t.sk. 1 Scopus/WoS) un divas tēzes, ar veikto pētījumu rezultātiem dalījies trīs starptautiskās konferencēs (Čehija, Dānija, Polija). Laboratorijā darbs noritējis divos virzienos: 1) vēsturiskās koksnes gadskārtu mērījumu un ilggadējo hronoloģiju datu iegūšana (Kobronskansts, Rīgā, Audēju ielā 13 un Kalēju ielā 33, kvartālā starp Rīdzenes, 13. janvāra un Vaļņu ielām, Rīgas 1. slimnīcas bijušā ĀVSC ēka; Jelgavā, Vecpilsētas ielā 14; Siguldas jaunā pils u.c.) un 2) divu jauno darbinieku – studentu secīga apmācīšana dendrohronoloģisko datu iegūšanā un apstrādē.

LU LVI darbinieki pieteikuši akadēmiskās attīstības projektus ar mērķi sagatavot izdošanai zinātnisko rakstu krājumu “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi: IV” (I. Boldāne-Zeļenkova) un publikācijas Scopus/WoS indeksētos izdevumos (A. Gusačenko, E. Plankājs), kā arī segt ar dalību starptautiskās konferencēs nepieciešamos izdevumus (A. Bērziņa, A. Karlsonē).

2019. gadā divu projektu veidā piesaistīts Valsts kultūrkapitāla fonda finansējums (E. Plankājs, R. Brūzis). Projekti saistīti ar arheoloģiskā materiāla datēšanu un analīžu veikšanu zooarheoloģiskajiem paraugiem.

2019. gadā vairāki LU LVI darbinieki saņēmuši augstākos valsts apbalvojumus – vadošie pētnieki Aija Jansone un Ēriks Jēkabsons apbalvoti ar Triju Zvaigžņu ordeni, Valters Ščerbinskis – ar Atzinības krustu. Gada sākumā vēsturnieks Ainārs Lerhis saņēma Ārlietu ministrijas

3. att. LU LVI zinātniskā asistente Aiga Bērziņa uzstājas ar priekšlasījumu LU svinīgajā sanāksmē par godu valsts svētkiem. LU Mazā aula, 2019. gada 15. novembrī. Gunta Zemiša foto

Pateicības rakstu, bet Līga Lapa – LU prorektore Inas Druvietes Pateicības rakstu. Par veiksmīgu sadarbību pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņai veltītās izstādes veidošanā LR Saeimas priekšsēdētājas Ināras Mūrnieces Pateicības raksts piešķirts LU LVI direktoram Guntim Zemītim. 2019. gada nogalē Latvijas Zinātņu akadēmija nosauca gada sasniegumus zinātnē, to skaitā krājumu “Latvija: Kultūru migrācija”, kura autoru vidū ir arī LU LVI pārstāvji – Gunita Zariņa, Guntis Zemītis, Andrejs Vasks, Ieva Ose, Ēriks Jēkabsons, Ilze Boldāne-Zeļenkova.

2020. gads nāk ar jauniem izaicinājumiem un uzdevumiem, kas LU LVI paredz lielas pārmaiņas. Rudenī LU notiks humanitārās jomas starptautiskais izvērtējums, noslēgsies vairāki projektu konkursi, plānotas institūta direktora vēlēšanas, kas ietekmēs arī administratīvā korpusa sastāvu. Šogad jādefinē arī vēstures un arheoloģijas nozares turpmākās attīstības virzieni LU Attīstības stratēģijā 2021.–2025. gadam. Lai pārmaiņas vērstas uz institūta tālāku izaugsmi, izcilību zinātniskajā darbā un konstruktīvu sadarbību visos līmeņos!

Ilze Boldāne-Zeļenkova

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.07>

LATVIJAS VALSTS SIMTGADES PROGRAMMAS
PROJEKTS “LATVIJAS VALSTISKUMA IDEJAS
VĒSTURISKAIS CEĻŠ KOPĒJĀ EIROPAS KULTŪRAS
TELPĀ”

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Letonikas un Baltijas centrs sadarbībā ar Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti (LU VFF) laikā no 2017. līdz 2019. gadam īstenoja Latvijas Republikas Kultūras ministrijas finansētu projektu “*Latvijas valstiskuma idejas vēsturiskais ceļš kopējā Eiropas kultūras telpā*”. Projekta ietvaros notika piecas starptautiskas zinātniskas konferences, aptverot Latvijas vēsturi no 12. gadsimta līdz 1918. gadam – Latvijas valsts nodibināšanai.

Mūsdienu Latvijas teritorija un latviešu vēsturiski apdzīvotās zemes, kā zināms, gadsimtu gaitā ir atradušās dažādu valstisku veidojumu sastāvā un dažādu lielvaru administratīvā, politiskā un saimnieciskā pakļautībā ar pastāvīgi mainīgām robežām, starp atšķirīgām, savstarpēji naidīgām politiskām varām, ideoloģijām, kultūrām un atšķirīgu konfesionālo vidi. Līdzīgi kā citas Austrumviduseiropas tautas, arī latvieši to apdzīvotajās teritorijās nebija savas vēstures veidotāji, tie nebija politiskās un saimnieciskās varas subjekti. Un tomēr latviešu apdzīvotās zemes piedzīvoja latīņu kristīgās Eiropas vēstures gaitai līdzīgus politiskus veidojumus un saimnieciskos un kultūras procesus. Visi šie procesi un vēsturiskās norises mūsdienu Latvijas teritorijā gadsimtu gaitā, lai arī pretrunīgi vērtētas, savā veidā sagatavoja ceļu uz latviešu nācijas veidošanos un Latvijas valsts izveidošanos. Latvijas valsts dibināšana 1918. gadā nebija nejaušība, bet gan ilgas un sarežģītas vēstures gaitas likumsakarīgs rezultāts. Tāpat kā visa Latvijas vēstures gaita, arī Latvijas valsts dibināšana 1918. gadā nav izprotama bez vēsturiskajiem notikumiem un procesiem plašākā Eiropas vēstures kontekstā. Ievērojot konceptuālo ievirzi likt uzsvāru uz varas formēšanos un nosacīti valstiskiem procesiem mūsdienu Latvijas teritorijā, konferenču tematiskajā aptvērumā galvenie uzsvāri tika likti uz politiskās vēstures dažādiem aspektiem aplūkojamajā laikā un telpā.

Piecās starptautiskās zinātniskās konferencēs tika prezentēti jaunākie pētījumi Latvijas un Eiropas vēsturē salīdzinošā dimensijā. Starptautiskajā apritē tika aprobēti jauni, līdz šim nepublicēti vai maz zināmi vēstures avoti, prezentētas jaunas atziņas un rosināta diskusija par tālākiem pētījumiem Latvijas vēsturē. Tika radīta iespēja turpmākai

sadarbībai dažādu valstu vēsturnieku starpā. Konferencēs tika uzaicināti uzstāties ar jaunāko pētījumu atziņām zinātnieki no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Čehijas, Vācijas, Somijas, Zviedrijas, Dānijas, Francijas, Šveices, Ukrainas, Rumānijas, Bulgārijas, Baltkrievijas.

Konferences bija visai plaši apmeklētas, tādējādi attaisnojās arī cerība Latvijas simtgades norišu kontekstā pievērst plašākas sabiedrības uzmanību aktuāliem Latvijas vēstures tematiem, kas ļauj izdarīt secinājumus par procesiem, kuri sagatavoja ceļu valsts dibināšanai 1918. gadā.

Projekta pirmā konference "*Vara, zeme un sabiedrība: politiskās un sociālās transformācijas Austrumbaltijā 12. un 13. gadsimtā*" notika 2017. gada 7.–9. septembrī. Konferences saturisko konceptu veidoja LU VFF asociētais profesors Andris Šnē. Referenti pievērsās vienam no Austrumbaltijas reģiona, ieskaitot Latvijas teritoriju, vēstures pavērsiena laikmetiem, pārejot no aizvēstures uz viduslaikiem. Tika nolasīti referāti un diskutēts par vikingu laikmeta kolizijām kopš 12. gadsimta nogales, kad reģiona vietējās sabiedrības saskārās ar jauniem, krusta karu kustības raisītiem izaicinājumiem, kas savukārt noveda gan pie jaunām sociālajām, politiskajām un kultūras attiecībām reģionā, gan arī Austrumbaltijas iekļaušanās latīņu kristīgās Eiropas kultūras lokā.

Hronoloģiski secīgi viduslaiku Livonijai un tās vēsturiskajam mantojumam tika veltīta 2017. gada 7.–9. decembrī notikusī konference "*Livonija kā viduslaiku latīņu kristīgās Eiropas daļa (13.–15. gadsimts)*". Tās saturisko konceptu veidoja LU profesors Ilgvars Misāns, asociētais profesors Andris Levāns un LNB vadošais pētnieks Gustavs Strenga. Konferencē iecerētais uzstādījums izrietēja no tēzes, ka, atšķirībā no Skandināvijas, Livonijas iekļaušanās Rietumeiropas kristīgajā civilizācijā, t.s. eiropēizācija, noritēja varmācīgā ceļā – krusta karu rezultātā. Līdz ar iekarojumiem un jaunu iedzīvotāju ieplūšanu no Ziemeļvācijas Latvijas teritorijā kardināli nomainījās politiskā un sociālā elite un tika izveidotas jaunas politiskās struktūras – bīskapijas un Vācu ordeņa Livonijas atzara politiskais valdījums. Par jaunu saimnieciskās un politiskās dzīves faktoru kļuva Rietumeiropas tipa pilsētas, kas baudīja privilēģijas un pašpārvaldes tiesības. Nozīmīga loma bija iecelotājiem no Vācijas, kam laika gaitā Livonija kļuva par tēvzemi. Tieši viduslaikos veidojās mūsdienu Latvijas rietumnieciskās orientācijas tradīcijas un mūsdienu Latvijas teritorija tika integrēta Rietumeiropas kultūrtelpā. Tā kļuva par organisku latīņu viduslaiku Eiropas sastāvdaļu, kristīgu zemi ar rietumniecisku orientāciju. Tādējādi aizsākumi Latvijas vēlmei būt piederīgai Rietumu pasaulei ir meklējami viduslaikos.

2018. gada konferenču tematika bija veltīta 16.–19. gadsimta tematikai.

Tā 2018. gada 20.–22. septembrī notika procesiem un norisēm Latvijas teritorijā agrīnajos jaunajos laikos veltīta konference “*Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā. 16.–18. gs.*”. Tās saturisko konceptu veidoja LU VFF asociētā profesore Valda Kļava. Konferences dalībnieki tika aicināti uzstāties ar referātiem un diskutēt par dažādiem tēmas aspektiem. Tostarp tēzēm, ka agrīni modernā valsts bija ne tikai agro jauno laiku politiskās, saimnieciskās un sociālās realitātes, bet arī modernās domāšanas izpausme ar virzību uz sabiedrības iekšēju konsolidāciju un valsts lomas pieaugumu visās dzīves jomās. Tā tiecās stiprināt centralizācijas tendences un izskaust visa veida un līmeņu separātismu un autonomiju. Tomēr 1918. gadā latviešu apdzīvotās teritorijas apvienojās nacionālajā valstī. Tātad cauri gadsimtiem bija saglabājusies to savrupība kā atsevišķam veselumam pretstatā mainīgiem politiskajiem centriem. Konferencē tika aplūkotas latviešu apdzīvoto teritoriju politiski administratīvās robežas un pārvalde, šo teritoriju iekšējā politiskā, administratīvā un saimnieciskā integrācija, integrācijas vienības un to izmaiņas aplūkojamajā periodā, garīgo telpu attīstošie un vienojošie faktori.

Latvijas vēstures 19. gadsimta problemātikai bija veltīta konference “*Valsts valstī. Latvija – Krievijas impērijas provinces 19. gs.*”, kas notika 2018. gada 6.–8. decembrī. Konferences satūra konceptu veidoja LU VFF profesors Gvido Straube. Referentu uzmanības lokā bija dažādi 19. gadsimta politiskās vēstures aspekti: Krievijas impērijas Baltijas provinču atšķirīgais pārvaldības modelis – “Baltijas autonomija”; svešo savējo, respektīvi, vācbaltiešu, dimensija Latvijas un latviešu vēsturē; 19. gadsimts kā Eiropas emancipācijas, modernizācijas un nacionālisma gadsimts Krievijas impērijas Baltijas provincēs; Latvija kā Krievijas impērijas ekonomikas centrs; Latvijas, jo sevišķi Rīgas (bet ne tikai – arī Daugavpils, Jelgavas, Liepājas) straujā ekonomiskā izaugsme; lauku tradicionālās vides evolūcija 19. gs. – lauksaimniecības modernizācija, izmaiņas sociālajā struktūrā, muižniecības adaptācija jaunajiem apstākļiem. Uzmanības lokā bija arī tādas tēmas kā latviešu lomas pieaugums provinču ekonomiskajā, sociālajā un arī administratīvajā dzīvē; izglītības reformas un nacionālās intelīģences dzimšana; nacionālās atmodas specifika pa reģioniem; jaunlatvieši.

Projektu noslēdza 2019. gada 11.–13. aprīlī notikusī konference “*Latvijas zemes 19. gs. beigās – 1914. g.: ceļš uz valsti 1918. gadā*”, kuras

satura konceptu veidoja LU VFF profesors Ēriks Jēkabsons. Tās tematisko ievirzi veidoja šādi aspekti. Savstarpēji saistītā sociāli – politiski – saimnieciskā vide un nācijas pašapziņas ģenēze: lauki un pilsēta (sabiedriskā, kultūras dzīve). Rusifikācijas laikmeta kulminācija, Jaunā strāva, sociāldemokrātu kustība: nacionālais un sociālais faktors. 1905. gada revolūcija: zaudējumi un ieguvumi (mīts par zaudējušo revolūciju), tās nacionālie aspekti. Nacionālās izglītības un sabiedriski kulturālās dzīves aktivizēšanās jaunajos apstākļos. Nacionāli politiski sociālais jautājums Valsts domes un lielāko pilsētu pašvaldību priekšvēlēšanu cīņā un to darbībā. Valstiskuma idejas ģenēze no jaunlatviešu kustības līdz pasaules kara priekšvakaram. Referenti tika aicināti skatīt minētās norises arī Latgales telpā, kur tās bija atšķirīgas, taču kā tādās neapšaubāmi bija; tas viss – caur atšķirībām, meklējot un parādot vienojošo.

Konferencēs nolasītie referāti tiks publicēti atsevišķos rakstu krājumos. Ir iznākuši jau divu konferenču rakstu krājumi:

Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums. Sastādītāji: Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019, 256 lpp.

ISBN 978-9984-850-77-1

ISBN 978-9984-850-78-8 (e-grāmata)

Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16.–18. gadsimtā. Sastādītāja Valda Kļava. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019, 216 lpp.

ISBN 978-9984-850-79-5

ISBN 978-9984-850-80-1 (e-grāmata)

Konferences audio ieraksti ir pieejami LNB soundcloud kanālā:

<https://soundcloud.com/nacionala-biblioteka/sets/valsts-valstilatvija-krievijas-imperijas-provincas-19-gadsimta>

<https://soundcloud.com/nacionala-biblioteka/sets/valsts-pirmsvalsts>

Projekta vadītāja
Vija Daukšte

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.08>

ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “POLITISKĀS,
SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS ATMIŅAS
ANTROPOLOĢIJA: CENTRĀLĀS UN
AUSTRUMEIROPAS PRAKSES”*

2020. gada 13.–14. martā Latvijas Universitātē notika starptautiskā zinātniskā konference “Politiskās, sociālās un kultūras atmiņas antropoloģija: Centrālās un Austrumeiropas prakses” (*Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe*). Šo konferenci organizēja LU Filozofijas un socioloģijas institūts un LU Latvijas vēstures institūts, Vītauta Dižā Universitātes Sociālās un politiskās kritikas centrs un filozofijas nodaļa (Lietuva), Zeļona Guras Universitātes Politikas zinātnes un valsts pārvaldes institūts (Polija).

Valsts pētījumu programmas (VPP) “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” ietvaros projekta vidusposmā tika plānota konference “Latvijas Republikas starpkaru mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos”. Kā izriet no projekta nosaukuma, viens no projekta mērķiem ir pētīt sarežģītos indivīda un sabiedrības mijiedarbības procesus Latvijas vēstures lūzuma jeb, precīzāk, pagrieziena punktos. Neapšaubāmi, jaunāko laiku Latvijas vēsturē nav dramatiskāka pagrieziena punkta par neatkarības zaudēšanu 1940. gada vasarā un tai sekojošajiem notikumiem. Padomju okupācija nāca ar visa iepriekšējā noliegumu, tā un tai sekojošā nacistiskās Vācijas okupācija, kā arī atkārtotā padomju okupācija un tās uzspiestā ideoloģija skāra katru indivīdu – ne tikai fiziski, bet arī garīgi. Gatavojot konferenci, tās organizatori saprata, ka projekta uzdevumiem atbilst arī LU Filozofijas un socioloģijas institūta (LU FSI) iecerētā konference “Politiskās, sociālās un kultūras atmiņas antropoloģija: Centrālās un Austrumeiropas prakses”, kuras mērķis bija atspoguļot ilgstošus pētījumus sociālās, politiskās un kultūras atmiņas antropoloģijā dažādās nozarēs – vēsturē,

* Apskats sagatavots Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” ietvaros.

socioloģijā, sociālajā filozofijā, politikas zinātnē, etnoloģijā, sociālajā antropoloģijā. Tā kā viens no šīs konferences organizatoriem – Vladislavs Volkovs ir arī viens no VPP projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā” galvenajiem izpildītājiem un projektā strādā LU FSI pētnieces Svetlana Kovaļčuka un Inese Runce, tika pieņemts lēmums abas konferences apvienot zem viena kopīga nosaukuma.

Ņemot vērā tematikas dažādību, konferences darbs tika veidots vairākās sekcijās:

1. Latvijas Republikas starpkaru perioda mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos;

2. Komemorācijas prakses sociālās un vēsturiskās atmiņas kontekstā;

3. Kopīgu/atšķirīgu pagātnes tēlu veidošanas komemorācijas procesi.

Pirmā sekcija “Latvijas Republikas starpkaru perioda mantojums un tā saglabāšana okupācijas apstākļos” pulcēja pētniekus un doktorantus no Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta (LU LVI), LU FSI un Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB).

Kā jau norādīts, padomju okupācija skāra visas dzīves jomas, kas tika pārkārtotas atbilstoši padomju ideoloģijai. Mēs nedrīkstam aizmirst, ka Latvija savas pastāvēšanas divdesmit gados bija guvusi ievērojamus sasniegumus daudzās jomās, to skaitā izglītībā. Par tās pārveidi atbilstoši marksistiskajam pasaules uzskatam referēja Dr. hist. Daina Bleiere (LU LVI), uzsverot izglītības un nacionālās identitātes ciešo sakaru. Pārkārtojumi sākās ar skolotāju kadru nomaiņu. Zināmu ieskatu, kā notika skolotāju kadru nomaiņa un atlase, parādīja Dr. hist. Gunta Zemīša (LU LVI) referāts, kurā tika aplūkota nelielas jauniešu nacionālās pretestības grupas darbība 1940.–1941. gadā. Viens no grupas dalībniekiem – skolotājs Raimonds Treimanis tika notiesāts par pretpadomju satura dziesmas izplatīšanu, kas bija iegūta ideoloģiskās audzināšanas skolotājuursos Jelgavā, savukārt grupas iespējamajam izveidotājam Alfonam Beķerim dalība skolotājuursos tika atteikta neatbilstošās sociālās izcelsmes un ideoloģiskās pārliecības dēļ – viņa tēvs bija lauku uzņēmējs, bet viņš pats – jaunsargu organizācijas biedrs.

Doktorante, Mg. hist. Zenta Broka-Lāce (LU LVI), balstoties uz arhīvu materiālu un literatūras izpēti, aplūkoja, kā noritēja Latvijas arheoloģijas zinātnes reorganizācija pēc Latvijas Republikas okupācijas aneksijas. Kā uzsvēra referente, šai zinātnei bija jānodrošina pētījumu bāze komunistu idejai par ražošanas spēku nemītīgo attīstību un Pa-

domju Savienības variantā – par slāvu būtisko pienesumu vislabākās sabiedriski ekonomiskās formācijas – komunisma sasniegšanā, tādējādi ar aizvēstures izpētes rezultātu palīdzību leģitimējot PSRS agresiju un pēckara ģeopolitisko realitāti, kā arī pierādot marksima-ļeņinisma kā šķietami zinātniskas metodoloģijas pārkāpumu par kapitalismā sastopamiem izpētes veidiem.

Padomju pārkārtojumi skāra visas dzīves sfēras. Tam, ko nevarēja tieši aizliegt, centās piešķirt citu, “sociālistisku” saturu. Dr. hist. Anete Karlsonē (LU LVI) referēja par to, kādām izmaiņām tika pakļauts tautas tērps. Lai gan tautas tērps sakņojās tradicionālajā kultūrā un tam nebija nekāda sakara ar politiskajām varām, nodibinoties Latvijas valstij, tas kļuva par latviskuma kā nacionālās ideoloģijas paušanas līdzekli. Mainoties politiskajām iekārtām, tautas tērpa lietojumu nebija iespējams aizliegt, kā aizliedza nevēlamu simbolu – ornamentālo zīmju izmantojumu. Ja kāda simbola lietojumu nevar aizliegt, var mazināt tā nozīmi, pārņemot un iekļaujot to savas politiskās ideoloģijas propagandā. Padomju vara to arī darīja, tomēr arī okupācijas apstākļos latviešu tautas tērps turpināja saglabāt nacionālās kultūras identitātes, tautas un dzimtas sakņu identitātes simbola nozīmi.

Komunistiskais režīms, kas valdīja Latvijā gandrīz pusgadsimtu, vērsās pret visiem garīgajiem strāvojumiem, kas bija pretrunā komunisma ideoloģijai. Par vienu šādu – teozofisku strāvojumu referēja Dr. philol. Jana Dreimane (LNB). Padomju okupācijas laikā tika aizliegta visa teozofiskā literatūra, par tās neatļautu glabāšanu un izplatīšanu draudēja bargs sods. Par nevēlamu tika atzīta arī krievu teozofu Nikolaja un Helēnas Rērihu izveidotā Dzīvās ētikas mācība, kurai neatkarīgajā Latvijas Republikā bija izaudzis diezgan prāvs sekotāju pulks. 1941. gadā vairāki rērihieši tika represēti, citi turpināja nelegālu darbību, līdz 1948.–1950. gadā sekoja jauns apcietināšanas vilnis. Latvijā vien tika notiesāts ap 30 rērihiešu.

Dr. phil. Svetlana Kovaļčuka (LU FSI) aplūkoja Latvijas auditorijā mazāk skartu jautājumu par to, kā manījās attieksme pret tādu personību kā Jurijs Samarins. J. Samarins bija vēsturnieks, viens no Maskavas slavofilisma līderiem, politisks rakstnieks, sabiedriski politisks darbinieks, cara Aleksandra II iekšpolitikas (īpaši Baltijas jautājumā) kritiķis un opozicionārs, Krievijas 1861. gada zemnieku reformas sagatavošanas grupas dalībnieks, Vidzemes zemnieku aizstāvis. 20. gs. 20.–30. gados Latvijas vēsturnieki – prof. Roberts Vīpers, Marģers Stepermanis turpināja J. Samarina tēmu – pētīja Vidzemes zemnieku jautājumu.

J. Samarina vārds 1923. gadā tika iemūžināts, vienu no Rīgas ielām nosaucot viņa vārdā. Pēc 1940. gada jūnija politiskās un ideoloģiskās pārmaiņas piespieda dzēst atmiņas par pagātņi – par J. Samarina darbību latviešu zemnieku labā.

LU doktorants, Mg. hist. Ojārs Stepens aplūkoja, kādām pārmaiņām pēc inkorporācijas PSRS sastāvā tika pakļautas Latvijas kultūras sektora profesionālās organizācijas. Padomju okupācijas laikā tās kļuva par vienu no instrumentiem, ar kuru okupācijas vara realizēja nozares kontroli un tās iesaistīšanu režīma ideoloģijas izstrādē un propagandas izplatīšanā, ar administratīvajiem u.c. resursiem izslēdzot no efektīvas radošās aprites savienībās neapvienotos. Padomju okupācijas apstākļos notika divējāds process – jaunu kultūras nozares profesionālo organizāciju veidošana un esošo pārveide atbilstoši okupācijas režīma vajadzībām.

Šobrīd acimredzot trūkst plašāka, apkopojosa pētījuma par to, kāda bija attieksme pret padomju režīmu dažādos Latvijas sabiedrības slāņos. Neapšaubāmi nesamierināmi komunistiskā režīma pretinieki bija bijušie Krievijas baltgvardi, kuri Krievijas pilsoņu kara laikā nonāca Latvijā. Šai maz pētītajai tēmai pēdējā laikā pievērsies LU doktorants, Mg. hist. Andrejs Gusačenko (LU LVI), kurš konferencē uzstājās ar referātu “Krievijas pilsoņu kara turpināšanas iespējas Baltijas jūras reģionā 1920. gadā: iekšējie un ārējie faktori”.

Balto emigrācijas darbība Latvijā 1920. gadā guva plašu rezonansi, rudenī eskalējot pirmo starptautisko politisko krīzi starp Padomju Krieviju un Latviju pēc miera līguma noslēgšanas, kur padomju puse izmantoja vervēšanas biroju faktu kā ieganstu politiskā spiediena veikšanai uz Latvijas valdību.

Nav šaubu, ka neatkarības zaudēšana izraisīja dziļu šoku Latvijas sabiedrībā. Sevišķi sāpīgi to uztvēra jaunatne, kura bija uzaugusi un ieguvusi izglītību Latvijas Republikā. Situācija īpaši samilza 1940. gada rudenī, kad tika uzsākta marksisma dogmās iekļautā jaunatnes garīgā audzināšana. Pāraudzināšanai tika pakļauti arī skolotāji. Lai pretotos tam, veidojās vairākas jauniešu grupas, kurās iekļāvās arī daži skolotāji. Cik reāla bija šo grupu darbība, cik atzīšanās tika panāktas ar šantāžu, iebiedēšanu un spīdzināšanu, šodien ir grūti pateikt. Guntis Zemītis aplūkoja vienu šādu grupu referātā “Nacionālā pretošanās kustība un represijas padomju okupācijas pirmajā gadā. Patiesība un izdomājumi. Rūdolfa Atvara, Alfona Beķera, Gunāra Rudovska, Raimonda Treimaņa krimināllietas piemērs”.

Pēc padomju okupācijas un inkorporācijas PSRS sastāvā sabiedrības kontroli jebkurā Latvijas PSR administratīvajā teritorijā veica Latvijas Komunistiskā partija (LKP) ar savu vietējo organizāciju starpniecību. Daži sabiedrības locekļi bija gatavi iesaistīties to darbā. Par to, kā laikā no 1950. līdz 1956. gadam veidojās LKP Dundagas rajona organizācijas sastāvs, referēja Dr. hist. Dzintars Ērglis (LU LVI). Tomēr vairākums Latvijas sabiedrības, lai gan samierinājās ar padomju režīmu un aktīvu pretestību neizrādīja, saglabāja atmiņas par Latvijas neatkarības gadiem.

Atmiņas, tāpat kā izjūtas, ir grūti vai pat neiespējami fiksēt. Totālas kontroles apstākļos arī dienasgrāmatā fiksētas pārdomas varēja kļūt par pamatu represijām. Tādēļ atklātu dienasgrāmatu no šī perioda nav daudz. Dr. hist. Inesei Runcei (LU FSI) bijusi iespēja iepazīties ar kardināla Julijana Vaivoda dienasgrāmatu. Kardināla atmiņas par “citu Latviju” viņa prezentēja konferencē.

Dr. hist. Uldis Krēsliņš (LU LVI) referātā “Latvija kā ģeopolitiskais faktors un partneris Eiropas un ASV politiskās drošības sistēmā 20. gs. 20. gadu sākumā: dažas mācības un konsekvences” norādīja uz zināmām paralēlām ģeopolitiskajā situācijā un drošības nodrošināšanā 20. gs. 20. gados un mūsdienās, aicinot ņemt vērā gan tā laika sasniegumus, gan pieļautās kļūdas.

Plānojot konferences otro daļu, tās organizatori uzskatīja, ka ir svarīgi iezīmēt šīs konferences tēmu politisko un kultūras ģeogrāfisko kontekstu, tas ir, sociālās atmiņas fenomenus un tās izziņas veidus Centrālās un Austrumeiropas politiskajā un kultūras telpā. Šī akcentēšana ir būtiska šādu apsvērumu dēļ: pirmkārt, bija nepieciešams parādīt, kā šajās valstīs veidojas mūsdienu sociālās atmiņas noteicošās īpašības, kas, no vienas puses, ir saistītas ar Eiropas politiskajām un kultūras vērtībām, bet, no otras puses, ir orientētas uz savas vēsturiskās pieredzes atražošanu, kurai ir raksturīga šī reģiona pamatnāciju sociālās atmiņas un vairāku etnisko, lingvistisko un reliģisko minoritāšu sociālās atmiņas kombinācija. Otrkārt, svarīgi bija arī salīdzināt sociālās un kultūras atmiņas tradīcijas un to izpēti metodoloģiju Centrālās un Austrumeiropas zinātnieku darbos saistībā ar Morisa Halbvahsa (*Maurice Halbwachs*), Žaka Legofa (*Jacques Le Goff*), Jana Asmana (*Jan Assmann*), Aleidas Asmanes (*Aleida Assmann*), Pjēra Norā (*Pierre Nora*) un citu izcilu zinātnieku pētījumiem. Šajā aspektā svarīgi ir izsekot sociālās atmiņas kā kolektīvās atmiņas izpēti loģiku, ņemot vērā faktu, ka politiskās elites un sabiedriski politiskās apziņas lielākajā daļā dominē liberālas un individuālistiskas vērtības.

Šim aspektam sociālās atmiņas pētīšanā, kurā, no vienas puses, atspoguļojas pamatnāciju un etnokultūras un etnoreliģisko minoritāšu kolektīvo identitāšu mijiedarbība un, no otras puses, etniski un kulturāli plurālās sabiedrības modernizācijas un postmodernizācijas prasības, bija veltīti Latvijas, Polijas, Čehijas un Krievijas zinātnieku referāti. Vēstures doktors Mārtiņš Mintauris referātā “Sociālā modernizācija un latviešu nacionālās identitātes rašanās 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā” raksturoja latviešu kolektīvās identitātes etnisko un pilsonisko elementu mijiedarbību “lielā 19. gadsimta” (1796–1915) periodā. Profesors Igors Šuvajevs referātā “Atmiņas teātris: daži piemēri no Latvijas” vērsa uzmanību uz kolektīvās atmiņas prezentācijas nošķiršanas apstākļiem – apspiešanas un polifonijas situācijām.

Secijas darbā nolasīto referātu liela daļa bija saistīta ar etnokultūras identitātes tēmu konstruēšanas diskursīviem veidiem. To sociologu, kuri aktīvi izmanto jēdzienu “identitātes diskursīvā konstruēšana”, darbu analīze rāda, ka viņu motivācija iekļaujas vēlmē uzskatīt identitātes nevis par stabiliem, bet gan mainīgiem sociāliem veidojumiem, kurus tieši ietekmē ne tikai esošās sabiedrības institūcijas, normatīvās kultūras, bet arī cilvēku daudzveidīgās sociālās mijiedarbības konteksts. Piemēram, pēc Ernesto Laklo (*Ernesto Laclau*) un Šantalas Mufas (*Chantal Mouffe*) teiktā redzams, ka diskursa teorija mūsdienu sociālo parādību izpratnē tika aktualizēta, tieši sabiedrības kultūras un politiskā plurālisma idejas un prakses īstenošanas gaitā konstruējot grupu kolektīvās identitātes. Varšavas Universitātes doktorants Aleksejs Rogozins referātā “Vai kāds šeit skumst par *okolotočnij*? Dažas piezīmes par starpkaru Varšavas un Rīgas iedzīvotāju kolektīvo atmiņu” analizēja krievu iedzīvotāju kolektīvās identitātes prezentācijas elementus Rīgas un Varšavas pilsētu vidē. Čehijas Zinātņu akadēmijas vēstures doktors Zdenko Maršaleks (*Zdenko Maršálek*) parādīja nepieciešamību atzīt reģionālās etnokultūras kolektīvās identitātes kopīgās nacionālās identitātes ietvaros (referāts “Reģionālā identitāte pakļauta centru spiedienam. Silēzieši Otrā pasaules kara laikā, lojalitātes sadursme un reģionālo specifiku marginalizācija pēc kara nacionālo stāstījumu veidošanā”). Mākslas doktore Nadežda Pazuhina (referāts “Komemorācijas cēloņsakarība”: pagātnes slēpts stāvoklis Latvijas krievu biogrāfiskajos stāstījumos”) un socioloģijas doktors Vladislavs Volkovs (referāts “Krievvalodīgās jaunatnes Latvijā identitātes diskursīvās formas”) izanalizēja biogrāfisko stāstījumu prakšu izpausmes Latvijas krievu minoritātes kolektīvās etniskās identitātes veidošanā. N. Pazuhina lika uzsvāru uz respondentu indivi-

dualizēto dzīves stāstījumu analīzi, bet V. Volkovs parādīja, cik svarīga ir institucionālā ietekme uz respondentu sociālo atmiņu un kolektīvās identitātes prezentāciju stāstījumos. Filozofijas doktore Ludmila Artamoškina (Sanktpēterburgas Valsts universitāte) referātā “Traumatiskā un sāpju atmiņa: biogrāfijas rakstīšanas filozofiskie un antropoloģiskie pamati” analizēja traumatiskās atmiņas konteksta ietekmi uz sociālo identitāti.

Lietuvas kolēģu zinātnu doktoru Gintauta Mažeika (*Gintautas Mažeikis*) un Toma Kavaļauska (*Tomas Kavaliauskas*), kuri strādā Kauņas Vītauta Dižā Universitātes Sociālās un politiskās kritikas centrā, interešu tematika ir vērsta uz sociāli antropoloģiskās, filozofiskās un socioloģiskās pieejas saistību ar mūsdienu sociāli politiskās kritikas fenomena analīzi. Saskaņā ar Lietuvas zinātnieku viedokli tas paredz ne tikai teorētiskās izpratnes un empīrisko pētījumu mijiedarbību, bet arī izpratni par daudzu zināšanu lauku nesamērīgumu, ņemot vērā paradigmu un diskursīvu pieeju daudzveidību sociāli politiskās kritikas analīzē sociālās antropoloģijas ietvaros. Tāpēc ārkārtīgi svarīgu vietu iegūst daudzveidības ētika, uzmanības centrā izvirzot atziņas, cieņas un pašcieņas vērtības (Aksela Honeta (*Axel Honneth*) teorija) kā kritiskā diskursa modalitātes, kas aktualizē Emanuela Levina (*Emmanuel Lévinas*) filozofisko mantojumu un Alfonso Liņģa (*Alphonso Lingis*) atšķirības fenomenoloģisko antropoloģiju un ir visu filozofiski antropoloģisko pētījumu un naida formu kritikas galvenā nostādne. Tieši tāpēc sociāli politiskās kritikas politisko kodolu ir iespējams iegūt no cilvēku savstarpējo attiecību morālā saturā, uzticības ētikas Vītauta Kavoļa (*Vytautas Kavolis*) socioloģijas un Leonīda Donska (*Leonidas Donskis*) filozofijas kontekstā.

Konferences sekciju “Komemorācijas prakses sociālās un vēsturiskās atmiņas kontekstā” organizēja projekta “Mirušie dzīvo cilvēku pasaulē: kroskultūru pētījums par tanatoloģiskās prakses un ticības komunikatīvajiem aspektiem” (Krievijas Zinātnes fonda grants Nr. 18-18-00082) dalībnieki. Šīs sekcijas darbā bija pieteikti zinātnieki no Krievijas Zinātnu akadēmijas Etnoloģijas un antropoloģijas institūta – projekta vadītājs Dr. Sergejs Sokolovskis (*Sergei Sokolovskii*), Dr. Jeļena Danilko (*Elena Danilko*), Dr. Igors Morozovs (*Igor' Morozov*), Dr. Pāvels Kuprijanovs (*Pavel Kupriianov*), doktorante Jeļena Česnokova (*Elena Chesnokova*). Sekcija bija plānota kā pārskats par šo zinātnisko projektu, kas balstījās uz pētījumiem septiņās valstīs trijos kontinentos. Projekta ietvaros sociālā un kultūras atmiņa tiek uzskatīta par vienu no

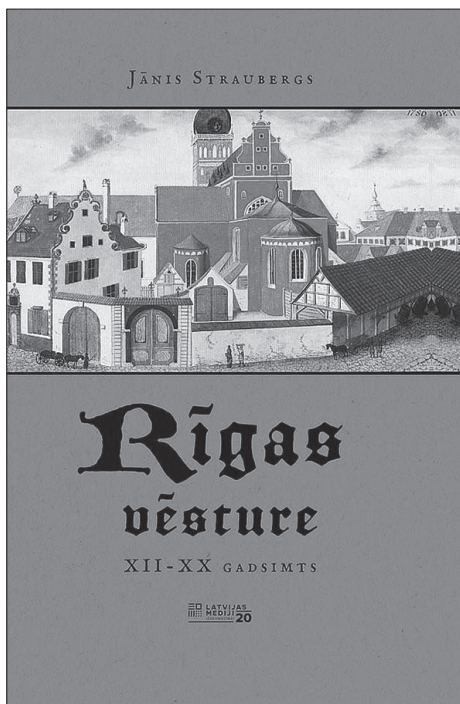
tanatoloģisko prakšu un ticību komunikācijas aspektiem. Šajā pētnieciskajā projektā tika izstrādāts teorētiskais modelis, kura mērķis ir izveidot pamatu turpmākiem salīdzinošiem reģionāliem pētījumiem un kas var dot drošu iespēju salīdzināt novērojumus par mūsdienu komunikāciju ar mirušajiem, lietojot tās tradicionālos veidus. Antropologi, pētot nāvi dažādās kultūrās, raksta par vairākiem nāves veidiem un polemikā par tās bioloģiskiem traktējumiem uztver to nevis kā universāliju, bet galvenokārt kā kultūras konstrukt, kuram piemīt atšķirīgas īpašības dažādās cilvēku kopībās. Šī zinātnieku grupa uzskata, ka vajag ne tikai paplašināt uzmanības loku par nāves kroskulturālo dažādību un bērū ceremonijām, kas ir tradicionāli pētītas etnogrāfijā, bet arī izstrādāt izziņas modeli, kas ļauj novērst plaису nāves interpretācijā, – nāves kā vienreizēja notikuma un cilvēka fiziskuma daudzveidības koncepciju, kura gūst arvien lielāku apstiprinājumu sociālajās zinātnēs. Šie zinātnieki piedāvā raksturot nāvi kā ķermeņa triju modusu – 1) fenomenoloģiskā ķermeņa, 2) fiziskā jeb bioloģiskā ķermeņa un 3) sociālā ķermeņa, kas ir dziļi integrēts esošajā kultūrā un sabiedrībā, – miršanas heterohronitāti. Katram šim modusam dažādā vidē (reālajā un virtuālajā, dabas un kultūras vidē) ir savas novecošanās un miršanas likumsakarības un īpašas integrācijas pazīmes, kas atspoguļojas komunikācijās un praksēs ar mirušajiem un viņu mantojumu. Cilvēka ķermeņa tradicionālā traktējuma pārskatīšana, kas notiek ne tikai filozofiskajā antropoloģijā, bet arī tādās lietišķās zinātnes disciplīnās kā biomedicīnā, kognitīvajās zinātnēs, zinātnes un tehnoloģiju pētniecībā, ļauj akcentēt ķermeņa robežu problēmas, miesas inkarnāciju daudzumu un ķermeņa kā dzīva organisma un tā vides savstarpējo atkarību.

Iepazīties ar referātu tēzēm, kuras konferencē bija pieteikuši zinātnieki no Latvijas, Lietuvas, Polijas, Čehijas un Krievijas, var izdevumā: V. Volkov, G. Zemītis, N. Pazuhina (eds.). *Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe: Program & Abstracts*. Rīga: Institute of Philosophy and Sociology, Institute of Latvian History, University of Latvia, 2020.

Vladislavs Volkovs, Guntis Zemītis

RECENZIJAS

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.09>

Jānis Straubergs.
*Rīgas vēsture XII–
XX gadsimts.* Rīga:
Latvijas Mediji, 2019,
592 lpp.
ISBN 978-9934-15-682-3

Pagājušā gada nogalē dienas gaismu atkārtoti ieraudzīja Jāņa Strauberga pazīstamākais darbs “Rīgas vēsture XII–XX gadsimts”.¹ Grāmata pirmo reizi iznāca pirms 82 gadiem. Taču jau tolaik tās recepcija vēstures pētnieku vidū bija ļoti atturīga.² Intervijā “Latvijas Avīzei” izdevuma zinātniskais redaktors un priekšvārda autors LU docents Andris Šnē pauž uzskatu, ka grāmata nav nove-

cojusi, tas ir labākais apkopojošais darbs par Rīgas vēsturi. Kaut arī jaunu apkopojošu darbu izdošana būtu nepieciešama, sakarā ar pasūtījuma un organizatoriskā ietvara trūkumu viņš tādu iespēju tuvākajā

¹ 1937. gadā apgādā “Grāmatu draugs” iznāca J. Strauberga “Rīgas vēsture”, kas pirms tam bija iznākusi 6 atsevišķās burtnīcās. 1954. gadā, jau pēc autora nāves, grāmatu atkārtoti izdeva “Grāmatu drauga” apgāds trimdā.

² V. T. (1952). Jānis Straubergs. Latvju Ziņas, Nr. 22 (29.05.1952). Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_000_ylbf1952n22|article:DIVL188|issueType:P (skatīts 30.05.2020.); Kārlis Draviņš (1952). Jānis Straubergs – veclatviešu rakstu pētnieks. Latvju Ziņas, Nr. 23 (06.06.1952.). Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_000_ylbf1952n23|article:DIVL96|query:J%C4%81%C5%86a%20Strauberga%20R%C4%ABgas%20v%C4%93sture|issueType:P (skatīts 30.05.2020.).

laikā nesaredz.³ 30 gadus pēc neatkarības atjaunošanas nākas konstatēt, ka Rīgas vēstures izpēte ir atstāta pašplūsmā. No otras puses, grāmatas izdošanā acīmredzot bijuši arī popularizējoši un – gribas piebilst – merkantili apsvērumi. Rīgas vēsture ir mūžam saistoša (un līdz ar to pārdo-dama), kā to precīzi savā ievada nosaukumā ir definējis Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Ojārs Spārītis. Saistošas tēmas izklāsts talantīgā un viegli lasāmā valodā ir būtiskākie argumenti monogrāfijas pārizdo-šanai.

1886. gadā Džūkstē dzimušais Jānis Straubergs vēstures studijām pievērsās salīdzinoši vēlu. Ilggadējo darbību matemātikas popularizē-šanā un skolotāja amatā 20. gadsimta divdesmitajos gados viņš pavisam organiski nomainīja pret darbu dažādās augstākās izglītības un zinātnes iestādēs, kas nākamajās pāris desmitgadēs kļuva par viņa darba un gara ierosmes vietām. Karjeras virsotni viņš sasniedza kā Rīgas pilsētas bib-liotēkas direktors (1944–1946). Paralēli tam no 1940. līdz 1947. gadam viņš pasniedza Latvijas Universitātē, bet dzīves nogalē pildīja zinātniskā līdzstrādnieka pienākumus Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures insti-tūtā. 1952. gadā Jānis Straubergs nomira. “Nebūdam vēsturnieks pēc izglītības, J. Straubergs bija pētnieks pēc būtības, gara un aicinājuma.”⁴ Vēsturnieka panākumus ilustrē apjomīgais publicēto rakstu klāsts un sa-ņemtās atzinības,⁵ taču, manuprāt, būtiski atzīmēt arī to, ka viņš bija laimīgs vēsturnieks. Jānim Straubergam bija lemts ne tikai piepildīt savu vēsturnieka aicinājumu, bet arī izbēgt no skarbā likteņa pavērsieniem, kas Otrā pasaules kara laikā plosa Latviju un daudzus Latvijas izcilākos garīgos un intelektuālos darbiniekus aizdzen postā vai trimdā. Viņa

³ Viesturs Sprūde. Strauberga “Rīgas vēsture” joprojām līderis. Stāsts par amatu brālībām un latviešu tiesībām. LA.LV, 02.01.2020. Pieejams: <https://www.la.lv/strauberga-rigas-vesture-joprojam-lideris> (skatīts 29.05.2020.).

⁴ A. Šnē. Priekšvārds, 24. lpp.

⁵ Sīkāk par to sk.: A. Šnē priekšvārdā, 14.–28. lpp. J. Strauberga 85 gadu jubilejai veltītajā apcerē Roberts Malvess raksta, ka viņa spalvai pieder pavisam 150 pub-likācijas; par saviem literatūras un Rīgas vēsturei veltītiem rakstiem 5 reizes saņēmis Krišjāņa Barona prēmiju. Tipiski antikvāru darbībai Straubergs savācis plašu materiālu klāstu par visdažādākajām tēmām, kuru vērtīgākā daļa tā arī neesot publicēta. Tāpat viņš plānojis publicēt Johana Kristofa Broces “Monumente” 10 sējumu krājumu. Roberts Malvess. Jānis Straubergs (1886.14.XI.–1952.29.IV). *Karogs*, Nr. 11 (01.11.1971.). Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:p_001_karo1971n11|article:DIVL1116|issueType:P

darbi publicēti kā neatkarīgās Latvijas, tā vācu okupācijas, padomju gados un arīdzan trimdas izdevniecībās Zviedrijā un ASV.⁶ Varētu teikt, ka Straubergs ir komfortabla un visiem režīmiem pieņemama balss.⁷ Savos darbos viņš polemizē ar autoritātēm, meklē jaunas, vēl neizpētītas nišas, raksta atrasisitā valodā, nenoslogojot domu plūdumu ar profesionālo leksiku. Viennozīmīgi tas nācis par labu Strauberga atpazīstamībai ārpus vēstures zinātnes šaurā lasītāju loka.

Jāņa Strauberga “Rīgas vēsture” sākas ar ievadvārdiem, kuros īsumā izklāstīta darba ideja. No šīs daļas kā ceļa vārdi turpmākajām 590 lpp. būtu jāpatur prātā vismaz trīs lietas: pirmkārt, grāmata “domāta plašākām aprindām”, otrkārt, sakarā ar nepieciešamību atkāpties no līdzšinējās “vācu vēsturnieku ieaudzinātās tradīcijas” darbs vietām ietver plašus pirmavotu aprakstus un tulkojumus, treškārt, Rīgas vēsture tiek pasniegta kā daļa no latviešu tautas zemes vēstures. Darba uzstādījums ir ciešā saskaņā ar sava laika nacionālās historiogrāfijas pamatnostādņem: stiprināt jaunās nācijas pašapziņu, apzināt svarīgākās nācijas garamantas un tās pasniegt latviskā gaismā. Kā jau norādīts Ojāra Spāriša ievadrakstā “Mūžam saistošā Rīgas vēsture”, viena no garīgās jauncelsmes raksturīgajām pazīmēm pēc neatkarības atjaunošanas bija vērīgu enciklopēdisko darbu izdošana (8.–13. lpp.). Darbi bija paredzēti plašu tautas slāņu izglītošanai, taču līdz ar to bieži zaudēja zinātnisko kvalitāti – bija kompilatīva rakstura, ar trūkstošām atsaucēm un bez bibliogrāfiskiem rādītājiem. Konceptuālā un izpildījuma ziņā Strauberga “Rīgas vēsture” uzskatāma par tipisku sava laika populārizglītojošās literatūras produktu un būtu vērtējama tā laika zināšanu un ideju kontekstā. Vienlaikus monogrāfija uzskatāma par Strauberga vēsturiskās publicistikas summu, kas ir bijusi pietiekami izvērsta, lai pārtaptu idejiski un saturiski viengabalainā izdevumā.

Monogrāfija ir sadalīta četrās hronoloģiskās daļās. Pirmajā daļā Straubergs sīki analizē dažādus ar Rīgas dibināšanu, robežu nosprašanu, tirdzniecisko un juridisko dzīvi saistītus aspektus 12.–

⁶ 1952. gadā izdevniecībā “Daugava” (Stokholmā) iznāk J. Strauberga rakstu krājums “Sen to Rīgu daudzīnāja”; 1954. gadā Helmāra Rudzīša vadītajā apgādā “Grāmatu draugs” Bruklinā (ASV) tiek pārizdota “Rīgas vēsture”.

⁷ Ar Jāni Straubergu vienlaikus ienāca vēstures zinātnieku paaudze, kuras redzamākie pārstāvji Arveds Švābe, Andrejs Johansons, Arnolds Spekke un Edgars Dunsdorfs (1904–2002) turpmāk publicējās tikai trimdā, Latvijas PSR avotu krātuves viņiem bija slēgtas.

13. gadsimtā. Tā kā grāmatā galveno aktieru loma piešķirta Rīgas pirmiedzīvotājiem jeb latviešiem un lībiešiem, Straubergs daudz uzmanības velta Rīgas etnoģenēzei. Tam ir vairāki iemesli: pirmkārt, autors vēlas pierādīt, ka senlatvieši nav pasīvais elements Rīgas dibināšanā, izaugsmē un aizsardzībā, otrkārt, ka Rīga nav dibināta tukšā vietā un, ņemot vērā senāko pirmiedzīvotāju nopelnus pilsētas aizsardzībā un kristietības izplatīšanā, tie bijuši līdztiesīgi Rīgas pilsoņi, un, treškārt, atšķirībā no lauku pamatiedzīvotājiem nav bijuši dzimtcilvēki. Vēl viena akcentu pārmija – “Pilsētas parasti nedibina, tās pa laikam izaug biezi apdzīvotā vietā, un to cilvēku, kas dod šādai vietai pilsētas tiesības, viegli vien var nosaukt arī par pilsētas dibinātāju” (42. lpp.). Proti, Strauberga interpretācijā Rīgas dibināšana nozīmēja tikai Rīgas pakļaušanu bīskapa Alberta varai. Citādāk, balstoties dažādu hroniku analizē, Straubergs nonāk pie secinājuma, ka “Rīga kā lībiešu osta un apdzīvota vieta pastāvējusi jau priekš 1158. gada” (42. lpp.). Mazliet vēlāk Straubergs nonāk pie vēl pārsteidzošāka secinājuma, ka “Rīgas latviešu tradīcijas neatzīst vāciešus par Rīgas dibinātājiem, bet vāciešus uzskata par Rīgā ienācējiem – svešiniekiem” (44. lpp.). Šādas un līdzīgi drosmīgas avotu interpretācijas, kā arī jauno laiku ideju pārnesumi seno laiku realitātē Strauberga daiļradei ir tipiski. Taču reizumis viņš atzīst: “Diemžēl labākais liecinieks par senatni, arheoloģija, Rīgas vecās vēstures noskaidrošanai devusi ļoti maz” (43. lpp.). Šajā brīdī, protams, seko zinātniskā redaktora A. Šnē komentārs, ka Rīgas pilsētas arheoloģiskā pētniecība tika uzsākta tikai 1938. gadā. Kopš tā laika arheoloģijas piensums Rīgas senvēstures izpētē ir bijis visnozīmīgākais. Pirmā daļa kopumā tiek komentēta un papildināta ar precizējumiem 77 reizes. Tas vien jau rāda, cik komplicēta un problemātiska ir šī nodaļa no mūsdienu zināšanu skatu punkta.

Pēc smagās un nogurdinošās pirmās nodaļas otrajā daļā mainīties autora uzmanības fokuss no politiskās vēstures – Rīgas arhibīskapa un ordeņa pastāvīgajām cīņām par virsvaru Rīgā – uz saimnieciskās vēstures jautājumiem – senāko amata brālību veidošanos, brāļu pienākumiem un sabiedrisko stāvokli. Pirmo reizi latviešu lasītāji tiek iepazīstināti ar dažādu latviešu amatu šrāgu tulkojumiem no vācu un viduslejasvācu valodas. Senāko latviešu amatu rašanos Straubergs saista vēl ar 13. gadsimtu. Tā kā latvieši visos laikos bijuši prasmīgi amata

meistari, dažkārt viņi iespiedušies sākotnēji vāciskos amatos, kāds, piemēram, bija mūrnieku amats. Kamēr tradicionāli vāciskās amatu brālības apkalpoja vietējo patērētāju vajadzības, latviešu eksporta preču pārstrādātāji – liģeri, pārcēlāji, sāls nesēji, kaņepāju kulstītāji, enkurnieki bija Rīgas labklājības mugurkauls. Kopumā laiku līdz 16. gadsimta sākumam Straubergs redz kā harmoniskas attīstības periodu Rīgas iekšpolitiskajā un sociālajā dzīvē, kurā nav jūtamas tendences apspiest latviešus kā politiski otršķirīgu sabiedrības daļu.

Trešajā daļā aprakstīti un analizēti svarīgākie 16.–17. gadsimta notikumi Rīgā. Stāstījumā pastiprināta nozīme veltīta latviešu grāmatniecības un skolu vēsturei, tomēr pastāvīgas uzmanības centrā ir Rīgas satversme un iekšpolitiskās kolīzijas. Tā ir monogrāfijas spēcīgākā daļa. Un ne velti, kā zināms no Strauberga publicistikas, t.s. poļu un zviedru laiki ir viņa pētnieciskās darbības iecienītākais laika posms. Strauberga skatījumā poļu un zviedru laiki bija Rīgas iekšpolitiskās dzīves degradācijas posms. Jau agrāk aizsākusies latviešu pakļaušana dzimtbūšanas slogam tikai nostiprinājās. Līdzīgas tendences izplatījās arī Rīgā. 16. gadsimta nogalē Rīgā nostabilizējās trīs kārtu sabiedrība, kas sastāv no privileģētās rātes locekļiem, Lielās un Mazās ģildes locekļiem. Precīzāk, “Kalendāra nemieri [1584.–1589. g. – V. D.] ir pēdējās cīņas, ko Rīgas apvienotā pilsonība izcīna pret patriciešu rāti, tā ir pēdējā cīņa, kur kopā cīnās latvieši ar vāciešiem” (343. lpp.). Tajā pašā laikā nevar neievērot, ka Rīgas latvieši nekad nenonāca tādā beztiesiskuma stāvoklī, kāds valdīja uz laukiem. Visos laikos turīgajiem un talantīgajiem latviešiem bija pa spēkam iegūt līdzvērtīgas izglītības un karjeras iespējas kā valdošo kārtu pārstāvjiem, kaut arī bieži vien tas nozīmēja asimilāciju vāciskajā kultūrā.

Pēdējā nodaļā, runājot par 18. gadsimta norisēm, Straubergs kļūst pārlieku emocionāls. Praktiski visas sabiedriskās dzīves izpausmes un kultūras mantojums, pat arhitektūra (!), izraisa viņā negatīvas emocijas. “18. gadu simtenis ir smagākais un tumšākais laikmets latviešu vēsturē” (499. lpp.). Negācijas saistītas ar radikāliem seno latviešu privilēģiju apkarošanas mēģinājumiem rātē – uzteikt kustamā īpašuma tiesības un t.s. namnieka pārtiku. Slavenajai Šteinhaueru dzimtai Straubergs piešķir latviešu emancipācijas lāpnešu nozīmi. Ilgajās latviešu cīņās pret rātes opozīciju viņš īpaši atlasa tos avotu fragmentus, kas izgaismo tā laika valdošo kārtu uzpūtību un pierāda viņa tēzi, ka šīs cīņas pirmo reizi

apvienoja “nacionāli stipri indiferentos” latviešus (500. lpp.). Tālākajā vēsturisko notikumu atstāstā mēs pilnā mērā varam pārliecināties par to, ko dēvē par vēsturisko determinismu. Proti, neatkarīgas latviešu valsts izveidošanos Straubergs redz kā neizbēgamu noslēgumu vai kulmināciju gadsimtu garajam procesam, kuru veicināja viduslaicīgās kārtu iekārtas sabrukums, latviešu sabiedriskās un ekonomiskās dzīves uzplaukums, kā arī jauniegūtā pašapziņa, kamdēļ izglītotie latvieši vairs nepakļāvās pārvācošanai.

Mūsdienu vēstures zinātne noraida uzskatu par vēstures mērķtiecību; kā zināms, daudzas vēsturiskās norises un notikumi nebūt nav bijuši pašsaprotami un iepriekš paredzami. Tāpat būtiska problēma Strauberga un viņa līdzgaitnieku darbos ir plaši izmantotā vēstures instrumentalizācija jeb politizācija, līdz ar ko vēsture kļūva par izdevīgu politiskās retorikas instrumentu. Pārspīlēts ir arī latviešu un vācu nacionālās pretstāves faktors kā viens no galvenajiem Rīgas vēstures virzītājspēkiem. Vēsture gandrīz nekad nav apolītiska vai atrauta no sava laika norisēm, tomēr tai ir savi no politikas neatkarīgi uzdevumi. Piemēram, nesen iznākušaj rakstu krājumā “Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums” sastādītāji raksta: “Viduslaiku pagātne nav vieta, no kuras pasmelties iedvesmu nacionālās vai valstiskās identitātes veidošanai mūsdienās” (20. lpp.).

Lai arī Strauberga Rīgas vēstures skatījums ir tendenciozs un paustie viedokļi lielākoties neiztur kritiku, viņa darbs ļauj paskatīties uz latviešiem no urbānās vēstures skatu punkta un apstrīdēt seno uzskatu par Rīgu kā vācu pilsētu. Te mēs nonākam pie darba veiksmēm. Vispirms jau tie ir daudz dažādu likumdošanas aktu pārnēsumi latviešu valodā: dažādas privilēģijas, noteikumi, instrukcijas. Tik lielā skaitā senās Rīga likumdošanas avoti latviešu valodā, šķiet, nekur nav publicēti. No otras puses, to izmantošana ir visai problemātiska neesošās atsauču sistēmas dēļ. Tikai reizumis, atklāti oponentējot vai diskutējot ar kādu avotu vai izdevēju, pamattekstā dota atsauce. Lielu darbu veicis grāmatas zinātniskais redaktors Andris Šnē, komentējot un korigējot problemātiskās vietas. Vienlaikus jāšaubās, vai ir attaisnojušās pūles Strauberga Rīgas vēsturei notraukt pagātnes putekļu kārtu. Iespējams, pašiem nenojaušot, grāmatas izdevēji ir aktualizējuši Rīgas vēstures izpētes problemātisko stāvokli. Kaut arī Latvijā un ārvalstīs publicēti neskaitāmi pētījumi, kas ļautu paraudzīties uz Rīgas vēsturi aktuālo ideju gaismā, Rīgas vēsture nav pārskatāma. Vienīgais izņēmums ir LU Latvijas vēstures institūta

paspārnē iznākošais rakstu krājums “Senā Rīga” (iznāk no 1998), kas top sadarbībā ar Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja un citu institūtu pārstāvjiem. Zināšanu globalizēšanās un interdisciplināritātes laikmetā vislabākos panākumus var dot dažādu jomu speciālistu koncentrēta līdzdarbība. Veiksmīgi piemēri tālu nav jāmeklē. Vispirms jāatzīmē Latvijas simtgades jubilejai veltītajā zinātnisko konferenču ciklā “Valsts pirms valsts” notikušo konferenču materiālu krājumu izdevumi. Varētu teikt, ka līdz šim iznākušie divi sējumi piesaka jaunas, eiropeiskās Rīgas un Latvijas historiogrāfijas veidošanos. Tāpat jāpiemin Igaunijas un starptautisko atmiņas institūciju sadarbībā tapušais 4 sējumu izdevums “Tallinas vēsture” (*Tallina ajalugu*, I–IV, 2019–2020). Tekstu autori ir vairāki desmiti izcilāko Igaunijas vēstures speciālistu. Kopā ar vizuālo materiālu bagātību un pieņemamo cenu (pasūtot internetā, katra sējuma cena € 17,00)⁸ tas ir apliecinājums tam, ka arī mūsdienās iespējams apvienot profesionalitāti ar populāru formu.

Viktors Dāboliņš

⁸ <https://www.tallinn.ee/est/Vorm-Linnaarhiivist-raamatu-tellimine-Tallinna-ajalugu-koond>

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.111.10>

Latvija: kultūru migrācija.
Atb. red. Anita Rožkalne.
Rīga: LU Akadēmiskais
apgāds, 2019. 808 lpp.: il.
ISBN 978-9934-18-472-7*

Kolektīvā monogrāfija “Latvija: kultūru migrācija” uzrakstīta Latvijas Zinātnes padomes starpnozaru sadarbības projektā “Kultūru migrācija Latvijā”. Tās izstrādē piedalījušies 29 pētnieki no četriem Latvijas Universitātes institūtiem – Filozofijas un socioloģijas institūta, Latviešu valodas institūta, Literatūras, folkloras un mākslas institūta un Latvijas vēstures institūta. Tas ietek-

mējis arī grāmatas struktūru, ko veido četras sadaļas: Filozofiskās un reliģiskās idejas; Valoda; Vēsture; Folkloras, literatūra un mākslas.

Ir grūti uzrakstīt recenziju par vairāk nekā 800 lapaspušu biezu grāmatu, piedevām pilnībā neorientējoties visos pētniecības laukos. Apziņoties savu nekompetenci virknē grāmatā skarto pētniecības tēmu, jau iepriekš atvainojos par, iespējams, nepamatotiem iebildumiem. Būtisks elements ir recenzenta subjektīvās gaidas, iepazīstoties ar grāmatas rakstiem un mēģinot tajos rast atbildes uz jautājumiem, kas ir definēti ievada priekšvārdos un ievados.

Projekta un arī grāmatas mērķis bijis ļoti ambiciozs – sniegt jaunu, Latvijā nebijušu un arī ārzemju literatūrā līdz šim neesošu starptautiski nozīmīgu, valsts politikā un izglītības sistēmā izmantojamu starpdisciplināru skatījumu uz kultūras migrāciju Latvijā (8. lpp.). Pētnieciskais uzdevums savukārt ir bijis atklāt, kā gadsimtu laikā veidojies etnoss un

*

Recenzija tapusi Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta Nr. lzp-2018/1-0458 “Atmiņu pārnese starp paaudzēm: naratīvā perspektīva” ietvaros.

kultūra Latvijas teritorijā, konstatēt dažādo kultūru mijiedarbes veidus un ietekmi uz noteiktiem cittautu kultūras procesiem (9. lpp.).

Monogrāfija sākas ar diviem priekšvārdiem. Vispirms Māris Kūlis sniedz ieskatu par “pamatjēdzienu filozofisko glosāriju”, iezīmējot gan jēdzienu “kultūra”, gan “kultūras migrācija” konceptu daudzveidību filozofijā un socioloģijā. Saprotot, ka par šo jēdzienu diskursīvajām praksēm ir iespējams rakstīt ne mazāk biezas grāmatas, es tomēr būtu vēlēties, lai ar šo ievadu autors dotu teorētisko ietvaru kolektīvajai monogrāfijai. Rezultātā arī autori šos jēdzienus savos rakstos ir lietojuši brīvi, pēc saviem ieskatiem. Man šķiet, ka tieši teorētiskā skaidrība varētu padarīt šo pētījumu viengabalaināku un starpdisciplinārāku.

Anita Rožkalne savā priekšvārdā ieskicējusi vēstures pamatposmus un to norises, kas saistās ar migrācijas procesiem, iezīmējot nozīmīgas pārmaiņas ekonomiskajā, politiskajā un sabiedrības dzīvē. Ievada un arī atlikušā darba izlasīšana nevilšus vedināja uz divām domām. Vispirms par hronoloģisko ietvaru. Grāmatas sastādītāji to ir centušies tvert no pirmo ziemeļbriežu ienākšanas Latvijas teritorijā līdz pat mūsdienām. Es teiktu, ka šādas hronoloģiskās robežas padara pašu tēmu gan ļoti izplūdušu, gan virspusēju. Šajā sakarā varētu minēt latviešu arheologu A. Vaska un G. Zariņas rakstus par migrācijām aizvēsturē. Tas, ka raksti ir nozīmīgi un ietver migrācijas procesa attēlojumu Latvijas teritorijā, nav šaubu. Bet man tomēr ir jāuzdod jautājums: cik lielā mērā migrācijas aizvēsturē ir ietekmējušas to, ko mēs saucam visplašākajā nozīmē par Latvijas kultūru? G. Zemītis norāda, ka arheoloģisko kultūru ietekme uz Latvijas kultūrvidi būtu datējama tikai ar 10. gs. (352. lpp.), līdzīgās domās, šķiet, ir arī O. Spārītis savā rakstā (708.–710. lpp.).

Grāmatas katra no četrām sadaļām sākas ar savu ievadu un noslēdzas ar kopsavilkumu.

Pirmās sadaļas “Filozofiskās un reliģiskās idejas” “uzdevums ir sniegt ieskatu vairāku nozīmīgāko filozofisko un reliģisko ideju [?] migrācijas krustpunktos” (54. lpp.). Sadaļu veido seši raksti. Maija Kūle rakstā “Rietumu dimensija kultūru migrācijā: filosofiskā doma Latvijā” izvirza ideju par divu dimensiju attieksmi pret kultūras migrāciju Latvijā – introvertu un ekstraverto, kas raksturīga Latvijas 20. gs. vēstures posmiem. Latvijā 20.–30. gados esot raksturīga introvertā, uz sevi vērstā kultūras izpratne, kas pastiprinājusies un nostiprinājusies Ulmaņa režīma gados. Ilustrācijai kā pretmeti introvertajai un ekstravertajai pieejai tiek izmantotas Annas Brigaderes un Zentas Mauriņas idejas. Padomju laiks tiek vērtēts kā tipiski introverts, kad “kultūru migrācija

praktiski nenotika, ja nebija Komunistiskās partijas stratēģiskās ieinteresētības veidot kultūru attiecības politisku, militāru vai ekonomisku vajadzību dēļ” (84. lpp.). Savukārt mūsdienu filozofisko ideju migrācijai tiek piedēvēts ekstravertums un atvērtība. Rakstā pastiprināta uzmanība ir veltīta vācu, spāņu un franču domātāju ietekmēm Latvijā, pierādot Latvijas filozofijas tradīcijas ciešo saikni ar Rietumeiropas domāšanas virzieniem.

Ģirta Jankovska rakstā “Herders kultūrmigrācijas kontekstā” analizēti Johana Gotfrīda Herdera uzskati par kultūru un tās mijiedarbībām, akcentējot klimata un vēstures fenomenu dominanti pār sabiedrības kartogrāfisko novietojumu. Rakstā vairāk gribējās uzzināt autora domas par to, kā Herdera uzskati var tikt izmantoti šodienas aktualitāšu izpratnē, vai arī tomēr šīs idejas ir tikai sava laikmeta produkts? Iespējams, raksts arī vairāk būtu ieguvis, ja tiktu sīkāk skatīta paša Herdera personības ietekme, piemēram, vācbaltiešu kultūrā.

Ģ. Jankovska raksts vedina arī uz citām domām – par to, kā kultūru migrācijas jautājumi kā teorētiski vai ideoloģiski vispārinājumi parādās Latvijas kultūrtelpā. Diemžēl šis aspekts nav tverts monogrāfijā, lai gan par kultūru/tautu savstarpējām attiecībām ir tapis ne mazums programmatisku rakstu, kas noteicis toni vai diskursīvās prakses gadu desmitos.¹

Andra Hirša raksts “Tērbatas personālisma skolas avoti un ietekmes” veltīts vācu filozofa Gustava Teihmillera izveidotajai personālisma filozofijas skolai Tērbatas Universitātē un tās ietekmei gan uz filozofisko domu Krievijā, gan Latvijā. Svetlana Kovaļčuka rakstā “Krievija–Latvija–Eiropa. Kultūru migrācijas notikumu skices 1840–1940” skata krievu kultūras ietekmes Latvijā. Lai arī autore ir izvēlējusies visai ievērojamu laika nogriezni Latvijas vēsturē, jāsaka, ka pats raksts vairāk koncentrējas uz Latvijas 20. gs. 20.–30. gadu vēsturi, kad šeit mājvietu atrada virkne t.s. baltemigrācijas pārstāvju. Autore ir analizējusi Borisa un Roberta Viperu, filozofa un literāta Kalistrata Žukova, filozofa Aleksandra Veidemana, juristu Vasilija Sinaiska, Oskara Gruzenberga, Aleksandra Krugļevska darbību starpkaru Latvijā. Diemžēl koncentrē-

¹ Piem.: Kārlis Ulmanis (1937). Klausieties vēstures soļos! (Runa vēstures skolotāju kursu noslēgumā 1934. g. 13. augustā). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 163.–186. lpp.; Augusts Tentelis (1937). Ievadam. Patiesība un nacionālisms vēstures zinātnē un mācīšanā. No: Francis Balodis (sast.). *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums, 7.–18. lpp.; Roberts Pelše (1951). *Latviešu un krievu kultūras sakari*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība; u.c.

šanās uz šīm personībām un to dažādība rakstu padara fragmentāru. Protams, paliek atvērts arī jautājums: ar ko nav tikuši galā pat krievu filozofi, kas tad īsti ir krievu kultūra? Vai rakstā analizētās personas, starp kurām daudzi nebija pat etniskie krievi, bija Eiropas kultūras strāvojumu nesēji vai viņu veikumā bija kaut kas tieši Krievijai unikāls un neatkarotājams? Sekojot šai loģikai, vai arī virkni Krievijā strādājušo latviešu akadēmiski izglītoto pārstāvju, kas dzimtenē atgriezās tikai pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas, var saukt/vai nevar saukt par Krievijas kultūras nesējiem? Tie ir daži no jautājumiem, kas man likās būtiski raksta sakarā.

Solveiga Krūmiņa-Koņkova rakstā “Reliģisko ideju migrācija: daži gadījumi” analizē trīs gadījumus, kas aptver laika posmu no 13. gs. līdz mūsdienām. Tiek skatīta kristietības ienākšana Latvijas teritorijā un tās īpatnības, starp kurām minama arī sabiedrības segregācija un reliģiskā sinkrētisma veidošanās. Autore pamatoti norāda, ka līdz 17. gs. ir maz ticamu datu par reliģisko dzīvi Latvijas teritorijā, tādēļ tas paver iespējas dažādām interpretācijām, kuru drošticamību ir grūti izvērtēt (167. lpp.). Kā otrs gadījums tiek apskatīts jezuītu, piētisma (brāļu draudžu), ebreju hasīdisma fenomens Latvijas kultūrā. Savukārt trešais gadījums ir veltīts austrumu reliģiju (īpaši budisma un jogas) ietekmēm Latvijā. Visu reliģisko konfesiju un kustību ietekmes viena raksta ietvaros nav iespējams izanalizēt, tomēr reliģisko ideju perspektīva, kas aplūkota tikai šajā rakstā, ir nepilnīga, ja citi raksti mums nesniedz vismaz pareizticības vai reformācijas ideju gadījumu analīzi.

Monogrāfijas filozofijas sadaļu noslēdz Leo Dribins ar rakstu “Politisko un kultūras ideju migrācija mūsdienu Eiropā”. Raksts veltīts Eiropas politikas un ideju krīzei, ko izsaucis gan populisma pieaugums, gan dažādās idejas, kas pamazām nostiprinās Eiropā kontekstā ar nesensajiem notikumiem. Autors uzskata, ka Eiropa ir piedzīvojusi ideoloģisku krīzi, kuras risināšanai nepieciešamas jaunas idejas (204. lpp.).

Grāmatas otro sadaļu “Valoda” ir veidojuši Latviešu valodas institūta pētnieki. Ojārs Bušs un Ilga Jansone ir analizējuši somugrismus latviešu valodā. Jāsaka, ka tas ir vienīgais raksts krājumā, kurā skatīta lībiskā kultūra un tās ietekme Latvijas kultūrā. Jānorāda, ka lībiskais, izņemot valodu, ir pazudis no monogrāfijas veidotāju redzesloka. To pašu varētu teikt arī par latgalisko un latgaliešu kultūras īpatnībām, kas grāmatā nav analizētas ne vēsturiskā, ne valodnieciskā, ne arī kādā citā aspektā. Tas, manuprāt, ir nepārdomāti, veidojot šādus monumentālus krājumus.

Igors Koškins savu rakstu ir veltījis slāvu valodu ietekmēm latviešu valodā, savukārt Ineta Balode un Renāte Siliņa-Piņķe – ģermānismiem. Nodaļu noslēdz Laimutes Balodes un Vilmas Šaudiņas pētījums par latviešu un lietuviešu valodas kontaktiem. Vērtējot nodaļu kopumā, jā-saka, ka tā ir gandrīz vienīgā, kur ir vispārīgi pārskatāmi sniegts materiāls par lingvistiskajām migrācijām. Vienīgais, ko vēl varētu vēlēties, ir pētījums par mūsdienās tik izplatītajiem anglicismiem latviešu valodā.

Trešo grāmatas sadaļu “Vēsture” veido septiņi raksti, ko izstrādājuši Latvijas vēstures institūta pētnieki. Sadaļu ievada Gunta Zemīša raksts “Latviskās identitātes veidošanās kultūru migrācijas ietekmē un tās atspoguļojums Latvijas kultūrainavā”. Nelielu apjukumu rada nekonsekven-ce jēdzienu lietojumā, kas raisa neizpratni par pētījuma objektu – Latvijas kultūras ainavu. Autors teorētiskajā ievadā jēdzienus “ainava” un “vide” (*landscape/environment*) lieto kā sinonīmus, kaut arī tā gluži nevarētu teikt. Ar kultūras vidi vairāk tiek saprasts noteiktas sabiedrības uzskatu, sociālo un reliģisko prakšu, paražu u.c. kopums – nemateriālā, garīgā vide, savukārt kultūras ainavas jēdziens vairāk atspoguļo dabas un materiālā kultūras mantojuma veidojumus mums apkārt.

Rakstā ir mēģināts izsekot dažādām identitātēm, kas bija sastopamas Latvijas teritorijā kopš 10. gs. līdz pat mūsdienām. Tomēr, manuprāt, paliek neatbildēts jautājums, kāda ir šo kolektīvo identitāšu loma latviskās identitātes veidošanā, kas, kā atzīst pats autors, veidojās tikai 19. gadsimtā. Pagātnes identitāšu un to radīto ainavu iekļaušana vai noraidīšana notiek aposteriori, iekšēju vai ārēju apstākļu dēļ mainoties sabiedrības vērtību orientācijai. Tādēļ, iespējams, raksts iegūtu, ja par izejas punktu kalpotu jaunlatviešu konstruētā nacionālā identitāte, savukārt pagātnes kultūrainavas izpratne tiktu analizēta pēc tā, kad un kādus no šiem elementiem ir pārņēmusi/izslēgusi latviešu nacionālā identitāte. Es ieteiktu sekot vēsturnieka Mārtiņa Mintaura piemēram, kurš skata attieksmi pret kultūras pieminekļiem, izejot no sava laika politiskās situācijas un nacionālo attiecību ietekmes uz kultūrpolitiku.²

Gunita Zariņa rakstā “Ieskats pirmās demogrāfiskās pārejas procesos Latvijā” apskata senāko migrāciju vēsturi Latvijas teritorijā mezolīta un neolīta laikmetā, savukārt Andrejs Vasks rakstā “Migrācijas Latvijas aizvēsturē” sniedz īsu migrāciju raksturojumu, ko ilustrē ar latgaļu migrācijas vēsturi.

² Mārtiņš Mintauris (2016). *Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā*. Rīga: Neputns.

Ieva Ose rakstā “Vācu reformācija un Livonijas krāsns keramika – kultūru mijiedarbībā aizgūts dekors vai vizuāla propaganda?” analizē 16. gs. krāsns podiņus ar reformācijas sižetiem. Autore uzskata, ka greznās krāsns bija ne tikai apkures ierīce un grezns interjera elements, bet tās reljefais dekors bija arī iespaidīgs vizuālās komunikācijas līdzeklis (412. lpp.), savukārt Livonijas pils, pilsētu sabiedriskajās celtnēs un bagāto pilsoņu mājokļos atrastie podiņi liecina par Livonijas valdošo elīšu atbalstu reformācijai (415. lpp.).

Jānis Stradiņš savu rakstu veltījis tam, kā akadēmiskā vide ir veidojusies Rīgā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, kādi ir bijuši Rīgas Politehnikuma zinātnieku kontakti un ietekmes no/uz Krieviju un Eiropu. Rakstā tāpat iezīmētas tendences, kas ietekmējušas akadēmiskās vides pārmaiņas jau vēlākā laikā.

Ērika Jēkabsona rakstā “Poļi un lietuvieši Rīgā 19. gadsimta otrajā pusē – 1918. gadā” aplūkotas šo tautu iedzīvotāju nacionāla rakstura darbības apskatāmajā laika posmā. Analizēta poļu un lietuviešu biedrību un to redzamāko pārstāvju darbība, tajā skaitā arī nesaskaņas. Ņemot vērā Krievijas politiku attiecībā pret šīm tautām, Rīga kļuva par nozīmīgu, īpaši lietuviešiem, to darbības centru.

Ilze Boldāne-Zeļenkova savukārt analizējusi padomju okupācijas varas “uzpotētos kultūras vēstures aspektus un infrastruktūru” (460. lpp.). Autore norāda, ka padomju laikos tika mainīta nācijas sociālā bāze, kā arī notika iepriekšējās valsts iekārtas, ekonomikas, kultūrvides, atmiņu vietu un elites aizstāšana ar citiem – jaunajai varai tīkamiem elementiem (462.–463. lpp.). Autore atzīmē, ka blakus negatīvajam, ko atnesa padomju laiks, vērojama arī virkne paliekoša mūsdienās gan lauku un pilsētu kultūrainavā, gan sabiedrības uzvedībā, uzturā, sadzīves tradīcijās u.c. (496. lpp.). Padomju laiks, kā rāda Ditas Jonītes pētījums, ja ne ieviesa, tad vismaz nostiprināja arī tautisko deju (684.–686. lpp.), ko šodien atzīstam par neatraujamu nacionālās identitātes sastāvdaļu.

Padomju kultūras politika un tās atstātais mantojums prasa vēl papildus pētījumus, aplūkojot šo laiku ne tikai no politiskās vēstures paradīgmām, bet izvērtējot to plašāk – skatot, kā padomju kultūrā, īpaši poststalinistiskajā laikā, centās integrēt nacionālo kultūru un vēsturi. Visspilgtāk tas izpaužas Latvijas PSR kultūras ministra Voldemāra Kalpiņa laikā (1955–1962), taču līdzīgi procesi ir vērojami arī citviet Baltijā.³ No Latvijas kultūras ainavas nav izmetami šajā laikā tapušie

³ Violeta Davoliūtė (2016). *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War*. London: Routledge, pp. 87–88.

nacionālo rakstnieku memoriālie muzeji, kurus skolas bērni ekskursijās apmeklēja daudz vairāk nekā padomju ideoloģijas inspirētos memoriālus. Pēckara padomju intelektuāļu – Ojāra Vācieša, Imanta Ziedoņa un daudzu citu ietekme uz nacionālo kultūru ir jautājums, kam būtu nepieciešama detalizētāka analīze.

Grāmatas pēdējā sadaļa “Folklorā, literatūra un mākslas” ir Literatūras, folkloras un mākslas institūta darbinieku devums pētījumā. Tās metodoloģiskais pamats ir salīdzinošā pieeja, izvirzot priekšplānā citu tautu kultūras ietekmi uz latviešu kultūru un to mijiedarbi (479. lpp.).

Guntis Pakalns rakstā “Latviešu folklorā un folkloristika kultūru migrācijas kontekstā” apskata dažādas problēmas, to, kādi ir bijuši latviešu folkloras publicējumi un pētījumi citās valodās, kā notikusi latviešu folkloras salīdzinošā pētniecība, un darba beigās analizē dažādās versijas pasakai par princesi stikla kalnā, salīdzinot šīs pasakas sižetus ar citu tautu pasakās sastopamajiem. Faktiski es te redzu trīs patstāvīgu rakstu sižetus, kas iekļauti vienā rakstā, jo autoram bija jānosedz viss folkloristikas lauks. Šāda pieeja ir bijusi raksturīga arī citiem monogrāfijas autoriem, kas rada jautājumu arī par pašas grāmatas uzdevumiem. Vai mērķis ir sniegt vispārinošu skatījumu uz kultūras migrācijas jautājumiem, vai arī uz šo jautājumu skatīties caur dažām gadījuma studijām? Monogrāfijā varam vērot gan vienu, gan otru pieeju, kas savukārt traucē to uztvert kā veselumu.

Māras Grudules raksts ir veltīts vācu, zviedru, poļu un citu tautu agrīnajiem tulkojumiem latviešu valodā. Autore norāda, ka agrīno latviešu literatūru raksturo starpniekkultūras klātbūtne – latviešu tekstu radītāji vienmēr ir vācieši, lai arī valoda, no kuras tiek tulkots, ne vienmēr ir vācu (512. lpp.). Būtiski, ka bez tulkojumu analīzes autore pievēršusies arī vāciskā un vāciskās kultūras neviennozīmīgajam vērtējumam latviešu kultūrā (525.–526. lpp.). Raksts, manuprāt, labi ilustrē kultūras vidi un tās ietekmes Latvijā līdz 19. gs. sākumam.

Anitas Rožkalnes izpētes avots ir latviešu nacionālā literatūra kultūru migrācijas apstākļos. Autore kultūras migrācijas ietekmes ir skatījusi visas latviešu nacionālās literatūras kopumā, atklājot svarīgākos kontaktus un ietekmes, kas atstājušas pēdas nacionālajā literatūrā. Rakstā ir ieskicēti arī latgaliešu un lībiešu literatūras fenomeni, tomēr tikai pēc neatkarības atgūšanas, un nav īsti saprotams, kādas autore redz to attiecības ar nacionālo literatūru un kultūru. Tas nav pārmetums autorei, kura ir pieminējusi šīs kultūras identitātes, tāpat kā vācbaltisko

identitāti, bet vairāk gan projekta vadītājiem, kuri nav šīs trīs būtiskās identitātes atzinuši par analīzes vērtām.

Viktors Hausmanis savā rakstā analizē teātru kultūru migrācijas kontekstā, galvenās ietekmes saskatot gan cittautu autoru iestudējumos, gan arī režisoru darbos un aktierspēlē. Līdzīgi kā iepriekšējā rakstā, norises ir aplūkotas hronoloģiski. Man personīgi hronoloģiskais princips traucē uztvert primāro, t.i., citu kultūru iespaidu uz mākslas procesiem Latvijā, iespiežot tos politiskās vēstures uzliktajā rāmējumā.

Teātra tēmu monogrāfijā turpina Zane Radzobe, aplūkojot jaunāko latviešu teātri pasaules teātra kontekstā. Jaunākās norises latviešu teātrī analizētas kā postkoloniālisma un postmodernisma norises, īpašu lomu atvēlot Alvja Hermaņa radošajai darbībai. Varētu vēlēties, lai tiktu analizēti arī t.s. neatkarīgie teātri un studijas, kas rakstā diemžēl nav apskatīti, bet kuros, manuprāt, novatorisma un pasaules ietekmju nereti ir vairāk nekā Jaunajā Rīgas teātrī.

Par Latvijas mūzikas kultūru rakstījusi Ilze Šarkovska-Liepiņa. Rakstā apskatīta mūzikas dzīve un tās ietekmes no Livonijas laikiem līdz mūsdienām, kas sniedz hronoloģisku un visumā arī enciklopēdisku skatījumu uz mūzikas dzīves norisēm. Raksta noslēgumā autore pastiprinātu uzmanību ir veltījusi latviešu mūziķu, diriģentu un dziedātāju darbībai un panākumiem ārvalstīs. Te rodas jautājums: vai to mēs varam uzskatīt par Latvijas mūzikas kultūras ietekmi ārvalstīs? Z. Radzobe, manuprāt, to precīzi ir pateikusi par teātra nozari un A. Hermaņa starptautiskajiem panākumiem – “Latvijā nepārprotami skatāms Eiropas teātris, bet tas nenozīmē, ka Eiropā skatāms Latvijas teātris” (631. lpp.). Domāju, to pašu varētu attiecināt arī uz mūzikas jomu.

Dita Jonīte savukārt skatījusi dejas attīstību Latvijā, sākot no pirm-sākumiem un beidzot ar laikmetīgo deju. Monogrāfiju noslēdz Ojāra Spāriša raksts “Kultūras pēdu nospiedumi Latvijas zemē”, kura mērķis ir apskatīt lielo kultūras strāvojumu pasaules vēsturē atstātos “nospiedumus” Latvijas kultūrā.

Nobeigumā gribētu uzsvērt dažus savus vērojumus. Vispirms mani neatstāj sajūta, ka tomēr esmu izlasījis četras dažādas grāmatas, ko sarakstījuši dažādu nozaru speciālisti par kultūru migrācijas tēmu Latvijā. Es teiktu, ka darbs ir tipiski multidisciplinārs, bet nekādā veidā ne starpdisciplinārs. Atvērsim kaut vai studentiem paredzēto mācību grāmatu par starpdisciplināritāti un izlasīsim, ka starpdisciplinārie pētījumi ir metode, ar kuru pētnieks vai pētnieku grupa apvieno vairāku

zinātņu nozaru informāciju, datus, metodes, perspektīvas, koncepcijas un/vai teorijas, lai padziļinātu izpratni vai rastu risinājumus tām problēmām, kas ir ārpus vienas disciplīnas vai pētnieciskās prakses rāmja.⁴ Respektīvi, šai apvienošanai jānotiek pētniecības gaitā, nevis grāmatas vāciņos, tikai tā ir iespējams gūt jaunas zināšanas vai zinātnisko problēmu risināšanas perspektīvas.

Ja arī sastādītāji šo grāmatu bija adresējuši arī zinātnes un politikas veidotājiem, tad baidos, ka izpētes rezultāti un jautājumi tā arī paliks aplēpti biežā folianta lappusēs. Respektīvi, ja interesents vēlēties aplūkot, piemēram, Vācijas vai Krievijas faktora ietekmi Latvijas kultūrā, vai gribēs uzzināt par kultūras migrācijas jautājumiem 19. gadsimtā, viņam būs jārēķinās, ka jāizlasa visa grāmata. Aptaujājot virkni zinātnieku, kuri visi zināja par šīs pirms pusgada iznākušās grāmatas esamību, es neatradu nevienu, kas to būtu izlasījis. Iespējams, ka tā ir tikai sakritība, tomēr zināmu tendenci tas parāda.

Runājot par kultūru ietekmēm, rakstu autori pārsvarā ir koncentrējušies uz ārpus Latvijas ietekmēm, atstājot novārtā to, ko mēs varētu saukt par iekšējo kultūras migrāciju. Tiešām darbā daudz ir runāts par ietekmēm no/uz Vāciju, Krieviju u.c., bet mazāk vai nemaz netiek runāts par dažādo vietējo identitāšu mijiedarbību, ar to saprotot lībiešu, vācbaltiešu kultūras ietekmes, praktiski nav analizētas etnogrāfiskās identitātes, vidzemnieku, kurzemnieku, latgaliešu identitātes.

Darbā varētu vēlēt arī vairāk izsvērtu refleksiju par kultūru Latvijā un Latvijas kultūru pagātnē un šodien. Maijas Kūles raksts mani nevilšus uzvedināja pievērsties savulaik antropologa Kloda Levī-Strosa (*Claude Levi-Strauss*) izvirzītajai idejai par “karstajām” un “aukstajām” sabiedrības kultūrām, par atskaites punktu ņemot to attieksmi pret pagātņi, jaunievedumiem.⁵ Vācu vēsturnieks un kulturologs Jans Assmans (*Jan Assmann*) atzīmēja, ka kultūras kā veselumi nevar būt tikai “karsti” vai “auksti”, visbiežāk kultūrās ir vērojami gan karsti, gan auksti elementi.⁶ Šajā sakarā nevilšus rodas pārdomas par Latvijas kultūras izpaušmēm, kur vienos gadījumos mēs esam atvērti pret jauno, pagātņi

⁴ Steph Menken, Machiel Keestra, Lucas Rutting, Ger Post, Mieke de Roo, Sylvia Blad and Linda de Greef (eds.) (2016). *An Introduction to Interdisciplinary Research: Theory and Practice*. Amsterdam: Amsterdam Univ. Press, p. 31.

⁵ Claude Levi-Strauss (1966). *The Savage Mind*. London: Weidenfeld and Nicolson, pp. 233–234.

⁶ Jan Assmann (2013). *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: C. H. Beck, S. 68–70.

izmantojot tikai kā atskaites punktu, savukārt citos esam “vēsi”. Neapgalvoju, ka tagad mums ir jāseko Levī-Strosa idejām, vienkārši vēlētos, lai šāda veida pētījumos būtu vairāk teorētiskās pieejas, kas ļautu skaidrāk parādīt, no kurienes mēs nākam un uz kurieni dodamies.

Vēlreiz gribētu uzsvērt, ka monogrāfijā ir apvienoti ļoti interesanti un vērtīgi raksti, daudzos ir ietverts potenciāls tālākām diskusijām, kā arī zinātniskā apritē ieviesti jauni fakti, kas būs nozīmīgi nākamajiem pētniekiem. Kultūru migrācijas, mijiedarbības, to radīto seku izpratnei vēl ir daudz darāmā, jācer, ka monogrāfija veicinās arī citus pētniekus pievērsties kultūras studijām. Arī tas, ka praktiski lielākā daļa autoru savos rakstos atsaucās uz ierobežoto apjomu un tēmas plašumu, liecina, ka viņiem vēl ir daudz ko pateikt.

Kaspars Zellis

IN MEMORIAM

DR. HABIL. CHEM., DR. H.C. HIST.
JĀNIS STRADIŅŠ
(10.12.1933.–29.11.2019.)

Jānis Stradiņš rāda atjaunotā žurnāla “*Acta medico-historica Rigensia*” VIII (XXVII) numuru 2007. gadā. Žurnāls pēc profesora Paula Stradiņa iniciatīvas iznācis no 1957. gada ar sākotnējo nosaukumu “*Iz istorii meditsini*”. Kopš 1992. gada izdevuma nosaukums ir “*Acta medico-historica Rigensia*” un to izdod Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas vēstures institūts sadarbībā ar Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju

Akadēmiķa Jāņa Stradiņa aiziešana mūžībā pērnā gada 29. novembrī radīja nezūdošu zaudējuma sajūtu ne tikai akadēmiskajā sabiedrībā. Jānis Stradiņš bija plaši pazīstams gan Latvijā, gan tālu aiz tās robežām. Katrs, kurš garāku vai īsāku laiku bija viņu pazinis vai strādājis kopā, pieminot viņu, varētu sacīt: “Man bija tas gods...”

Šo grūti aizpildāmo zaudējuma sajūtu izjūtam arī mēs – vēsturnieki.

Jānis Stradiņš ir dzimis inteliģentā ģimenē – viņa tēvs bija plaši pazīstamais ķirurgs un medicīnas vēsturnieks Pauls Stradiņš. No ģimenes viņš mantoja ne tikai plašu bibliotēku, bet arī cēlās īpašības, kuras gadu desmitos un pat gadsimtos bija izkopusi tā Eiropas sabiedrības daļa, kuru apzīmē par inteliģenci.

Jāņa Stradiņa darbs zinātnē sākās 1956. gadā Zinātņu akadēmijas Eksperimentālās medicīnas institūta Furfurolola sektorā. Jaunais zinātnieks tika ievērots un viņu uzaicināja darbā jaundibināmajā Organiskās sintēzes institūtā par zinātnisko sekretāru. 1960. gadā Jānis Stradiņš aizstāvēja zinātņu kandidāta disertāciju “Dažu organisko nitrosavienojumu polarogrāfija” tolaik prestižākajā Padomju Savienības mācību iestādē – M. Lomonosova Maskavas Valsts universitātē. 1968. gadā viņš aizstāvēja ķīmijas zinātņu doktora disertāciju “Aromātiskās un heteroaromātiskās rindas nitro- un karbonilsavienojumu polarogrāfija un to elektronstruktūra”, kura 1991. gadā tika nostrificēta kā habilitētā zinātņu doktora disertācija.

Neskatoties uz veiksmīgo karjeru eksaktajās zinātnēs, Jānis Stradiņš atrada laiku arī vēsturei, kas viņu bija interesējusi jau kopš bērnības, kad tēva bibliotēkā lasīja Latviešu konversācijas vārdnīcas šķirklus.

Pats Jānis Stradiņš gan atzīmējis, ka “vēsture nav mana profesija”, uzsverot, ka viņš ir zinātnes vēsturnieks. 1964. gadā iznāca viņa pirmā zinātnes vēsturei veltītā grāmata “Cilvēki, eksperimenti, idejas”. Plašu atpazīstamību ieguva viņa un Heinriha Stroda grāmata “Jelgavas Pētera akadēmija. Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas” (1975). Šī un citi viņa padomju periodā tapušie darbi – “Lielā zinātnes pasaule un mēs” (1980), “Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi” (1982) būtībā iezīmēja jaunu skatījumu uz vēsturi, kas disonēja ar padomju historiogrāfijā par vienīgo pareizo atzīto materiālistisko pasaules uzskatu par sabiedrisko formāciju nomaiņu šķiru cīņas rezultātā un no tā izrietošo un kultivēto naidīgumu pret vācbaltiešiem un viņu lomu Latvijas vēsturē. Patika tas vai nē, bet Latvijas zinātnes celmlauži bija vācbaltieši. Jānis Stradiņš savos darbos rādīja plašu laikmeta fonu, kurš, tāpat kā zinātnie, nepazīna šauras nacionālas vai reģionālas robežas. Tā bija Latvijas kā Eiropas daļas zinātnes vēsture – bez nacionāliem un šķiriskiem aizspriedumiem. Tolaik vēl Padomju Savienībā nepazīna un nelietoja Ērika Ēriksona jēdzienu “identitāte”, bet neapšaubāmi Jāņa Stradiņa pētījumi zinātnes vēsturē veidoja piederības sajūtu Eiropai. Šodien mēs

to saucam par “europeisko identitāti”. Pēc laikabiedru atmiņām, tā laika zinātnes vadoņi bija samulsuši, īsti nezinot, kā pret to izturēties. Tīri instinktīvi viņi juta, ka tas nesaskan ar marksistisko pasaules uzskatu, bet Jāņa Stradiņa autoritāte, diplomāta spējas un argumentācija izrādījās pārāka.

Laikā, kas ievadīja pārmaiņas, kuras noveda pie PSRS sabrukuma, Jānis Stradiņš jau bija ne tikai atzīts zinātnieks, bet arī ieguvis atpazīstamību un autoritāti Latvijas sabiedrībā. Tieši viņš spēja novērtēt tolaik vēl tikai iedīgli esošās pārmaiņas vēsturiskā kontekstā – Latvijas Rakstnieku savienības paplašinātajā plēnumā 1988. gada 2. jūnijā viņš šo laiku nodēvēja par “Latvijas Trešo Atmodu”, pats kļūdamas par vienu no šī laika vedējiem. Pretēji Jānim Stradiņam, tā laika vadošie Latvijas jaunāko laiku vēsturnieki nebaudīja cieņu pārmaiņas alkstošās Latvijas sabiedrības vidū. Visai kusls un nevarīgs bija mēģinājums sniegt atklātāku skatījumu uz Latvijas vēsturi. 1986. gadā divos sējumos iznāca “Latvijas PSR vēsture”. Pirmā daļa, kura bija veltīta aizvēsturei un viduslaikiem, ietvēra sevī tā laika zinātnes jaunākās atziņas, bet otrā, kura bija veltīta 20. gadsimta vēsturei, izraisīja vilšanos un kļaju neapmierinātību. Jānis Stradiņš kļuva par pārmaiņu rosinātāju Latvijas vēstures pētniecībā. 1988. gada 22. jūnijā Salaspilī zinātnieku apspriedē viņš aicināja vēsturniekus beidzot pārskatīt 1941. un 1949. gada deportāciju traktējumu, kuru “sabiedrība uzņem ar neizpratni un sašutumu”. Jānim Stradiņam ir lieli nopelni Latvijas PSR vēstures institūta pārtapšanā par Latvijas vēstures institūtu. Tā nebija formāla pāreja. Institūts tika pārveidots atbilstoši eiropeiskajām akadēmiskajām tradīcijām. Tika atjaunota tā saikne ar Latvijas Universitāti, mainījās institūta vadība. Daļa vēsturnieku pārmaiņas uzņēma ar sajūsmu – kā ilgi gaidītas, daļa institūtu pameta. Viņu vietā ienāca jauni.

1990. gadā Jānis Stradiņš tika ievēlēts par Latvijas vēstures institūta vadošo pētnieku specialitātē “zinātņu vēsture”, 1993. gadā – par profesoru šajā specialitātē, 1992. gadā – par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktoru vēsturē. Viens no soļiem institūta pārveidē bija 1936. gadā dibinātā “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” atjaunošana 1991. gadā. Jānis Stradiņš bija žurnāla redkolēģijas loceklis kopš pirmā numura līdz savai aiziešanai mūžībā.

Pēc neatkarības atjaunošanas Jānis Stradiņš galvenokārt darbojās sev tik tuvajā zinātnes vēstures jomā. Viņš uzrakstīja pētījumu par Latvijas Zinātņu akadēmijas vēsturi “Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības” (1998). Viņa darbs “Zinātnes un augstskolu sā-

kotne Latvijā” (2009, atkārtots izdevums 2012) ir un, domājams, vēl ilgi būs fundamentālākais pētījums par Latvijas zinātnes vēsturi.

Jānis Stradiņš bija viens no Valsts pētījumu programmas “Letonika” izveides rosinātājiem un vadītājiem. Viņa pārliecība bija, ka šādai programmai jādarbojas nepārtraukti. Valsts pētījumu programmas ietvaros viņa vadībā tapuši tādi darbi kā akadēmisko rakstu krājums “Latvieši un Latvija” četros sējumos (2013) un “Latvija un latvieši” divos sējumos (2018), pēdējam iznākot arī angļu un krievu valodā.

Šajās atvadu rindās aplūkota tikai Jāņa Stradiņa darbība vēstures jomā. Ārpus tās paliek plašāks apskats uz viņa darbību citās zinātņu nozarēs, Zinātņu akadēmijas vadībā, starptautiskā sadarbība, nav uzskaitītas universitātes un akadēmijas, kuru īstenais un goda loceklis viņš bija. To var meklēt citu nozaru speciālistu rakstītajos apskatos par godājamā akadēmiķa dzīvi.

Mums, vēsturniekiem, bija tas gods strādāt ar viņu kopā vēstures jomā.

Guntis Zemītis

AUTORI

Ilze Boldāne-Zeļenkova – etnoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

ilze.boldane@gmail.com

Viktors Dāboliņš – Mg. art., doktorants, Tartu Universitāte, zinātniskais asistents, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

viktorsdabolins@gmail.com

Vija Daukste – Dr. hist., Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra vadītāja, Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423

Vija.Daukste@lnb.lv

Ēriks Jēkabsons – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, profesors, LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050

eriks.jekabsons@lu.lv

Sanita Osipova – juriste, Dr. iur., profesore, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586

sanita.osipova@lu.lv

Valdis Tēraudkalns – Dr. phil., profesors, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1050

valdis.teraudkalns@lu.lv

Harijs Tumans – vēsturnieks, Dr. hist., profesors, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050

harijs.tumans@lu.lv

Guntis Vāveris – Mg. hist., Mg. oec., vēstures doktora studiju doktorants, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050

guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

Vladislavs Volkovs – Dr. sc. soc., Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

vladislavs.volkovs@lu.lv

Kaspars Zellis – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

kaspars.zellis@gmail.com

Guntis Zemītis – arheologs, Dr. hist., LZA īstenais loceklis, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

guntis.zemitis@gmail.com

AUTHORS

Ilze Boldāne-Zeļenkova – ethnologist, Dr. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

ilze.boldane@gmail.com

Viktors Dāboliņš – Mg. art., Doctoral student, University of Tartu, research assistant, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

viktorsdabolins@gmail.com

Vija Daukšte – Dr. hist., senior researcher, Lettonica and Baltic Centre, National Library of Latvia, 3 Mūkusalas Street, Riga, LV-1423, Latvia

Vija.Daukste@lnb.lv

Ēriks Jēkabsons – historian, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

eriks.jekabsons@lu.lv

Sanita Osipova – Dr. iur., professor, Faculty of Law, University of Latvia, 19 Raiņa Blvd., Riga, LV-1586, Latvia

sanita.osipova@lu.lv

Valdis Tēraudkalns – Dr. phil., professor, Faculty of Theology, University of Latvia, 19 Raiņa Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

valdis.teraudkalns@lu.lv

Harijs Tumans – historian, Dr. hist., professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

harijs.tumans@lu.lv

Guntis Vāveris – Mg. hist., Mg. oec., doctoral student of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

Vladislavs Volkovs – Dr. sc. soc., Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

vladislavs.volkovs@lu.lv

Kaspars Zellis – historian, Dr. hist., senior researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

kaspars.zellis@gmail.com

Guntis Zemītis – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Full Member of the LAS, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia

guntis.zemitis@gmail.com

- Andris Caune (sast.). **Regina in castro Wenda.** Rakstu krājums – veltījums Cēsu ordeņpils pētniecei arheoloģei Dr. hist. h. c. Zigrīdai Apalai 75 gadu dzīves jubilejā. Rīga: LVI apgāds, 2011. 182 lpp.: il. EUR 6,37.
- Antonija Vilcāne (sast.). **Arheoloģija un etnogrāfija, XXV.** Veltījums akmens laikmeta pētniecei arheoloģei Dr. hist. Ilgai Zagorskai 70. dzīves gadskārtā. Rīga: Zinātne, 2011. 295 lpp.: il.
- Ēvalds Mugurēvičs. **Mana dzīve – no ganu zēna līdz akadēmiķim.** Rīga: LVI apgāds, 2013. 591 lpp.: il. EUR 9,56.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerāļa Jāņa Baloža pēdējie mūža gadi Latvijā, 1956–1965: Laikabiedru atmiņas un liecības.** Rīga: LVI apgāds, 2014. 335 lpp.: il. EUR 11,20.
- Jānis Balodis. **Atmiņu burtnīcas, 1918.–1939. gads.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 303 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 8: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 319 lpp.: il. EUR 6,00.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerālis Jānis Balodis Krievijas izsūtījumā un cietumā, 1940–1959.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 271 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, IX. Pētījumi par Vidzemes, Kurzemes un Zemgales pilīm.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ainārs Lerhis (sast.). **Latvijas Republikas oficiālā nostāja Latvijas diplomātiskā dienesta dokumentos 1940.–1991. gadā: Dokumentu krājums.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 399 lpp. EUR 8,00.
- Rūdolfs Brūzis. **Tuvciņas ieroči Latvijā 14.–16. gadsimtā.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 16,00.
- Gunārs Alfrēds Jansons. **Savas dzīves piemiņai.** Rīga: LVI apgāds, 2017. 479 lpp.: il. EUR 6,00.
- Ēriks Jēkabsons. **Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 831 lpp.; 32 lpp. il. EUR 15,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 9: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 343 lpp.: il. EUR 10,00.
- Andris Caune. **Rīga laikmetu griežos, 1901–1918.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 287 lpp.: il. EUR 11,20.
- Māris Atgāzis. **Tuvciņas ieroči Latvijā 10.–13. gadsimtā.** Rīga: LVI apgāds, 2019. 366 lpp.: il. EUR 11,20.
- Līga Lapa. **Kaujnieki un mežabrāļi 1905. gada revolūcijā Latvijā.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 446 lpp.: il. EUR 11,20.
- Vēstures zinātne Latvijā – 27 gadi pēc neatkarības atjaunošanas. Joprojām krustcelēs?** Latvijas vēsturnieku II kongresa materiāli. Rīga: LVI apgāds, 2019. 223 lpp.: il. EUR 7,84.

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls: 2000. g. 3., 4. nr. • 2001. g. 1.–4. nr. • 2002. g. 1., 2. nr. • 2003. g. 2., 3. nr. • 2004. g. 2. nr. • 2005. g. 1.–4. nr. • 2006. g. 1.–3. nr. • 2007. g. 1.–4. nr. Cena: EUR 1,00 • 2008. g. 1.–4. nr. • 2009. g. 1.–4. nr. • 2010. g. 1.–4. nr. • 2011. g. 1.–4. nr. • 2012. g. 1.–4. nr. • 2013. g. 1.–4. nr. • 2014. g. 1.–4. nr. • 2015. g. 1.–4. nr. • 2016. g. 1.–4. nr. • 2017. g. 1.–4. nr. • 2018. g. 1.–3. nr. • 2019. g. 1., 2. nr. Cena: EUR 2,50.

Grāmatas, kurām norādīta cena, un žurnālus var iegādāties Latvijas vēstures institūtā Kalpaka bulv. 4, 2. stāvā, 208. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 67034869.

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS. 2020. – Nr. 1. – 1.–208.

ISSN 1025-8906

9 771025 890006

01